BINDING SECT. FEB 6 1985

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

בעסי טהאָמאשעפסקי

אַ פאָרערדע צו דער פאָרערדע אַליין

איך וויל דאַ אויסדריקען מיין הארציגען דאנק און מיין פולע אנערקענונג צו מיין יונגען פריינד, הערר א. טענענהאָלץ.

ווען מר. טענענהאָלץ האָט מיר פאָרגעשלאָגען, איך זאָל דערצעהלען מיין לעבענס-געשיכטע פאר דער וועלט, בין איך געוואָרען עפּעס ווי צוטומעלט. איך האָב א קלעהר געטהאָן: ווענמען קימערען דען מיינע ליידען און פריידען? איך האָב דאן געזאָגט: „מר. טענענהאָלץ, איך וועל אייך דערצעהלען אביסעל און זאָגט איהר מיר, אויב עס איז אינטערעסאנט“. און ווען איך האָב אָבגערעדט א פּאָר שעה, האָב איך איהם א פרעג געטהאָן: „נו, מר. טענענהאָלץ, דענקט איהר אז מענשען וועלען זיך אינטערעסירען מיט מיין לעבענס-געשיכטע, הא, איך וויים?“

הערר טענענהאָלץ האָט מיר געענטפערט: „דערצעהלט, דערצעהלט, מאַדאם טאָמאַשעווסקי, נישט איינער וועט, לעזענדיג אייער ביאָגראַפיע, פארגיסען א טרעהר, דערצעהלט, מען וועט לאַכען און וויינען מיט אייך צוזאַמען, פונקט וויא מען טהוט עס ווען איהר זייט אויף דער ביהנע, דאָס פּובליקום האָט אייך ליעב!“

איבער אַכט חדשים האָט עס מיר גענומען ביסלעכווייז צו דערמאָהנען זיך אין מיין איבערגעלעבטעס לעבען. אָפטמאָל איז עס ניט געווען אזוי אנגענעהם זיך צו דערמאָהנען אין זאַכען וואס כ'וואָלט געוואָלט שוין לאנג פארגעסען...

עס איז שווער, זעהר שווער, מיינע טהייערע פריינד, אלעס איבערצוגעבען וואס איך האָב איבערגעלעבט אלס פרוי, מוטער און שוישפּיעלערין. אָבער אצינד, ווען איך זעה פאר מיר אָט דיעזען בוך, וואו איך געפין זיך באגראָבען א לעבעדיגע צווישען דיא טויטע בלעטער און איך פיהל, אז דער לעזער וועט זיך קענען בעקאָנען מיט מיר, א אידישע שוישפּיעלערין, אָט פון אָט דעם בוך ארויס, בין איך מיט מיין גאנצען הארצען דאנקבאַר צו מיין פריינד א. טענענהאָלץ, וואס ער האָט מיך צוגערעדט דערצו און ער האָט מיך אזוי גוט פערשטאַנען, מיין לעבענס-געשיכטע איבערצוגעבען אזוי איינפאַך און אזוי געטריי!

איך וויל דאַ אויך דאַנקען מיין פריינד מר. י. גאָניקמאַן, רעדאַקטאָר פון דער „ווארהייט“, פאר זיין ערמונטערונג וואָס ער האָט מיר געגעבען, דרוקענדיג מיין לעבענס-געשיכטע צוערשט אין „ווארהייט“ און דיא „ווארהייט פּאָבלישינג קאָמפּאַניע“ פאר'ן ארויסגעבען אָט דיעזען בוך מיינעם.

בעסי טאָמאַשעווסקי.

ניו יארק, יולי 5, 1916.

אַ פּאָר ווערטער פון אַ. טענענהאָלץ

בעסי טאמאשעווסקי, די העלדין פון דיעזען בוך, וויל נישט אַבּ־נארען דעם היסטאריקער — „זאָלען אַנדערע דאָס טהון, זאָגט זי, איך האָב פיינט צו זיין גענארט און כ'וויל נישט קיינעם נארען" — דארום האָט זי אָנגעשריעבען איהר דאנק צו מיר, אָדער ווי זי רופט עס „אַ פאררעדע צו דער פאררעדע אליין", וואו זי ערקלעהרט אז זי איז דאנקבאר צו מיר, וואָס כ'האָב איהר צוגערעדט דערצו, און האָב איהר אזוי גוט פערשטאנען, איהר לעבענס־געשיכטע איבערצוגעבען אזוי איינפאַך און אזוי געטריי.

דאָס איז נאָך אַ שעהנער שטריך אין'ם כאראקטער פון אונזער העלדין פון דיעזען ווארהאפטיגסטען ראמאן.

איך האָב די געשיכטע איבערגעגעבען אביעקטיוו. כאָטש בעסי טאָמאשעווסקי האָט נישט פערלאנגט, אז כ'זאָל איבערגעבען איהר ערצעהלונג דוקא „אין ערשטען פערזאָן" ווי איך האָב עס געטהון.

עס וואלט געווען אינטערעסאנט צו דערצעהלען „די געשיכטע פון דער געשיכטע" ווי עס איז געקומען דערצו אז בעסי טאָמאשעווסקי זאָל זיין די ערשטע אידישע שוישפּיעלערין צו פערעפענטליכען איהר לעבענס־געשיכטע, אָבער איך גלויב, אז נישט איצט איז די צייט נאָך — כאָטש דאָ איז אפשר דאָס פּלאץ דאפיר.

דארום וויל איך בלויז זאָגען עטליכע „געשיכטליכע" ווערטער.

ענדע יאָהר 1911 האָב איך, אונטער'ן פעדער־נאָמען „דר. מאַישע מעקארטי", בייגעטראָגען אין „קיבעצער" אַ סעריע „ביאָגראַ־פיעס פון גרויסע טהעאטער פארשוינען". כ'האָב דאַן, פארשטעהט זיך, געשריעבען אויך אַזאַ קיבעץ ביאָגראפיע פון מאַדאַם בעסי טאָ־מאשעווסקי.

כאטש פערזענליך בין איך דאן מיט איהר נישט געווען בעקאנט אבער אזוי ווי איך בין דאן געווען אין דער פעריאדע וואס מיך האט „נעצווינגען“ צו דער ביהנע, האב איך געוואוסט אביסעל „הינטערקוליסען פאליטיק“ און שרייבענדיג א קיבעץ האט זיך דאך ארויסגעכאפט א פאטהעטישע אבשפיגלונג פון איהר דאמאלסדיגען צושטאנד..

מיט דריי יאהר שפעטער בין איך צום ערשטען מאל בעקאנט געווארען מיט מיין העלדין. דער אקטיאר טעפליצקי, וואס האט אונז פארגעשטעלט, האט איהר געזאגט, אז איך בין עם דער בעל־דבר, וואס האב געשריעבען איהר קיבעץ ביאגראפיע, און דאנערשטאג, דעצעמבער 17טען, 1914 האבען מיר געהאט אונזער ערשטען געשפרעך וועגען מיין פלאן צו שרייבען איהר לעבענס־געשיכטע.

איהר איז מיין פלאן זעהר געפעלען געווארען און באלד דאן זיינען מיר געזעסען אין קאפע ראיאל פון צוויי בייטאג ביז אכט אין אבענד און, זי האט גערעדט צו מיר, דערצעהלט, געוויינט און וויעדער דערצעהלט.

איהר איינציגער וואונש איז דאן געווען, זיך אברעדען איהר שווער און פערביטערט הארץ. זי איז אפילו געווען סקעפטיש אויב מיך וועט אינטערעסירען צו שרייבען וועגען איהר „רואינירט לעבען,“ ווי זי האט זיך אויסגעדריקט, אבער זי האט דערצעהלט מיט האסט, פיבעריש, אהן א סדר אפילו — נור מיט הארץ, מיט נשמה. זי האט בלויז געוואונשען. „זאל כאטש נאך איין מענש וויסען פון מיין רואינירט לעבען.“

איך האב איהר געזאגט, אז דאס וואס זי רופט אן „רואינירט לעבען“ איז פיר מיר א׳ן א י נ ט ע ר ע ס א נ ט ל ע ב ע ן און כ׳וועל עס בעשרייבען. האט זי מיך געפרעגט אין א שטילען טאן, געמישט מיט צווייפעל און יסורים: „איך וויים, ווער קימערט דען מיינע ליידען און פריידען ?“

פון דער צייט וואס איך האב זיך געטראפען מיט מיין העלדין אין קאפע ראיאל ביז היינט, (ספעציעל פאר די אכט מאנאטען וואס די ערצעהלונג האט זיך געדרוקט אין „ווארהייט“ און מיר האבען אזוי אפט, כמעט יעדען טאג א פאאר שעה, צוזאמען פערבראכט) האב איך אנגעקליעבען גענוג מאטעריאל צו שרייבען נאך אזא בוך ווי דער

די גרויס, אָבער, ווי געזאָגט, איך גלויב, אז נאָך נישט איצט איז די צייט דאָפיר.

איך וויל נאָר זאָגען, אַז אין דער צייט האָב איך מיין העלדין גוט שטודירט, איך קען גוט איהר כאַראַקטער און איהר לעבען. איך וויל אויך זאָגען, אַז בעסי טאָמאַשעווסקי האָט א מערקווירדיגען גוטען זכרון און איז א גוטע ערצעהלערין.

ווענען מיין בייטראג, אלס שרייבער פון דיעזען בוך, וויל איך נישט רעדען, אָבער אז איך האָב מיין אויפגאַבע געטהון עהרליך און געוויסענהאָפט קען איך זאָגען : יא.

אליהו טענענהאָלץ.

יולי 5, 1916.

פאַרוואָרט

ליעבע לעזער, איך וועל אייך אויסזאָגען דעם אמת: מיר איז זעהר שווער אריינצוגעהן אין מיין איצטיגער ראָלע אלס שרייבערקע.

איהר ווייסט דאָך, אז מיר, אידישע אקטיאָרען, זיינען געוואוינט צו שפּיעלען נאָך א סופלער, דאָס הייסט, איינער וואָס זיצט אין בודקעלע אויב'ן סטיידזש און זאָגט אונז שטילערהייד אונטער דיא „פּראזא" וואָס מיר דארפען זאָגען. וואָרים זייט וויסען, אז דיא אלע חכמות מיט דיא אלע נארישקייטען וואָס דער אקטיאָר זאָגט אויף דער ביהנע קומען פון א בוך וואָס א פערפאסער האָט אויסגעטראכט...

איצט אָבער, שרייבענדיג פאר אייך מיין לעבענס-געשיכטע, איז מיר שווער אריינצוגעהען אין דער ראָלע ווייל איך מוז א י ב ע ר ש פּ י ע ל ע ן מיין גאנץ לעבען, און דוקא אָהן א סופלער, און קיין פערפאסער האָט דאָס ניט אויסגעטראכט... דערפאר וועל איך אייך אויסזאָגען נאָך א סוד, נור איך בעט אייך איהר זאָלט קיינעם נישט דערצעהלען: איך בין אצינד פונקט אַזוי נערוועז וויא איך בין געווען מיט אכט-און-צוואנציג יאָהר צוריק ווען איך האָב צום ערשטען מאָל אויפגעטראָטען אלס שוישפּיעלערין. די דאָזיגע נערוועזיטעט הייסט אויף טהעאטער שפּראך „לאָמפּען פיבער," נור וויא אזוי איך זאָל דאָס אָנרופען אויף שרייבער-שפּראך ווייס איך נישט, אפשר ווייסט איהר? . . .

איהר חידושט זיך אודאי, ווי אזוי וועל איך וואגען דערצעהלען מיין לעבענס-געשיכטע. איך וועל דאָך מוזען אויסזאָגען וויא אלט איך בין. און וועלכע פרוי. איבערהויפּט א שוישפּיעלערין, און ספּעציעל א אידישע שוישפּיעלערין, וויל אז דאָס פּובליקום זאָל וויסען איהרע יאָהרען? איך אָבער וועל דוקא יאָ אויס-זאָגען ווי אלט איך בין. נור וואָרט, נים איצט, שפּעטער אביסעלע, ווען איך וועל

איידך דערצעהלען ווען איך בין געבוירען געוואָרען, וועט איהר זיך דאָס דערוויסען. דערווייל וויל איך אייך פערזיכערען, אז איך שרייב פאר אייך מיין לעבענס־געשיכטע, ניט ווייל איך בין שוין אזוי אלט אין יאָהרען, נור דערפאר ווייל איך רעכען אז איך בין גענוג אלט אין לעבענס־ערפאהרונגען, אינטערעסאנטע איבערלעבונגען אלס מענש, אלס פרוי און אלס שוישפּיעלערין.

שלום עליכם זאָגט ערגעץ: „צו וואָס ראָמאַנען, אז דאָס לעבען איז א ראָמאַן.“ ער איז גערעכט. נור איך בין זיך מודה, אז איך וואָלט שוין בעסער צעהן ראָמאַנען איבערלייענען איידער איין ראָמאַן איבערלעבען... יאָ, דיא אויסגעטראכטע ראָמאַנען זיינען שעהן, אויסגערעכענט, סיסטעמאַטיש. דאָס לעבען אָבער, אז עס פערפאַסט א ראָמאַן, איז עס ניט „פּאַרטיקעלע“ וועגען פּלאַן, וועגען סיסטעם, וועגען לעזער און וועגען „פּאַרטזועצונג פאָלגט.“ הפנים אז דאָס לעבען איז דער גרעסטער שונד שרייבער... דערפאַר בעשאַפט עס ראָמאַנען מיט אזעלכע שטארקע איבערראַשונגען אז קיין שרייבער קען אזעלכעס ניט אויסטראכטען.

אַט זיטץ איך איצט אין מיין גאַרדעראָב, אין מיין דרעסינג־רום און איך בעטראַכט אַלעס — די שפּיעגלען, וועלכע האָבען מיר געוויזען הונדערטע מאָל אז איך בין נישט איך, נאָר עפּעס אַן אימיצער אַנדערש... דיא קאָסטיומען, וועלכע האָבען מיר טויזענדע מאָהל אָבגענאַרט אז איך בין א פּרינצעסין, א קעניגין, א בעטלערקע, א דיענסט, א באַלעבאָסטע, א יונג מייד־עלע, אַן אַלטע באָבע, א כוואַט א בחור, א העלד א מאַן, און נאָך אַנדערע העלדען און העלדינעס. דיא אַלערליי שמינקע און פּאָודערס וועלכע האָבען מיין פּנים טויזענדע מאָהל פערשטעלט און געמאַכט מיך צו פערגעסען אז איך אליין האָב אויך א פּנים...

איך זיץ און בעטראַכט דיא ווענט, דעם קארפּעט, דיא לעמפּלעך, דיא פּאָליצעס, די פּאָר שטוהלען, דאָס גרימיר טישעל מיט דיא אַלע פלעשלעך פּאַרפיום וועלכע זיינען דאָ אָנגעשטעלט.

אָך, דיא דרעסינג־רום, דיא דרעסינג־רום! וויפיעל טרעהרען האָב איך דאָ פערגאָסען?!! וויפיעל פרייד און גליק האָב איך דאָ גענאָסען? וויפיעל האָס און ליעבעס־געפיהלען האָב איך דאָ געמוזט דערשטיקען? וויפיעל סטרונעס פון מיין הארצען האָבען דאָ ביי מיר געפּלאַצט פון געדולד? וויפיעל צייט פון מיין לעבען האָב איך דאָ בעגראָבען?

נאָט מיינער, אזוי פיעל איבערלעבונגען שוועבען דורך מיינע געדאַנקען אזוי האַסטיג, אזוי שנעל, אז מיר דוכט זיך אוים דאָס איך האָב נאָך נאָר קיין

ציים ניט געהאט דאס אלץ דורכצולעבען, אז דאס איז אלץ א חלום, אן אויס־געטראכטער ראמאן.

און דאך איז עס נישט קיין חלום, נישט קיין אויסגעטראכטע זאך, נאר אן אמת'ע לעבענס־געשיכטע פון מיר, א אידישע שוישפיעלערין.

איך זיץ אין מיין דרעסינג־רום, עס איז נאך א מאטינעע פארשטעלונג. אט באלד דארף איך שוין ווידער זיך אנטהאן און גרימירען, זיך פארשטעלען פאר אן אנדערע. בייטאג האב איך געשפיעלט א יונגע, זארגלאזע שטיפערקע, און איצט אין אבענד וועל איך שפיעלען אן ערנסטע, בעטראגענע פארליעבטע. דאס פובליקום וואס וועט איצט קומען מיך זעהן וועט ניט האבען קיין באגריף פון דער פערזאן וואס איך האב היינט בייטאג געשפיעלט. דיא העלדין וואס איז בייטאג געווען לעבעדיג איז געשטארבען פאר דעם פובליקום וואס זעהט מיך אין אבענד, די העלדין וואס איך האב געשפיעלט פאר דריי יאהרען, איז אודאי שוין טויט פאר דעם פובליקום וואס זעהט מיך היינט.

נו, און איך? אז איך געה היינט אראב פון סצענע — ווער וועט פון מיר וויסען מארגען? נאט מיינער, אז דיא העלדין וואס איך האב היינט בייטאג געשפיעלט איז שוין טויט פאר דעם פובליקום וואס זעהט מיך היינט אין אבענד, טא וואס וועט שוין זיין אז איך וועל אראפ פון דער ביהנע און ניט ערשיינען אין נייע געשטאלטען? וויא לאנג וועט מען מ י ך אליין געדענקען ?

טהייערע לעזער, קענט איהר בעגרייפען אט דיזען שרעל פון דעם שוי־שפיעלער? בשעת דער אקטיאר איז אויף דער סצענע שיינט ער מיט טויזענד זונען, אבער אזוי גיך וויא ער פערלאזט דיא ביהנע אדער דיא ביהנעווארפט איהם אוועק, בלייבט ניט אפילו קיין גראשענדיג ליכטעל צו ווייזען דעם שוי־שפיעלערס אמאליגען גלאנץ, אזוי גיך וויא דער אקטיאר קען נישט ערשיינען פארן פובליקום און רעדען פאר זיי, איז נישטא ווער עס זאל רעדען פון דעם אקטיאר, ווערט ער פארגעסען . . . .

איך זיץ אין מיין דרעסינג־רום און בילדער מישען זיך אין מיינע גע־דאנקען וויא אראבגעפאלענע בלעטער אין א שטורם־ווינד: יא שרייבען מיין לעבענס־געשיכטע — וועמען וועט דאס אינטערעסירען? א שוישפיעלערין, א אידישע שוישפיעלערין, מ'שטיינס געזאגט . . . ניט שרייבען—ווען נאך קען איך אויסדערצעהלען מיין הארץ פאר'ן ליעבען פובליקום, ווייזען מיין נשמה, נישט פארשטעלטערהייד? וויא אזוי קען איך דורכלאזען אזא געלעגענהייט צו

דערצעהלען וואס איך האב אין מיין לעבען דורכגעלעבט, מיין קאריערע אלס אידישע שוישפיעלערין, דיא געשיכטע פון אידישען טהעאטער און פיעלע בעריהמטע און ניט בעריהמטע אידישע אקטיארען מיט וועלכע מיר איז אויסגעקומען צו טהיילען מיין לעבען אויף דער סצענע ?

ניין, דאס הארץ מיינס איז צו פול מיט פרייד פון דער מעגליכקייט וואס איך האב געקראגען פון דער „ווארהייט“ צו שרייבען מיין לעבענס־געשיכטע און איך טהו דאס מיט גרויס פערגעניגען פאר אייך, מיינע טהייערע שוועסטער און ברידער.

און איך בעט אייך, אז איהר וועט קוקען צו מיר אין טהעאטער מיך זעהן שפיעלען און טאמער וועל איך ניט קענען אזוי גוט מיין ראלע, זאלט איהר מיר מוחל זיין, ווייל מיין קאפ, מיינע אלע געדאנקען זיינען פערנומען אצינד, איך בין איצט מיט מיין גייסטיגען „איך“ נישט דא אין דעם גרויסען ניו יארק, נור אין מיין קליין שטעדטעלע טאראשטשע, קיעווער גובערניע, וואו איך בין געבארען געווארען, און פון דארט אזש וועל איך אנהויבען מיין לעבענס־געשיכטע, פון מיין קינדהייט ביז אצינד, דא ביי אונז אין אמעריקא, וואו איהר אלע זייט בעקענט מיט אייער שוישפיעלערין

בעססי טהאמאשעווסקי.

פון מיין געבורט ביז'ן אַכטען יאָהר.

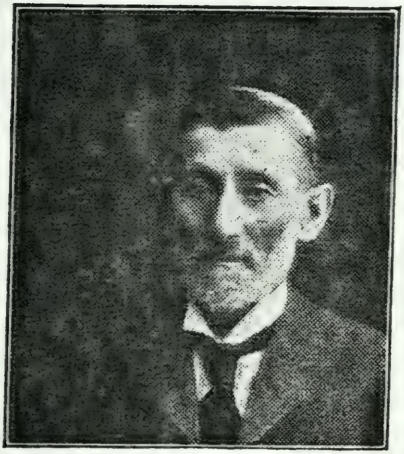

מ"ס. טאָמאַשעווסקי'ס פאָטער.

דער טאַטע מיינער, שלמה באומפיעלה, איז געוועזן אַ טאַלנער חסיד — דעם אַלטען ר' דודל'ס אַ חסיד. ער איז אָבער געוועזן אַ חסיד אָהן אַ קאַפּאָטע. ער איז געוועזן אַ גרויסער סוחר, געהאַט אַ סך געשעפטען, פלעגט געהן אָנגעטהאָן אין אַ „סורדוט" און צום סוף האָט ער געמוזט אַנטלויפען פון טאַראַשטשע, ווייל ער איז געוועזן פאַרמישט גאָר מיט די ניהיליסטען.

די מאַמע מיינע איז זעהר אַ פרומע געוועזן. אין רבי'ן ר' דוד'ל דעם טאַלנער האָט זי געגלויבט ווי אין גאָט אַליין. מיט'ן טאַטען האָט זי געלעבט גליקליך, געהאַט דריי קינדער, אַ גרויס באַלעבאַטישקייט מיט אַן אייגענע דירה, דיענסטען געהאַלטען, זיך נישט געהאַט צו באַקלאָגען אויף איהר מזל. אָבער אייביג גליקליך זיין לאָזט גאָט נישט. און אַכט יאָהר נאָך זייער חתונה שטאַרבען אין איין וואָך אַלע דריי קינדער.

דער רופא זאָגט, אַז די קינדער זיינען געשטאָרבען פון דיפטעריע, און די מאַמע זאָגט, אַז ניין, זי ווייסט בעסער פאַר וואָס די קינדער זיינען געשטאָרבען... זי איז שרעקליך פערווירט, זי לויפט מיט פּאַטשט צום רבי'ן ר' דוד'ל און בעט דעם רבי'ן אַ גט: זי קען מיט שלמה'ן נישט לעבען. גאָט שטראָפט זי צוליעב שלמה'ס זינד. זי וויל אַ גט, אַ גט! דער רבי פרעגט איהר אין וואָס בעשטעהט שלמה'ס זינד, און די מאַמע צו־וויינט זיך, און דערצעהלט אַז זי האָט אַליין געזעהען אַ שבת בייטאָג ווי פון שלמה'ס (מיין טאַטען'ס) ספּאַלניע איז געגאַנגען אַ רויך... דערפאַר האָט איהר גאָט געשטראָפט און צוגענומען אַלע דריי קינדער, ווייל שלמה רויכערט אום שבת... און אַצינד וויל זי אַ גט כדי דאָס

קינד וואָס דאַרף באַלד געבוירען ווערען זאָל כאָטש ניט שטאַרבען, וואָרים זיא איז „אויף דער צייט“ און שלמה'ס זינד וועט גאָט נישט מוחל זיין.

הכלל, זיא וויל אַ נס.

דער רבי מוסר'ט גוט אויס מיין טאַטען און צו דער מאַמען זאָגט ער: „מאַליע, גט זיך נישט מיט שלמה'ן, פאַהר אַ היים, דו וועסט מיט איהם האָבען קינדער און זיי וועלען לעבען און זיין געזונד, און אז דו וועסט בשלום איבערקומען, ברינגג מיר דאָס קינד וועל איך דעם אַ נאָמען געבען, פאָהר און לעב בשלום“.

מרס. טאָמאַשעווסקי'ס מוטער.

אז דאָס קינד איז געבאָרען געוואָרען, האָט מיין טאַטע מיט פאָטשט אוועקגעפיהרט דיא קימפעטאָרין מיט'ן קינד צום טאַלנער און ער האָט אַליין אַ נאָמען געגעבען חיה (חי, צום-לעבען). דאָס איז מיין עלטערע שוועסטער קלאַרא. דאַן קום איך אַליין.

אוי, ס'האָט מיר אַ ציטער געטהאָן דיא פען. וואָס זאָל איך טהאָן? זאָל איך אויסזאָגען ווען איך בין געבוירען געוואָרען? וועט דאָך קיין מענעדזשער נים וועלען מיך אַנגאַזשירען פאַר יונגע ראָלען. וואָס טהוט מען טאָקע? אפשר קען איך דאָס איבערהיפּען, האַ? ניין, נו, אום ווינטער בין איך געבוירען געוואָרען, ס'איז געווען אַ גרויסער פראָסט, זאָגט מיין מאַמע. אין יאָהר 1873 — אוי, אָט האָט זיא אויסגעזאָגט אָט אַ... נו, פערפאַלען, דאָס איז נישט דאָס איינציגע וואָס איך וועל נאָך מוזען אויסזאָגען אין מיין לעבענס-געשיכטע.

מען האָט מיר איינגעוויקעלט אין אַ קישען, דאָס קישען איינגעוויקעלט אין אַ גרויסען פעלץ, דער מאַמען אויך גוט אָנגעטהאָן אין פעלצען, און — אוועק צום טאַלנער מיט פאָטשט. דער רבי, ר' דוד'ל, האָט מיר אַ נאָמען געגעבען ברכה (ברכה והצלחה).

* * *

ווען איך האב נור וואס אנגעהויבען צו רעדען, דערצעהלט מיין מאמע, האב איך זיך עפעס איינמאהל איבערגעשראקען און בין אראפגעפאלען פון בעט און איך האב פארלוירען דעם קאפ לשון וואס איך האב געהאט. מען איז געפאהרען מיט מיר צו דאקטוירים, צו גוטע אידען, צו כישוף מאכערס, איך בין געווען בעהאנגען מיט קמיעות און דאס לשון האב איך אלץ ניט צוריקגעקראגען. נאר ביסלעכווייז האב איך אנגעהויבען ארויסשטאמלען א ווארט און ביז איך בין אלט געווען אכט יאהר, האב איך אלץ געשטאמעלט.

איך געדענק ווען א בעהעלפער האט מיר געבראכט אויף דיא פלייצעס צו עפעס א רבי'ן אין חדר אריין, האבען אלע קינדער געלאכט פון מיר וואס איך האב זיך פארהיקעט ביים „גימעל“ און געשטאמעלט „גי־גי־גי־גימעל“.

מיין מאמע האט זיך דערוואוסט אז אין באסלאוו, א שטעטיל ניט ווייט פון טאראשטשע, געפינט זיך א טאטער וואס ווייזט ניסים, עפעס אזא טאטער וואס איז גאר נישט קיין טאטער, נאר איינער פון יענע חברה, פון דיא נישט־דאגעדאכטען אליין. און העלפען העלפט ער אלעמען, אפילו קאליקעס... מיין מאמע בראכט ניט לאנג און ברייגגט מיך צום דאזיגען טאטער אין באסלאוו, ניט איהם עטליכע קערבלאך און ער גיט מיר א רפואה צו מיין שטאמלעניש. ער נעהמט עטליכע נגלע שטיקלעך פאפיער און פערשרייבט זיי אויף אלע זייטען, ווארפט זיי אריין אין א טאפ מיט וואסער, קאכט עס אזוי לאנג ביז דאס וואסער ווערט געל און גיט עס מיר צו טרינקען פון א פינגערהוט עטליכע מאל... אין א יאהר אדער צוויי ארום אז איך האב אנגעהויבען רעדען קלאהר און ניט שטאמלען — האב איך שוין געוועדט א סך, מיין מויל האט ניט גערוהט און דיא מאמע מיינע האט געשאלטען דעם טאטער פאר וואס ער האט מיר געמאכט אזוי ריידעוודיג...

איך וואלט דא געקענט איבערגעבען עטליכע אינטערעסאנטע קינדערשע נעשעהעניסען, וואס איך האב צו געדענקען פון מיין קינדהייט; געשעהעניסען וואס גאר אלס קינד טרעפען זיי אייך. און ווען מען דערמאהנט זיך אן זיי שטעהען זיי גאר דיא אויגען גלייך זיי האבען ערשט היינט פאסירט. נאר איך וויל דיא לעזער דערמיט ניט באלעסטיגען. איין זאך, אבער, מוז איך איבערגעבען:

איך זעה פאר מיר איצט לעבעדיג וויא אין א ווינטער־טאג, דיא גוים, אלע מיט אויסגעפוצטע באזשע מאסקעס, מיט גרויסע און קליינע גאטעלעך זוייערע, דאס גאנצע דארף ציהט זיך צום טייך און איך מיט נאך אידישע מיידלעך און אינגלעך לויפען נאך. דער שנעע סקריפעט, דער פראסט ברענט סכנות נפשות

און מיר קומען אלע אויפן גליטשיגען פארפרוירענעם טייך. דיא גוים האלטען דיא צלם׳ער און דער פאפ פרעפעלט עפעס און איך גליטש זיך, פאל און הויב זיך אויף און גליטש זיך ווייטער, פלוצים — פליאך, מעהר האב איך שוין גאר נישט געזעהען. נאכדעם, שוין ליגענדיג אין דער היים אין בעט, האב איך זיך דערוואוסט, אז דיא גוים האבען מיר ארויסגעשלעפט פון א פאלאנקע און איך בין קראנק . . .

מיר איז געווען נוט אלס קינד, איך בין געווען גליקליך, ביז איינמאהל אין א ווינטער־נאכט האט מיר דער טאטע איינגעוויקעלט אין א גרויסען פעלץ און מיר זיינען אוועק פון דער היים, ווייל דער טאטע האט געמוזט אנטלויפען פון טאראשטשע.

מיין רייזע קיין אמעריקא.

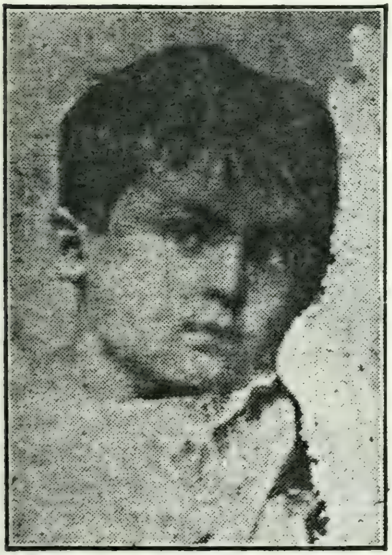

מרס. טאמאשעווסקי אלס דריי־יעהריגע קינד.

וואס מעהר איך דערמאהן זיך אין מיין טאטען אלץ מעהר בעוואונדער איך איהם. ער איז געווען א מערקווירדיגער איד, אלץ האט ער אין זיך פארקערפערט; ער איז געווען א טאלנער חסיד און גערויכערט אום שבת, געווען דער שעהנסטער באלעבאס אין שוהל און געגעבען געלד צו „דיא יונגען מיט דיא רויטע „רובאשקעס“, צוליעב מיין זיידען׳ס קאזיאנע פאטשט איז מיין טאטע געקומען אין דער געזעלשאפט פון כמעט דער העכסטער רוסישער אריסטאקראטי און האט זיי פיינט געהאט וויא דעם טויט. ער האט זיך געמישט אין אלע קהל׳שע זאכען און איז געווען א מיטגליעד אין א געהיימען קרוזשאק וואס האט זיך גערופען „דיא רויטע פאהן“.

ווען מען האט גע׳הרג׳עט דעם קיסר אלעקסאנדער דעם 2טען, קומט אריין צו אונז ריצקא, א רייכער גוי, וואס האט געוואוינט ניט ווייט פון אונז, און זאגט צום טאטען: „סאבאקי זאריעז אלי צאר באטיושקא, נאספאדין שליאפ" (הינט האבען געקוילעט דעם קיסר). און ער דערציילט דעם טאטען אז זיין זוהן ארסימקא, דער דאקטאר וואס איז אין פעטערבורג איז איינער פון די „סא־באקי".

דער טאטע רעדט שטיל און זאגט אז די דאזיגע „סאבאקי" זיינען גוטע מענשען און זיי ווילען בעפרייען רוסלאנד פון סאמאדערזשאוויע. די מאמע שפרינגט אויף און שרייט מיט כעס אויפן טאטען ער זאל שוויינען, אז ער וועט זיך נאך דערדערען אויף דער תליה, און ריצקא גיט דער מאמען גערעכט, און צום טאטען זאגט ער: אז בעסער איז שוויי גען.

עס האט לאנג ניט געדויערט און מען ארעסטירט מיין טאטען מיט נאך עטליכע אידען. אין שטוב ביי אונז איז דאמאלס געווען א קלאג וויא איטיצער וואלט געשטארבען. די מאמע און דער זיידע זיינען געלאפען צו נאטשאלסטווא, עס האט אבגעקאסט אן אוצר מיט געלד, און נאר ווייל דער טאטע האט געהאט אזא גוטען נאמען, (קיינער האט ניט געקענט גלויבען אז שלמה באומפעלד זאל האבען צו טון מיט די „רויטע רובאשקע ס"), געלינגט עס דעם זיידען אים ארויס צונעהמען אויף צעהן טויזענד רובעל בעיל. דער טאטע לאזט אלעס איבער און אנטלויפט קיין קיעוו, דארטען בעהאלט ער זיך אוים דריי חדשים צייט און דער־ווייל ווערען דא א פאר פון די ארעסטירטע פארשיקט נאך סיביר.

דאס איז געווען, געדענק איך, א ווינטער ביינאכט. א גאנצען טאג איז די מאמע מיט׳ן זיידען ארומגעלאפען ערגעץ, געקומען צוריק און ווידער אוועק. זיי האבען אנגעגרייט דעם טאטען׳ס קליידער אין א רענצעל. די מאמע האט אונז אלעמען געקושט און געוויינט, און מיר האט זיא מעהר געקושט פון אלע קינדער. דער זיידע האט געצעהלט א סך געלד. אונז האט מען ניט געלאזען געהן שלאפען, און פלוצים עפענט זיך די טהיר און עס קומט אריין דער טאטע מיט א גרויסע קוטשמע אראפגערוקט איבער די אויגען און מיט א באשליק ארומגעבונדען מיט א געלען פלאשטש און מיט וואליקעס באדעקט מיט שנעע.

די מאמע וויינט און דער טאטע קושט אונז. דער זיידע גיט דעם טאטען געלד. דער טאטע נעהמט עס, טהוט אויס דעם פלאשטש און טהוט זיך אן א גרויסען בערענעם פעלץ. ער נעהמט מיך אויף די הענד און די מאמע וויקעלט מיר איין אין א סך זאכען און זיא וויינט. דער זיידע זאגט איהר, זי זאל אויפ־

הערען וויינען און צום טאַטען זאָגט ער: „שלמה, גיב אַכטונג אויפ'ן קינד. זיא וועט דיר זיין ברכה און הצלחה, גיב אַכטונג אויף איהר".

דער טאַטע האָט שטילערהייד געוויינט און זיך צוקושט מיט דיא קינדער, מיט'ן ווייבען און מיט דער מאַמען און שפּעט ביינאַכט געהן מיר אַרוים פון אונזער שטוב אויף דוואַריאַנסקע אוליצאַ. מיר קריכען אריין אין אַ גוי'שען שליטען און איך מיט'ן טאַטען פאַרלאָזען אינזער הייב, אונזער שטעטעל טאַראַשטשע און מיר פאָהרען אַוועק אין דער פינסטערניש.

מיר זיינען געקומען קיין ראַדזיוויל, און פון דאָרטען זיינען מיר אַוועק קיין בראָד.

נאָר גנב'ענענדיג דיא גרעניץ פון ראַדזיוויל האָט געטראָפען עפּעס וואָס נאָך אַציגד אַז איך דערמאָהן זיך אין דעם ווערט אין מיר פאַרקיהלט דאָס בלוט, דאַמאָלס האָב איך נאָר געוויינט.

צוזאַמען מיט אונז זיינען געוועזן נאָך עטליכע אידען אויף צו גנב'ענען דיא גרעניץ — איינינגע מיט ווייבער און קינדער. עס איז געוועזן אַ שרעקליכער פראָסט, דיא לבנה האָט אַזוי שעהן געשיינט אויף דיא ווייסע פעלדער און דער טאַטע טראָגט מיך אין זיין פעלץ און מיר געהן אַלע. מיט אַמאָהל לייגען מיר זיך אַלע אוים אויפן שנעע און עס ווערט אַזוי שטיל אַזוי וויא מיר אַלע וואָלטען געוועזן טויטע, נאָכדעם שטעהען מיר אויף און געהן ווייטער. אַלע געהן שטיל אויף דיא שפּיץ פינגער.

פּלוצים הערט זיך אַ שאָס און באַלד נאָך עטליכע, מיר ליגען שוין ווידער אַמאָהל אויפן שנעע, אַלע מיט איינגעהאַלטענע אָטהעמס, נאָכדעם שטעהען מיר ווידער אויף און געהען ווייטער.

פּלוצים הערט זיך אַ געוויין פון אַ קליין קינד. אַלע שעפּטשען צו דער מאַמע פון'ם קינד אַז זי זאָל עס ניט לאָזען וויינען און דיא גוים וואָס פיהרען אונז קריצען מיט דיא צייהנער אויף אונז און ברענען פון רציחה. „זשידי פּריקליאַטי, טיכאָ!" שרייען זיי.

דיא פרוי פאַרדעקט דאָס קינד מיט וואָס נור זיא קען, עס ווערט אַנטשוויגען, ביז ענדליך מיר קומען אויף יענער זייט גרענעץ. דאָרט האָבען שוין פאַר אונז געוואַרט אַ פאָר ליידיגע שליטענס. מען האָט אונז אַריינגעפּאַקט און מיר פאָהרען.

אין עטליכע מינוט אַרום הערט זיך אַ שרעקליכער קוויטש מיט אַ געוויין פון אַ פרוי אויפן שליטען אונטער אונז, מיר שטעלען זיך אָפּ ביז יענע־ שליטען

קומט אַן און מיר דערוויסען זיך אַז דאָס קינד וואָס האָט פריהער געוויינט איז טויט — דערשטיקט פון דער מאַמעס הענד. מען האָט עס געריבען מיט שנעע, געדרעהט, געטרייסעלט, אָבער מען האָט עס שוין נישט אָבגעראַטעוועט.

מעהר קיין גרעניץ האָט דאָס אָרימע קינד שוין־קיין מאָהל נישט גע־גנב'עט אין רוסלאַנד.

אין בראָד זיינען מיר איינגעשטאַנען ביי דיא קאַפּילעישעס, זעהר אַ רייכע פאַמיליע. זיי האָבען גוט געקענט מיין זיידען און מיין טאַטען און זיי האָ־בען גוט אכטונג געגעבען אויף מיר.

איך האָב זעהר געבענקט נאָך דער מאַמען, און נאָך זעקס חדשים צייט באַשליסט מיין טאַטע צו פאָהרען קיין אַמעריקאַ — דיא צעהן טויזענד רובעל בייל זיינען פערפאַלען. ער ברענגט אַריבער דיא מאַמע מיט דיא קינדער קיין בראָד אויף צו פאָהרען קיין אַמעריקאַ. דער זיידע פאַרקויפט אויס אַלע געשעפטען, דעם טאַטען'ס, אין טאַראַשטשע, און שיקט איהם צו דאָס געלד מיט נאָך זיינע איינענע עטליכע טויזענדער.

אונזער אַרויספאָהרען קיין אַמעריקאַ איז ניט צוגעגאַנגען אַזוי גלאַט וויא עס רעדט זיך. דאַן פלעגט מען מוזען פאָהרען דורך דיא קאָמיטעטען וואָס האָבען געשיקט קאָלאָניסטען נאָך אַמעריקאַ, איז דאָס צוגעגאַנגען מיט אַ „שכל“, נאָך'ן אלף בית נאָך. אונזער פאַמיליע איז טאַקע געוועזען באומפעלד. מיר האָבען אָבער פאַרשפּעטיגט דעם „בית“ און געמוזט ווייטער וואַרטען.

געפינען זיך דאָך אָבער אומעטום אידען חכמים וואָס זיינען האַלבע מעקלערס און גאַנצע פילאָזאָפען, רעדט מען איין מיין טאַטען ער זאָל אָננעהמען אַן אַנדער נאָמען, וואָרים אַז ניט וועט ער מוזען זיצען אין בראָד עטליכע יאָהר. מיין טאַטע לאָזט זיך איבעררעדען, נעהמט אַן דעם פאַמיליען נאָמען קויפמאַן, און נאָך עטליכע חדשים ווייטערע פלאַגעניש, פאָהרען מיר מיט אונזער גאַנץ הויז־געזינד אַוועק פון בראָד קיין אַמעריקאַ.

מיין ערשטע ענטוישונג אין אַמעריקאַ.

דיא רייזע אונזערע פון בראָד קיין אַמעריקאַ איז פאַר מיר נישט קיין בעזונדערע איבערראַשונג. מיר פאָהרען צוזאַמען מיט נאָך אידען און מיר ווייזט זיך אויס אַז אַזוי דאַרף זיין. דאָרום געדענק איך נישט עפּעס אַזעלכעס וואָס זאָל זיך האָבען געטראָפען אויסערגעוועהנליכעס.

נאר דיא שיף אליין נערענק איך גראדע יא צוליעב צוויי זאכען: זי האט געהייסען „אויסטראליע“ איז איין זאך, און מיר האבען נישט געהאט וואס צו עסען איז צוויי זאכען. מיר האבען געמוזט עסען דארע קארזשיקלאך מיט פאר־וויטינע... איך בין געווען פערנומען מיט זעע־קראנקהייט און דיא מאמע האט שטארק מורא געהאט אז איך וועל שוין קיין אמעריקא נישט דערפאהרען, אבער איך האב דיא רייזע דורכגעבראכען... אין קעבעל־גארדען האבען מיר זיך אפ־געוואלגערט דריי מעת לעת צווישען א סך מענשען מיט א סך פעקלעך, אזוי ווי שאף, ביז מען האט אונז אבגעשיקט קיין באלטימאר. דער טאטע, נערענק איך, האט עס גערופען באלטא־מאריע.

מיר זיינען געווען צוועלף פאמיליעס, קאלאניסטען, און דער טאטע איז געווען דער הויפט מאכער, דער עצה געבער, דיא גרעסטע דעה געזאגט און אלע האבען געפאלגט וואס שלמה קויפמאן האט געהייסען.

דאס ערשטע אויפטועכץ זייערע איז געווען וואס זיי האבען זיך א נאָ־מען געגעבען „שבט.“ דיא אלע צוועלף פאמיליעס אינאיינעם זיינען געווארען איין שבט, און דער דאזיגער שבט האט באלד געמאכט א „רעוואלוציע־“ נעגען דעם קאמיטעט וואס האט געהאט צו זארגען איבער זיי אלס קאלאניסטען ווען ער, דער שבט הייסט דאס, האט איינגעזעהען אז דיא ערד ארום באלטימאר „טויג אויף כפרות“.

האט זיך באלד געפונען א חברה־מאן וואס האט זיך דערוואוסט אז דער „שבט“ האט געבראכט א סך געלד פון רוסלאנד און איז געווארען „ביזי“.

נישט ווייט פון וואשינגטאן איז דא אן ארט הייכט עס „פיסגעיל קאונטי“ און דער חברהמאן פערקויפט עפעס א 'גאנצע וועלט מיט לאנד צום שבט אונ־זערען אין דער דאזיגער פיסגעיל קאונטי. דער שבט גיט איהם א סומע פון זעכציג טויזענד דאלאר און מיר פאהרען אלע אוועק אויף אונזערע לאנד.

אז מיר קומען אהין בויעט מען אוים צוועלף הייזער און מען נעהמט זיך בעארבייטען דיא ערד. מען ארבייט, מען שוויצט, מען מוטשעט זיך, ביז עס ווייזט זיך ארוים אז דיא ערד איז גאר קיין ערד נישט, נאר „לאנד“, און דאס דאזיגע לאנד איז ניט גלאט לאנד, נאר איין שטיק שטיין, און וואס מעהר מען אקערט, אלץ מעהר שטיינער געפינט מען, נאר נישט קיין ערד... איינער פון'ם „שבט“, א מיסטער זיידמא, (זיינער א זוהן איז איצט א לאיער אין באלטימאר), גיט אן עצה אז מען זאל דאס לאנד פריהער מאכען פעט... און דער „שבט“ ספענט עפעס א פערציג טויזענד דאלאר אויף מינור און מען מאכט „פעט“ דאס

לאַנד, נאָר שטיינער ווילען בשום אופן ניט פּעט ווערען און דיא קעשענעס ביים שבת זיינען שוין גאַנץ מאָגער געוואָרען...

אַ צוויי מייל פון אונזער הויז איז געוועזן אַ קליין שטיבעלע, אַ הילצערנעס, מיט אַן אַמעריקאַן פלעג אויפ'ן דאַך. דאָס איז געוועזן דיא סקוהל פון ביסנעיל קאָונטי. מיין שוועסטער חיה און איך מיט נאָך אַ פּאָאַר קינדער פון'ם שבט זיינען אוועק אין סקוהל. דיא טיטשערין פרעגט אונז דיא נעמען, מיר ענטפערן אויף אידיש און זי מאַכט עס אויף ענגליש. מיין שוועסטער חיה ווערט „קלאַרא“, און איך ווער פון ברכה — „מעגי“, ווייל אַז דיא טיטשערין האָט מיך געפרעגט מיין נאָמען, האָב איך געענטפערט דוסיא, ווי דיא ניאַנע אונזערע אין טאַראַשטשע האָט מיך גערופען, און דיא טיטשערין מאַכט דערפון מעגי.

אזוי האָב איך געהייסען דאָרט דיא גאַנצע צוויי יאָהר „מעגי קויפמאַן“.

ביסלעכווייז איז אונזער „שבט“ געוואָרען אַלץ קלענער, עטליכע זיינען אוועק מיט דיא לעצטע פּאָאַר דאָלאַר וואָס זיי האָבען נאָך געהאַט און געלאָזען דיא קאָלאָניע ביז דיא שטיינער וועלען פּעט ווערען, און עס בלייבען פיער פאַמיליעס פון'ם גאַנצען שבט — ויידמאַן, בורשטיין, האָראָוויץ און קויפמאַן, מיין טאַטע הייסט דאָס. אַלעס וואָס מיר האָבען פערמאָגט איז שוין באַגראָבען אין דער „קאָלאָניע. דאָס ביסעל איבערגעבליבענע „שבט“ שטאַרבט שוין פשוט פון הונגער, באַטש נעהם עס שטיינער.

נור גאָט פערלאָזט נישט. נישט ווייט פון אונז איז געוועזן איינער, גרינבוים, אַ גע'שמד'טער איד. האָט מען געזאָגט, און דיעזער גרינבוים איז געוועזן זעהר רייך, ער האָט געהאַט אַ סטאָר מיט אַלעס פון דער וועלט און האָט געהאַט אַ גרויסען וואַלד. זיינען אונזערע פון שבט אוועק צו דעם גרינבוים אַרבייטען. 75 סענט אַ טאָג האָט ער געצאָהלט, אָבער נישט מיט קעש, נאָר מיט סחורה פון זיין סטאָר. פלעגען מיר דאַרטען נעהמען אַלעס וואָס מיר האָבען געדאַרפט אין שטוב אַריין און אַלע חדש האָט מען זיך אָבגערעכענט און מען איז איהם כסדר געבליבען שולדיג.

דיא אַרבייט איז געוועזן אין וואַלד, מען האָט אויסגעהאַקט דיא בוימער און געמאַכט דערפון ברעטער און אַנדערע געהילצען. מיין טאַטע מיט דיא איבעריגע דריי אידען זיינען הפּנים געוועזן שרעקליך גרויסע קענערס אין דעם פאַך און אין אַ שעהנעם פאַרנאַכט ווען איך בין געקומען פון סקוהל פאָהרט צו אַ וואַגען צו אונזער שטוב און מען טראָגט אַראָב מיין טאַטען מיטביידע פיס איבערגעבראָכען.

אַך, ווען איך זאָל קענען שילדערען דעם עלענד וואָס האָט געהערשט ביי אונז אין שטוב דאַן, אין דער קאָלאָניע אין פיסגעיל קאָונטי! ווי מיין יונגע הערצעלע איז דאַמאָלס צוריסען געוואָרען פון בענקעניש אַהין, צו דעם ליעבען שטעטעלע טאַראַשטשע, דאָרט וואו מיר איז אַזוי גוט געווען, וואו איך האָב געהאַט אַ געזונדען רייכען טאַטען און ניט געוואוסט פון זאָרג און אָרימקייט!

ניין, עס איז נישט פאַר מיינע כוחות דאָס אַלעס איבערצוגעבען אויף פאַפּיער, אַזוי אַז איהר, מיינע ליעבע לעזער, זאָלט דאָס אויך קענען פיהלען. און אפשר איז דאָס פאַר אייך ניט אינטערעסאַנט גענוג וואָס איך, אַ אידישע שוישפּיעלערין האָב געליטען אין מיין פריהער קינדהייט, און איהר ווילט נאָר וויסען פון מיר אַזוי פיעל וואָס אַנבעלאַנגט מיין קאַריערע אַלס שוישפּיעלערין.

אפשר זייט איהר גערעכט, אָבער איך קען נישט פערביינגעהן און נישט דערמאַהנען אַזעלכע געשעהעניסען אין מיין לעבען, וועלכע האָבען מיר געמאַכט טיעפע וואונדען אין מיין האַרץ און מיר געמאַכט שטאַרק פיהלען, טיעפער פיהלען ווי אַנדערע פון מיינע חבר׳טעס, אפילו פון מיינע שוועסטער. אפשר איז דאָס געווען פאַר מיר אַ הילף צו ווערען אַ שוישפּיעלערין, איך זאָל קענען פיהלען דיא ליידען און פריידען פון דיא העלדען וואָס איך שפּיעל. יעדענפאַלס בין איך שוין באַלד נאָהענט צו מיין ערשטען אויפטריט אויף דער ביהנע. אַלזאָ, איך דערצעהל ווייטער.

איבער פינף חדשים איז מיין טאַטע אַבגעלעגען אין בעט דאַמאָלס מיט געבאַנדאַזשירטע איינגעגיפּסעוועטע פיס, וועלכע זיינען געווען אויפגעהאַנגען איבער זיין קערפּער אויף צוויי רימענעס. געלעבט האָבען מיר פון דעם וואָס דער געשמד׳טער איד גרינבוים האָט אונז אויסגעהאַלטען. דיא מאַמע האָט געהאַלטען אין איין וויינען און קלאָגען אַז גאָט האָט איהר פאַרוואָגעלט פון דער היים און שטראָפט זי אָהן רחמנות און דער טאַטע האָט געקרעצט און געשווינען. איינע פון מיינע חבר׳טעס, מערי בורשטיין, איז געווען שוין אַ גרויסע מיידעל און זיא האָט געקענט גוט לעזען אידיש, פלעג איך זיא בעטען זיא זאָל אריינקומען צו אונז און לעזען פאַר מיין טאַטען דיא מעשה־ביכלעך וואָס זיא האָט געהאַט. זיא פלעגט פאַרלעזען שמר׳ס (שייקעוויטש׳ס) ראָמאַנען און דער טאַטע פלעגט זיך איינהערען, און איך בין געזעסען ביים בעט און שטילערהייד געוויינט פון רחמנות אויף מיין טאַטען און אויך אויף דיא אָרימע העלדען פון דיא ביכלעך. איך האָב גרויס חשק בעקומען אַליין צו קענען אַזוי גוט לייענען ווי מערי און זיא האָט מיר געלערענט לעזען און שרייבען, וואָס אַביסעלע, אָבער טאַקי אַ קליין ביסעלע. האָב איך שוין געקענט פון דער היים נאָך.

ביסלעכווייז הויבט מיין טאטע אן צו קענען אראבשטעלען דיא פיס פון בעט און דיא דאקטוירים וואס האבען איהם קורירט גיבען האפנונג אז ער וועט קענען געהן — אויף קראטשעס. און אז נאט האט געהאלפען, מיין טאטע שלעפט זיך שוין ארום אביסעלע אויף צוויי קראטשעס, שיקט אונז דיא אימיגראציאנס־קאמיטע אוועק קיין וואשינגטאן און פון דארט קיין באלטימאר, מען נעמט פאר אונז דריי רומס און מען שיקט אונז אריין אלע וואך זעקס דאלאר צום לעבען. מיר זיינען א געזינדעל פון זיבען פארשוין, און דיא זעקס דאלאר זיינען ניט גענוג.

איך בין שוין א מויד פון צוועלף יאהר, מיט צוויי לאנגע בלאנדע צעפ אויף דיא פלייצעס. איך בעשליס צו העלפען דעם טאטען און איך געה ארויס אין באלטימאר זוכען א דזשאב.

איך בין אַ פעדלערקע און אַ פינישערקע.

מיין ערשטער דזשאב איז געווען אין א זאק־פעקטארי. מען האט מיר געגעבען א גרויסע נאדעל מיט שווערען בייוועל און איך האב גענעהט זעק. ווען איך האב אבגעארבייט דיא וואך און מען האט מיר דערלאנגט א קאנוועוייל, האב איך אפילו נישט א קוק געטהאן וואס עס טהוט זיך אינעווייניג. אנשטאט דעם לויף איך גלייך מיט פרייד א היים.

אין דער היים עפען איך דאס קאנווערטיל און קעהר עס אוים אויפ'ן טיש. אלע קוקען אויף מיר וויא איך בין אזוי גליקליך, און עס פאלט ארויס א פאפירעל, א גאנצער דאלער! דאס זיינען געווען מיינע ערשטע ווייזשעס. א שאד וואס מיר האבען דאן אזוי נויטיג געהאט יענעם דאלער. איך וואלט איהם געווען איינגעפריימט, אזוי ליעב איז ער מיר דאן געווען, דער ערשטער דאלאר וואס איך האב אליין פערדיענט.

מיין טאטע האט זיך גענומען פעדלען מיט ברילען, זיך ארומגעשלעפט אויף דיא קראטשעס און געוואלט פארדיענען, נור דיא פאליציי האט געמיינט אז דיא ברילען זיינען נאר אן אויסרייד אויף צו שנארען, און קיין לייסענס האט ער ניט געהאט, פלעגט מען איהם אלץ טרייבען ביז מען האט איהם גענומען ארעסטירען אויך. יערען טאג איז ער געווען עטליכע מאל ארעסטירט און דיא מאמע פלעגט איהם מוזען קומען ארויסנעהמען.

א שטיק צייט האבען מיר אזוי געלעבט אין גרויס ארעמקייט. איינ־

זעהענדיג אז איין דאָלער א וואָך איז צו קאַרג פאַר מיר און קיין רעיז גיט מען מיר ניט, לאָז איך איבער דעם דזשאָב און געה זוכען אנאנדערען.

מיין צווייטער דזשאָב איז געווען אַלס סטריפּערקע ביי טאַבאַק. אָבער גיט אַזוי גיך וויא איך האָב מיין ערשטען דזשאָב פערלאָרען האָב איך דעם צווייטען געקראַגען. פריהער האָט מען מיר ניט געוואָלט צונעהמען, ווייל איך בין געווען צו קליין, און איך האָב געמוזט געהן צוריק אין סקוהל, ערשט אין עטליכע חדשים אַרום האָט מיר א חבר׳טע מיינע מיטגענומען און אויסגע־בעטען פאַר מיר דעם דזשאָב אַלס סטריפּערקע. דאָס איז אַזאַ מין ארבייט וואָס מען נעהמט אַרויס דיא גראָבע „אָדערען“ פון דיא טאַבאַק בלעטער און דאָס נעהמט אַרויס דאָס בלוט פון דעם ארבייטערס אָדערען. דער שטויב קריכט גלייך אין דיא לונגען און שטיקט צום טויט. מיט איינעם וואָרט — א טהייערער דזשאָב. איך האָב געקראָגען דריי סענט א שטונדע און מיט אָווערטיים האָב איך פאַרדיענט $1.98 א וואָך.

אין עטליכע חדשים אַרום האָב איך בעקומען אַזאַ שעהנעם הוסט מיט א וויים פנים׳ל, און דיא מאַמע האָט געוויינט און געשריען אז דער טאַבאַק וועט מיר אָוועקלייגען אין דער מיטאַבאָטקע און זיא האָט געקראָגען א מיטעל מיך צו ראַטעווען. זיא פלעגט צורייבען גאַרטשיצע מיט קנאָבעל און מיר לעגען צו דיא פאָרעשוועס . . .

אין שאָפּ לעבען מיר איז עפּעס געזעסען אַן איריש שיקסעל א קליינע — פלעגט זיא מיר דערגעהן דיא יאָהר. גיט גענוג וואָס איך פלעג איהר פער־שווייגען וואָס זיא רופט מיך „שיני“, „גרינהאָרן“, האָט זיא מיר נאָך געקניפּען אַלס צונאָב, ביז איינמאָהל איז מיר שטאַרק דערגאַנגען צום הארצען, און איך האָב איהר א וואָרף געטהאָן דיא באָקס מיט טאַבאַק אין קאָפּ אַריין און איהר צובלוטיגט וויא א קליין חזיר׳ל. דאַן האָב איך מורא געהאַט ווידער צו קומען צו דער אַרבייט און בין געוואָרען אוים סטריפּערקע.

מיין עלטערע שוועסטער קלאַראַ האָט נישט געקענט קריגען קיין דזשאָב. דיא אַנדערע קינדער זיינען געווען גאַנץ קליין, בין איך געווען דיא איינציגע וואָס האָב געקענט אונטערהעלפען אין שטוב און שאַנעווען מיין אונגליקליכען טאַטען. דאָס האָב איך זעהר געוואָלט אויך און איך נעהם א קאָשיקעל, בעפּיץ עס אַרום מיט אַמעריקאַנער פלעגס גאַנץ שעהן, קויף איין א סטאָק בענענעס און לאָז זיך אַוועק צום סיטי האָל אין באַלטימאָר און מאַך זיך א סטאָר אין מיטען סטריט — איך פאַרקויף בענענעס פון א קאָשיקעל.

מיין טאטע איז דערווייל געווארען א „מעקאניק“ פון ברילען. ער האט זיך אויסגעלערנט וויא אפצודרעהען און צודרעהען אן אליאבלע, אדער אריינשטעלען א שייבעל אין א בריל און דיא פאליציי האט איהם מעהר ניט געטשעפעט. ער האט פארדיענט נישקשה׳דיג און צוזאמען מיט דיא זעקס דאלער וואס מיר האבען געקראגען אלע וואך פון קאמיטעט זיינען מיר שוין געווען אלרייט אין אמעריקא.

דארף זיך אויף דער וועלט געפינען עפעס א דזשענטעלמע! מיט א ווייף הארץ וואס געהט פארביי דעם סיטי האל און דערזעהענדיג מיין „אסאבע“ איינגעוויקעלט אין א שאלעכיל שטעהענדיג לעבען מיין ביזנעס — דאס קאשיקעל מיט בענענעס — שטעלט ער זיך אפ, דער דזשענטעלמען, און בעטראכט מיר און גיט מיר א קוואדער פאר איין בענענע און וויל ניט נעהמען ביי מיר קיין טשענדזש. איך קום א היים און דערצעהל עס דעם טאטען, שטעלען זיך איהם טרעהרען אין דיא אויגען און ער גיט מיר א קוש און זאגט: „גענוג מיין קינד, מעהר געהסטו נישט פעדלען“.

איך געה צוריק אין סקוהל. אויפן וועג צום סקוהל איז געווען א העט סטאר פאר ליידיס און דיא באלעבאסטע איז געווען א גראבע פרוי און האט פערמאגט צוויי קליינע ווייסע קוטשעראווע הינטלעך. פלעג איך געהענדיג פון סקוהל אלע טאג אויסוואשען דיא הינטלעך און קריגען דערפאר פון דער גראבער ליידי א קוואדער. דערפאר האט מיר דיא מאמע אלע שבת געגעבען עטליכע סענט איך זאל געהן אין „דיים מוזעאום“.

דאס איז געווען מיין גרעסטע פלעזשור. אין „דיים מוזעאום“ אויף וועסט באלטימאר סטריט האב איך פערבראכט אלע שבת. איך האב ליעב געהאט צו הערען וויא דיא ניגערס זינגען, וואטשען דיא „פאנטש און זשודי“ פארשטעלונג, ביז איך האב זיך בעפריינדעט מיט א מיידעל, עני זילבערשטיין, און מיר זיינען געווען דיא בעסטע צוויי חבר׳טעס אויף דער וועלט. עני פיהרט מיך אין מעסאניק טעמפעל אויף וועסט סטריט און דארט זעה איך „ראמעא און דזשוליעט“ פון שעקספיער. איך ווער א פערציטערטע. דאס איז געווען מיין ערשטען מאל וואס איך זעה אמת׳דיג טהעאטער, נישט קיין „פאנטש און זשודי“ אין „דיים מוזעאום“, נאר טאקע טהעאטער.. איך בין אזוי מקנא דיא עקטארס, אז איך כאפ ארום עני זילבערשטיין און קוש זיא פון גרויס דאנקבארקייט אין מיטען שפיעלען, און מען וויל מיך דערפאר ארויסווארפען פון טהעאטער.

דיא גאנצע וואך האב איך נאר געלעבט און געווארט אויף שבת צו לויפען

אין מעסאניק טעמפעל. איך האָב דאָרט גזעהען „מאַקבעט“, „האמלעט“, „קינג ליער“, און פיעלע, פיעלע אַנדערע פיעסען.

איך בין שוין א מויד פון באַלד 14 יאָהר און איך פערלאָז סקוהל און עני זילבערשטיין נעהמט מיך מיט אַרבייטען אלס פינישערין אין זעלבען שאַפּ וואו זיא ארבייט אויף באַלטימאָר סטריט לעבען מאָנומענטאל טהעאטער. (דאָן א בורלעסק און איצט א אידיש טהעאטער).

דיא באָסעס זיינען געוועזען צוויי בחורים, איינער האָט געאַפּערייטעד אויף׳ן מאשין און דער צווייטער האָט געפרעסט, און מיר, דאָס הייסט, איך און עני זילבערשטיין, זיינען געווען דער „סעט“ ארבייטער. מיינע וויידזשעס זיינען געוועזען צוויי און א האַלב דאָלער א וואָך. איינער פון דיא באָסעס איז געוועזען א לאַנגער בחור מיט א פּלאַטשיגער נאָז, ער האָט געהייסען מר. נעם און זיך גע׳שדכן׳ט צו עני׳ן. דער צווייטער באָס איז געווען א שוואַרץ־חן׳עוודיגער בחור מיט ברייטע פּלייצעס, א נידריגער מיט א גרויסען קאָפּ צווישען דיא אקסלען פּונקט וויא פון איין שטיק לייב געמאַכט, ער האָט געהייסען מר. ראָזענטהאַל און האָט זיך גע׳שדכן׳ט צו מיר. אין א קורצער צייט האָב איך שוין געקראָגען דריי און א האַלב דאָלער א וואָך. איך בין שוין געוועזען א רעגעלע „פאָרליידי“, בין גענאַנגען נאָך ארבייט אין פעהט סטריט. איך פלעג אויך זיין א „בייסטינג פאָר־לער“ און האָב שוין אָנגענעהמט קנעפּלעך אויף דיא קאמזוילען וואָס מיינע באָסעס האָבען געמאַכט.

און בשעת איך האָב אזוי געהאַלטען אין ארויפּארבייטען זיך, איז מיין באָס, מר. ראָזענטהאַל, נישט פויל און שיקט אַוועק א שדכן צו מיין טאַטען צו רעדען „ביזנעס“.

מיר נעהמט טיאַכקען דאָס הארץ אז אָט אָט ווער איך שוין א כלה...

אידישע אַקטיאָרען קומען.

מען האָט מיר געהאַלטען פאַר א שעהנע מיידעל אין באַלטימאָרער אידישען קווארטאַל. מיין „עטרעקשאָן“ איז געווען מיינע צוויי לאַנגע בלאָנדע צעפּ־האָר. וועלכע האָבען געצווינגען אַלע מאנסבילשע אויגען אויף מיינע פּלייצעס און איך האָב דיא לאַסט געטראָגען מיט פערגעניגען. מיין באָס ראָזענטהאַל איז גע־ווען זעהר גוט צו מיר, ווייל ער האָט אַלץ געהאָפט אז אָט אָט וועל איך ווערען

א באסיכע, דאס הייסט, זיין כלה. מיינע ווײדזשעס זיינען געווען גרויסע — דריי און א האלב דאלער א וואך און איך מיט עני זילבערשטיין געהן אלע שבת אין „אקאדעמי אוו מוזיק" פאר א קוואדער אויף דער גאלערי.

אין דיזען טהעאטער האב איך געזעהען עדווין בוטה, מערי הענדערסאן, מארגארעט מאטהער און פיעלע אנדערע גרויסע אמעריקאנער קינסטלער, איך האב זיי אויף גאר ניט אזוי מקנא געווען וויא אויף דיא אפלאדיסמענטען און דאס וואס אלע רעדען פון זיי אזוי פיעל. מיר האט זיך דאן אויסגעוויזען אז אקטיארען זיינען דיא גליקליכסטע מענשען אויף דער וועלט, דיא צייטונגען שרייבען פון זיי, אלע מענשען רעדען פון זיי — אזוי איז כדאי צו לעבען אויף דער וועלט!

איך האב זיי דערפאר זעהר מקנא געווען, און מיר איז געווען אומעטיג אויפן הארצען וואס מיין באס וויל מיך נעהמען פאר א כלה. צום גליק, אבער, ווען דער שדכן איז געקומען צו מיין טאטען און געזאגט, אז מיין באס וויל מיך, האט זיך מיין טאטע צושריען, אז דערווייל איז נאך דער הימעל נישט ביי דער ערד און כאטש ער איז איצט א קבצן, אן ארימאן, פון דעסטוועגען וועט ער קיין ש נ י י ד ע ר אין דער משפחה ניט אריינגעהמען! ער האט געגוג א י י ן צרה.

דיא „איין צרה" האט ער געמיינט, מיין שוועסטער קלארא. זיא איז דאן געווען א מיידעל פון 16 יאהר און האט בעדארפט חתונה האבען דוקא ניט פאר קיין שניידער, נאר פאר א סיגארען־מאכער, מיט'ן נאמען לואי לעוויצקי. דיא הויפט „צרה" איז דא געווען, וואס דיא גאנצע חתונה איז געווען געגען ויילען פון'ם טאטען. ער האט געזאגט, אז מיין שוועסטער דארף זיך נאך נישט פארדרעהען דעם קאפ. אבער זיא איז געווען א געצערטעלטע און האט נישט געוואלט ארבייטען און דער לואי לעוויצקי איז געווען א בחור, א ספארט, פון א יאהר 18 און האט פארדיענט דרייצעהן דאלער א וואך ביי סיגארען. ער האט מיין שוועסטער מתנות געקויפט — א זיינגערל מיט א קליידעל. און ווען דער טאטע האט זיך דערוואוסט דערפון און גענומען זיין געגען שידוך, איז אויסגע־קומען אז זיא, קלארא, דארף אבגעבען לואי'ן צוריק דיא מתנות. איז איידער אבגעבען דאס זייגערל מיט'ן קליידעל און דיא חבר'טעס זאלען לאכען, האט זיא בעסער חתונה געהאט מיט לואי'ן. מיר זיינען פון דעסטוועגען אלע געווען אויף איהר חתונה, כאטש ברוגז'רהייד. דיא חתונה האט אויף מיר געמאכט א טרויע־ריגע ווירקונג. זיא איז פארגעקומען אין א בייסמענט אויף העריסאן סטריט, עפעס

אזוי ארים, עפעס אזוי שלעפעריג, שא, שטיל, נאר נישט וויא א חתונה, און אודאי ניט וויא דיא חתונות ביי אונז אין טאראשטשע וואס איך פלעג נאכלויפען צו דער גרויסער שוהל, ווען דיא מחותנים פלעגען טאנצען מיט קוילישען, ווען אלעס איז געווען יום טוב'דיג פונקט וויא דאס גאנצע שטעטיל האט חתונה. דא, אבער, האט מען עפעס שטילערהייד אפגעמורמעלט און עס איז געווען נאך אלעמען.

נאך דער חתונה האט מיין שוועסטער געוואוינט נישט ווייט פון אונז און איך פלעג זיין ביי איהר אלע טאג. זיא האט אויך ליעב געהאט טהעאטער און זיא פלעגט מיט מיר געהן אלע שבת אין „מעסאניק טעמפעל“. צו איהר האט אריינגעמופט א בארדער, טאקע איהר מאן'ס פלימעניק. דאס איז געווען א יונגער בחור'ל, א שעהנער, אן איידעלער, נאר א צו בלאסער, אבער ווען ער איז געווען אנגעטהאן מיט א קאלנער, האב איך איהם ליעב געהאט, נאר וויא באלד ער האט אויסגעטהאן דעם קאלנער, פלעג איך נישט קענען קוקען אויף איהם, עפעס איז מיר פארגעקומען אזוי וויא אימיצער האט אויף דעם בחור ארויפגעזעצט א קאפ איינפן דארען העלזעל, פונקט אזוי וויא דיא מענשעלעך פון דער „פאנטש און דזשידי“ פארשטעלונג. אבער ער האט מיך זעהר שטארק ליעב געהאט, עהרליך ליעב געהאט, ביז ער איז קראנק געווארען און געמוזט אוועקפאהרען זיך קורירען.

נאר לאמיך ניט כאפען.

איינמאהל קומען מיין שוואגער מיט'ן פלימעניק א היים פון סיגאר פעקטארי שפעטער וויא געוועהנליך. איך בין שוין דאן געוועזן נאך סאפער און בין געזעסען ביי מיין שוועסטער אין הויז. ענדליך קומען דער שוואגער מיט'ן פלימעניק אריין און איידער מען פרעגט זיי נאך פאר וואס זיי האבען זיך פערשפעטיגט, דערצעהלען זיי א געוואלדיגע נייעס: „א גאנצער באנטש אידישע קאמעדיאנטשיקעס זיינען אנגעקומען קיין באלטימאר!“

מען זעצט זיך עסען און מיין שוואגער דערצעהלט דיא נייעס מיט אלע איינצעלהייטען. געהענדיג פון שאפ פערביי לאמבארד סטריט, זעהען זיי, שטעהט א רעדעל מענשען לעבען מיסעס פאלעק'ס גרענר האטעל און אין מיטען רעדעל שטעהען עטליכע וואס זעהען אוים וויא קאמעדיאנטשיקעס, מיט גרויסע גלאנציגע סטאוו־פייפס וויא מיט שוהוואקס אפגעפוצט און אלע וואס געהן פערביי שטעלען זיך אב און מען קוקט. ער, דער שוואגער, האט זיך צוגעשטופט צום סאמע גלאווגע פון דיא קאמעדיאנטשיקעס און ער האט אויסגעפונען וואס

דא טהוט זיך. דער עקטאר האט איהם דערצעהלט אז דאס זיינען זיי איצט געקו־מען אהער פון שיקאגא. זיי זיינען אידישע אקטיארען וואס שפּיעלען אידיש טהעאטער.

אנגעקומען זיינען זיי אויף יוניאן סטיישאן, נאר מחמת מען האט גע־וואלט ביי זיי צו טהייער פאר א קערידזש, האבען זיי בעסער שפּאצירט פון יוניאן סטיישאן ביז קיין לאמבארד סטריט, (דאס איז „בלויז" א פינף - זעקס מייל). און דא וויל מען זיי נישט אריינלאזען אין קיין האטעל, ווייל מען האט מורא זיי וועלען נישט בעצאהלען.

מיין שוואגער איז גראדע געווען בעקאנט מיט דער מיסעס פאלעק, דיא באלעבאסטע פון'ם האטעל און ער בעט אוים אז מען זאל דיא עקטארס אריינ־לאזען. דער דאזיגער „גרענד האטעל" איז געווען א מין שטאל אויף דריי פלאר מיט רויטען אבגעפּיינט פון אויסווייניג און טונקעל ברוינע חיה'לעך אינעווייניג — פון דיא אמת'ע גרענד האטעלען.

מיין שוואגער האט אליין „געהאט דיא נידעלס" צו טהעאטער. ער איז א קיעווער און ער האט דארט געזעהן טהעאטער אויפן „טאלטשאק", דאס איז געווען טהעאטער „פאקראניעמערי", פלעגט ער זיך בעריהמען. ער פלעגט אב־לאבען פון דעם גרויסען אמעריקאנער קינסטלער עדווין בוטה. „אויך מיר אן עקטאר", פלעגט ער זאגען, „אויפן טאלטשאק האב איך געזעהען עקטארס פאקרא־ניעמערי!"

דערווייל זיינען דיא אקטיארסקע געסט געשטארבען פאר א שטיקעל ברויט און מיין שוואגער האט זיי אונטערגעהאלפען און פאר איין גאנג אלע טאג אונז געבראכט פרישע נייעס. ער האט שוין פאר זיי גענומען א האל, זיי וועלען באלד שפּיעלען אידיש טהעאטער. ער האט שוין געזעהן א פּראבע, אלע זיינען זיי קינצלער, נאר איינער איז דא צווישען זיי וואס איז נאך גרעסער וויא דיא עקטארס וואס ער האט געזעהען אין קיעוו אויפן טאלטשאק. דער דאזיגער בחור, דערצעהלט מיין שוואגער, איז א מזיק א יונג, ער זינגט אויף צוויי כלים: אויף באס און אויף סאפּראנא. וויל ער, זינגט ער אויפן באס, און וויל ער, זינגט ער אויפן סאפּראנא, ער איז א הויכער בחור, דערצעהלט מיין שוואגער, האט א לאנגען האלז און א גרוים קנאפּ אין גאר געל, מיט א שווארצע קוטשעראווע טשאפּרינע, פארקעמט אין א פּאלקע און שעהן איז ער וויא אלע זיבען זונען. דאס וועט שוין זיין איינמאהל אן עקטאר, זאגט מיין שוואגער מיט שטאלץ.

איך שטארב שיער פון אונגעדולד צו זעהן אידיש טהעאטער און אויך דעם בחור וואס איז שעהן וויא אלע זיבען זונען און זינגט באס און סאפראנא.

ביי דער ערשטער אידישער פאַרשטעלונג.

מיין שוואגער לואי איז דיא גאנצע צייט זייט דיא אידישע אקטיארען זיינען אנגעקומען אין באלטימאר, שרעקליך ביזי. ער איז פארנומען מיט דיא אקטיארען טאג וויא נאכט און האלט אונז אין איין דערצעהלען דיא נסים וואס ער וועט אויפטהאן מיט זיי. דערווייל האט ער פאר זיי אראנזשירט דיא ערשטע פארשטעלונג.

דאס איז געווען א פרייטאג אבענד, נאך יום־טובים צייט, און מיר אלע גרייטען זיך צו געהן זעהן די קאמעדיאַנטשטשיקעס. ביז איך האב דערלעבט דעם טאג פון דער פארשטעלונג בין איך אלט געווארען פון אונגעדולד. בייטאג, אין שאפ, מיט מיין חבר'טע עני זילבערשטיין, האבען מיר נור גערעדט פון דעם אידישען טהעאטער וואס מען וועט שפיעלען ביי אונז אין באלטימאר, און אפילו ביינאכט אין שלאף האב איך גע'חלומ'ט פון אידישען טהעאטער.

ענדליך דערלעבט: היינט, באלד, וועל איך געהן זעהן טהעאטער אויף אידיש געשפיעלט.

פאר מיין טאטען האבען מיר דאס געהאלטען בסוד סודות, נאר גראדע פאר דער פארשטעלונג האט ער זיך דערפון דערוואוסט, און ווען איך האב זיך גענומען אנטהאן צו געהן אין טהעאטער, האט ער זיך אויף מיר גוט צושריען איך זאל ניט געהן צו די קאמעדיאנטשטשיקעס, די שאלטעקעס, עס וועט מיר ניט שאדען צו קיין שידוך אז איך וועל ניט זעהן דיא האלאדראנציעס.

איך וויין און צאפעל זיך, איך רייס זיך דיא האר פון קאפ, און דיא מאמע גיט מיר א קוואדער און שטופט מיך שטילערהייד ארויס פון שטוב.

איך טראכט נישט לאנג און לויף צו עני זילבערשטיין און מיר ביידע לויפען אין טהעאטער זעהען דיא אידישע עקטארס.

דאס „טהעאטער" איז געווען א האל אויף יומהא סטריט און האט גע־הייסען „קאנקארדיא האלל". ווען מיר זיינען צוגעקומען צום האל זיינען מיר נעווען פיטש נאס און דער רעגען האט געכלאַישטשעט אהן אן אויפהער. מיר האָ־בען בעצאהלט צו סווארער און מען האט אונז אריינגעלאזען אין האל אויף דער

באלקאני. עס איז נאך געווען פריה און דיא געפוליטורטע קיטשען־טשערס אין האל זיינען געשטאנען שטאלץ און געווארט אויפן פובליקום. ענדליך זיינען זיך צוזאמענגעקומען א זיבציג — אכציג מענשען, שוין צוזאמען מיט ווייבער און קינדער. מען זיצט און מען ווארט, מען ווארט און מען זיצט. עס הערט זיך צוויי־שען פובליקום א געשמאק באלעבאטיש גענעצען, ווייל דיא אידען אין באל־טימאר זיינען דאמאלס געוואוינט געווען צו געהן פריה שלאפען. ענדליך ארום ניין א זייגער ווערט פינסטער אין האל און דער פארהאנג קאטשעט זיך ארויף.

מיין הארץ טיאכקעט מיר א שרעק.

אויף דעם סטיידזש שטעהט א לאנגע דארע אידענע מיט א שטערען־טיכעל אויפן קאפ און זינגט ליכט־בענשען אויף א דין קול'כעל. אביסעלע וויטער אויפן סטיידזש זיצט א איד מיט א גרויער בארד און שאקעלט זיך. דיא לאנגע אידענע האט אבגעזונגען דאס ליכט־בענשען און געהט צו צום אלטען אידען און זאגט איהם עפעס און געהט אוועק. דאן קומט אריין א שיקסע און זאגט עפעס אויף גוי'איש. דער אלטער ענטפערט אויף אידיש און מניה וביה קומט אריין עפעס א חסיד'ל אין א גלאנציג קאפאטקעלע, א הויכער בחור'ל מיט לאנגע פאות'לעך, מיט א שעהן פנים'ל און מיט גרויסע שענהע אויגען. ער בלייבט שטעהן און שעהמט זיך. דיא שיקסע וויל איהם אפנים פאר א חתן און דער בחור'ל מיט'ן אלטען אנטלויפען. דיא שיקסע גיט א פייף און צוויי גוים ברייג־גען אריין א טויט קינד און בעהאלטען עס ביים אידען אין שטוב און דער פארהאנג קאטשעט זיך צוריק אראפ.

אין צווייטען אקט זיינען שוין אלע אידען, מיט דעם בחור'ל, מיט שעה־נע אויגען, אין טורמע, און דיא גוים שלאגען זיי אז ס'איז א רחמנות און דאס בחור'ל זינגט נעביך א וויינענדיגע תפילה צו גאט אז ער, גאט, הייסט עס, זאל אויסלייזען דיא אידען פון גוי'שע הענד. דאס פובליקום וויינט און שילט דיא גוים און — שוין.

אין דריטען אקט זיינען שוין דיא אידען אין סיביר און ס'איז זיי אזוי קאלט אז א פאר ווייבער פון פובליקום ווארפען ארויף זייערע שאלען אויפ'ן סטיידזש, אבי צו דערווארמען דיא ארימע אידען נעבאך.

אין פיערטען אקט ווילען דיא גוים אויסקוילענען דיא אידען פאר וואס זיי, דיא אידען, האבען דערהרג'עט א גויש קינד און אבגעבאקען מצות — שפרינגט אויף דאס גאנצע פובליקום און שרייט „ס'א ליגען! מיר ווייסען אז דיא אידען זיינען ניט שולדיג, דאס האבען דיא חזיר'שע גוים אליין גע'הרג'עט

דאס קינד, ס'א בלבול, אן עלילת דם, רוצחים, מערדער, א פגירה אויף אייך!"

דאס פובליקום האט אייסגעפיהרט... מען האט בעפרייט די אידען און אלע אין האל האבען געפאטשט בראווא מיט אלע כוחות.

מיר זיינען אלע געוועזן זעהר צופריעדען און מיר ווילען שוין א היים געהן, בעוויזט זיך מיין שוואגער לואי אין פראנט פון קוירטען און שרייט אויס מען זאל ווארטען, ס'איז דא נאך עפעס וואס מען וועט באלד וויזען. דאס פוב־ליקום בלייבט ווארטען און עס קומט ארויס אויפן סטיידזש דער לאנגער בחור וואס איז געוועזן אין סיביר. ער איז אנגעטהאן אין א קאלירטען ציטענעם פראק, פון פארענט אזוי ווי א קאמזויל און פון הינטען מיט צוויי פאלעס, ווי צוויי פליענעל, מיט גרויסע שווארצע קנעפ, טופליעס מיט רויטע זאקען און מיט א רויטען שניפס, ער האט צוויי שעהנע גרויסע אויגען, און שווארצע קוטשעראווע האר. ער שטעלט זיך אוועק, דעם קאפ אביסעלע פארריסען צו דער באלקאני, איין פוס אביסעלע מעהר אין פראנט, און זינגט. וואס ער האט געזונגען נעדענק איך נים, אבער געזונגען האט ער שעהן, זים. ס'איז געוועזן א מחיה צו הערען, ער האט גענקראגען א שטורעמדיגען אפלאדיסמענט און ער האט געמוזט זינגען עטליכע מאהל.

ווען מיר האבען פערלאזען דעם האל איז שוין געוועזן שפעט ביינאכט, און איך מיט עני זילבערשטיין שטעלען זיך אב אין דרויסען ווארטען אויף מיין לואי'ן, וועלכער איז מיט די עקטארס הינטער'ן סטיידזש. עס געדויערט אפשר א האלבע שעה ביז לואי מיט א גאנצער האלאסטרע עקטארס און גלאט מענשען קומען ארויס פון האל. אלע דרעהען זיך ארום דעם הויכען בחור מיט'ן גרויסען סטאוו־פייפ. איך מיט עני זילבערשטיין געהן נאך פון הינטען אזוי א שטיק וועגם ביז לואי דערזעהט אינז און רופט אונז צו. מיר געהן מיט לואי'ן און ער דערצעהלט נייע גליקען, אז, אמת, דעם מאל האט מען נישט פארדיענט אין דער פארשטעלונג, אבער ס'איז געוועזן א גרויסער סוקסעס ארטיסטיש און ער וועט שוין אראנזשירען נאך א פארשטעלונג.

איך וויל ער זאל מיר באקענען מיט דעם הויכען עקטאר, אבער לואי זאגט מיר, אז איצט איז דער עקטאר צו נערוועז פון שפיעלען, ווייל דאס איז טאקע ער וואס האט געשפיעלט פאר דער אידענע וואס בענשט ליכט און פאר'ן חסיד'ל וואס מען האט פארשיקט אין סיביר און נאכדעם האט טאקע אלץ ער געזונגען דיא קופלעטען.

אבער איך קען זיך נים איינהאלטען און לויף פארביי דעם הויכען עקטאר

און ווארף איהם אריין א קוק גלייך אין פנים און לויף צוריק צו לואי'ן און פרעג איהם, וויא הייסט דער הויכער עקטאר, און לואי זאגט מיר, אז ער הייסט בארים טהאמאשעווסקי.

איך בין אַ קאַנדידאַטקע אויף אַן אַקטריסע.

אז איך בין א היים געקומען פון דער ערשטער אידישער טהעאטער־פארשטעלונג וואס איך האב אין מיין לעבען געזעהן בין איך געוועזן וויא נייגעבוירען. איך האב דערפיהלט אין מיר עפעס וואס איך האב פריהער קיין מאהל ניט געפיהלט, עפעס האט מיך געצויגען, געגאנגט מיין הארץ, איך בין אומגעגאנגען וויא אין א חלום. ביי אונז א שטוב איז מיר געווארען אומעטיג. אויף דעם טאטען האב איך א כעס געקראגען פאר וואס ער לאכט אפ פון דיא אידישע עקטארס, און טאג וויא נאכט פלעג איך איבערליגען ביי מיין שוועסטער קלארא'ן אין הויז.

דארט האב איך נאכגעמאכט דיא עקטארס אזוי וויא איך האב זיי געזעהן אין „קאנקארדיע האל“, און אלע האבען געלאכט, אפילו מיין מאמע האט אויך געלאכט פון מיין ערשטער פראבע אלס עקטערקע.

מיין שוואגער לואי איז שוין איבער־א־נייעס ביזי געוועזן מיט די עקטארס. ער האט שוין ווידער אמאל גענומען דעם „קאנקארדיע האל“ און מען וועט דארט שפיעלען, זאגט ער, „דיא באבע מים'ן איניקעל“. דערווייל, זאגט לואי, זיינען דיא חברה אקטיארטשיקעס הונגעריג און מיין שוועסטער קלארא זאגט, אז לואי זאל איינלאדען דעם הויכען עקטאר צו סאפער.

יענעם טאג האב איך שוין אין שטאפ נאר נישט געקענט טהאן און האב געמוזט סטאפען א האלבען טאג. מיין באס מר. ראזענטאל, וואס האט זיך נאך אלץ גע'שדכן'ט צו מיר, האט אליין געהייסען מיר געהן א היים און זיך אויסרוהען, אבער איך בין נישט געגאנגען א היים, נאר צו מיין קלארא'ן און דארט בין איך שוין געבליבען ווארטען, מיט הארץ קלאפעניש, ביז ער, דער הויכער עקטאר מיט דיא שעהנע אויגען, וועט קומען צו סאפער.

יעדע מינוט איז מיר דאן געוועזן א יאהר, אלע מאהל בין איך ארויסגעלאפען אין גאס א קוק טהאן אויב ער געהט שוין, ביז ענדליך איך האב דערלעבט צו דערזעהען איהם אין גאס פון וויטענס. איך בין גלייך ארויף אין שטוב און

פערסאפּעטערהייד אויסגעשריען „ער געהט"! און טאקע באלד האָב איך זיך בעהאַלטען אין א ווינקעל אין „פּאַרלאָר".

אריינגעקומען איז ער אין א ברוינעם מאנטעל, לאקירטע שיך, א הויכען סטאָוו־פּייפּ, מיט א שטעקען אין דיא הענד, א קאָלנער מיט ברייטע שפּיצען און א גרויסען ווייסען קינסטלער שניפּס. א יך האָב פון מיין ווינקעל די גאַנצע צייט פון איהם קיין אויג נישט אראָפּגענומען.

מיין שוואָגער לואי מיט זיין פּל ימעניק קומען אויך אָן און אַלע געהען זיי אריין אין פּארלאָר וואו איך שטעה אין ווינקעל פּארדעקט מיט'ן קווירטען. דער גאַסט דערזעהט מיך און פרעגט לואי'ן: „ווער איז דאָס מיידעלע מיט דיא לאַנגע צעפּ?" אין קלאַרא ענטפערט אז דאָס איז איהר שוועסטערל. ער איז פריינדליך צו מיר און וויל מיך אַנגעהמען ביי דיא האָר אויף מיינע אַקסעל, אבער ער כאַפּט צוריק זיין האַנד מיט אַן אויסגעשריי: „אוי!" — און ווייזט מיר אז ער האָט זיך צושטאָכען אין מיין שפּילקע. ער נעהמט דאַן זיין האַנד צום מויל כדי אויסצוזויגען דאָס בלוט און זאָגט צו מיר מיט א שמייכעל: „מיידעלע, איהר שטעכט זיך גאָר?"

ביים סאַפּער איז מיין מאַמע אויך ארויפגעקומען און מיר האָבען אַלע געגעסען. דער אַקטיאָרסקע גאַסט האָט דערצעהלט אז ער קומט פון א פיינער משפּחה, אז ער איז א רוסישער פון אַסיטנ׳אָשקע, א דאָרף אין קיעווער גובערניע, נאָר אויפגעוואַקסען איז ער אין קאַמינקע, אז ער האָט געזונגען אלס משורר ביי ניסן בעלזער, דערצעהלט ער, און זיינע עלטערן מיט שוועסטער און ברידער זיינען אין ניויאָרק און ער האָפּט צו ווערען א גרויסער אידישער קינסטלער.

מיר איז דער סאַפּער ניט איינגעגאַנגען. עס האָט מיך זעהר געקרענקט און געערגערט וואָס ער האָט צושטאָכען זיין האַנד אין דער פּאַסקודנער שפּילקע אויף מיינע צעפּ און אז ער איז אוועק בין איך א היים געלאָפען און שטילערהייט געוויינט און פאַר כעס האָב איך אויף מיין נעלענער צובוינען מיין שפּילקע און זיא ארויסגעוואָרפען דורך'ן פענסטער.

דיא פּאַר וואָכען ביז צו דער פאָרשטעלונג פון „דיא באָבע מיט'ן איינ־קעל" בין איך ארומגענאַנגען וויא א ניט־דערקווילעטע טשיקען. איך האָב נישט געוואוסט וואו איך בין אין דער וועלט, אין שאָפּ בין איך געווען וויא א צו־מישטע און אַנשטאָט צו ארבייטען האָב איך אויסדערצעהלט מיין ביטער האַרץ צו עני זילבערשטיין, מיין בעסטע חבר'טע. און אז זיא האָט דערהערט פון מיר אז איך בין פאַרליעבט אין דעם הויכען עקטאָר מיט דיא קוטשעראַווע האָר און

איך חלום נאר וויא אזוי קען איך ווערען אן עקטארקע, כדי צו שפּיעלען מיט איהם אין איינעם, איז עני עפּעס געווארען פרעמד צו מיר, גלייך זיא וואלט נאר קיין מאהל מיין חבר'טע ניט געוועזן.

דערווייל האט מיר דער באס מיינער מר. ראזענטהאל גענומען ווערען נמאס און איך פערלאז דעם שאפּ און געה נעהמען לעססאנס אין לעזען אידיש און אויך אין רעדען דייטש, ווייל דאמאלס האט מען געמוזט קענען דייטש צו זיין א אידישער עקטאר.

וועהרענד דעם איז ער, טהאמא שעווסקי, „דער הויכער עקטאר", ווי מיר האבען איהם דאן גערופען, געווארען אן אפּטער איינגנעהער צו מיין שוועסטער קלארא'ן אין הויז. איך בין געווארן אבי סעל היימישער מיט איהם און איך פלעג אבלאכען פון זיינע עקטארס און האב זיי איבערגעקרימט וויא זיי שפּיעלען. ער האט זיך ווי פארענטפערט אז זיין קאמפּאניע איז נישט פון דיא נאר אמת'ע אקטיארען. דיא אמת'ע אידישע עקטארס וואס מעגען שפּיעלען אין עדווין בוטה'ס קאמפּאניע, האט ער געזאגט, זיינען אין נויארק און ער האט אנגערופען דיא נעמען פון זילבערמאן, חיימאוויטש און ספּעציעל דיא חיימאוויטשקע. זיא, האט ער געזאגט, איז א גרעסערע אקטריסע ווי מערי הענדעריסאן. נישקשה, איך זאל נאר ניט לאכען, האט ער געזאגט, ער אליין פיהלט אין זיך א טאלאנט און וועט נאך אמאהל זיין אזוי גרויס וויא עדווין בוטה. ווען ער פלעגט רעדען אזוי ויעגען טהעאטער און שוישפּיעלער פלעגט זיין בלאס פּנים ווערען רויטליך, זיינע אויגען פלעגען שפּריצען מיט פייער און זיין יעדער קוק האט געברענט.

צו דער צווייטער פארשטעלונג בין איך שוין געוועזן אן אויסגעפּוצטע מחותן'עסטע, צוזאמען מיט קלארא'ן בין איך געגאנגען אין קאנקארדיע האל. מיינע האר צולאזען, קיין שפּילקעס האב איך ניט אנגעטהאן — טאמער וויל ער מיך אננעהמען ביי דיא האר, זאל ער זיך ניט צושטעכען...

נאך'ן צווייטען אקט פון דיא „באבע מיט'ן אייניקעל", בין איך מיט קלארא'ן ארויף הינטער דיא קוליסען און ער, דער הויכער עקטאר, גיט מיר א קליין קניפּעל אין באק און זאגט מיר, „העללא בייבי". איך רוק זיך אפּ. איך האב איהם נישט דערקענט. ער איז געוועזן אנ געטהאן אין א רויט סאמעטען קלייד מיט א שלעפּ, א בלאנדע קאפּ האר האט ער געהאט און א מערעליאנטשיקעל אויפ'ן האלז. ער צולאכט זיך און זאגט: דאס בין איך דאך דער הויכער עקטאר, געפעלט דיר מיין שפּיעלען?

דאס מאהל איז דער האל געווען גוט בעזוכט, מען האט זעהר געפּאטשט בראוואָ און אלע זיינען געווען צופריעדען.

נאכדעם האט „דער הויכער עקטאר“ געגעבען נאך א פארשטעלונג און האט געשפּיעלט „זשידאווקא“. ער איז געווען דער פּרינץ מיט נאלע גאלד בע־האנגען. דיזע פארשטעלונג האט איהם אריינגעבראכט עטליכע דאלער און דאס געלד האט ער פערווענדעט אויף צוריק־צו־שיקען זיין גאנצע קאמפּאניע פון וואנען זיי זיינען געקומען.

ער אליין בלייבט אין באלטימאר און קומט אלע טאג צו מיין שוועסטער קלארא און זינגט ליעדער אז אלע שכנים לויפען זיך צוזאמען.

אין איין אבענד, ווען ער איז געווען ביי קלארא'ן אין שטוב און מיר זיינען געווען אליין אין פּארלאר, גיט ער מיר פּלוצלונג א זאג: בוזילע, ווילסט ווערען א אידישע אקטריסע ?

מיין ערשטער אויפטריט אלס שוישפּיעלערין.

נאכדעם וויא טהאמאשעווסקי האט מיר שטילערהייד געפרעגט אויב איך וויל ווערען א אידישע אקטריסע האט זיך ביי אונז אין באלטימאר, און ספּע־ציעל ביי מיין שוועסטער קלארא אין שטוב גענומען רודערן. עס איז געווארען לעבעדיג.

טהאמאשעווסקי איז געפאלען אויף א פּלאן צו מאכען א „שולע“ אויף צו לערנען אידישע עקטארס. און עס ווערט געגרינדעט א קלאב און ווער עס וויל ווערען אן עקטאר אדער עקטערקע דארף צאהלען דיוס אין קלאב (פון טאלאנט איז קיין פראגע ניט, דער עיקר זיינען דיא דיוס). מענער 50 סענט א וואך און פרויען 10 סענט א וואך. דיא דיוס זיינען זעהר נויטיג געווען, ווייל מען האט געמוזט צאהלען דעם דירעקטאר (טהאמאשעווסקי'ן) ניין (9) דאלער א וואך, ער זאל האבען פון וואס צו לעבען.

פון דיא דריי פארשטעלונגען וואס ער האט געגעבען אין באלטימאר איז איהם פארבליבען פראפיט — עטליכע פּאטריאטען. און אז דיא חברה האט דער־הערט פון שפּיעלען טהעאטער, האט מען גענומען ברייננגען האלבע דאלער מיט דיים'ס, מיט גלאט מתנות אלס „אייביגען אנדענקען“... און ווען דער הערר די־רעקטאר זאל געווען זאגען למשל: „ברייננט מיר דעם דאך פון סיטי האל, איך

מוז דאס האבען פאר א סינערי", וואלטען דיא פופציג סענטיגע טאלאנטען זיכער געוועז געפאלגט, ווארים אז מען וויל שפיעלען טהעאטער, איז דען פאראן ערגעץ אזא פעסטונג וואס דער „טאלאנט" זאל נישט דורכברעכען?

הכלל, מיר האבען שוין א קלאב אין באלטימאר אויף צו שפיעלען אידיש טהעאטער.

דיא מעמבערס, וויעפיעל איך קען זיך דערמאהנען, זיינען: רובין, א בוטשער מיט אן אייגענע בארד; קאהן, א סעקאנד הענדיגער קלאדינג דיעלער פון הערינסאן סטריט מיט זיין ווייב מרס. קאהן מיט א ניט־גלייכען פוס; דיא בראנ־סקי׳ס, א פאר ברידערליך, אדעסער חברה, פון דיא ריכטיגע טאלאנטלעך; מרס. זשידראוויטשקע, מיין שוועסטער קלארא׳ס א נעקסט־דאריגע שכנה, א הויך־געוואקסענע אידענע מיט א קאפ געגריי זעלטע האר. זי האט זיך בעריהמט אז זי האט נאך געשפיעלט טהעאטער אין אדעס און איהר טאלאנט איז נאר אויף דיענסט־מיידלעך... אויסער דיזע קינסטלער זיינען אויך געווען מיין שוועסטער קלארא מיט איהר מאן לואי, (ער איז אודאי געווען א טאלאנט נאך פון קיעווער טאלטשאק). א גראסערי מאן מיט׳ן נאמען ראובן און איך אליין. פאר קינדער ראלען איז מיין טאלאנט בעשטימט געווארען. עס זיינען געווען נאך עטליכע אידען אבער ליידער, געדענק איך ניט זייערע נעמען. דיא ארימע קינסטלער.

דער בוטשער רובין גיט אוועק א גרויסע שטוב איבער זיין בוטשער שאפ, א ליידינגער פאלאסט איז דאס געווען, אדער א פוסטער שטאהל, און קאלט איז דארט געווען, כאטש הינט צו פערטרייבען. מען שטעלט דארט אריין אן ארגאן מיט עטליכע בייגקלעך און דער דירעקטאר נעהמט אויספראבירען דיא טא־לאנטען...

אלע, פארשטעהט זיך, האבען אויסגעהאלטען דיא פראבע — פלאם 14 קערעט, און מען נעהמט זיך צו שטודירען א פיעסע מיט׳ן נאמען „ראטשילד׳ס ביאגראפיע", דראמא אין 4 אקטען פון פנ:ים טהאמאשעווסקי, מיט מוזיק פון באריס טהאמאשעווסקי. עס פאדערט זיך כאריסטען, און מיין שוואגער לואי בריינגט א גאנצען באנטש סיגארען־מאכערס פון זיין שאפ און מיר האבען שוין פארטיגע כאריסטען אויך.

וויא זיס, וויא ליעב און טהייער איז מיר דיא עראינערונג פון יענער צייט! איך בין געגאנגען אין מיינע קורצע קליידעלעך, מיט מיינע לאנגע בלאנדע צעפ, אזוי שטאלץ, אזוי גליקליך, דיא גליקליכסטע אויף דער גאנצער וועלט! איך וועל באלד שפילען אמת׳דיג טהע׳אטער, ד׳וועל זיין אזא גרויסע עקטערקע

וויא מערי הענדערסאָן, וויא דער דירעקטאָר האָט מיר דאמאלס געזאָגט, איך וועל ווערען בעריהמט! — א שאָד וואָס מען איז נאָר יונג איינמאָל, יונגערהייד — וואו נעהמט מען א צ י נ ד יענע גליקליכע בעגייסטערונג!?

דיא דראמא „ראָטשילד'ס ביאָגראפיע" איז געוועזן אזוי: מאיר אנשיל ראָטשילד וואוינט מיט זיין אָרימער מאמען אין א קליין אָרים שטיבעלע. ער זינגט א הארץ־רייסענד ליעדעלע און נעהמט זיין געליעבטע כלה און געהט אוועק אין גאס קלייבען שמאטעס. געהן זיי ביידע אין גאס, אויפ'ן מארק, און קלייבען שמאטעס און זינגען. פלוצים געפינט מאיר אנשיל א גרויסען טייסטער מיט א סך געלד, אָבער ער גיט עס אָפּ צום אייגענטהימער און מען נעהמט איהם דערפאָר אריין אלס בוכהאלטער אין א גרויס געשעפט.

זיין געליעבטע קומט צו איהם אין געשעפט און אהין קומט אויך א פרינץ, און דער פרינץ פארליעבט זיך אין מאיר'ס געליעבטע כלה און מען גנב'עט אוועק דיא כלה צום פרינץ אין וואלד אריין.

דארט אין דעם וויסטען וואלד שטעהט דיא אָרימע כלה צוגעבונדען צו א ברונעם און דער פרינץ מיט א לאנגען שווערד ערקלעהרט זיך איהר אין ליעבע. דיא כלה זאָגט „ניין", און דער פרינץ וויל איהר פארברענען.

איז דאָך שלעכט, הא? טהוט אָבער גאָט א נס און עס קומט צו פאָהרען אין וואלד אריין מאיר אנשיל אויף א שיף און ראטעוועט זיין כלה פון דעם גרויזאמען פרינץ און אנטלויפט מיט איהר אויף א פערד רייטענדיג.

אין דריטען אקט האָט שוין מאיר אנשיל חתונה געהאט מיט זיין כלה און זיי האָבען שוין א מיידעלע פון צוועלף יאהר, מיט לאנגע בלאָנדע צעפּ, אין קורצע קליידעלעך (מיין ראָלע) און עס קומט צו פאָהרען פון ערגעץ א רייכער קעניג מיט א קעניגין און זיי ברייגנגען א אָלל־לאָט זעק מיט געלד און געבען דאָס אין גאנצען אוועק צו מאיר אנשיל ראָטשילד צו בעהאלטען. דאן פאָהרען זיי צו־ריק אוועק ערגעץ. באלד וויא דער קעניג מיט דער קעניגין פאָהרען אוועק ווערט ביי מאיר אנשיל'ן א פּאָגראָם און מען וויל צונעהמען דאָס געלד, אָבער נישט מאיר אנשיל איז דער איד וואָס לאָזט צונעהמען דעם קעניג'ס געלד, ער הרג'עט אוים א דאָרף מיט סיגארען מאכערס, גוים, הייסט עס, און ער טראָגט אליין אוועק דאָס גאנצע געלד צום קעניג ערגעץ. (וואו דער ראָזינער קעניג האָט געקוי־ניגט וויים איך נאָך ביז היינטיגען טאָג נישט, דער „דירעקטאָר" האָט אונז נישט געוואָלט אויסזאָגען...) און צום לעצט בעלוינט דער געוויסער קעניג דעם „בראַ־ווען אָרימען יודע" און ער שענקט איהם אוועק אָט דיא אלע זעק מיט געלד און

ראטשילד זאגט: „איך דאנקע איהנען גרויסער קעניג“. און אזוי ווערט ראטשילד רייך און אלע זיינען גליקליך.

דיא ראלען זיינען געוועזן פארטהיילט אזוי :

בארים טהאמאשעווסקי, אלס מאיר אנשיל ראטהשילד; קלארא לעוויצקי (מיין שוועסטער) אלס דיא כלה; מרס. זשידראוויטשקע, מיט'ן פנים'ל, אלס ראטשילד'ס מאמע; לואי, (מיין שוואגער) אלס דער פרינץ; רובין־דער בוטשער, אלס קעניג, און מרס. קאהן, מיט'ן קרומען פיסעל אלס דיא קעניגין, און בעסי קויפמאן, (איך אליין, הייסט עס), אלס ראטשילדס קינד ,דאס צוועלף יעהריגע מיידעלע מיט דיא לאנגע צעפ.

פיער וואכען האבען מיר געמאכט פראבען, דער דירעקטאר האט געלערנט, דיא „טאלנטען“ האבען געצאהלט דיוס, און באלטימארער אידען האבען זיך גע־גרייט צו געהן אין אטארני האל, אויף וועסט באלטימאר סטריט, זעהן „ראט־שילד'ס ביאגראפיע“.

צוויי טעג בעפאר דער פארשטעלונג, ווען אלעס איז שוין געווען רעדי, געשעהט אזעלכעס וואס נאר צווישען ארטיסטען טרעפט זיך עס, נעמליך: דער הערר דירעקטאר צופאטשט זיך מיט מיין שוואגער לואי. ס'ווערט א סקאנדאל און לואי מיט קלארא'ן פערלאזען דיא קאמפאניע און מיר בלייבען אהן א פרינץ און אהן א געליעבטע כלה.

און דא איז צוויי טעג צו דער פארשטעלונג און דער דירעקטאר איז שרעקליך נערוועז, אבער ער פערליערט זיך נים און פאלט אויף א פלאן, — ער פרעגט מיך אויב איך וואלט זיך אונטערגענומען שפיעלען דיא געליעבטע כלה. איך ענטפער בעשטימט יא. און ער הייסט מיר זינגען דאס ליעדעל וואס קלארא האט געדארפט זינגען :

איך קוק אין פענסטער, דארט און דא;
איך זעה איהם נישט, ער איז נישטא.

דעם דירעקטאר געפעלט עס און מען ווארפט ארויס דאס קינד פון דער פיעסע. מען קריגט אנאנדער „פרינץ“ און אין צוויי טעג ארום, טרעט איך אויף אלס „דיא כלה“. — מיין ערשטער אויפטריט אלס אידישע שוישפיעלערין.

איך שפּיעל דיא ערשטע ראָלע.

איך בין געוועזן זעהר גליקליך וואָס איך האָב געקראָגען דיא ראָלע אַלס „דיא כלה" אין דער פּיעסע „ראָטשילד'ס ביאָגראַפיע".

אַזוי גליקליך, אַזוי בעגייסטערט און אַזוי איבעררואַשט בין איך געוועזן, אַז פון גרויס בעגייסטערונג בין איך אַזש קראַנק געוואָרען.

דעם גאַנצען טאָג פאַר דער פאָרשטעלונג, בין איך געלעגען אין אַ שרעקליכען פיבער. איך האָב נישט געקענט קימען צו פּראָבע אָין ער אַליין, דער דירעקטאָר, הייסט עס, איז געקומען צו אונז זעהן וואָס איך מאַך. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל וואָס דער דירעקטאָר איז אַרויפגעקומען צו מיין טאַטען אין שטוב.

אַז איך האָב איהם דערזעהען, איז דער פיבער פאַרשוואונדען, מיין האַרץ האָט אָנגעהויבען צו קלאַפּען אַזוי שטאַרק, אַז אַלע אין שטוב האָבען דאָס געקענט הערען. איך האָב געלאַכט און זיך געפרעהט, וויא אַ קליין קינד, ווען עס קרינט אַ שעהנע צאַצקע. איך האָב פּלוצים ליעב געקראָגען דיא גאַנצע וועלט און געוואָלט אַלעמען קושען.

איך בין צוגעשפּרונגען צו מיין טאַטען, איהם אַרומגעכאַפּט אַרום האַלז און איהם געקושט און אַזוי קושענדיג האָב איך איהם פאָרגעשטעלט דעם דירעקטאָר, מר. באָרים טהאָמאַשעווסקי. דער טאַטע מיינער האָט איהם דערלאַנגט אַ קאַלטען שלום עליכם און מיין מאַמע האָט איהם אויפגענומען מיט וואַרעניע און הייסע טהעע.

מאָרגען איז דיא פאָרשטעלונג! מאָרגען וועל איך שפּיעלען טהעאַטער!

דיא נאַכט איז שוין ענדליך אַוועק, עס איז געקומען דער פריהמאָרגען, דער טאָג פון דער פאָרשטעלונג. גאַנץ פריה זיינען מיר זיך אַלע צונויפגעקומען אין „טוירן האַל", מיר האָבען אָבגעמאַכט דיא לעצטע פּראָבע, און אַרום איינס אַ זייגער ביי טאָג האָט זיך טהאָמאַשעווסקי גענומען פאַרשטעלען אונזערע אַקטיאָרען אַזוי, אַז מען זאָל זיי נישט דערקענען. ביז צום אָבענד זיינען שוין אַלע געווען פאַרשטעלט, גרימירט הייסט דאָס, אַ חוץ איך און ער אַליין.

נאָר שפּעט, אַרום האַלב נאָך זיבען אין אָבענד, האָט ער מיך גרימירט אַלס „דיא כלה", און זיך אַליין אַלס „מאיר אנשעל ראָטשילד", דעם חתן.

איך זיץ אָנגעטהאָן און גרימירט אַלס „כלה", אָבער מיין קאָפּ דרעהט זיך

מיר וויא ביי א שיכור, נישט וויא ביי א כלה. ער געהט אלע ווײלע צו צו מיר, און זאגט מיר, איך זאל זיך ניט שרעקען און נישט ווערען נערוועז. ער ווייזט מיר נאך אמאהל וויא אזוי ארײנצוקומען אויף דער ביהנע. מיר דוכט זיך אויס, אז קיין גרינגערע זאך איז גאר נישטא אויף דער וועלט. אט קום איך ארײן און אט בין איך שוין דא.

אבער דאס הארץ טיאקעט מיר פון דעסטוועגען גאנץ שטארק. עס ווערט מיר אלע מאל קאלט און הייס, א שוויס שלאגט מיר ארויס. איך וויש מיין פנים און צושמיר דיא פארבען, ער מוז מיך גרימירען אויפ'ס ניי. ענדליך קלינגט א גלאק און אלע שטעלען מיר זיך אוים הינטער דיא קוליסען. דער קוירטען געהט אויף און — דיא שפיעלט פאנגט זיך אן . . .

אויף דער ביהנע שטעהט „ראטשילד" (טהאמאשעווסקי) און זינגט א טרויעריג ליעד. דער עולם אפלאדירט אזוי שטארק, אז ער מוז דאסזעלבע ליעד זינגען נאך אמאהל. ראטשילד'ס מאמע (זשידראוויטשקע) פארעט זיך ארום דיא שמאטעס. ביידע רעדען אפ און עס דארף שוין ארײנקומען „דיא כלה", איך אליין הייסט עס.

אבער . . . איך שטעה הינטער דיא קוליסען, וויל ארײנגעהן אויף דער ביהנע און קען נישט, פונקט וויא אימיצער וואלט מיך דא צוגעוואקעט. איך הער ווי טהאמאשעווסקי זאגט: „וואו איז דאס מיין געליעבטע כלה, וואָרום קומט זיא נאך ניט?"

איך שטעה און קען זיך נאך אלץ ניט ריהרען פון ארט. עפעס זיינע לעצטע ווערטער זיינען מיר גאר פרעמד, ביי פראבע האב איך קיינמאהל נישט געהערט ער זאל דאס זאגען (איך האב דאן נישט געוואוסט אז מען קען רעדען „ארבעל פראזא"). און איך שטעה.

פלוצים הער איך וויא ער שרייט אוים: אך, מוטער, אט דארט קומט מיין כלה, איך מוז איהר אנטקעגען לויפען — און ער קומט אראפ פון סטיידזש, כאפט מיך אן ביי דער האנד און פיהרט מיך ארויף אויף דער סצענע.

דיא ביהנע איז געווען בעלויכטען ליכטיג, אבער מיר איז פון דער ליכטיגקייט געווארען פינסטער אין דיא אויגען, איך האב קיינעם נישט געזעהען, איך בין געבליבען שטעהן וויא א הילצערנע אינדיאנערקע לעבען א ציגאר סטאר און האב פארלוירען דאס לשון. איך שטעה און שווייג. געהט ער צו מיר צו און זאגט: נו, מיין טהייערע כלה, האסטו מיר גאר נישט וואס צו זאגען? זאג, שעהם דיך נישט! . . .

אזוי וויא דורך א כישוף האב איך געקראגען שפראך, איך האב מיט אמאהל געגומען ז א נ ע ן, נאר אז זאגען זאל זיין געזאגט, איך האב דיא ראלע געקענט אין גאנצען אויסוויינינג — האב איך געזאגט אהן אן אבהאלט... דיא ווערטער פון ערשטען אקט האט מיר נישט גענומען לאנג אבצוזאגען, און איך האב אריינגעזאגט א שטיק פון צווייטען אקט. איך וואלט זיכער געווען אב־געזאגט מיינע ווערטער פון אלע פיער אקטען, דא, באלד ביים סאמע אנפאנג, נאר ער איז צוגעלאפען צו מיר און מיר צוגעטראגען א שטוהל און געזאגט: זעץ דיך, מיין טהייערע כלה, און רוה דיך אפ אביסעל . . .

איך בין שטיל געווארען. עס האט מיר גענומען שווינדלען פאר דיא אויגען, דער קאפ האט זיך מיר אנגעהויבען דרעהען, עס איז מיר נישט גוט געווארען, און איך האב דערפיהלט, אז אט פאל איך אנידער. איך האב זיך א שאקעל געטהאן, מיט איין האנד האב איך זיך געכאפט פאר'ן קאפ, מיט דער צווייטער האנד האב איך אנגעכאפט דיא שטוהל און מיט א שוואכער שטימע האב איך אויסגעשריען: „איי, פיהרט מיך אראב, ווארים איך וועל באלד —" און — פליאך! איך ליעג שוין אויפ'ן פלאר. איך בין געפאלען אין חלשות.

מען האט מיך באלד אפגעמינטערט. דער עולם אין האל האט זעהר אפלאדירט און געשריען בראווא (פאר מיין „נ א ט י ר ל י כ ע ן" שפיעלען). טהאמאשעווסקי האט מיך ארויסגעפיהרט זיך נויגען עטליכע מאל און מיר האט ער געזאגט, אז דאס איז געווען אויסגעצייכענט. ער האט געהייסען לאזען פא־לען דעם קוירטען באלד ווי איך האב גע'חלש'ט, און דאס פובליקום האט גע־מיינט, אז אזוי דארף עס זיין.

נאכדעם איז שוין געבליעבען, אז מען האט געשפיעלט דיא דאזיגע פיעסע „ראטשילד'ס ביאגראפיע", האט דיא „כלה" געמוזט חלש'ן אום צו שליסען דעם ערשטען אקט.

איך האב געקראגען אביסעל קוראזש, און אין צווייטען אקט שפיעל איך שוין כמעט ווי מען האט מיך געלערענט. נאר צום פובליקום האב איך נאך אלץ מורא א קוק צו טהאן און דיא עלעקטרישע לעמפעלעך שטעכען מיר דיא אויגען.

ביי דער סצענע, וואו איך שטעה אין וואלד, און דער „פרינץ" וויל מיר שטעכען און „ראטשילד" (טהאמאשעווסקי) קומט אן און ראטעוועט מיך, כאפט ער מיר ארום און גיט מיר א קוש. איך האב זיך זעהר פארשעהמט און האב אויסגעשריען הויך: „סטאפ, דיא מאמע קוקט!"... דאס פובליקום האט זיך צו־

לאכט און איך בין אראפּגעלאָפען פון סצענע, איך האָב נישט געוואַרט ביז „ראָטשילד“ וועט מיך רעטען. איך האָב זיך אַליין גערעטעט . . .

דעם דריטען און פיערטען אקט האָב איך שוין געשפּיעלט וויא אַן אמת׳ע עקטערקע. און ווען איך האָב געזונגען מיין בעריהמטע ליעד: „איך קוק אין פּענסטער דאָרט און דאָ, איך זעה איהם ניט, ער איז נישטאָ“, האָט מיין חבר׳טע, עני זילבערשטיין, אויסגעשריען פון פובליקום“ „הורייייי פאַר בעססי!“

נאָך׳ן שפּיעלען זיינען מיינע בעקאַנטע ארויפגעקומען אויפן סטיידזש און מיר גראַטולירט. עני זילבערשטיין האָט מיר ארומגעכאַפּט קושען און איך בין געשטאַנען וויא צומישט, נישט געוואוסט וואו איך בין אין דער וועלט. עפּעס בין איך געווען וויא אין א טומאַן, וויא איך וואָלט געווען אין היהנער־פּלעט.

איך האָב געקוקט אויף אַלעמען, און נישט געהאט וואָס צו זאָגען. ס׳האָט זיך מיר נאָר געוואָלט פרעגען אימיצען: „וואָס איז דאָ געווען?“

איך האָב זיך אָבגעוואַשען דיא פאַרב פון פּנים, איך האָב אויסגעטהאָן דיא קליידער פון ראָטשילד׳ס וויוב און זיך צוריק אנגעטהאָן מיינע אייגענע קורצע קליידעלעך, און מיינע חבר׳טעס האָבען מיך בעגלייט א היים.

מיין ערשטע טראַגישע ענטוישונג.

אז איך בין געקומען א היים פון מיין ערשטען אויפטריט אלס שוי־שפּיעלערין, איז שוין געווען שפּעט ביי נאַכט, און איך בין באַלד געגאַנגען שלאָ־פען. איך קען ניט זאָגען אז מיר האָט זיך עפּעס גע׳חלום׳ט יענע נאַכט וועגען מיין ערשטען אויפטריט, ניין, עס האָט זיך מיר גאָר נישט גע׳חלום׳ט — ווייל איך בין נישט געשלאָפען, איך האָב נישט געוואָלט שלאָפען, איך האָב געטראַכט וועגען שפּיעלען טהעאַטער.

ביי דער פאָרשטעלונג האָט מיר דער דירעקטאָר געזאָגט אז איך האָב טאַלאַנט און איך זאָל אונבעדינגט ווערען א שוישפּיעלערין, ווייל איך האָב א גרויסע צוקונפט. אַט זיינען זיינע ווערטער: „בוזילע, ווער אַן אַקטריסע, וועסט האָבען א גרויסע צוקונפט“. נו, וויא קען מען פאַרגעסען אַזעלכע ווערטער?

ניין, דאָס פאַרגעסט זיך נישט. און ווען איך בין געלעגען אויף מיין גע־לעגער האָט מיין יונגע פאַנטאַזיע געמאָהלען וויא א מיהל; איך האָב מיך פאַר־געשטעלט אז איך בין בעריהמט אלס דיא גרעסטע שוישפּיעלערין פון באַלטימאָר,

ניין, פון דער גאנצער וועלט טאקע, איך בין אזש געווארען מיין אייגענע פאַ־טריאָטקע און האָב זיך אליין ליעב געקראָגען, איך האָב מיך אליין פאַרגעטערט פאַר מיין טאַלאַנט, איך בין ווירקליך געווען צו גליקליך און האָב דערפאַר נישט געקענט איינשלאָפען.

און דאָס אלץ האָב איך צו פערדאנקען דעם דירעקטאָר, וואָס איז שעהן וויא אלס חנען. דאָס האָט ער מיר געזאָגט אז איך האָב א גרויסע צוקונפט, נו, דארף איך נאָך זאָגען אז איך האָב איהם דאמאלס פאַרגעטערט, מיין גאָט איז ער געווען.

איך בין געלעגען אויף מיין געלעגער און האָב זיך פאַרגעשטעלט אז מיר ביידע, איך מיט'ן דירעקטאָר, שפּי'ען צוזאַמען אין דיא גרעסטע טהעאַטערע און צעהנדלינגע טויזענדע מענשען אַ לאַדיקען אינז און מיר שטעהען ביידע אין פראָנט פון סטיידזש און נייגען זיך פאַר'ן פובליקום וואָס בעווארפט אונז מיט בלומען, יא, אונז ביידען, איך אלס „דיא כלה", דיא העלדינע, און ער, אלס העלד וואָס ראַטעוועט מיך פון דעם שלעכטען פרינץ. ער, דער דירעקטאָר, אלס העלד, מיין העלד . . .

עס איז שוין גרויסער טאָג. איך ליג נאָך אויף מיין געלעגער און הער וויא דיא מאַמע דערצעהלט דעם טאַטען פון דער נעכטיגער פאָרשטעלונג. דער טאַטע טענה'ט אז דיא פורים־שפּיעלער קריכען איהם נישט אין פּיאַטע, אָבער דיא מאַמע פערזיכערט איהם אז דיא שפּיעל איז א געוואַלדיגע און אז בוזי (דאָס הייסט, איך) איז געווען שעהן, אויפן סטיידזש, וויא א גאָלד. אלע זיינען געווארען דיא כפרה פאַר איהר (פאַר מיר, הייסט עס). און אָט האָט זיא, דיא מאַמע, הייסט עס, געהערט אין גראָסערי וויא דיא ווייבער דערצעהלען דיא חידושים וויא אזוי דאָטהשילד איז געווארען פון א שמאַטע־קלייבער א גרויסער גביר און אז בעסי קויפמאַן, דערצעהלען דיא ווייבער, איז א מזיק, א מיידעל, זיא עקטעט וויא א רעגעלע עקטערקע.

איך שפּרינג אראָפּ פון מיין געלעגער, כאַפּ ארום מיין מאַמען און קוש זיא פאַר דער גוטער בשורה, און איך פיהל מיך שטאָלץ.

אין אָבענד איז צו אונז ארויפגעקומען דער דירעקטאָר. מיין טאַטע גיט איהם אָפּ שלום, און ער, דער דירעקטאָר, דערצעהלט מיין טאַטען אז איך האָב געשפּיעלט מיין ראָלע בעסער וויא ער האָט ערוואַרטעט און אז איך האָב טאַ־לאַנט צו זיין א גרויסע אקטריסע. ער בעט מיין טאַטען אז איך זאָל נישט נע־שטערט ווערען פון צו געהן אויף דער ביהנע. דיא מאַמע איז דערווייל מכבד

דעם דירעקטאָר מיט וואָרעני און איך טראָג טהעע צום טיש. נאָר פאַר גרויס גליק קען איך דיא אויגען פון איהם נישט אָבּרייסען און איך פאַרטשעפּע זיך אין אַ שטוהל און פאַל מיט דער טהעע. אָבער איך האָב געדאַנקט גאָט וואָס איך בין געפאַלען, וואָרים כּמעט איך האָב אַ גלאָז צובראָכען איז דאָס אָבער אַלץ ווערטה געוועזן, ווייל ער אַליין איז שנעל צוגעלאָפען צו מיר און מיך צערטליך אויפגעהויבען.

זינט דער פאָרשטעלונג איז דער דירעקטאָר געוועזן ביי אונז שוין עטליכע מאָל, און יעדען מאָל וואָס איך זעה איהם, קומט מיר צו אַ שטיק געזונד, אָבער יעדען מאָהל וואָס ער געהט אוועק, קומט מיר אָפּ צוויי מאָהל אַזוי פיעל געזונד. איך וואָלט וועלען איהם זעהן כּמעט אַ גאַנצען טאָג, ניין, שטענדיג און קיינער זאָל נישט זיין דערביי, נאָר איך מיט איהם, אָבער אויף צו להכעיס איז שטענדיג דאָ אימיצער אין שטוב ווען ער קומט ארויף צו אונז און ספּעציעל מיין שוועסטער קלאַרא. זיא איז גאָר איין אָנשיקעניש עפּעס. ווען ער גיט אויף מיר אַ קוק, מאַכט זיא אַ מינע וויא זיא דערלעגט דערצו דער באָבע׳ס ירושה.

מיין גאָט, וואָס איז דאָס מיט מיר געוואָרען? ניט אַנדערש, דער דירעקטאָר האָט מיך פער׳כישופ׳ט. קומט ער ארויף צו אונז אין הויז בין איך וויא משוגע, עס וואַרפט מיר וויא אין קדחות, איך ברען וויא אַ פייער, אָט ווילט זיך מיר טאַנצען, זינגען, שפּרינגען, און אָט ווילט זיך מיר וויינען, איך ווייס יישט אויף וואָס׳ער וועלט איך בין. וואָלט איך כּמעט צו אַלע שווארצע יאָהר עלטער געוועזן מיט אַ פּאָר יאָהר, איז אויף צו להכעיס שלעפּען זיך דיא טעג וויא אַלטע פערד און איך מוז זאָגען אַז איך בין נאָך נישט קיין פופצעהן, אַנשטאָט וואָס איך וואָלט שוין וועלען גערן זאָגען אַז איך בין שוין דאָס אַכצעהנטע יאָהר.

אפנים אַז איך בין טאַקע פארליעבט, ווייל דיא מאַמע האָט שוין מיר אַ פּאָר מאָל געזאָגט מיט רחמנות: „זעה נור וויא דו קוקסט אויס, אַ שעהנערע לעגט מען דאָך אין דר׳ערד אריין, אַז פאַרדרעהט זאָל ווערען דעם קאָמעדיאַנשטשיק זיין קאָפּ וויא ער האָט דיר פאַרדרעהט דיין קאָפּ“ . . .

איך ווייס נישט, איך קען נישט אָבגעבען קיין רעכנונג וואָס דאָס איז, איך ווייס נאָר אַז מיט איהם איז מיר אַלעס זיס, ליעב און טהייער, און אָהן איהם איז מיר אַלעס נמאס, דאָס גאַנצע לעבען איז מיר נישט ליעב, דער דירעקטאָר איז מיין אַלצדינג — איך האָב איהם ליעב!

אין אַ פּאָר טעג אַרום קומט ארויף צו אונז דער דירעקטאָר און געזעגענט

זיך מיט אונז און זאגט אז ער פאהרט אוועק קיין נויארק, אויף וויא לאנג ווייסט ער אליין נישט.

איך האב געפיהלט וויא אימיצער וואלט מיט אמאל איבערגעשניטען מיין הארץ מיט א שארפען מעסער. איך האב ניט געוויינט און ניט געזאגט גאר נישט, איך בין נאר געבליבען שטעהן וויא א פלאקען אין געשוויגען. שטילערהייד האב איך איהם נאכגעקוקט וויא ער איז אוועקגעגאנגען פון אונזער הויז, ביז כ'האב איהם מעהר נישט געזעהען.

עס זיינען אוועק עטליכע טעג, איך בין שיער משוגע געווארען פון בייני־קעניש און פון הארצווייטאג, איך האב געוואלט פארשטעהן וואס מיט מיר איז פארגעקומען אין דיא לעצטע פאר וואכען: אט האב איך געשפיעלט טהעאטער, אט האב איך גע'חלום'ט וועגען א צוקונפט, אט האב איך זיך פארליעבט — און איהם אפילו ניט געזאגט וועגען דעם — און אט איז ער אוועק און דיא שוועסטער מיינע רייצט זיך מיט מיר אז דער אקטיארשטשיק וועט שוין קיין מאל ניט קור־מען צוריק.

נאט מיינער! איך וועל זיך נאר דאס לעבען נעהמען!

עס זיינען אוועק צעהן לאנגע טעג, דיא לענגסטע שרעקליכע טעג וואס איך האב ווען איבערגעלעבט און עס קומט אן צו אונז א טעלעגראמע אויף מיין נאמען; דיא טעלעגראמע איז פון א י ה ם, פון דירעקטאר באריס טהאָ־מאשעווסקי, ער קומט צוריק אין באלטימאר און איך זאל איהם ערווארטען ביים יוניאן דיפא!

איך ווער אוים אַקטריסע.

מיין גרויסע פרייד ווען איך האב ערהאלטען דיא טעלעגראמע פון'ם דירעקטאר אז ער קומט צוריק, איז ניט צו בעשרייבען. מיך דאט ניט געאארט וואס דער טאטע האט זיך געבייזערט און מיך ניט געלאזט געהן איהם באגעגנען. איך האב זיך ארויסגע'גנב'עט פון שטוב און בין א גליקליכע אוועק צו יוניאן דיפא.

דיא פאר מינוט איידער דיא טריין איז אנגעקומען, האבען מיר אויסגע־וויזען וויא אן אייביגקייט.

ענדליך איז אנגעקומען דיא טריין, און איך דערזעה וויא ער שטייגט ארונטער פון וואגאן. איך לאז מיר לויפען צו איהם.

ליידער בין איך אבער ניט געווען דיא איינציגע איהם צו בעגעגנען. עס האבען אויף איהם געווארט נאך פריינד זיינע . . .

ער האט מיר גערדיקט דיא האנד מיט א פריינדליכען שמייכעל און האט זיך ארייגגעזעצט אין דעם קערידזש, וואס יענע פריינד זיינע האבען פאר איהם אנגעגרייט, און א מאך טהוענדיג מיט זיין העט צו מיר, און זאגענדיג „גוד באי!" איז ער אוועק אין שטאדט אריין.

איינע אליין, וויא איך בין אנגעקומען צום דיפא, בין איך אוועק צוריק.

אז איך בין געקומען א היים, בין איך ניט געווען צו דערקענען. איך האב א קוק געטהאן אין שפיעגעל און איך האב זיך דערמאהנט אין מיינע חדר־יאהרען, ביי אונז, אין דער קליין שטעטעלע טאראשטשע. איך האב זיך דערמאנט וויא איך האב אמאהל געזעהען וויא דער רבי האט אבגעשמיסען א איינגעל. בשעת דאס איינגעל איז געגאנגען צוריק אויף זיין פלאץ פון רבין'ס באנק, האט ער פונקט אזוי אויסגעזעהען וויא איך אצינד . . .

פון דעסטוועגען האב איך זיך געטרייסט וואס איך האב איהם, דעם די־רעקטאר, הייסט עס, פארט געזעהן.

אויף מארגען שיקט ער מיך רופען אין קלאב אריין. איך קום און ער זאגט מיר אז ער געהט שפיעלען נאך א פארשטעלונג און אז איך האב דארט א גרויסע ראלע.

איך בין דערפון זעהר צופריעדען, און בין איהם מוחל וואס ער האט מיך געלאזען אליין ביים דיפא. ווען איך געה פון קלאב א היים געהט ער אויך מיט מיר און אויפן וועג, זאגט ער מיר, אז ער האט מיר געבראכט א מתנה פון נויארק. איך מיין אז ער מאכט חוזק פון מיר, אבער ער גיט מיר א בראסלעט צוזאמענגעשטעלט פון 10 סענט שטיקלעך און עס זיינען אויסגעקריצט אויף זיי דיא נעמען בעסי קויפמאן און בארים טהאמאשעווסקי.

ביים אוועקגעהן בעט ער מיך, איך זאל קומען צו דיא בראנסקי'ס (מעמבערס פון אונזער דראמאטיק קלאב) וועלען מיר זיך דארט פארברייננגען.

אין אבענד טהו איך מיר אן צו געהן צו דיא בראנסקי'ס. דיא מאמע האט מורא איך זאל געהן אליין, שיקט זיא מיט מיר מיט מיין קליין שוועסטערל רייטשעל, א מיידעלע פון א יאהר צוועלף, און מיר געהען אוועק אהין.

דער דירעקטאר איז געווען פרעהליך און בעזאנדערס גוט צו מיר. מען

האט זיך דארט גוט אמוזירט. מיר האט זיך אלע ווײלע נעגלוסט ארויפצורוקען דעם ארבעל און צו ווייזען דיא מתנה, מיין בראסלעט, וואס איך האב געקראגען פון'ם דירעקטאר. ער האט דערצעהלט פון דער נייער פיעסע וואס ער וועט באלד שפיעלען. ער האט זעהר געלייבט דיזע דראמא מיט'ן נאמען „דיא חליצה". מיר האט ער געזאגט, אז איך וועל שפיעלען דיא ראלע פון „הדסה", נאר איך מוז אבער וויינען מיט אמת'ע טרעהרען, בשעת איך בעט ביי מיין פערשטארבע־נעם מאן'ס ברודער דיא חליצה, און דאס פובליקום מוז אויך וויינען, ווייל דאס איז א דראמאטישע ראלע, האט ער געזאגט.

ער האט אונז אבגעפיהרט א היים.

אין א פאר וואכען ארום מאכען מיר שוין פראבע פון דער נייער פיעסע „דיא חליצה". איך קען מיין ראלע אויסווייניג און ביי דער סצענע, ווען איך בעט חליצה ווייז איך טאקע מיט אמת'ע טרעהרען. מיר האבען געמאכט פראבען עטליכע וואכען, און איך האב מיר אנגעוויינט וויפיעל דאס הארץ האט מיר נעגלוסט. פון יעדע פראבע פלעג איך קומען א היים מיט פערוויינטע רויטע אויגען.

דיא פארשטעלונג פון „דיא חליצה" איז געווען מיין צווייטער אויפטריט. איך האב שוין אביסעל מעהר פערשטאנען וויא צו שטעהן אויף דער ביהנע, דיא ראלע האב איך געקענט גוט און דיא שטארקע סצענע ביים וויינען האב איך דורכגעפיהרט וויא עס בעדארף צו זיין. דיא טרעהרען האבען זיך ביי מיר געגאסען אזוי וויא איך וואלט דאס טאקע געווען דיא אונגליקליכע הדסה, און דאס פובליקום האט געכליפעט, אז עס איז געווען א מחיה צו הערען. איך האב דאן געמאכט מיין ערשטען ערפאלג און בין געווארן „בעריהמט" אין גאנץ באלטימאר.

עס האט לאנג ניט געדויערט און אונזער קלאב איז געווארען אויס קלאב. דער בוטשער האט איינגעזעהען, אז ער'ט שוין בעסער האקען פלייש איידער „האקען פראזא", און קאהן דער קלאדינג דיעלער פון העריסאן סטריט, האט מורא געהאט, אז זיין ווייב מיט'ן קרומען פיסעל זאל ניט ווערען „בעריהמט" און אוועק פון איהם מיט אן עקטער. א פאר סיגארען מאכערס האבען גלאט פערלארען זייערע דזשאבס צוליעב זייער טהעעטינקייט אין קלאב, און זיי האבען נישט געהאט מיט וואס צו צאהלען דיא דיוס. דערצו האט נאך מיין שוואגער לואי, זינט ער האט זיך צוּפאמשט מיט'ן דירעקטאר, „געארבייט" געגען איהם, אז מען זאל איהם ניט צאהלען דיא 9 דאלער א וואך ווייזשעס, און אזוי איז זיך דער קלאב צופאלען געווארען.

דער דירעקטאָר נעהמט מיך און מיין קליין שוועסטערל רייטשלען און מיר נעהן אוועק אין „שלעגעלס האָל“ עפּעס אין אַ זייטיג געסעל. דאָס איז געוועזן אַ „ביער האַלע“. מען האָט געכליאַפּטשעט פאַר אַ ניקעל אַ גרויסען סקור־נער ביער און מיר האָבען געזונגען קופּלעטען. אַ מין אַטלאַנטיק גאַרדען איז דאָס געוועזן, נישקשה׳דיג שמוציג דערצו.

מיר זינגען און מאַכען „סוקסעס“, און דער־דירעקטאָר בעשליסט צו ברייגנען אַן „אַטרעקשאָן“ פון נויאָרק, אַן אמת׳ען עקטאָר.

אַזוי האָט ער טאַקע אַדווערטייזט: „אַן אמת׳ער עקטאָר אויס נויאָרק“. דער אמת׳ר עקטאָר איז געקומען, זיין נאָמען איז געווען גאַרטענשטיין. ער האָט צום ערשטען אויפגעטריט גענומען דעקלאַמירען „דיא באָבע מיט׳ן אייניקעל“. אָבער מען האָט איהם אַרונטערגעפייפט פון סטיידזש. מען האָט געוואָלט ער זאָל זינגען קופּלעטען. אַ זינגער איז ער אָבער געווען זעהר אַ שוואַכער, ווייל ער האָט געזונגען „אונטער׳ן נאָז“, האָט ער אָבגעפּאַנפּעט עפּעס עטליכע וואָכען, ביז מען האָט איהם איינמאָהל געוואָרפען אַן אויסטער־שאָלעכץ אין קאָפּ. ער איז אַראָבגעשפּרונגען פון סטיידזש און האָט געוואָלט שלאָגען דאָס גאַנצע פּובליקום. עס איז געוואָרען אַ סקאַנדאַל און מען האָט אונז אַלעמען אַרויסגעוואָרפען.

זיינען מיר שוין אויס עקטאָרס.

יאַ, איך האָב פאַרגעסען צו דערצעהלען, אַז מיינע וויידזשעס זיינען גע־ווען דריי דאָלער אַ וואָך, דערפאַר האָט רייטשעלע מיטגעזונגען אומזיסט, אַלס אַ צוגאָב... פון דעסטוועגען האָב איך אָנגעסייפט גאַנצע צוואַנציג דאָלער. דאָס איז געווען מיין „נדן“, אָבער וועגען דעם קומט ערשט שפּעטער אַביסעל.

דער דירעקטאָר איז דערווייל אַרומגעגאַנגען אָהן אַ שטעלע און פער־שטעהט זיך אָהן אַ פּעני געלד... איך אַרבייט שרעקליך, ביז איך פיהר אויס מיינס, און דער טאַטע שטימט איין אַריינצונעהמען דעם הערר דירעקטאָר צו אונז אין שטוב אַריין.

דיא מאַמע מאַכט איהם קאָטלעטען אויף טשיקען שמאַלץ, ער זאָל חלילה נישט קראַנק ווערען, און איך זעה וויא ווייט עס איז מעגליך, אַז עס זאָל איהם קיין זאַך נישט פעהלען.

איך טראָג איהם צו דאָס עסען אין פראָנט רום (מיר אַליין האָבען געגעס־סען אין קיטשען) און ער בעט מיך, איך זאָל אויך עסען מיט איהם צוזאַמען, וועט איהם זיין אָנגענעהמער. איך דאַנק גאָט פאַר דער איינלאַדונג, און איך טהו דאָס מיט פערגעניגען.

אין א שטיקעל צייט ארום האט ער מיר דערצעהלט א סוד. ער האט מיר אנגענומען ביי דיא הענד, מיך צוגעטוליעט צו זיין ברוסט און מיר שטילערהייט אריינגעשושקעט אין אויער, אז ער האט מיך ליעב...

ליעבע, קונסט און פעטש

איך בין געווען גליקליך.

דאס וואס איך האב געהאפט, איז געשעהן. דאס נאך וואס איך האב אזוי שטארק געבענקט, עס זאל קומען, איז ענדליך געקומען. דער סוד, דער זיסער סוד, וואס טאמאשעווסקי האט מיר דערצעהלט, האט ארומגעכאפט מיין גאנצע נשמה.

איך ווייס נישט, אויב אלע מיידלעך, וואס זיינען פערליעבט, פיהלען אזוי, ווי איך האב דאן געפיהלט. איך בין דאן געווען בערייט צו געהן מיט איהם אין ער וועלט אריין. מיר וואלט געווען ליעב צו זיין א שקלאפין ביי איהם. עס האט פאר מיר קיין זאך אין דער גאנצער וועלט ניט עקזיסטירט א חוץ איהם.

איך האב איהם ליעב געהאט.

איך האב איהם ליעב געהאט מיט מיין גאנצער נשמה, מיט מיין גאנצען הארצען. די ריינסטע, צארטעסטע, אונשולדיגסטע און נאאיווסטע ליעבעס־געפיהלען זיינען ביי א מיידעל, ווען זי איז יונג, נאאיוו, ריין און אונשולדיג, ווי א קינד.

און איך בין דאן אלט געווען פופצעהן יאהר.

אויף מארגען, נאכדעם ווי ער האט מיר דעם סוד דערצעהלט, האט אין מיינע אויגען גאנץ באלטימאר אויסגעזעהן אזוי ווי א טיעפער טהאל; די הייזער זיינען עפעס ווי דורך א כישוף קלענער געווארען, און איך האב געפיהלט, ווי איך בין גרעסער פון אלעס און פון אלעמען. איך בין געווען שטאלץ ווי א גאט און גליקליך ווי א קינד.

ער וואוינט ביי אונז. איך קען זיך ניט אנזעטיגען צו קוקען אויף איהם. ער דערצעהלט מיר וועגען א פיעסע וואס הייסט „שולמית.“ ער מאהלט מיר אפ די שולמית מיט אלע פישטשיווקעס, און איך זעה „זי“ פאר מיינע אויגען א לעבעדיגע. מיין איינציגע האפנונג איז אצינד די „שולמית,“ ווארום ווען איך זאל אפשפיעלען

„שולמית,“ בין איך שוין בעריהמט אויף דער גאנצער וועלט, האָב איך זיך גע־טראכט.

אויף מיין שלים מזל העלפט גאָט, אז מיין שוועסטער קלארא איז גראדע ביי אונז, ווען ער רעדט אמאָל וועגען „שולמית,“ און זי, קלארא הייסט עס, זאגט, אז פאר שולמית איז זי בילכער, ווייל איך האָב בלאָנדע האאר און זי האָט שוואר־צע, דארום דארף זי שפּיעלען שולמית, ווארום—אזוי זאָגט קלארא—„די שאַלאַ־מעס“ איז געוועזן א שווארצע . . .

איך בין געוועזן שרעקליך אין כעס אויף קלארא'ן. איך האָב איהר געשאָל־טען, אז איהרע האאר זאָלען רויט ווערען, אָדער זאָלען איינגאנצען אויספאלען. עס האָט מיר ניט געאארט וואָס זי איז מיין שוועסטער. ווען איך זאָל זי קענען פער־שעלטען וואָלט איך זיך מחיה געוועזן. אזוי האָט מיר געקריינקט, וואָס זי וויל ביי מיר צונעהמען „די שולמית,“ מ י י ן „שולמית.“

קלארא האָט אויך נישט געשוויגען. זי האָט מיך ניט געשאָלטען, נאָר גע־שלאָגען, און זי האָט אָנגערעדט אויף מיר צום טאטען אל־דאָס־בייז, כדי דער מא־מע זאָל מיך מעהר נישט לאָזען שפּיעלען מיט טאָמאשעווסקי'ן און זי זאָל בלייבען די „שולמית.“

אין שטוב ביי אונז איז געוואָרען פרעהלאך. די „פּראָפּעסיאָנעלע אייפער־זוכט“ צווישען מיר מיט קלארא'ן האָט אזוי אָנגעפילט דאָס הויז, אז ס'איז גע־וואָרען ענג פאר טאָמאשעווסקי'ן . . .

ער רעדט מיט מיר אָפּ, אז ער מוז אוועקפאָהרען פון באלטימאָר, און אויב איך וויל שפּיעלען „שולמית,“ זאָל איך מיטפאָהרען מיט איהם קיין פילאדעלפיא, אָדער קיין באָסטאָן, וועלען מיר דאָרטען שפּיעלען.

אלעס איז וואויל און גוט, נאָר עס פעהלט אונז א קלייניגקייט—הוצאות. מיין גאנץ פארמעגען בעשטעהט פון צוואנציג דאָלאר, וואָס איך האָב אָנגעסייווט פון די דריי דאָלאר א וואָך, וואָס איך האָב געקראָגען פאר מיין שפּיעלען טהעא־טער. זיינען אָבער די אלע צוואנציג דאָלאר ביים טאטען און ביי מיר האָב איך אפילו ניט א קוואָדער.

איך שטעה צו צום טאטען נאָך מיין קאפּיטאל, און נאָך פיעל טרעהרען־פארגיסען, ווין איך ענדליך ביי איהם אויס די צוואנציג דאָלאר, און גיב זיי אוועק צו טאָמאשעווסקי'ן, אום ער זאָל דערווייל אליין פאָהרען און שפּעטער וועלען מיר זעהן.

ער האט איינגעפאקט זיין טשעמאדאנטשיקעל שטילערהייט, אז קלארא זאל זיך נישט דערוויסען, און ביינאכט איז ער אוועק צום דיפא. איך האב איהם באגלייט פון שטוב, געוויינט און געהאפט, און ער האט מיך געטרייסט, אז ער וועט באלד קומען נאך מיר, און אז מיר ביידע וועלען אמאל זיין בעריהמטע שוי־שפיעלער.

ער איז אוועק. איך בין געבליעבען שטעהן אליין ביז ער איז אינגאנצען פערשאוואונדען פון מיינע אויגען, און וויינענדיג קעהר איך מיך אום צוריק אין שטוב אריין.

צוויי וואכען זיינען אוועק און איך האב פון איהם קיין ווארט נישט גע־הערט. צוויי לאנגע וואכען! איך בין שיער משוגע געווארען פון בענקעניש. אין שטוב האב איך אלע ווײלע געהערט אנדערע שטעכווערטלאך פון מיין שוועסטער, אמאל—פון דער מאמען, און דער טאטע האט איך אפט א זאג געטהאן: „אין דר'ערד אריין די צוואנציג דאלאר, אבי פטור געווארען פון'ם קאמעדיאנשטשיק צו'נ'אלדי רוחות!“

איין אבענד שטעה איך און פרעס. קיינער איז נישטא אין דערהיים. פלוצ־לונג דערהערט זיך א קלאפ אין טהיר. דער פרעס־אייזען פאלט מיר ארויס פון האנד, און איך שריי אויס: „אוי, טאמאשעווסקי קומט!“ און איך לויף עפענען די טהיר.

ער איז אריינגעקומען שטיל. זיין פנים איז געוועזען בלאס און דערשראקען. ער האט מיר א קוש געטהאן, און שטילערהייט געפרעגט, אויב מיין טאטע איז דא אין דערהיים. איך זאג איהם, אז דער טאטע איז איצט נישטא, אבער ער דארף באלד קומען. טאמאשעווסקי דערצעהלט מיר, אז ער קומט איצט פון באסטאן, ער האט דארט געקראגען א מענעדזשער מיט געלד, און איך זאל זיך מאכען גרייט און פאהרען מיט איהם. מיר וועלען דארט זינגען צוזאמען קופלעטען און פון צייט צו צייט שפיעלען פארשטעלונגען, און מיר וועלען זיך מאכען א קאריערע.

מיין הארץ ווערט שיער נים צושפרונגען פון האסטיגער קלאפעניש. איך הייס נישט וואס צו טהאן. דאס איז עפעס אזוי פלוצלונג געקומען אויף מיר, אז איך בין געווארען צוטומעלט און נישט געוואוסט, וואו איך בין אין דער וועלט. איהם האב איך ליעב, אהן איהם קען איך נים לעבען; צו דער ביהנע ציהט מיך ווי א מאגנעט; מיט איהם וועל איך קענען כסדר שפיעלען טהעאטער; אהן איהם בין

איך א פערלוירענע ; מיט איהם וועל איך ווערען בעריהמט ; אָהן איהם וועל איך בלייבען א שאָפ־מיידעל און מוזען חתונה האָבען מיט א שניידער אָדער א סיגאַר־רען־מאַכער . . ..

דיעזע און נאָך הונדערטע אנדערע געדאנקען בליצען דורך מיין קאָפּ שנעל און אָהן אן אָבהאלט, און עס בלייבט ביי מיר ניט קיין צווייפעל, אז איך מוז זיך שוין אָנטהאָן עפּעס און גלייך אוועקגעהן מיט איהם, אין דער וויטער וועלט אריין.

ער הייסט מיר, איך זאָל דאָס מאכען שנעל, ווייל אין צוויי שעה ארום געהט אָפּ א טריין.

אָט־אָט, און איך בין שוין גרייט צו געהן מיט איהם. פּלוצים צעוויין איך זיך שטארק, און פאַל מיט מיין קאָפּ אויף זיין ברוסט. איך וויין, ווייל איך וויים נישט, ווי אזוי קען מען איבערלאָזען דעם טאטען מיט דער מאמען און אנט־לויפען ! . . .

דער טאטע ווערט מיר מיט אמאָל אזוי ליעב, אזוי טהייער . . . די מאמע אויך. און איך וויין פון רחמנות אויף מיין טאטען. און קען נישט באשליסען צו אנטלויפען.

עס קומט אַן דער טאטע. טאָמאשעווסקי גיט איהם אָפּ שלום און זאָגט איהם : „מיסטער קויפמאן, איך וויל חתונה האָבען מיט אייער בוזי'ן. מיר האָבען זיך ליעב.“

דער טאטע איז איבערראשט און שוויינט א ווילע.

עס קומט אַן די מאמע.

איך וויים נישט, וואו איך בין אין דער וועלט. איך קוק אויף אלעמען און זעה קיינעם נים. דער טאטע זעצט זיך ביים טיש, און זאָגט ענדליך ארוים :

„הערט אוים, יונגערמאן, געהט אייך געזונטערהייט און לאָזט מיין קינד צורוה. זי איז נאָך צו יונג צו פארדרעהען זיך א קאָפּ מיט א ווינט אין פעלד.“

איך וויין זיך שרעקליך פאנאנדער און רייס זיך די האָאר פון קאָפּ. דער טאטע רעדט צו מיר געלאסען, און איך שריי, אז איך וועל זיך דאָס לעבען נעהמען, איך וועל זיך ארונטערווארפען אונטער א טריין, אויב ער לאָזט מיר ניט פאָהרען מיט טאָמאשעווסקי'ן.

דער טאטע ווערט שטארק אין כעס און גיט מיר צוויי פּעטש. דאָס איז דעם ערשטען מאָל, זינט איך לעב, אז דער טאטע זאָל מיך שלאָגען, און איך בין שוין געווען א מויד פון איבער פופצעהן יאָהר.

איך קום קיין ניו יארק

באלד ווי מיין טאטע האט מיר דערלאנגט די צוויי פעטש איז טהאָ־מאשעווסקי אויפגעשפרונגען און געזאגט א ברוגז'ען „טריע", און איז אוועק פון שטוב. איך בין איהם נאכגעלאפען און האב איהם באגלייט. ער איז אוועק צום דיפא כאפען די טריין אום צו פאהרען צוריק קיין באסטאן. סך הכל האט ער זיך אויפגעהאלטען אין באלטימאר דריי שעה.

אויפן וועג זאגט ער מיר, אז איך זאל ניט הערען וואס דער טאטע זאגט. איך זאל מיר נוט בארעכענען, און אויב איך 'יל פאהרען, וועט ער מיר שיקען געלד אין פאסט אפיס אריין איך זאל קענען אוועקפאהרען.

ער איז אוועק און איך בין ווידער געבליבען אליין.

איך שרייב זיך דורך מיט איהם אויפן אדרעס פון פאסט אפיס כדי קיינער זאל נישט וויסען. איך בייגק זעהר נאך איהם. עס געהט מיר פשוט אויס דאס חיות. אלע אין שטוב ביי אונז ווערען מיר נמאס. אויפן טאטען בין איך שרעקליך אין כעס. ענדליך בעשליס איך צו פערלאזען באלטימאר און אוועקצר פאהרען קיין באסטאן צו טהאמאשעווסקי'ן.

אין עטליכע וואכען ארום, בעקום איך פון איהם א בריעף מיט 25 דאלער, און איך מאך זיך פארטיג צו דער רייזע.

מיר האבען געהאט א שכנה מיט'ן נאמען דאבע. זינט איך האב גע־שפיעלט אין „ראטהשילד'ס ביאגראפיע" איז די דאבע געווען שטארק פער־ליעבט אין מיר. א רעגעלע „פאטריאטקע" מיינע איז זי געווען. איהר האב איך פערטרויעט מיין סוד פון מיין אנטלויפען, און זי העלפט מיר אויסצופיה־רען מיין „ראן־עוועי" פלאן.

זי קויפט מיר א קעסטעל און איך טראג ביסלעכווייז איבער מיינע זא־כען צו איהר, און כאטש איך בין שטארק אין כעס אויף מיין טאטען, פון דעסט־וועגען הער איך ניט אויף צו וויינען, פאר וואס איך טהו איהם אן אזעלכע צרות.

אבער מיין אמביציע צו שפיעלען טהעאטער און מיין ליעבע צו טהאָ־מאשעווסקי'ן זיינען שטארקער פון אלעס, און איך גנב'ע מיך ארויס פון שטוב און לויף צום דיפא.

איך ווייס נישט וויא אזוי דאס איז געשעהן, אפשר פון מיין מארנע האל־טונג די לעצטע עטליכע טעג אין שטוב, אבער יעדענפאלס עס איז געשעהן. מען האט אויף מיר אכטונג געגעבען. און אזוי גיך, וויא איך בין געקומען צום

דיפּאָ איז אָנגעלאָפען מיין טאַטע מיט מיין שוועסטער קלאַראַ'ן און מען האָט מיר געבראַכט צוריק אַ היים.

מיין פערצווייפלונג דאַמאָלס, מיינע שרעקליכע ליידען איז ניט איבער־צוגעבען. איך האָב זיך אין גאַנצען פערלאָרען.

אין אַ פּאָר טעג אַרום שרייב איך אַוועק צו איהם, צו טהאָמאַשעווסקי'ן, אַ לאַנגען בריעף, און גיס אויס מיין גאַנץ ביטער האַרץ פון מיין צושטערטען פּלאַן, און בעט איהם עפּעס אַ מיטעל, אַן עצה, אַז ניט וועל איך זיך דאָס לעבען נעה־מען, שרייב איך איהם.

ער שרייבט מיר צוריק, אַז גאָר אין גיכען וועט ער מיך אַוועקנעהמען צו זיך, אַז ער וועט מאַכען אַזוי, אַז מיין טאַטע אַליין וועט מיך אַוועקשיקען, איך זאָל נאָר האָבען בטחון אין גאָט און אין איהם.

גאָר גיך האָט מיין טאַטע ערהאַלטען אַ גרויסען לאַנגען בריעף פון זיין טאַטען, פון פּנחס טהאָמאַשעווסקי'ן. און יענער בעט מיין טאַטען, ער זאָל מיר שיקען בלויז פאַר איין פּאַרשטעלונג אויף זיינע אחריות, ער איז אַליין אַ פּאַ־טער, און ווייסט וואָס הייסט אַ טאָכטער, אַ יונג מיידעל. ער שווערט אַז איך וועל זיין אָבגעהיט פון אַל־דאָס־בייז. הלואי זאָלען דיא אידען אַזוי אויסגעלייזט ווערען פון גלות . . .

ענדליך, נאָך אַ לאַנגען ישוב הדעת שטימט מיין טאַטע איין מיך אַוועק־צושיקען צו איהם, נאָר אויף אַ פּאָר טעג ביז כ'וועל אָפּשפּיעלען „דיא שולמית", אויף גאָט'ס בעראָט.

איך בין אַזוי גליקליך, אַז איך קען נישט וואַרטען אויף אַ פּאַסאַזשיר־טריין און איך כאַפּ דיא מילך־טריין ביינאַכט און „פליה", אַ מייל אַ שטונדע, קיין נויאָרק, דירעקט צום אַלטען, צו פּנחס טהאָמאַשעווסקי אום זיך דאָרטען צו טרעפען מיט איהם אַליין, מיט באָריס טהאָמאַשעווסקי'ן, הייסט עס.

אַלע מיינע שונאים זאָל גאָט העלפען זיי זאָלען זיין שטאַרק פערליעבט און פאָהרען זיך טרעפען מיט זייערע געליעבטע — מיט אַ מילך טריין... און אַלע מיינע פריינד זאָל גאָט העלפען זיי זאָלען קיינמאָהל נישט זיין פערליעבט — ווען עס וועט זיי אויסקומען צו פאָהרען אין אַ מילך־טריין.

דאָס שלעפעניש פון דער טריין איז געווען פונקט וויא נאָר מיר אויף צו להכעיס. אַזוי האָט זיך מיר דאַן אויסגעוויזען.

איך בין געווען בייז אויפ'ן קאָנדוקטאָר, פאַר וואָס ער מאַכט נישט, צו די טריין זאָל געהן גיכער. עס האָט זיך מיר נאָר געוואָלט אַראָבשפּרינגען און

אונטערשטופען דיא באַלערידינגע טריין, אדער גאַר לויפען צופוס וועל איך גיכער אנקומען.

איך בין געזעסען אין וואגאן, ביים פענסטערל, איינינקע אליין, און האָב ארויסגעקוקט אין דיא פינסטערניש. מיין ערשטע רייזע איז דאָס געווען, דאָס ערשטע מאָהל אין מיין לעבען, אז איך פאָהר איינע אליין אין וועג, אהן דעם טאטען, אהן דער מאמען, אהן דיא שוועסטערליך מיינע. אליין, גאַנץ אליין אויף א ווייטען וועג...

וואָס ווייטער איך בין אַפּגעפּאָהרען פון דער היים, אלץ נאָהענטער איז מיר מיין היים געוואָרען, עס האָט מיר באַנג געטהאָן, פאר וואס איך האָב איבער־געלאָזען מיין טאטען, מיין מאמען, דיא קינדער, דיא גאַנצע שטוב, און עס האָט מיר אפילו באַנג געטהאָן אויף באַלטימאָר. מיר האָט פערדראָסען, פארוואס איך האָב איהר פערלאָזען.

עס איז מיר געווען אזוי שווער אויפ'ן הארצען. איך בין מיר געזעסען שטילינקערהייט ביים פענסטערל און געוויינט; געוויינט מיט אמת'ע טרעהרען, פון טיעפען הארצען.

יעדער פייף פון לאָקאָמאָטיוו, וואָס האָט זיך צוטראָגען ווייט אין דער שטילער, פינסטערער נאַכט אריין, האָט מיך געשראָקען פונקט ווי טויזענד מתים ארום מיר וואָלטען געברומט און געוויינט.

עס האָט זיך מיר אויסגעוויזען, אז דאָס איז א בת־קול פון גאָט, אז גאָט שעלט מיך, פארוואָס איך האָב איבערגעלאָזען מיינע עלטערען, אין פאָהר אוועק ערגיץ צו איהם, צו מיין געליעבטען. און איך בין געווען אין כעס אויף איהם, מיין געליעבטען, וואָס צוליעב איהם דאַרף מיין מאַטע ליידען.

ענדליך דערלעבט. די נאַכט איז אוועק, און מיר, דאָס הייסט, איך מיט יער מילך־טריין, זיינען צונעקראָכען אויף דער לעצטער סטאַנציע, אין ניו דזשוירזי. עס איז געווען ארום זיבען א זייגער אין דער פריה, ווען מיר זיינען אַנגע־קומען.

איך שפּרינג ארונטער פון וואגאָן און זוך מיט די אויגען איהם, מיין דירעקטאָר. איך לויף אום איבער'ן דיפּאָ, קוק און קוק. אָבער איך זעה איהם נים. עס בליצט מיר דורך א שרעקליכער געדאַנק: אפשר וועט ער גאָר נים קומען? אפשר האָט ער מיך אָבגענאַרט?

ניין, איך וועל דאָס נים איבערלעבען! איך וועל נישט פאָהרען צוריק

אהיים! איך וועל זיך בעסער ווארפען אונטער א טריין! איך וועל זיך אריינ־ווארפען איז ריווער אריין! מיין גאט!

און מיט א רחמנות־געבעט, וויינענדיג, מיט א שטילען שעפטשען, רייסט זיך מיר פון האלז ארויס: בארים: בארים! — איך בין געבליבען שטעהן אויפ'ן דיפא א דערשלאגענע, א צוטראטענע, אן עלענדע, אליין אין א פרעמד ארט . .

א שעה צייט איז אזוי אוועק. טויזענד יאהר זיינען וויינינער ווי יענע שעה איז געווען. ענדליך האב איך איהם דערזעהן לויפענדיג אנטקעגען מיר. ער איז נישט געווען שולדיג, ער האט געמיינט, אז איך וועל קומען מיט דער פאסאזשיר טריין, וואס קומט אן אום אכט אין דער פריה. ער האט ניט גע־וואוסט, אז איך וועל קומען מיט דער מילך־טריין. איך האב געוויינט און גע־לאכט פאר כרייד. ער האט מיר קוים איינגעשטילט. ער האט מיר פארגע־שטעלט פאר זיין שוועסטער פעני, וועלכע איז מיט איהם געקומען צום דיפא כיך באגעגענען. און מיר זיינען אלע אוועק קיין נויארק, צו זיינע עלטערן.

מיין רייזע קיין באסטאן

מיר זיינען אריבערגעפאהרען כיט א שיף פון ניו דזשוירזי קיין נויארק. דאן זיינען מיר אריינגעקראכען אין א נעלער קאר מיט א בלאהער לאטע ארום. דער בעל עגלה האט א שמיים געטהאן דיא פערדלאך און מיר פאהרען קיין ניו יארק.

פערבייפאהרענדיג א גאס האב איך דערזעהען אזעלכעס, וואס איך האב פריהער קיינמאל ניט געזעהן. דאס איז געווען: וויא א טריין לויפט איבער דיא דעכער אויער איז דער לופטען און איך האב דערזעהען אויף א וואנד אנגעקלאפט נעלע אידישע אפישען מיט „פיקטשעס.“

דער דירעקטאר האט מיר ערקלעהרט אז דיא גאס הייסט „דיא בויערע“ און דיא אפישען זיינען פון אן אמת'דינע טהעאטער, און דארט שפיעלען טאקע אמת'ע אידישע אקטיארען. דער טהעאטער הייסט „אריענטאל טהעאטער“ און אז מיר ביידע וועלען ווערען גרויסע עקטערס וועלען מיר נאך אפשר אויך שפיעלען אין דעם אמת'דינען „אריענטאל טהעאטער.“

דיא קאר האט זיך אבגעשטעלט, און מיר זיינען אלע דריי ארונטער.

מיר זיינען צוגעקומען צו א רויטע הויז מיט פייער־עסקייפס, פערהאנגען מיט בעטגעוואנד און מיר זיינען ארויפגעקראכען אויפ'ן „טאטען'ס פלאר“ פון זעלבען הויז, — דאס איז געווען אויף סאפאלק סטריט.

אריינגעקומען אין שטוב בין איך געווארען וויא א צומישטע. עס איז געווען קיין עין הרע א פולע שטוב מיט קינדער פון אלערליי סייזעס: קליינע, גרויסע און נאך גרעסערע.

א איד א הויכער און א דיקער, מיט א אידענע אויך א הויכע און א דיקע, עס האט זיך מיר אויסגעוויזען אז דער איד מיט דער אידענע זיינען שוועסטער און ברידער און אפשר גאר א צווילינג.

אבער איך האב א טעות געהאט. דער דירעקטאר האט זיי מיר פאר־געשטעלט אלס זיין טאטע־מאמע. איך האב זיך פערגליינט און דיא דיקע אידענע האט געפרעגט: „איז דאס דיא כלה?“

דער דירעקטאר האט מיר אויך פארגעשטעלט פאר אלעמען, וועלכע זיי־נען געווען אין שטוב: מערי מיט'ן מאן עפשטיין, פעני מיט'ן חתן גרינבערג, מייק, דזשאו, עממא, איזי און עני.

זיך אליין האט דער דירעקטאר פאר שפאס אויך פארגעשטעלט: „און איך היים מיהמער בארים טהאמאשעווסקי,“ האט ער געזאגט.

אלע האבען מיך אנגעקוקט מיט זייערע שווארצע אויגען, וויא עפעס א בייז־וואונדער און איך בין געשטאנען, דערשראקען צום טויט און געשוויגען. איך האב נישט געקענט רעדען און נישט געוואוסט, וואס איך זאל רעדען.

באלד האט מען זיך געזעצט עסען.

איך האב געגעבען א קוק אויף דעם געזינדעל, קיין עין הרע, און אויף דער סעודה וואס מען האט דערלאנגט צום טיש, און האב זיך נאר געוואונדערט וויא שנעל דיא טעלערס זיינען אבגעליידינט געווארען...

ביי אונזער קלארא'ן אויף דער חתונה האט מען א סך ווענינער אויפ־געגעסען וויא דא, ביים דירעקטארס'ס פאמיליע אין א פראסטען דאנערשטאג.

בארים טהאמאשעווסקי'ס שוועסטער, פעני, איז געווען דיא ערשטע וואס האט מיך מקרב געווען. זיא איז באלד געווארען פריינדליך צו מיר, און האט מיר אבגעשוירען א מין גריוועקעלע אויפ'ן שטערען, לויט דיא דאמאלסדיגע מאדע, בעננם האט עס געהייסען.

דאן האט מען מיך אוועקגעפיהרט אויף גרענד סטריט צו „רידלים“ אין סטאר, און מען האט מיר געקויפט א פלאשען קאוטעלע מיט לאנגע ארבעל, אזוי,

אז איך האָב געוואָלט געבען עמיצען שלום עליכם, האָב איך מיט דער לינקער האנד געמוזט פריהער ארויפרוקען דעם ארבעל, איך זאָל קענען דערגרונטעווען די רעכטע האנד מיינע...

פעני איז מיט מיר אומגעגאנגען, און מיר אויסגעוויזען גרענד סטריט. דאָס איז דאַמאָלס געווען דיא פינפטע עוועניו פון דער איסט סייד. מיר זיינען געגאנגען מיט גרענד סטריט ווייט ארויף, ביז דאָרט, וואו דיא גוים האָבען גע־וואוינט. דאָס איז געווען נאָך אטאָרני סטריט, און פעני האָט מיר דערצעהלט דיא חדושים, וואָס נויארק פערמאָגט.

דאָ איז דאָ א צענטראַל פּארק בול מיט אלערליי ווילדע חיות. מען שפּיעלט דאָ אידיש טהעאטער, און נאָך אזעלכע וואונדער האָט מיר פעני דערצעהלט. עס האָט מיר נאָר באנג געטהאָן וואָס מיר מוזען באלד אוועקפאָהרען פון דאנען. אניט וואָלט איך שוין געלאָפען זעהן אָט דיא אלע גוטע זאכען.

מיר זיינען אהיים געקומען. דער דירעקטאָר איז שוין געווען רעדי צו דער רייזע. מיר האָבען געטרונקען טהיי און באלד אָנם פינף א זייגער האָבען מיר פערלאָזען דיא גאנצע פאמיליע, מיט סאָפאָלק סטריט, מיט גרענד סטריט און מיט גאַנץ נויאָרק. איך מיט'ן דירעקטאָר זיינען אוועק צום שיף און מיר זיינען אוועקגעשוואומען קיין באָסטאָן.

איך בין געווען זעהר מיעד. דיא נעכטיגע רייזע מיט דער מילך־טריין, דיא ביינקעניש אהיים, דיא גאנצע נאכט נישט שלאָפען, דער טומעל דאָ אין נויאָרק און אצינד ווידער דאָס שיף, — דאָס אלעס אינאיינעם האָט אויף מיר זעהר שטארק געווירקט און איך בין געווען טויט מיעד.

דער דירעקטאָר איז געזעסען לעבען מיר און מיר דערצעהלט פערשיעדענע זאכען. אבער אלץ, וואָס איך קען מיך עראינערען, איז נאָר וועגען שפּיעלען „שולמית.“

דאָס געדענק איך גוט, ווייל אז ער האָט מיט מיר גענומען רעדען וועגען שפּיעלען טרעאטער איז מיין מיעדקייט פערשוואונדען, און איך האָב זיך גוט צוגעהערט, וויא ער האָט מיר אויסגעמאָהלען, אז אין באָסטאָן וועלען מיר מאכען געלד מיט אונזער שפּיעלען.

מיר וועלען צוערסט שפּיעלען „שולמית“ און דאן, אז מיר וועלען שוין האָבען אָבגעשפּיעלט „שולמית“ וועלען מיר זיכער האָבען א גרויסען נאָמען אין באָסטאָן, און עס וועט אונז זיין גוט וויא דיא וועלט.

דיא נאכט איז געווען זעהר א שעהנע און מיר זיינעןביידע געזעסען און בעטראכט דעם הימעל מיט דיא שטערען, דעם טייך און זא ווייטער. טאמאשעווסקי האט מיר דערצעהלט פון פערשידענע גליקען, און איך האב זיך צוגעהערט און געקוקט אויפ'ן וואסער. ער האט אויך געקוקט אויפ'ן וואסער און מיר געוויזען, וויא דיא שיף שניידט איבער דיא לבנה שטראהלען אויפ'ן וואסער...

איך האב געשוויגען און געטראכט פון דער היים, פון מיינע עלטערען, פון מייז רייזע מיט'ן גאנצען טאראראם. און האב נים געקענט אויף קלאהר בענעהמען, וואס וועט זיין דער סוף פון מיר.

און מיר האט זיך דאן שטארק געגלוסט צו וויסען וואס דער סוף וועט זיין...

איך האב איהם געבעטען ער זאל שווייגען און מיר לאזען כאפען א דרימעל, ער האט מיר ארומגענומען. איך האב צוגעטוליעט מיין קאפ צו זיין ברוסט, און ער איז אנטשוויעגען געווארען. אבער איך האב נים געדרעמעלט, איך האב זיך צוגעהערט וויא זיין הארץ קלאפט, האב צוגעמאכט דיא אויגען און זיסע פאנטאזיעס האבען דורכגעוועבט מיין געדאנקען...

מיר האט זיך פארגעשטעלט א רייכער פאלאץ, מיט משרתים און דיענסטען און מיר ביידע, איך מיט'ן דירעקטאר, בעוואוינען אט דעם רייכען פאלאץ, כיר האבען אונזערע אייגענע טהעאטערע אין אלע שטעדט פון אמעריקא, און יעדע וואך שפיעלען מיר ערגיץ אנדערש. דיא גאנצע וועלט ווייסט פון אונז. מען אפלאדירט אונז איבעראל וואו נאר מיר קומען, טויזענדע מענשען מוזען געהען צוריק. זיי קענען נים אריינקומען אין אונזערע טהעאטערע, ווייל עס איז נישטא פאר זיי קיין סיטס.

אונזערע פיקטשורס זעהט מען אין אלע צייטונגען. מיר האבען אונזערע אייגענע קארעטען מיט אונזערע אייגענע קוטשערס. אבער ניין, מיר ווילען בעסער האבען ניגערס פאר קוטשערס. עס פאסט זיך נים אז אידען זאלען זיין קוטשערס, דיא אידען דארפען דאך קומען צו אונז אין טהעאטער אריין.

איך האב זיך נישט געקענט בעשליעסען, און א פרעג געטהאן דעם דירעקטאר: „איא, באריס, מיר ווילען צונעהמען ניגערס פאר קוטשערס?"...

ער האט אויף מיר א קוק געטהאן און מיך געפרעגט: „וואס איז, בזוילע, פי האט זיך דיר עפעס געחלום'ט?"

מיין לעבען אין גוטערמאַן'ס באָרדינג הויז

גוטערמאַן'ס „באָרדינג הויז" אין באָסטאָן איז ניט געווען ערגער פון מיסעס פאַלעקס „האָטעל" אין באַלטימאָר. דיא ביידע „האָטעלען" זיינען געווען גוט אויסגעפּאָרנישט מיט חיות ניט פון זאָאָלאָגישען גאַרדען.

דיא באָרדינג הויז איז געווען אויפן צווייטען שטאָק פון א הילצערנעם „מויער". שמוציג איז דאָרט געווען, אז מען האָט געקענט קריגען קאָנסאָמפּשאָן נאָר א קוק טהוענדיג אויף דער הויז. „גוטערמאַן'ס באָרדינג הויז" איז געווען דיא **אמת'ע** אכסניא פאַר אידישע שוישפּיעלער . . .

און אָט אין דעם באָרדינג הויז זיינען מיר איינגעשטאַנען אין באָסטאָן. דיא מיסעס גוטערמאַן איז געווען א **פּעמע** אידענע איינגעשמירט אין סאַזשע, וויא א היימישער קוימענקעהרער, און מיסטער גוטערמאַן אליין, דער בעל־הבית פון'ם האָטעל, איז געווען א נידריג אידעל, וועלכער האָט זיך ארומגעדרעהט אין הויז וויא א געפּאַקט זעקעל פּאַלאָווע, וואָס איז גוט אָנגעשטאָפּט און פאַרבונדען פון אויבען מיט א טשוב . . .

דערפאַר אָבער איז דזשעני, זייער טאָכטער, געווען א וואויל מיידעל. זיא איז גיך געוואָרען מיין חבר'טע און זיא האָט מיך ארומגעפיהרט צייגען באָסטאָן.

דיא שטאָדט באָסטאָן איז מיר ניט געפעלען. עפּעס אזוי אָרים האָט עס אויסגעזעהען, אז עס האָט אויף מיר אָנגעוואָרפען עפּעס א פחד.

דער איינציגער פּלאַץ וואָס איז מיר יא דאַמאָלס געפעלען געוואָרען, איז געווען א פּאַרק וואָס מען האָט גערופען „קאָמינס פּאָבליק גאַרדען". איך פלעג דאָרט איבערזיצען פיעלע איינזאַמע שטונדען און קוקען אויף די קליינע שיפלעך.

ווען מיר איז געווען גוט אָנגעזאָלעט אויפן הארץ, פלעגט איך זיך אויס־זוכען א ליידיגע באַנק אין א פערוואָרפען ווינקעלע און שטילינקערהייט פלעג איך זיך דאָרט גוט אויסוויינען ווען קיינער האָט ניט געזעהן.

דער דירעקטאָר איז געווען שטאַרק פערנומען. ערשטענס, מיט זוכען א האָל אויף צו שפּיעלען „שולמית", צווייטענס, מיט'ן זוכען א אידען מיט א פּאָאר דאָלער, כדי ער זאָל האָבען צו געבען א דעפּאָזיט פאַר'ן האָלל, און דריטענס, האָט ער געזוכט טאַלאַנטען.

ראשית האט מען טאקע געדארפט האבען נאך אקטיארען, מען זאל קענען שטעלען דיא פיעסע, והשנית האט דער דירעקטאר געוואוסט, אז ער וועט אבזוכען א פאר טאלאנטלעך וואס ווילען שפיעלען טהעאטער וועט איהם שוין פיין קליינגעלד אין פאקעט נישט פעהלען. זאלען נאר זיין טאלאנטען, געלד וועלען זיי שוין ברייננגען . . .

איך שטודיר דערווייל דיא ראלע פון „שולמית“, עסס הערינג מיט קארטאפלעס דריי מאהל א טאג אין „גוטערמאן'ס בארדינג הויז“, און כאפ לופט אין „קאמינס פאבליק גארדען“.

סיילעם סטריט און האנאווער סטריט, דיא דאמאלסדיגע אידישע גהעטאגאסען פון באסטאן, זיינען געווארען לעבעדיג. מיט גרויס אונגעדולד האט מען ערווארטעט דיא אידישע אקטיארטשיקעס זאלען שפיעלען אידיש טהעאטער, און דער דירעקטאר מיינער איז שרעקליך ביזי. עס געהן אוועק גאנצע טעג, וואס איך זעה איהם אין דיא אויגען נישט אן. מיר איז שרעקליך טרויעריג אופ'ן הארצען און איך שרייב אוועק א גרויסען לאנגען בריעף א היים, צום טאטען.

דעם גאנצען בריעף וואס איך האב געשריבען צום טאטען געדענק איך ניט, אבער אז דער בריעף איז געווען פול מיט בלאף, דאס געדענק איך גאנץ גוט, איך וועל עס געדענקען וויא לאנג איך וועל לעבען.

איך האב באשריבען וויא אזוי דיא גאנצע משפחה טהאמאשעווסקי'ס האט מיך באגעגענט ביים דיפא, ווען איך בין אנגעקומען פון באלטימאר קיין נויארק. וויא אזוי אלע האבען זיך מיט מיר ארומגעכאפט און זיך געפרעהט. דיא שעהנע מתנות וואס מען האט מיר אנגעקויפט, און וויא אזוי דער אלטער טהאמאשעווסקי אליין (נישט חלילה באריס) האט מיך אוועקגעפיהרט קיין באסטאן.

איך האב אויך געשריבען אז איך שטעה איין אין דעם שעהנסטען האטעל, אין רייכסטען געגענד, פון באסטאן.

איך האב אויסגעמאהלט א האטעל, א רעגעלען פאלאסט, מיט דיא שעהנסטע מעבעל, וואס מיין יונגע פאנטאזיע האט זיך נאר געקענט פארשטעלען, מיט דיא טהייערסטע קארפעטס, מיט דיא שעהנסטע בעלייכטונג. פערשטעהט זיך, אז איך האב נים געשריבען, אז ביי מיר אין צימער האט געברענט א קאיניצעל מיט א צובראכען גלעזעל און דער קעראסין גערוך האט אנגעפילט דאס צימער.

איך האב אין יענעם בריעף צום טאטען געשריבען, אז איך עסס דאס שעהנסטע און דאס בעסטע, פון דיא טהייערסטע מאכלים, פון געבראטענע קאטש־

קעם ביז דיא טהייערסטע קאמפאטען, און אפילו וויין, פון בעסטען סארט, פאר־שטעהט זיך, האט אויך נישט געפעהלט צו מיינע מאהלצייטען.

קורץ און גוט, מיר איז וואויל וויא דיא וועלט, האב איך געשריבען דעם טאטען, איך בין אין א אמת'ן גן עדן אין באסטאן.

איין נאט ווייסט דעם אמת, אז איך האב דאן געשריבען אט דיא אלע ליגענס צו מיין טאטען, ניט דערפאר ווייל איך האב געוואלט איהם חלילה אב־נארען, נור פשוט דערפאר, וואס ערשטענס האב איך איהם נישט געוואלט אנטהאן קיין יסורים, ווארים ווען איך זאל איהם שרייבען דעם אמת, פון מיין טרויעריג עלענד לעבען, וואלט ער געהאט גרויסע יסורים.

צווייטענס, אז איך האב אנגעהויבען אבצומאהלען אט דיא אלע גוטע זאכען וואס איך האב דאן געשריבען צום טאטען, בין איך באמת ארייננעצויגען געווארען אין בעגייסטערונג, און מיר האט הנאה געטהאן צו שרייבען, אז איך לעב אזוי רייך און שעהן, ווייל דאס איז געווען מיין טרוים, מיין האפנונג.

אזוי, האב איך גע'חלומ'ט, וועל איך אמאל אויך צו'ן אמת'ן לעבען ווען איך וועל זיין א גרויסע ארטיסטקע. און אפילו ווען איך האב דאן אט דיא אלע שעהנע זאכען נ י ש ט געהאט, זיינען זיי דאך אבער פארט געווען שעהן.

איך האב דערווייל צוביסלעך זיך געזונגען מיין „שולמית“ און מיין חבר'טע, דזשעני גוטערמאן, ווערט מיין פאטריאטקע. זיא אנערקענט מיין טא־לאנט און זעהט מיר צוצושארען א עקסטרא גלאז טהעע, אן עפעל און זיא האלט אין איין שרייען צו איהר מאמען, אז מען זאל מיך אבהיטען. טאמער האב איך געוואלט אמאל עפעס אנדערש וויא הערינג מיט קארטאפליעס, פלעגט זיא, דזשעני, מיר טרייסטען און זאגען: „אריט, בוזילע, מאמע מייק'עט“.

דער דירעקטאר האט דערווייל דערטאפט א פינאנסיר מיט א קאפיטאל און מען גרייט זיך צו דער פארשטעלונג פון „שולמית“.

דער פינאנס מיניסטער איז געווען א געוויסער מר. הערמאן. איידער טהאמאשעווסקי האט מיך געבראכט קיין באסטאן איז ער געווען א בארדער ביי אט דיזען מר. הערמאן.

אין א שעהנעם טאג זאגט מיר דזשעני גוטערמאן, אז א מיסעס הערמאן וויל מיך זעהן. איך קום אריין אין „רעספשאן“־רום, זעה איך א ווייבעל אין גאלע שווארצען אנגעטהאן, פון קאפ ביז די פ יס אין א שווארצען טרויער־קאסטיום.

זיא שטעלט זיך פאר מיר פאר אז זיא איז מיסעס הערמאן. איך שטרעק אויס מיין האנד, אבער זיא נעהמט ניט און שטעהט גלייך און קוקט אויף מיר

שטרענג. איך האב דאמאלס געמיינט, דאס ווען מען טרויערט, טאר מען נישט „שייקען הענדס“, און איך האב איהר געפרעגט מיט א מיטלייד־געפיהל נאך ווע־מען זיא טרויערט.

זיא ענטפערט מיר מיט א טאן, וויא א רוסישער זשאנדארם, פול מיט פעראכטונג: „איך טרויער נאך אייער חתן!“

איך בין געבליבען שטעהן א טויט־דערשראקענע. אין זעלבען מאמענט האט זיא זיך אויסגעדרעהט און איז אוועק.

איך האב זיך שטארק צו־וויינט, אליין נים וויסענדיג פאר וואס, ביז טהאמאשעווסקי איז געקומען א היים.

איך האב איהם דערצעהלט פון דער ווייבעל אין שווארצען, און ער האט מיך בערוהיגט, איך זאל זיך נישט ערגערען. זי איז א משוגענע, דיא מרס. הערמאן.

שפעטער האב איך זיך דערוואוסט, אז דיא ווייבעל האט געהאט אזא כין חלאת זיך אנצוטהאן אין שווארצען און נאך יעדען בארדער וואס פלעגט פון איהר ארויסמופען, פלעגט זיא זיך אנטהאן אין שווארצען און טרויערן נאך איהם . . . .

איך גרייט זיך צו „שולמית“

דער דירעקטאר האט אין א פאר טעג ארום געקראגען א האלל. דאס איז געווען דער שעהנסטער האל פון באסטאן. דיא וועלט־בעריהמטע זינגערין פאטי, פלעגט דארט געבען קאנצערטען. דער האל האט געהייסען „באסטאן מיוזיק האל“ און האט זיך געפונען אויף טרימאנט סטרים.

ער האט אויך געפונען א פאר טאלאנטען, צוויי שוועסטערליך פון באס־טאן, וואס האבען אין זיך ענטדעקט גרויס טאלאנט „דזשאסם“ פאר „שולמית“. און פון דיא צוויי טאלאנטען, צוזאמען מיט מיסטער הערמאן, האט שוין דער דירעקטאר מיט ז י י ן טאלאנט ארויסגעקראגען אויף הוצאות צו אימפאר־טירען נאך עקטערס.

ער האט אראפגעבראכט פאלגענדע קינסטלער: מארינשטראס, א טענצער מיט א „בלעכען פנים“. (א „בלעכען פנים“ הייסט אויף אידישען טהעאטער לשון א פנים וואס איז פערהארטעוועט, וואס איז נים בעוועגליך און דריקט נים אויס

קיין שום געפיהל). ער האט אויך געבראכט דעם אלטען שענקמאן מיט זיין ברו־דער זאנוויל שענקמאן (איינער האט „געזונגען" און דער צווייטער האט „גע־שפיעלט") און איינער א ווייסמאן. ווען דיזער ווייסמאן האט גערעדט, האט זיך געדוכט אז ער האט א פולע מויל מיט דייסע קארטאפלעס).

דער דירעקטאר האט באלד ארויסגעלאזען גרויסע אפישען (פאוסטערס) מיט פיקטשעס. מיט דיא גרעסטע אותיות איז געשטאנען געשריבען: „ב א ר י ס ט ה א מ א ש ע ו ו ס ק י אין ש ו ל מ י ת". וויטערער אביסעלע איז מיט קליינע אותיות געשטאנען געשריבען: באריס טאמאשעווסקי אלס „אבשלום" און בעסי קויפמאן אלס „שולמית", און גאר מיט קליינע אותיות'לעך זיינען גע־ווען דיא נעמען פון דיא איבריגע אקטיארען.

איך האב דאן בשום אופן ניט געקענט פארשטעהן וויא אזוי מען קען שרייבען „באריס טהאמאשעווסקי אין שולמית", ווען „שולמית" האט גאר גע־שפיעלט בעסי קויפמאן, און ער האט גאר געשפיעלט „אבשלום." ערשט שפעטער מיט יאהרען ווען איך בין שוין געווען א לעדזשיטימייט סטאר, האב איך דאס פערשטאנען . . .

צוויי וואכען האבען מיר געמאכט פראבען אין דעם „עלעגאנטען" חזיר־שטאהל וואס האט געהייסען „גיטערמאן'ס באָרדינג הויז". דיא קעראסין לעמפלעך האבען געטשאדעט, פון קיך האבען זיך געטראגען אלערליי שמעקעכצען פון הע־רינג מיט ציבעלעס, פיש מיט זויערע אוגערקעס, טשעפטשיכעס מיט גריישלעך, וואס דיא מיסעס גיטערמאן פלעגט אויסרייניגען און מאכען פאטראָוועס פאר דיא אידישע אקטיארשטשיקעס, און איך מיט טהאמאשעווסקי'ן מיט דיא איברי־גע אקטיארען האבען געמאכט פראבע אויף „שולמית".

אט אין אזא „זיסער" אטמאספערע אין „גיטערמאן'ס באָרדינג הויז", האב איך אלס „שולמית" און טאמאשעווסקי אלס „אבשלום" געשטודירט דעם בעריהמטען דועט ווי מיר שווערען זיך אייביגע ליעבע בשעת ער, אבשלום, ראטעוועט מיך, שולמית, פון ברונעם ארויס. און אום צו זיין זיכער אז מיר וועלען זיך קיינמאהל ניט צושיידען, שווערען מיר ביי גאט אז: „דאס וועט ביי אונז קיין מאל ניט געשעהען, ווייל צונויפגעפיהרט אונז האט גאט אליין." —

און אלס עדות נעהמען מיר דעם ברונעם און אויך א קאץ, וואס לויפט גראד פערביי. אז שפעטער וועט קומען אן אביגיל און צונעהמען אבשלום'ען, האט די ארימע שולמית ניט געוואוסט אין ערשטען אקט, ווייל אביגיל קומט ערשט אין דיא שפעטערדיגע אקטען פון דער פיעסע . . .

דיא גאנצע צייט בעפאר דער פארשטעלונג האבען מיר, דיא קאמפאניע אקטיארען, געצאהלט דעם פעטען מיסטער גיטערמאן, דעם בעל הבית פון'ם האטעל, הייסט עס, פאר עסען און שלאפען און אנדערע קלייניגקייטען, פאר אלץ האבען מיר איהם געצאהלט, ניט מיט קעש, נור מיט — האפנונג.

דאס הייסט, מיר האבען איהם געהייסען ווארטען און האפען ביז מיר וועלען אבשפיעלען „שולמית", דאן וועלען מיר איהם בעצאהלען מיט רעגעלע געלד, און אזוי וויא ער האט ניט געהאט קיין ברירה, האט ער געהאפט.

מיר איז פון דעסטוועגען געוועזען בעסער וויא דיא איבריגע, ווייל מיין חבר'טע, רזשעני, דעם בעל הבית טעכטערל, האט מיך נעפילעוועט מיט כל טוב, דאס הייסט, אן עקסטרא גלאז טהעע מיט אן עפעל, און דיא מיסעס גיטערמאן אליין פלעגט אויך אויף מיר רחמנות האבען און מיך אבהיטען מעהר פון אלעמען.

זיא פלעגט מיר אונטערשפרייטען אונטער'ן טעלער מיט קארטאפלעס א האנטוך אדער א סערוועטעל, וואס איך האב זעהר ליעב געהאט, ווייל איך האב זיך גע'מיאוסט צו עסען אויף דער שמוציגער צאראטע, וויא דיא איבריגע קינסטלערס. דיא דאזיגע צאראטע, אדער „אויל קלאטה", וויא מיסעס גיטערמאן פלעגט דאס רופען, איז געוועזען אויסגעמאהלט מיט א סך מענשעלעך, און דיא מיסעס גיטערמאן האט דערצעהלט אז צווישען דיעזע מענשעלעך אויפן „אויל קלאטה", איז אמאהל, ווען דער אויל קלאטה איז נאך געוועזען ניי, געוועזען קאלאמבוס אליין מיט א סך אינדיאנער.

נאר אצינד, דאס הייסט, ווען מיר זיינען איינגעשטאנען אין „גיטערמאן'ס בארדינג הויז", זיינען שוין דיא אינדיאנער זיך צולאפען אין דיא וועלדער אריין, און קאלאמבוס איז געשטארבען, און אויפן „אויל קלאטה" זיינען בלויז געבליבען „סמנים" וואס קאלאמבוס מיט דיא אינדיאנער האבען איבערגעלאזט...

און איך פלעג מיר טראכטען: אי זיינען עס קאלאמבוס מיט זיינע אינדיאנער געוועזען חזרים...

מיין טאטע איז נישט מיעד געווארען און געהאלטען אין איין שיקען בריעף צום אלטען טהאמאשעווסקי, אז מען זאל מיך אבשיקען א היים קיין באלטימאר, און א פאר טעג בעפאר דער פארשטעלונג קומט אן צו אונז קיין באסטאן ר' פנחס טהאמאשעווסקי אליין.

קיין סטיידזש איז ניט געוועזען אין „באסטאן מיוזיק האל", בלויז א פלאטפארמע איז דארטען געוועזען. פאר קאנצערטען איז דאס געוועזען גענוג. אבער צו שפיעלען טהעאטער האט מען געמוזט דינגען א סטיידזש.

דאן איז געווען א מאָדע צו רענטען א ביהנע. א געוויסע קאָמפּאַניע האָט צוגעשטעלט אין האָלס ווען מען האָט בעדארפט א ביהנע און מען האָט געשפּיעלט טהעאטער.

דיא גרויס פון אזא ביהנע וואָס מען האָט גערענט, איז געווען נאָך'ן פּרייז וואָס מען האָט דערפאר בעצאָהלט. פאר 10 דאָלער האָט מען געקראָגען א קליין סטיידזשעלע מיט א קליינע סצענעלע, און פאר 100 דאָלער האָט מען געקראָגען א גרויסע ביהנע מיט א גרויסע סצענע מיט צוויי דעקאָראציעס. אזוי וויא קיין קאפּיטאליסט איז אונזער דירעקטאָר ניט געווען, האָט ער געזוכט וואָס ביליגער, האָט מען אויפגעשטעלט פאר אונז א קליין ביהנעלע מיט א וואלד־סצענעלע און אז דיא אקטיאָרען זיינען געגאנגען פון דיא גארדעראָבען האָט זיי דאָס פובליקום געזעהען פריהער איידער זיי זיינען ארויפגעקראָכען אויפ'ן סטיידזש.

און אויף אזא סצענע האָבען מיר געשפּיעלט „שולמית" אין „באָסטאָן מוזיק האָל".

אָט איז שוין דער טאָג פון דער פארשטעלונג. יעדער איז ביזי. עס טר מעלט זיך. מיר זיינען אלע זעהר נערוועז. יעדע ווײלע קומט אָן אן אנדער שטאפעט צום דירעקטאָר: מען כאפּט טיקעטס; עס וועט זיין א גרויסע איינגאהמע; סיילעם כטריט פערמאכט דיא געשעפטען און גרייט זיך צו געהן אין טהעאטער; דיא אידענעס פון האנאָווער סטריט צוואָגען דיא קינדער; מען דארף אָנגרייטען א פאָר הונדערט ספּעשיל פאָליס; עס טהוט זיך חושך אין באָסטאָן — מען גרייט זיך אויף „שולמית".

פריה אין אבענד זיינען מיר שוין אלע געווען אין דיא דרעסינג רומס אין „באָסטאָן מוזיק האָל". מען האָבען זיך אָנגעטהאָן, גרימירט און געציטערט פון נערוועזיטעט.

איינער האָט געכאפּט דעם צווייטענס פּארוק, דער האָט געכאפּט יענעמס קליידער, דער צינגעטאנג האָט זיך אָנגעטהאָן דעם אלטען מנוח'ס ווייסע באָרד. עס איז געווען לעבעדיג!

דער דירעקטאָר האָט ענדליך אלעס געבראכט אין אָרדנונג, צוגענעבען אלעמן קוראזש, דער גלאָק קלינגט, מיר זיינען אלע גרייט. איך מאך זיך הארץ צו מיין ערשטען אויפטריט אלס „שולמית", און — דער פאָרהאנג געהט ארויף.

מיין סוקסעס אין „שולמית"

דיא מוזיק שפיעלט, מיר שטעהן אלע אויף דער ביהנע און דער אלטער „מנוח", מיין טאטע, הייסט עס, מיט דיא איבריגע אידען, וואס זיינען עולה רגל קיין ירושלים, זינגען דאס בעריהמטע ליעד: „אנגעלאדען מיט אלל דעם גוט, מיט דעם שטעקען אין דער האנד, שפאנען מיר אין דער מינוט, צו אונזער הייליג לאנד".

איך, „שולמית", שטעה לעבען מיין טאטען „מנוח", אנגעטהאן וויא א יונג שיקסעל, א פאסטושקע, און הער מיך צו וויא זיי זינגען. דאס הארץ קלאפט מיר, דיא פיס זעצען זיך מיר אונטער. אט באלד זיינען זיי שוין פארטיג מיט'ן זינגען, און זיי געהען אוועק קיין ירושלים. און איך, איך וועל מוזען דא בלייבען איינע אליין. איינע אליין פאר אזא גרויסען פובליקום...

איך בעט גאט, אז דאס זינגען פון דיא אידען זאל זיך נישט ענדיגען, אז זיי זאלען דא בלייבען מיט מיר, עס זאל אויסברעכען א שטורם, עס זאל גיסען א שלאגס־רעגען, עס זאל פאלען א האגעל... עפעס זאל געשעהן, אבי זיי זאלען נים קענען געהן קיין ירושלים, כדי איך זאל נישט בלייבען דא אליין...

אבער מיין געבעט העלפט נים. איך הער שוין דיא לעצטע ווערטער: „יברכך ד' וישמרך, ד' יצליח דרכיך".

דיא אידען געהן אוועק. דער טאטע געזעגענט זיך מיט מיר און נעהמט אויך אוועק. איך זאג „געה געזונד פאטער," און בלייב איינע אליין אויף דער סצענע, אין דער וויסטע פון בית לחם, הייסט עס.

דא האב איך צו זינגען און צו זאגען און צו בלאנזען און צו ווערען שוואך און צו פאלען אויף א שטיין. אבער איך שטעה מיט'ן רוקען צום פובליקום און פאך מיט דיא הענד כלמרשט וויא איך בעגלייט נאך אלץ מיין טאטען, און איך קען קיין וואָרט נישט ארויסריידען.

און דיא ווערטער זיינען דאך נים גלאט ווערטער, זאנדערן גראמען. דיא גאנצע פיעסע שולמית איז אין גראמען, און דיא גראמען האבען מיך דער'הרג'עט (ערער, בעסער, איך האב דער'הרג'עט דיא גראמען). איך שטעה און קען קיין מויל נישט עפענען.

טהאמאשעווסקי איז שנעל צוגעלאפען אונטער דיא קוליסען און מיר נעגומען אונטערזאגען :

„יא, דאכט מיר, דארט דורך דעם בארג —

ניין, עס איז קיין וועג, מענשען גערן דארט קארג!“

איך בין געקומען צו זיך אביסעלע פון מיין נערוועזיטעט און גענומען נאכזאגען, אבער ביים גראם האב איך זיך פארטשעפעט: „יא, דאכט זיך מיר, דארט איז א בארג — ניין, עס איז קיין וועג, מענשען געהן דארט ווינציג!...“ דער׳הרג׳עט דעם ערשטען גראם.

וואס ווייטער בין איך אלץ מעהר אריין אין דער ראלע, און ווען איך לאז מיר אראב אין ברונעם נאך א טרונק, האט דער דירעקטאר הינטער די קוליסען א פאטש געטהאן מיט דיא הענד און שטיל אויסגעשריען: „בראווא, בוזיניו!“

איך ליעג אין ברונעם (דאס הייסט, איך שטעה אונטער דיא קוליסען) און דער צינגעטאנג מיט אבשלום׳ן קומען ארויף אויף דער ביהנע.

אבשלום אליין איז אויך געווען שטארק נערוועז. ער האט אויך געקוילעט דעם ערשטען גראם. ער דארף זאגען צום צינגעטאנג: „איך האב געוואוסט אז דא דארף זיין א ברינען, גיך צובינד דאס פע קיל, וואס איז דא דרינען“ — גיט ער א זאג: „וואס איז דאס „אינעווייניג“. און אנשטאט דעם גראם „ברינען מיט דרינען“ איז אויסגעקומען „ברינען מיט אינעווייניג“.

אבער באלד זינגט ער דאס בעריהמטע ליעד: „ראזשינקעס מיט מאנדלען“ און דאס פובליקום ווערט ווילד פון בעגייסטערונג, וויא נור ער האט געענדיגט זינגען, האט א דונער אפלאדיסמענטען אויסגעבראכען. מען האט איהם ניט גע־וואלט אבלאזען און ער האט געמוזט איבערזינגען נאך אמאהל.

איך שטעה אונטער דיא קוליסען און דאס הארץ צוגעהט אין מיר פאר גרוים פרייד, וואס אבשלום, מ י י ן אבשלום מאכט אזא ערפאלג. איך אפלאדיר גלייך מיט׳ן פובליקום, איך בין בעגייסטערט און בעטויבט פון דיא אפלאדיסמענטען, אקוראט וויא איך אליין וואלט דאס געקראגען.

איך פארגעס אז איך דארף שוין ארונטערקריכען אונטער׳ן סטיידזש און ליגען אין ברונעם, און איך שטעה אלץ הינטער דיא קוליסען און קוועל פון דיא אפלאדיסמענטען וואס מיין אבשלום האט געקראגען.

אבשלום האט אבגעזונגען און געהט צו צום ברונען און וויל אננעהמען א טרונק וואסער דארף ער מיך דערזעהען אינעווייניג, זיך דערשרעקען און אויס־זינגען: „הא, וואס הער איך? א קול פון א רוח!“ — אבער אז איך שטעה נאר הינטער דיא קוליסען? מאכט ער דיא סצענע וויא עס בעדארף צו זיין, און לעגט נאך צו עטליכע ווערטער אזוי: „הא, וואס הער איך? א קול פון א רוח! מיין הארץ טהוט מיר שרעקען — איך געה כאפען א שטעקען!“... און ער לויפט אראפ פון

סצענע און כאפט מיך אן מיט א געשריי: „שנעל קריך אריין אין ברונעם“,— און אליין איז ער צוריק אויף דער סצענע.

איך בין גיך געווען אין ברונעם און גענומען זינגען: „ווער איז דארט, איך וועל אייך בענשען, ראטעוועט ארויס א מענשען, האט רחמנות און נעהמט מיך ארויס!“

שפעטער, ווען עס איז געקומען צום דועט, וואו מיר שווערען זיך אייביגע ליעבע און מיר נעהמען דעם ברונעם מיט דער קאמ'ז אלס עדות, האב איך שוין געזונגען מיט מיין קלאהרער שטימע, ריין, נישט וואקלענדיג זיך, און אז דער קויר־טען איז געפאלען זיינען דיא אפלאדיסמענטען געווען געוואלדיגע, און קולות האבען זיך געהערט פון פובליקום: טהאמאשעווסקי! בעסי קויפמאן!

אין צווייטען אקט בין איך נישטא אויף'ן סצענע. איך בין געזעסען אין דער שעהנער דרעסינג־רום מיט קארפעט געדעקט, געקוקט אין דיא שעהנע שפיגלען און זיך אויסגעפוצט צום דריטען אקט. איך האב זיך אנגעטהאן אין א ווייס נאכט־העמד, זיך צולאזען מיינע בלאנדע האר, וויא א זיידען־מאנטעל אויף מיינע אקסלען. איך האב זיך צוגעגרייט צו דער סצענע, וואו איך בין משוגע, וואס מזן געליעבטער אבשלום האט מיך פאַרלאזען און מיך אויסגעביטען אויף אביגיל'ן.

איך בין געשטאנען אויף דער ביהנע אנגעשפארט אין א סינערי און גע־זונגען דאס זיסע הארציגע ליעד: „שבת, יום טוב און ראש חודש“.

קיינמאהל אין מיין לעבען וועל איך ניט פארגעסען דיא צווייטע סטראפע: „מיין שווער הארץ, איז דארט דער עמוד — עס זעהט איהם קיינער ניט ארויס! דיא ליעבע איז דארטען, מיין נר תמיד... עס ברענט — און לעשט קיינמאהל ניט אויס!“

אך, מיט וואס פאר א געפיהל האב איך דאן געזונגען! ווען איך האב גע־ווינט זיינען טרעהרען געריננען דורך מיינע אויגען פון טיעפען הארצען, איך בין געווען ש ו ל מ י ת און נישט בעסי קויפמאן.

דער סוקסעס פון דער ערשטער פארשטעלונג אין באסטאן פון „שולמית“ איז געווען א ריעזינגער און מיין ערפאלג איז געווען איבערראשענד.

איך בין געווען העכסט גליקליך, — שיכור פון גליק בין איך געווען! איך האב גאר נישט געקענט גלויבען אז איך, „איך“ אליין, בעסי קויפמאן, בין דאס, אז איך בין עס דיא וואס האט געשפיעלט „שולמית“ אין זעלבען האל וואו פאטי ניט קאנצערטען.

ווען מיר האבען שוין גענענדיגט שפּיעלען און דער עולם איז שוין אוועק פון האל, האט זיך מיר ניט געגלוסט אויסטהאן די קליידער פון שולמית, כאטש נאך אביסעל זיך אנטישען מיט מיין ליעבלינג, מיין „שולמית".

ווען מיר זיינען א היים געקומען אין „גיטערמאן'ס באָרדינג הויז" איז שוין געווען שפּעט ביינאכט. מיר האבען געמאכט א גרויסע סעודה פון הערינג מיט ביער. דער דירעקטאר האט בעצאהלט פאר באָרד פון דער גאנצער צייט. די אק־טיארען האבען געקראגען צו עטליכע דאלער און מיר האבען געהוליעט ביז מאָג.

באָריס'ן די האנד, אז אין א וואך ארום זאל ער, באָריס, מיך אבשיקען צוריק קיין באלטימאר, צו מיין טאטען א היים.

מיין בעגעגעניש מיט אברהם גאלדפאדען

אין א פּאר טעג ארום, נאך דער פארשטעלונג פון „שולמית". האט דער דירעקטאר בעשלאסען צו האבען נאך א פארשטעלונג. איך האב געקראגען פון איהם א מתנה א פּאר באסטאנער שיך. דאמאלס זיינען באסטאנער שיך געווען א אידעאל. אך, וויא גליקליך בין איך געווען ווען איך האב זיך אויסגעפּוצט אין דיזע באסטאנער שיך!

דיא וואך איז אוועק. ווערליג טהאמאשעווסקי האט געגעבען דיא האנד צו זיין טאטען, האט ער מיך שוין בעדארפט אבשיקען צו מיינע עלטערן א היים, קיין באלטימאר. אבער גאה שיק און גאה פּאהר, אז מיר ווילט זיך נישט אוועק־פאהרען אין איהם ווילט זיך ניט מיך אוועקשיקען. און דערצו האבען מיר נאך אזא גוטען תירוץ — דיא נייע פארשטעלונג.

איך בלייב ווייטער אין באסטאן און שרייב צום טאטען אז נאך דער נעקסטער פארשטעלונג וועל איך זיכער קומען א היים.

דערוויי׳ל איז באסטאן געגאנגען כאראם. אין אלע אידישע געשעפטען, אויף אידישע התונות, צווישען דיא מענער אין דיא שוהלען, צווישען דיא ווייבער אין דיא גראסעריס — איבעראל, וואו עס זיינען זיך צוזאמענגעקומען אידען דאט מען נאר גערעדט וועגען אידישען טהעאטער און וועגען „שולמית".

עס האט זיך באלד געפונען א גיטער איד מיט'ן נאמען ראבינאוויטש וואס האט געוואלט ווערען מענעדזשער און טאקע פארדיענען א חוץ געלד אויף עולם

הבא. ווארים ער, דער גוטער איד הייסט עס, וועט פארדיענען מצוות רעכטס און לינקס: פאר דיא עקטערס וועט ער האבען א מצוה וואס זיי וועלען שפיעלען טהעא־טער און מאכען א לעבען, און פאר דיא באסטאנער אידען וועט ער האבען א מצוה וואס ער וועט זיי ממש מחיה זיין מיט אידיש טהעאטער.

מיר האבען איהם גערופען „גוטער איד". ווייל קיין בעסערער איד, וויא דער, וואס ניט געלד צו אקטיארשטשיקעס, קען גאר ניט זיין. אזוי האבען מיר דאמאלס געטראכט.

דער דירעקטאר ווערט ערשט רעכט ביזי. „וויא באלד ס'איז דא פלענטי געלד, דארף מען האבען פלענטי עקטערס" — זאגט ער. און צו דער קאמפאניע וואס ער האט, ברייננט ער אראפ די גרעסטע סטארס וואס ניו יארק פון יענער צייט האט פארמאגט.

דאס זיינען געווען: מאקס אבראמאוויטש, אנעטא פינקעל, מיסטער קארפ, מיסעס ווערבעל, אברהם גאלדפאדען מיט זיין פרוי פאולינא גאלדפאדען און א קאפעלמייסטער מיט'ן נאמען פינקעלשטיין. (אנעטא, פאולינא און מיסעס ווער־בעל זיינען געווען שוועסטער).

דער גוטער איד, ראבינאוויטש, צאהלט דורך אונזער דירעקטאר צו ביס־לעך וויידזשעס די גרויסע געסט אונזערע, און מיר נעהמען זיך שטודירען „די צוויי קוני לעמעלס", פון אברהם גאלדפאדען.

איך בין אין זיבעטען הימעל פאר גרויס גליק. איך קוק אויף דיא אלע גרויסע עקטערס „אוים נויארק" מיט גרויס רעספעקט, אבער מיין גרעסטע עהר־פירכט האב איך צו אברהם גאלדפאדען. ער, ער איז עס דער געטליכער מענש וואס האט פערפאסט דיא „שולמית". ער שרייבט אין גראמען, ער, דער פאטער פון דעם אידישען טהעאטער, וויא דער דירעקטאר פלעגט מיר אמאהל דערצעהלען, ער, אברהם גאלדפאדען איז מיט אונז, מיט מיר. איך בין גליקליך, גליקליך...

איך קריג דיא ראלע פון „ליבעלע" אין „דיא צוויי קוני לעמעלס", און מיר ווייזט זיך אוים, אז נישט קיין ראלע צו שפיעלען טהעאטער האב איך דאס נעקראגען, זאנדערן עפעס, וואס איך האב זיך גאר נישט געקענט פארשטעלען פריהער.

אברהם גאלדפאדען אליין גיט מיר א ראלע און איך וועל מיט איהם אין איינעם שפיעלען טהעאטער... ניין, דאס איז נישט גלאט אזוי א ראלע. דאס איז — יא — דאס איז דאס טעלערל פון'ם הימעל! . . .

דיא גליקליכסטע אויף דער וועלט ביז איך דאמאלס געווען.

מען האָט ווידער גענומען „באָסטאָן מוזיק האָל“, און מיר מאַכען פּראָבע אויף „דיא צוויי קוני לעמעלס“. מאַקס אבראַמאָוויטש אלס אמת'ר קוני לעמעל, באָריס טהאָמאַשעווסקי אלס מאַקס, דער פאַלשער קוני לעמעל. אַנעטאַ פינקעל אלס קאַראָלינאַ, איך אלס ליבעלע, קאַרפּ אלס רב פּנחס, מיסעס ווערבעל אלס רבקה, מאַרינשטראַס אלס שלמה'ניו, און ווייסמאַן אלס קלמן שדכן.

איינמאָהל, ביי אַ פּראָבע, דערזעהע איך, וויא ער, דער פּערפאַסער פון שולמית, דער פאַטער פון'ם אידישען טהעאַטער אברהם גאָלדפאַדען אליין — ס'איז מיר אַ ווייטאָג צו דערצעהלען, ס'איז אָבער אַן אמת — איך האָב דערזעהן וויא גאָלדפאַדען'ס שיך זיינען צוריסען.

מיט אַ פלאַמענדען פּנים פון שאַנדע און מיט טרעהרען אין דיא אויגען פון רחמנות בין איך צוגעלאָפען צו טהאָמאַשעווסקי'ן, איהם אוועקגערופען אין אַ ווינקעלע, און איהם איינגערוימט דעם סוד אַז גאָלדפאַדען געהט מיט צוריסענע שיך און האָב איהם געבעטען, אַז ער זאָל גלייך געהן קויפען אַ פּאָר באָסטאָנער שיך פאַר גאָלדפאַדענען. באַלד נאָך דער פּראָבע איז טהאָמאַשעווסקי אוועק מיט גאָלדפאַדען, און ווען זיי זיינען צוריקגעקומען, האָט גאָלדפאַדען געטראָגען אַ פּאָר נייע באָסטאָנער שיך.

דיא פּראָבעס זיינען צוגעגאַנגען זעהר גוט. איך האָב מיין געפלייסט און גיך געקענט דיא ראָלע פון „ליבעלע'ן“ אויף אויסענוועייניג. גאָלדפאַדען אליין האָט אונז געלערנט וויא אזוי צו שפּיעלען. מיר האָט ער צוגעגעבען פיעל קר ראָזש. עס האָט איהם הנאה געטהאָן וואָס באַלד ביי דיא ערשטע פּראָבע האָב איך שוין געקענט דיא ראָלע אויסענוועייניג און ער האָט זיך מיט מיר ספּעציעל אָבגעגעבען, און מיר געלערנט וויא צו שפּיעלען.

דיא אידען אין באָסטאָן זיינען געוואָרען אויפ'ס ניי אויפגעלעבט, אַ מין נייער משיח איז ביי זיי דאָס טהעאַטער געוואָרען. און מען האָט געכאַפּט טי־קעטס צו דער פאָרשטעלונג פון „דיא קוני לעמעלס“, פּונקט וויא דיא אידען אויף דער קאָלאָניע אין פּיסגעיל קאָונטי, וואו מיר האָבען געוואוינט, פלעגען כאַפּען שבת־צו־נאַכט דיא פלאַמען פון הבדלה אין דיא קעשענעס אריין.

מיר זיינען געוועזען איבערראַשט פון דעם שנעלען פאַרפערקויף פון דיא טיקעטס, און מיר זיינען שוין געוועזען זיכער, אַז דאָ אין באָסטאָן בלייבט אַ אידיש טהעאַטער אויף שטענדיג, און טאַקי מיר וועלען עס זיין דיא קאָמפּאַניע.

דיא פּראָבען ווערען אלע מאָהל בעסער. מיר שפּיעלען שוין כמעט אלע דיא ראָלען וויא עס בעדאַרף צו זיין, עס איז נאָך בלויז עטליכע טעג צו דער פאָר־

שטעלונג, אלץ ווערט שוין צונעגרייט, און נאט העלפט אין א שעהנעם טאג ביי א פראבע — צוקריגען זיך דער דירעקטאר מיט דער פרימאדאנא, אנעטא פינקעל, און זיא זאגט, זיא שפּיעלט ניט.

זיא שפּיעלט ניט, כאטש רוף צוריק דיא גאנצע פארשטעלונג. מען רעדט, מען טענה'ט, אבער עס העלפט ניט. זיא וויל, זאגט זיא, מיט טהאמאשעווסקי'ן צוזאמען ניט שפּיעלען אפילו אז מען זאל דארפען אומקעהרען דאס געלד פאר אלע אויספערקויפטע טיקעטס, זיא איז דיא „סטאריכע", און זיא מוז אויספיהרען, זאגט זיא.

נאך א לאנגען קריעג הויבט זיך אויף דער דירעקטאר און גיט א שפּיי אויס אויף דער פרימאדאנא, מיט דיא „קוני לעמעלס", מיט גאנץ באסטאן. ער זאגט „אדיע", פּאקט צונויף זיינע זאכען, געזעגענט זיך אפּ מיט אלעמען און פאהרט אוועק פון באסטאן.

עס העלפט ניט קיינעמ'ס בעטען און ניט מיין וויינען. טהאמאשעווסקי איז אוועק און מיר אלע בלייבען שטעהן אין מיטען־דרינען.

עס איז עטליכע טעג צו דער פארשטעלונג, און מיר זיינען אלע גרייט. נאר עס פעהלט אונז א „מאקס", א פאלשער „קוני לעמעל".

איך בין אַ קרבן פון טהעאַטער־פּאָליטיק

די גאנצע קאמפּאני איז דאן געבליבען אין א פערלעגענהייט, מען האט ניט געוואוסט וואס צו טהאן. די פארשטעלונג סטאפּען איז געווען אונמעגליך. אלע טיקעטס זיינען שוין געווען אויספערקויפט און צו דער פארשטעלונג איז סך הכל פערבליבען בלויז א פאר טעג. עס איז פשוט געווען אונמעגליך דיא פארשטעלונג אבצולעגען און עס איז אויך נישט געווען מעגליך צו שפּיעלען, ווייל אהן א „מאקס" קען מען דיא „קוני לעמעלס" ניט דורכפיהרען. מאקס איז דער צווייטער קוני לעמעל. טא וויא קען מען שפּיעלען דיא „צוויי קוני לעמעלס" ווען ס'איז נאר דא   א י י ן   „קוני לעמעל"?

פאלט מען אויף א פּלאן: מען זאל ווארטען ביז ביינאכט ווען גאנץ באס־טאן וועט שוין זיין איינגעשלאפען, זאלען מיר אלע זיך שטילינקערהייט ארויס־רוקען פון „גוטערמאן'ס בארדינג הויז" און מאכען פּליטה. דאס איז איינ־ציגע וואס איז אונז געבליבען, ווארים אז דיא אידען וועלען זיך צונויפקומען

אין האַלל און מען וועט דיא „קוני לעמעלס“ ניט שפּיעלען, וועט דאָך זיין טראַבעל, עס וועלען מסתמא פליהען פּעטש אויף אונזער אדרעס, טאַ צו וואָס זאָלען מיר דאַ וואַרטען מיט אונזערע ביינער? לאָמיר זיך בעסער בעצייטענס אַבטראָגען.

דער איינציגער וואָס האָט דעם פּלאַן צו־נישט געמאַכט, איז געווען אברהם גאָלדפאַדען. ער האָט זיך אונטערגענומען איינשטודירען אַ „מאַקס“ מיט וועמען עס איז, אָבער שפּיעלען זאָל מען, — נישט אַנטלויפען. און אין דיא פּאָר טעג וואָס זיינען נאָך געבליבען ביז צו דער פאָרשטעלונג האָט גאָלדפאַדען איינגעשטודירט מיט אַן אַקטיאָרעל אַ „מאַקס“ און דיא „קוני לעמעלס“ זיינען געראַטעוועט געוואָרען.

דער ליידינגער שטיהל וואָס איז געבליבען אין אונזער קאָמפּאַניע ווען טהאָמאַשעווסקי איז פּלוצים אַוועק, איז באַלד באַזעצט געוואָרען מיט אַנאַנדער אַקטיאָר.

איך אָבער, בין נישט געווען קיין קאָמפּאַניע, דער ליידיגער שטוהל וואָס איז געבליבען אין מיין האַרץ ווען טהאָמאַשעווסקי איז אַוועק פון באָסטאָן איז נישט באַזעצט געוואָרען. מיר האָט טהאָמאַשעווסקי נישט געפעהלט אַלס אַקטיאָר וואָס דאַרף שפּיעלען „מאַקס“, מיר האָט געפעהלט טהאָמאַשעווסקי, מיין געליעבטער.

באַלד וויא ער איז אַוועק און מיך אַליין געלאָזען מיט דער קאָמפּאַניע, האָב איך זיך דערפּיהלט אַזוי קליין, אַזוי נידריג, אַזוי געפּאַלען אַז דיא ראָלע אַפילו וואָס איך האָב געשטודירט, דיא ראָלע פון „ליבעלע“, האָט מיך נישט געקענט אַרויסרייסען פון מיין שרעקליכע פערצווייפלונג. איך בין געווען אַזוי נידערגעשלאָגען און עלענד, אַז אַפילו וויינען האָב איך נישט געקענט, מיינע טרעהרען זיינען אויסגעטריקענט געוואָרען פון דעם שרעקליכען, העלישען פייער וואָס האָט געברענט אין מיין האַרצען.

איך בין אומגעגאַנגען וויא צומישט און נישט געוואוסט וואָס עס טהוט זיך מיט מיר.

ביי דער פאָרשטעלונג פון דיא „קוני לעמעלס“, איידער מען האָט נאָך אָנגעפאַנגען שפּיעלען, האָב איך געליטען מיינע ערשטע קינסטלערישע ערנידריגונגען פון דיא קאָלעגען קינסטלער.

דיא פּרימאַדאָנא, אַנעטאַ פּינקעל, איז געווען דיא „סטאַריכע“ מיט'ן דיפּלאָם „אויס נויאָרק“. און זיא האָט מיר געגעבען צו פאַרשטעהען וואָס דאָס מיינט. די שהנע נאַרדעראָב וואָס איך האָב פערנומען אין זעלבען „באָסטאָן

מוזיק האַל“ ערשט מיט אַ פּאָר וואָכען צוריק בשעת איך בין אויפגעטראָטען אַלס „שולמית“ — דיזע שעהנע דרעסינג־רום האָט אַנעטאַ פינקעל גענומען פאַר זיך. מיר האָט זי נעהייסען זיך אַנטהאָן — כ׳בעט אום ענטשולדיגונג—אין טאָילעט. וואָרים וויא באַלד איך וועל זיך אַנטהאָן אין זעלבען דרעסינג־רום מיט איהר, טאָ פון וואַנען וועט מען וויסען אַז זיא איז דיא „סטאַריכע“.

„קוק עס אָן,“ האָט זי געלאַכט פון מיר. „אַ „סטאַר“ אין קורצע קלייד־לעך! האָסט שוין אַ סך געליטען פאַר דער אידישער ביהנע? וויפיעל חזרים האָסטו שוין געפּאַשעט מיט אַקטיאָרען?“....

מיר האָט שרעקליך פערקלעמט ביים הארצען פאַר ווייטאָג. איך האָב ניט פערשטאַנען פאַר וואָס קומט מיר דער שפּאָט, און אַז איך טראָג קורצע קליידלעך. איז וואָס? ערשט מיט אַ פּאָר וואָכען צוריק האָב איך דאָך דאָ געשפּיעלט „שולמית“! דאָ אין זעלבען האַל האָבען דאָך הונדערטע מענשען מיך אַפּלאָדירט און דאָס פּובליקום האָט געשריען „בעסי קויפּמאַן!“ און איז געוועזען בעגייסטערט פון מיין שפּיעלען. איך בין דאָ אין באָסטאָן בעליעבט ביים גאַנצען אידישען פּובליקום פאַר מיין זינגען „שבת, יום טוב און ראש חודש“, טאָ וואָס איז אַז איך טראָג קורצע קליידלעך?

אָבער אָט דיא אַלע גערעכטע טענות וואָס איך האָב ביי זיך אַליין גע־טראַכט האָבען גאָר ניט געהאָלפען. מיינע הייסע טרעהרען וואָס איך האָב פער־גאָסען אין אַ ווינקעל הינטער׳ן סטיידזש זיינען געוועזען אומזיסט. אַנעטאַ פינקעל איז געוועזען „סטאַר“, זיא האָט פאַר זיך גענומען דיא שעהנסטע דרעסינג־רום און איך האָב געמוזט אַראָבשלינגען דיא ביטערע מעדיצין און שווייגען. וואָרים איך בין געוועזען איינע אַליין. דער איינציגער וואָס האָט זיך געקענט אָננעהמען מיין קריוודע איז געוועזען טהאָמאַשעווסקי, אָבער ער איז נישט געוועזען דאָ, ער איז געוועזען ערגעץ ווייט אוועק. ער האָט נישט געזעהען וויא מען פערצאַפּט מיר מיין בלוט און מען טרעט מיינע קינסטלערישע געפיהלען. איך בין געוועזען אַליין.

איך בין פון דער בעליידיגונג געוועזען שרעקליך אויפגעבראַכט, יעדער טראָפּען בלוט אין מיינע אָדערן האָט געזאָטען מיט האַס און מיר האָט זיך שרעק־ליך געוואָלט נקמה נעהמען אין דער פּרימאַדאָנאַ אַנעטאַ פינקעל.

מיין איינציגער וואונש איז דאַן געוועזען אַז זיא זאָל דורכפאַלען, דאָס פּובליקום זאָל איהר אויספייפען, עס זאָל געשעהן אַ נס און זיא זאָל ווערען הייזעריג, אפילו אין גאַנצען דיא שטימע זאָל זיא פאַרלירען, אַארט מיך אויך ניט. איהר אויף להכעיס זאָל איך גאָר דוקא מאַכען אַ סוקסעס, און אַז איך וועל

ווערען א גרויסע אקטריסע וועל איך מיט איהר קיין מאהל ניט שפיעלען אין־איינעם, כאטש זיא איז איצט אזא יחסן'טע ביי זיך ווייל זיא קומט „אויס נויארק".

מיט א צו־וויטאגטען הארצען וואס קומט פון האס, בעליידיגונג, ביינקעניש, פערלאזענהייט, ענטוישונג, עלענד און ערנידריגונג בין איך ארויף שפיעלען מיין ראלע פון „ליבעלע" אין גאלדפאדען'ס „קוני לעמעלס".

איך האב געקראגען א ווארימע אויפנאהמע פון פובליקום וויא נור איך האב זיך בעוויזען אויף דער בצענע און דאס האט מיר צוגעגעבען זעהר פיעל קוראזש. איך האב מיין ראלע געשפיעלט בעסער נאך וויא ביי דיא פראבען. נאך יעדען אקט איז גאלדפאדען צוגעקומען צו מיר און מיר געדריקט דיא האנד, ער האט מיך געלויבט און מיר צוגעגעבען מוטה. נאך'ן שפיעלען האט ער מיר פאר אלע אקטיארען אין דיא אייגען ארימגענומען און מיך א קוש געטהאן אין שטערען.

„קינדער" — האט ער געזאגט צו דיא אקטיארען — „דאס מיידעלע איז א טאלאנט, זיא וועט אמאהל זיין א גרויסע אידישע שוישפיעלערין".

דאס האט מיך אזוי געפרעהט, איך בין געווען אזוי גליקליך וואס גאלדפאדען איז געווען צופרידען מיט מיין שפיעלען, אז איך האב פארגעסען אין דער בעליידיגונג וואס אנעטא פינקעל האט געלאכט פון מיר פאר דער פארשטעלונג. איך האב נישט געפיהלט מעהר קיין האס צו איהר און צו קיינעם ניט, איך האב געטאנצט און געשפרונגען פאר שמחה.

אבער אז איך בין צוריקגעקומען אין „באַרדינג הויז" און דיא גאנצע קאמפאניע אקטיארען האבען זיך אזוי געטומעלט, געלאכט און געשטיפט און יעדער פון זיי האט זיך געפיהלט ליסטיג אין שטאלץ, און אלע צוזאמען האבען שוין גענומען רעדען פון א צווייטער פארשטעלונג, בין איך געבליבען פון ווייטענס.

מיט מיר האט מען זיך ניט גע'עצה'ט.

און איך האב ווידער דערפיהלט מיין עלענד. איך בין אוועק צו מיר אין רומקעלע און אויף מיין געלעגער זיך גוט אויסגעוויינט. איך האב געוויינט פאר וואס ער, מיין געליעבטער, איז איצט נישטא, פאר וואס ער האט ניט געזעהען וויא גוט איך האב געשפיעלט „ליבעלע". מיין גאט, פאר וואס האט ער מיך ניט מיטגענומען מיט זיך? אז ער האט זיך צוקריגט מיט דער פרימאדאנא, וואס־זשע בין איך שולדיג? וואו'ם האט ער מיך איבערגעלאזען איינע אליין?

מיין ערשטע ראָליע אַלס מאַנסביל

עטליכע טעג זייגען אוועק נאָך דער פאָרשטעלונג פון דיא „קוני לעמעלס“ און דער מענעדזשער ראַבינאָוויטש ארראנזשירט נאָך א פאָרשטעלונג פאר אונזער קאָמפּאַניע.

קיין בריעף פון טהאָמאַשעווסק י'ן האָב איך נאָך נישט ערהאלטען זינט ער איז אוועק פון באָסטאָן. יעדער טאָג איז מיר א יאָהר. איך בין אין גאנצען דערשלאָגען און בייז אויף מיין שלעכטען גורל וואָס איז מיר אויסגעפאלען פון גאָט. איך שרייב נישט מעהר א היים צו מיינע עלטערן; שוין א פאָר בריעף האָב איך נישט געענטפערט. מיין פארשפּרעכען צום טאטען אז איך וועל קומען א היים באלד וויא איך וועל אָבשפּיעלען „שולמית“, האָב איך נישט געהאלטען; פון מיינע איצטיגע יסורים וויל איך נים שרייבען צום טאטען און עפּעס האָט זיך מיר גערוכט אז אפילו ווען איך וועל שרייבען א היים וועט מיר אויך נישט ווערען גרינגער.

מיינע יונגע קינדישע געדאנקען האָבען זיך געמישט אין מיין יונגען מוח און איך האָב נישט געקענט אויף קלאָהר אויסרעכענען וואָס איך זאָל טהאָן. מיינע געפיהלען אָבער האָבען זיך מיט אמאָהל אין מיר געביטען. עס האָט מיך אין ערגעץ נישט אזוי געצויגען וויא צו איהם, צו מיין געליעבטען. גאנצע טעג האָבען געקענט פערביינגעהן און איך זאָל אפילו װעגען מיין היים, וועגען מיינע עלטערן נישט א קלעהר טהאָן, זיך נים דערמאָהנען אפילו. אָבער עס האָט קיין שטונדע, קיין האלבע שטונדע נישט געקענט פערביינגעהן אז איך זאָל נישט קלעהרען און טראכטען און ביינקען נאָך איהם, נאָך מיין געליעבטען.

ווען איך האָב געטראכט וועגען שפּיעלען טהעאטער, האָב איך געטראכט וועגען איהם, האָב איך געלערנט מיין ראָלע, האָב איך געוואָלט געפעלען איהם, בין איך געזעסען אין שטוב האָב איך געהערט זיין שטימע, בין איך געגאנגען אין פּארק האָב איך געהערט זיינע רייד. ער, נור ער האָט מיך אינטערעסירט. איך האָב איהם מוחל געווען וואָס ער איז אוועק, איך האָב אליין ביי זיך אין הארצען איהם פאָרענטפערט, אז ער איז געווען גערעכט, אזא קינסטלער וויא ער, האָט טאקע נישט בעדארפט שפּיעלען מיט א פּרימאַדאָנא וויא אנעטא פינקעל. זיכער איז ער גערעכט וואָס ער האָט פערלאָזען דיא קאָמפּאַניע און איז אוועק, אָבער איך, וואָס בין איך שולדיג? פאר וואָס האָט ער צוזאמען מיט דער קאָמפּאַניע

וואס ער האט פערלאזען, אויך מ י ך איבערגעלאזען? פאר וואס נעהמט ער מיך נישט אוועק פון דאנען, איך זאל ניט זיין אזוי עלענד?

שרעקליכע מחשבות האבען געעגבערט מיין מוח.

עס האט זיך מיר פארגעשטעלט אז ער איז אוועק אין א וויטען לאנד, דארט האט ער דערזעהען א שעהנערע מיידעל פון מיר און האט זיך אין איהר פארליעבט פונקט ווי „אבשלום". און צו מיר וועט ער שוין מעהר קיינמאהל נישט קומען, איך וועל ווערען משוגע, פונקט וויא „שולמית", איך וועל זיך אוועקלאזען אין יענעם וויטען לאנד איהם זוכען און אויפן וועג וועל איך פערבלאנדזשעט ווערען און קומען אין א ווייסטען וואלד, דארט וואו דיא שדים מיט דיא מתים האלטען זיך אויף. דארט וועט א שד מיך נעהמען אויף זיינע פליגעל, וועט מיט מיר אוועקפליהען אין הימעל אריין און מיך אריינווארפען אין גהינום אריין, אין דער קאכינגער סמאלע — דערפאר וואס איך האב נישט געפאלגט מיין מאטען.

איך פלעג דערביי וויינען און טראכטען אז ס'איז א מצוה אויף מיר וואס גאט האט מיך אזוי געשטראפט, ווייל איך האב גערארפט טאקע פאלגען דעם טאטען ווען ער האט מיך געווארנט איך זאל ניט נאכלויפען קיין קאמעדיאנשטשיק

מיין לעבען איז דאן געווען א קנויל פון ווילדע חלומות און פיינליכע פאנטאזיעס. איך האב שרעקליך געליטען. מיין איינציגע שטיקעל טרייסט איז געווען וואס איך האב ווידער געקראגען א ראלע און ווידער שטודירט. אויך גאלדפאדען האט מיר נישט געלאזען אין גאנצען פערצווייפלען, ער האט געזעהן מיינע ליידען און האט מיך געטרייסט אז אויב טהאמאשעווסקי וועט נישט שיקען טהעאטער.

נאך מיר וועט ער מיך נעהמען מיט זיך קיין נויארק און איך וועל דארט שפיעלען

מיין נייע ראלע איז געווען זעהר א אינטערעסאנטע פאר מיר. מען האט געשטעלט דיא פיעסע „אוריאל אקאסטא" און איך האב געקראגען דיא ראלע פון אקאסטא'ס ברודער, „ראובן". דאס איז געווען דאס ערשטע מאהל וואס איך האב געשפיעלט אלס א מאן אין מענערשע קליידער. קארפ האט געשפיעלט אלס „אקאסטא", און דיא פרימאדאנא אלס „יהודית". אזוי וויא קיין איבריגע קאסטיומען זיינען נישט געווען, האט מען פאר מיר צונויפגענומען קליידער פון עטליכע פארשוינען. אלעס האט אויף מיר געפאסט, אויסגענאסען ווי א פאמוניצע, נאר אם בעסטען זיינען דיא שיך געווען; דאס זיינען געווען קארפ'ס שיך. קיין גרעסערען סייז, דוכט מיר, קען מען שוין ניט קריגען. איך האב אויף דער ביהנע

נישט געוואוסט וואס פריהער אין זינען צו האבען, צי זאל איך געדענקען אז איך שפיעל פאר א מאן און זיך האלטען וויא א מאן, צי זאל איך געדענקען אז אט פערליער איך קארפ'ס שיך און בלייב שטעהן בארוועס אויפ'ן סצענע; איך בין שוין געווען איינמאהל א מאנסביל אין אט דיזע שיך.

אין דער סצענע וואו איך קום צו „אקאסטא'ן" און בריינג צופיהרען אונזער בלינדע מאמען, איז אנשטאט איך זאל זיא פיהרען האב איך זיך נאר אנגעהאלטען אן איהר און ס'איז געווען מיט נסים אז מיר זיינען ביידע נישט געפאלען אויף דער ביהנע.

אזוי וויא „אקאסטא" איז געמיינט צו זיין א טראגעדיע, נו, האב איך געהאט דיא טראגעדיע. איך האב זיך אנגעהארעוועט שלעפענדיג דיא שיך, וויא א גוטער גוי. איך בין אבגעגאנגען מיט שוויים, דערפאר אבער האט דאס פובליקום זיך גוט אמוזירט, זיי האבען געהאט „פאן", זיי האבען געמיינט אז אט דער „ראובן" פון „אוריאל אקאסטא" איז א קאמיקער, א מין „קוני לעמעל", און אז דאס האב איך זיך אומיסטען אנגעטהאן מיט גרויסע שיך כדי עס זאל זיין קאמיש — האט מען זיך „ענדזשאיעט" ביי דער טראגעדיע פון „אוריאל אקאסטא".

מיר האט עס הנאה געטהאן וואס דער עולם לאכט און איך האב זיי גע־האלפען לאכען. איך האב געשלעפט דעם געלעכטער פון דיא שיך. אין אנפאנג אז דאס פובליקום האט זיך צולאכט פון מיינע שיך, האב איך געהאט גרויס עגמת נפש וואס איך מאך קאליע אזא ערנסטע ראלע וויא ראובן, אקאסטא'ס ברודער, אבער שפעטער אביסעל האב איך דערפון הנאה געהאט און מיר האט זיך פער־וואלט מאכען עפעס אזעלכע קונצען אז דער עולם זאל נור לאכען און איך האב אנגעווענדעט אלע מיינע כוחות.

דאס איז געווען מיין ערשטע „קאמישע" ראלע, דאס ערשטע מאל וואס איך האב געמאכט א פובליקום לאכען. דאס האט אין מיר ערוועקט א מין פער־גניגען דאן און ביז היינטיגען טאג האב איך דעם גרעסטען פערגעניגען ווען איך שפיעל א קאמישע ראלע און איך מאך דעם עולם אין טהעאטער לאכען.

נאך דער פארשטעלונג פון „אקאסטא", אין א פאר טעג ארום, ערהאלט איך א בריעף פון טהאמאשעווסקי'ן.

מיין פרייד, מיין גליק איז געווען אהן א גרענעץ. איך האב געקושט דאס פאפיער, דיא אותיות פון'ם בריעף. מיר האט זיך געדאכט אז יעדע שורה פון בריעף איז א בליק פון זיינע שווארצע אויגען. איך האב גאר נישט געקענט זאט

ווערען פון לעזען דיא פרעהליכע בשורה וואס ער האט מיר געשריבען אז גאר אין גיכען וועט ער האבען פאר מיר גוטע נייעס.

איך ווער אימפארטירט קיין פילאדעלפיא

ווידער זיינען אוועק טעג און וואכען,—איך האב קיין נייע בריעף פון טאמאשעווסקי׳ן נישט ערהאלטען. דער בריעף, וואס ער האט מיר געשיקט, וואו ער האט מיר געשריעבען, אז גאר אין גיכען וועט ער האבען גוטע נייעס פאר מיר, אט דער בריעף איז געווען מיין איינציגע טרייסט.

אונזער קאמפאניע האט זיך דערוויל געגומען גרייטען פאר נאך א פאר־שטעלונג. מען האט געשטודירט א נייע פיעסע פון גאלדפאדען. אבער איך האב קיין נייע ראלע נישט געקענט אויסוועניג אזוי גיך ווי איך פלעג קענען מיינע ערשטע ראלען. מיין קאפ איז מיר נישט געווען דערביי. וויל אלע מיינע געדאנ־קען, מיין גאנצער זכרון איז געווען אויסגעפילט מיט איהם, מיט טאמאשעווסקי׳ן.

ווידער זיינען אוועק עטליכע טעג און איך דערהאלט א בריעף: טאמא־שעווסקי שרייבט מיר, אז ער האט צוזאמענגעשטעלט א קאמפאניע אין פילא־דעלפיא און איך זאל למען השם באלד פערלאזען באסטאן און קומען צו איהם קיין פילאדעלפיא.

איך האב לאנג נישט געקלערט און באלד צונויפגעפאקט מיינע פאאר זאכען, זיך אבגעזעגענט מיט דער קאמפאניע און מיט גוטערמאן׳ס „באארדינג הויז,“ און באלד האב איך געזאגט גוד־באי צו באסטאן און בין אוועק.

די רייזע איז מיר געווען אונענדליך לאנג און לאנגווייליג. ענדליך בין איך אנגעקומען אויף בראאד סטריט סטיישאן אין פילאדעלפיא. טאמאשעווסקי האט שוין געווארט ביים סטיישאן.

מיר האבען זיך אריינגעזעצט אין א קערידזש און צוגעפאהרען צו א קליינע הייזקע און טאמאשעווסקי האט מיר געזאגט, אז דאס איז „מיסעס לא־וויט׳ס פריוואט באארדינג הויז.“

אריינקומענדיג אין הויז, בין איך געבליעבען שטעהן ביים טיהר א דער־שראקענע צום טויט, איך האב נישט געקענט מאכען א שריט ווייטער: איך האב דערזעהן מיין שוואגער לואי לעוויצקי.

דאס איז געווען פאר מיר א גרויסע איבערראשונג. איך האב נישט גע־וואוסט פון וואנען האט זיך דא גענומען מיין קלארא׳ס מאן.

מען האט מיר באלד דערצעהלט, אז לואי איז געווען אוועק פון קלארא'ן און איז נעקומען איז פילאדעלפיא שפיעלען טהעאטער.

מיין ארימע שוועסטער קלארא! זי איז נעבאך אליין געבליעבען מיט א פיצעלע קינד, פערלאזען פון מאן, ווייל איהם האט זיך געוואלט שפיעלען טהעאטער . . . .

איך האב זיך גוט צואוויינט אויף דעם שלעכטען מזל פון מיין מאטען, וואס פאר א נחת ער האט דאס דערלעבט אין זיינע טעכטערלאך! עס האט מיך פערדראסען וואס איך טהו איהם אן אזוי פיעל צרות. שוין באלד א יאהר זיינט איך בין אוועק פון דערהיים און שרייב אפילו קיין בריעף ניט צו מיינע ארימע עלטערן.

מען האט מיך אבער ניט לאנג געלאזען פילאזאפירען. מען האט געדארפט קלערען וועגען שפיעלען טהעאטער. טאמאשעווסקי פאננט באלד אן ארגאניזירען א טרופע און ברעננט אריבער קיין פילאדעלפיא זיין שוועסטער פעני מיט איהר כאן גרינבערג און די קליינע עממא (די שפעטערדיגע עממא פינקעל) אוז אויך דעם אלטען, ר' פנחס טאמאשעווסקי.

דער אלטער ווערט דער מענעדזשער און נעהמט „דראמאטיק האלל“ אויף קארנער נעסקיל סטריט (איצט איז דארט א שוהל) און מיר נעהמען שטודירען א נייע פיעסע מיט'ן נאמען „יאנקעלע וונגאטש,“ פערפאסט פון אונזער מענעדזשער, ר' פנחס טאמאשעווסקי.

דער אינהאלט פון דיעזער טראגעדיע איז געווען אזוי: ערגיץ אין א קליין שטעדטעלע האט געוואוינט א איד מיט'ן נאמען יאנקעל. אט דער דאזיגער יאנקעל איז נישט געווען ווי אנדערע יאנקעלס, ער איז געווען א בעל עגלה.

ער איז געווען ארים, אבגעריסען, געהאט א פולע שטוב מיט קליינע קינ־דער, קראנקע, הונגעריגע, נאקעטע און בארוועסע. האט ער געהאט צוויי פגירה־דיגע פערדלאך. איז איהם, נעבאך, איין פערדעל אוועקגעפאלען און ער האט אליין געמוזט שלעפען דעם וואגען. הכלל, ס'איז אויף איהם, אויף יאנקלען, געווען א נאט'ס רחמנות. נור מיט איין זאך האט איהם גאט געבענשט דוקא א גוטע,—מיט א ווייב. יאנקעל'ס ווייב איז געווען נאך א יונג ווייבעלע, זי איז געווען שעהן און גוט און פרום און געטריי און זי האט געקענט זינגען... (יאנקעל אליין האט אויך געקענט זינגען...) זי האט איהם זעהר ליעב געהאט און זי האט מיט אלע איהרע שוואכע כוחות איהם אונטערגעהאלפען אין דער פרנסה: זי האט געוואשען פרעמדע וועש, פרעמדע פאדלאגעס, אבי אין זייער ארים שטיבעל זאל זיין שלום

בית און אזוי איז טאקע געווען. זיי האבען זיך געלעבט בשלום, אזוי ווי צוויי טויי־בעלאך. די גאנצע וועלט האט מקנא געווען יאנקלען מיט יאנקעליכען אין ערשטען אקט.

אבער אין צווייטען אקט איז געשעהן אזעלכעס, מען זאל דערמיט נישט געשטראפט ווערען, קיין איד זאל דערפון ניט וויסען. ערגיץ האט יאנקעל גע־וואונען א גרויס פערמעגען אויף דער לאטערי. און אז געלד כאפט קאליע א מענ־שען, דאס האבען מיר זיך דערוואוסט באלד אין צווייטען און אין דריטען אקט פון אט דער טראגעדיע. דער אמאליגער גוטער יאנקעל איז געווארען אן אכת'ער נישט־דא־געדאכט אליין. ער האט פערלאזען זיין כשר אידיש ווייבעל און איז אוועק צו א גויע וואס האט אויך געקענט רעדען אידיש. די איינע גויע האט יאנקלען באקענט מיט נאך גויעס און אט די אלע גוי'אישע ווייבלעך האבען געמאכט א תל פון'ם ארימען יאנקעל. זיין גאנץ פאר מעגען, וואס ער האט געוואונען, איז גע־גאנגען פראכאס, פארהוליעט, פארשארלאטאנעוועט, פאריונגאטשעוועט. יאנקעל איז ווידער געבליעבען ארים. נור פריהער איז יאנקעל געווען אן עורליכער בעל עגלה און אצינד איז ער שוין א זינדיגער, א „יאנקעלע יונגאטש."

און יאנקעל כאפט זיך, אז ער האט שוין פאריונגאטשעוועט זיין עולם הזה און טאמער ענדיגט זיך אזוי די שפיעל קען ער נאך פאריונגאטשעווען זיין עולם הבא אויך. טויג דאך נישט. בעשל יעסט ער צו ראטעווען זיין עולם־הבא כאטש אין לעצטען אקט און ער בעט זיך איבער מיט זיין פרום אידיש ווייבעל פון ערשטען אקט, ער פאלט צו דער פארלאגע און שלאגט זיך חטאתי. דאס ווייב איז איהם מוחל, עס הערשט צוריק שלום בית און יאנקעל זינגט א ליעדעל:

„אלעס אין פיין, וואויל און גוט,
אמת, ווי איך בין א איד!"

פערשטעהט זיך. אז „יאנקעל" האט געשפיעלט בארים טאמאשעווסקי און „יאנקעליכע" האב איך געשפיעלט.

דאס „טהעאטער" אונזער'ס „דראמאטיק האלל," איז געווען אויפ'ן צוויי־טען פלאר. די ביהנע איז געווען א קליינטשינקע, מיט א הארבאטע פלאאר, שמור־ציג און גליטשיג. מען האט געדארפט גוט אכטונג געבען מען זאל נישט אריבער־פאלען די פוט־לייטס אין ארקעסטרא אריין. די דרעסינג רומס זיינען געווען פון דינע ברעטלאך מיט לעבער אין עס פלעגט אריינרעגנען פון סטעליע אין די דא־זיגע דרעסינג רומס. טאמער האט אין גאס גערעגנט האט מען אין אונזערע דרע־

סינג רומס געמוזט אונטערשטעלען שיסלען מיט טעפּ, אניט וואָלט די גאַנצע ביהנע געווען אָוועקגעשוואומען.

די פאָרשטעלונג פון „יאַנקעלע יונגאַטש" איז געווען א קנאַפּער ערפאָלג. קיין געלד האָט מען נישט געמאַכט. עס איז געווען שוואַך בעזוכט. אָבער דאָס שפּיעלען איז עפּעס אביסעל יא געווען געפעלען און מען הויבט אָן טראַכטען וועגען א נייע פאָרשטעלונג. דער „אַלטער" האָט געזאָגט, אַז פילאַדעלפיא מוז האָבען א אידיש טהעאַטער.

מען ברענגט ווידער ארויס פון ניו יאָרק א ניי פּאָרעל פון דער משפחה, מערי עפּשטיין מיט'ן מאַן. מערי זאָל שפּיעלען דראַמאַטישע ראָלען און עפּשטיין זאָל סופלירען.

דער מענעדזשער אונזערער, ר' פּנחס טאָמאַשעווסקי, נעהמט ווידער „דראַמאַטיק האָלל" און מיר שפּיעלען דאָרט א פּאָר מאָל „רעפּערטואַר," דאָס הייסט אַזעלכע פּיעסען וואָס מיר האָבען שוין געשפּיעלט פריהער. וואָס מעהר מיר שפּיעלען, אַלץ מעהר ווערען מיר בעקאַנט אין פילאַדעלפיא. די פאָרשטעלונגען ווערען שוין בעסער בעזוכט, מיר מאַכען שוין גאַנץ אָפּט גוטע פּראָפּיטען, אַזוי אַז מיר האָבען טאַקע גענוג צו בעצאָהלען מיסעס לאַוויט פאַר אונזער לאָזשי.

מיין חתונה מיט טאָמאַשעווסקי'ן

דערווייל האָט מיין טאַטע מיך אָנגעהויבען צו באָמבאַרדירען מיט בריעף אַז איך זאָל שוין אַמאָל אַהיימקומען. איין בריעף איז געווען אַן אולטימאַטום: אויב איך קום ניט אַהיים קיין באַלטימאָר, קומט ער פון באַלטימאָר און וועט מיך לאָזען אַרעטירען.

מיין שוואָגער לואי, וועלכער האָט געלעזען דעם בריעף האָט מיר געגעבען אַן עצה, אַז איך זאָל חתונה האָבען מיט טאָמאַשעווסקי'ן, וועט מיין טאַטע אויף מיר קיין שליטה ניט האָבען.

מיר איז געוואָרען זעהר אומעטיג אויפ'ן האַרצען, איך האָב נישט געקענט רעדען מיט טאָמאַשעווסקי'ן וועגען דעם. מיר האָט דאָס אויסגעזעהען עפּעס אַזוי פּראָסט, אַזוי וואָכעדיג צו רעדען וועגען חתונה האָבען!

חתונה — האָבען דאָך אַלע פּראָסטע מענשען; א חתונה איז דאָך נישט קיין ליעבע. אַלע פּראָסטע מענשען האָבען חתונה, האָבען קינדער און שטאַרבען, נאָכדעם וואַקסען דיא קינדער אויס, האָבען אויך חתונה און האָבען אויך קינדער

און שטארבען אויך. אזוי גערהט עס כסדר. אבער א ליעבע איז דאך עפעס אן אנ־דער זאך. א ליעבע מוז זיין שעהן און טרויעריג, דער געליעבטער דארף אוועק און פערלאזען דיא געליעבטע און זיא דארף וויינען און ווערען משוגע פון בענקע־ניש. נאכדעם דארף דער געליעבטער צוריקקומען און זיי דארפען זיך נאך שטאר־קער ליעב האבען, אבער אלץ נור ליעב האבען, ניט חלילה חתונה האבען...

איך האב דעם טאטען'ס בריעף געוויזען טהאמאשעווסקי'ן און זיך שטארק צרוויינט. דער סוף איז געווען אז אין א פאר טעג ארום איז בעשלאסען געווארען אז מיר זאלען געהן ארויסנעהמען מערידזש ליסענס.

מען האט מיר פערזאגט אז איך זאל אנגעבען אז איך בין אכטצעהן יאהר אלט. אט שטעהען מיר שוין ביידע, טהאמאשעווסקי און איך, לעבען פענסטערל וואו עס זיצט אן אלטער דיקער דזשענטעלמען, מיט א פען אונטער'ן אויער, מיט א ווייסען קאפ האר, ער קייעט טשו־טאבעקא לאנגזאם, וויא א קוה מעלה־גרה'ט. ער טהוט אויף מיר א קוק, טהוט א די ברילען אויפן שפיץ פון זיין רויטע נאז, קוקט אריין אין אונזער אפליקיישאן און פאנפעט צו זיך אליין אונטער'ן נאז: מיסטער בארים טהא - מאשש - עוו - סקי ענד מיסס בעססי קויפמאן. ער נעהמט דאס פאפיער אין איין האנד און מיט דער צווייטער נעהמט ער פאוואליע אראפ דיא ברילען פון נאז, שפארט זיך אן מיט ביידע עלנבויגען אן דעסק, קוקט אויף מיר שארף און רעדט ארויס מיט א באסאווע שטימע: „האו אלד אר יו, ליטל גוירל?"

איך בין געווען זעהר דערשראקען און צומישט, איך האב פארגעכען וואס מען האט מיר אנגעזאגט און איך ענטפער אויף א דין קול'כעל: „אי עם סיקסטין!"
דער אלטער דזשענטעלמען קוקט אויף מיר שטרענג און מאכט צו מיר בייז: „גא האום, ליטל גוירל, ענד סענד יור פאדהער היער".
מיר זיינען פארשעהמט אוועקגעגאנגען פון סיטי האל. ווען מיר זיינען שוין געווען אין נאס האב איך איסגעשאסען מיט א געלעכטער. איך האב זעהר געלאכט ווען איך האב זיך דערמאהנט וויא טהאמאשעווסקי און איך זיינען גע־בליבען שטעהן לעבען פענסטערל אזוי וויא שטומע נאראנים.

מיר זיינען געקומען אין בארדינג הויז און מייז שוואגער לואי מיט אונז ביידען האבען פערפאסט א גוואלדיגען בריעף צו מיין טאטען, אז למה"ש ער זאל נישט צושטערען דאס גליק פון צוויי יונגע קינדער, ער זאל נישט אומברייננגען דאס לעבען פון צוויי יונגע נשמות און ער זאל אויסשווערען אין באלטימארער

סיטי האָל אַן ערלויבניש אַז ער איז מסכים צום שידוך און ער זאָל אונז געבען זיין „פאטערליכען זעגען".

אפנים אַז מיין טאטע איז אין אַנפאַנג פון דעם בריעף גאַר ניט נתפעל געוואָרען און איז געווען צופריעדען בעסער אומצוברייגנען די צוויי יונגע נשמות איידער צוצושטימען צום שידוך, ווייל עס זיינען אוועק אַ פּאָר וואָכען און ער האָט אונז אפילו נישט געענטפערט.

אָבער ענדליך זיינען „די צוויי יונגע נשמות" דאָך געהאָלפען געוואָרען. אין אַ פּאָר וואָכען ארום האָבען מיר נעמליך ערהאַלטען פון טאטען אַ בריעף מיט אַ לאַנגען פּאַפּיער פון קאָורט, אונטערגעשריעבען און גע'חתמ'ט מיט אַ רויטען פּעטשאַט. מיר זיינען אוועק מיט'ן פּאַפּיער אין סיטי האָל און געקראַגען לייסענס.

פיעל צו דערצעהלען פון מיין חתונה האָב איך נישט. וואָס קען איבער־היפּט אַן אָרים אידיש מיידעל דערצעהלען פון איהר חתונה? נאָך אמאָל, אַז „די כלה האָט געוויינט." אונזער גרעסטער לוקסוס אויף אונזערע חתונות און שמחות איז וויינען. מיר וויינען ווען מיר פרעהען זיך און מיר פרעהען זיך ווען מיר וויינען.

איך בין אָבער געווען גליקליך און געהאַפּט, אַז מיין גליק וועט זיין איביג . . .

נאָך אונזער חתונה האָט באָרים מיט זיין פאטער אריבערגעבראַכט קיין פילאַדעלפיא די גאַנצע טאָמאַשעווסקי פאַמיליע פון ניו יאָרק. מיר האָבען גענומען אַלע צוזאַמען אַ הייזקע פון דריי פלאָרס מיט אַ בייסמענט אויף פיין סטריט. עס איז אונז דאָרט קיין עין הרע געווען היבש ענגליך. די אַלטע מיט'ן אַלטען מיט די קינדער, מייק, עממא, דזשאָו, איזי און עני, בעני מיט'ן מאַן, מערי עפּשטיין מיט'ן מאַן און דאָס יונגע פּאָר פאָלק, דאָס הייסט איך מיט טאָמאַשעווסקי'ן— דיזע ארמיי איז געווען צו גרויס פאַר דער הייזקע. ספּעציעל איז געווען ענג, ווען מיר פלעגען אַלע מיט אמאָל ארומקלייבען זיך ארום טיש עסען. עס איז געווען אַן אמת'ער אָרקעסטער מוזיק, ווען מיר האָבען גענומען ארבייטען מיט די גאָפּלען אין די טעלער, צייהן און מיילער.

מיר נעהמען זיך פּלייסיג איינצוגעוואוינען די פילאַדעלפיער אידען צו טהעאַטער. מיר שפּיעלען רעגעלמעסיג אין „דראַמאַטיק האָל." דער אַלטער טאָ־מאַשעווסקי „מאַכט" פּיעסעלאַך און שפּיעלט טאַקע אליין אויך צוביסלאַך; עפּ־שטיין סופלירט און מיר אַלע זיינען די אַקטיאָרען. מיר זיינען אליין די באָסעס און מיר זיינען אליין די ארבייטער—מיר שפּיעלען אידיש טהעאַטער.

מיר האבען איבערגעשפּיעלט דעם גאנצען רעפּערטואר צו עטליכע מאל און מיר שטודירען א נייע פּיעסע. די פּיעסע האט געהייסען מיט'ן כשר'ען נאמען „די שפּאנישע אינקוויזיציע,“ איין אפּערא מיט מוזיק, אין פיער אקטען, פון פּנחס טאמאשעווסקי, מוזיק פון בארים טאמאשעווסקי. אזוי איז טאקע געשטאנען אין די אדווערטייזמענטס: „איין אפּערא מיט מוזיק.“

דיא אידען פון פילאדעלפיא האט דאן אונזער שפּיעלען גענומען דערעסען ציביסלאך און דער דירעקטאר אונזערער איז געפאלען אויף א פּלאן. ער האט אר־ערטייזט נעמען פון ניו יארקער אקטיארען, וויא סאפיא קארפּ, מאדאם היימא־וויטש, און אזוי ווי די אידען האבען זיי סיי־ווי נישט געקענט פּערזענליך, מען האט נור געוואוסט אין פילאדעלפיא, אז די דאזיגע „ניו יארקער“ עקטערס זיינען גרויסע מזיקים, האבען מיר דערווייל געהאט גוטע איינגאהמעס און מען האט אונז שטארק אפּלאדירט פאר אונזער שפּיעלען.

„די שפּאנישע אינקוויזיציע“ איז געווען זעהר אן אינטערעסאנטע פּיעסע. ־ער נאמען אליין האט געבראכט די אידען אין טהעאטער אריין. נור די מעשה אליין איז טאקע געווען העכסט דראמאטיש, נאך מעהר דראמאטיש איז אבער געווען די מחלוקה צווישען בארים'ן און זיין פאטער פּנחס.

דער פּערפאסער, ר' פּנחס, האט געהאט א טבע, אז ער האט אנגעשריעבען אן אקט, איז איידער מען האט בעדארפט לאזען דעם קוירטען, האט ער איבערגע־לאזען דריי בלעטלעך ליידיגע און אויפ'ן פיערטען בלעטעל אנגעשריעבען „פאר־האנג פאלט.“

אז מיר האבען גענומען שטודירען „די שפּאנישע אינקוויזיציאן,“ האבען מיר נישט געוואוסט ווי אזוי צו ענדיגען די אקטען. פרעגט בארים דעם פערפא־סער: „וואס האסטו נישט אנגעשריעבען ווי צו ענדיגען די אקטען? וואס זיינען ־אס פאר ליידיגע בלעטלאך?“ ווערט דער פּערפאסער אין כעס און ענטפערט: „נו, ביזט דאך עפּעס אן עקטער, לאמיך זעהן ווי אזוי דו וועסט ענדיגען די אקטען; איך דארף היר אלץ ארויסשרייבען?...“

און אזביידע האבען זיך שוין גוט אנגעקריעגט, האט מען אויסגעפיקסט „די שפּאנישע אינקוויזיציע“ און עס איז ארויסגעקומען אן אמת גוואלדאוונע דראמא.

מיר הונגערען און זיינען גליקליך

ווילט איהר דאָך מסתמא וויסען וואָס פאר א מין מייסטערווערק „דיא שפאנישע אינקוויזיציע“ איז געווען? אָט איז דער אינהאַלט פון דיזער פיעסע:

א אידיש מיידעל פערליעבט זיך אין א גוישען שגץ; דער שגץ איז קיין אנדערער ווי א שפאנישער פרינץ. באַלד דערוויסט זיך פון דעם גאנץ שפאַניען און — מעהר האָט מען נישט בעדאַרפט ווי אז גאנץ שפאַניען זאָל זיך

מאדאם טהאָמאשעווסקי און מאדאם עפשטיין בשעת זיי האָבען גע־שפיעלט „דיא שפאנישע אינקוויזיציע“ אין פילאַדעלפיא.

דערפון דערוויסען... דאס איז יעדענפאלס געווען גענוג פאר'ן ערשטען אקט.

פונקט פרייטאג צו־נאכט, אלע אידען שטעהן און — בענשען ליכט, קומט אן גאנץ שפאניען און פאדערט אז די אידען זאלען אוועקווארפען דאס ליכט־בענשען און זאלען — ווערען שפאניער. די אידען ווילען אבער ניט ווערען קיין שפאנישע גוים. זיי ווילען דוקא בענשען ליכט. ווערען די שפאניער אין כעס און שלעפען אוועק אלע אידען. ענדיגט זיך דער צווייטער אקט.

אין סאמע מיטען שפאניען איז אנגעצונדען א גרויס פייער און די שפאניער שלעפען אהין דיא אידען.

די אידען וויינען און שרייען „שמע ישראל“ און גאנץ שפאניען לאכט און טרינקט בראנפען. נאר ווי גאנץ שפאניען וויל נעהמען די אידען און אריינווארפען אין פייער אריין, קומט אן דער שפאנישער פרינץ, וואס ליעבט דאס אידישע מיידעל און ער שרייט אויס אויף שפאניש: „האלט“! אבער גאנץ שפאניען וויל דוקא פארברענען די אידען און מען לאכט זיך אויס פון פרינץ; דא ווערט שוין דער פרינץ אין כעס, ער כאפט ארויס זיין שווערד און מיט איין פאך אין דער לופטען הרג'עט ער אוועק „גאנץ שפאניען“ און רעטעט אלע אידען. איז שוין פארטיג דער דריטער אקט.

שווערט גאנץ שפאניען צו נעהמען בלוטיגע ראכע פון דעם פרינץ, דערפאר וואס ער האט אלעמען אויסגע'הרג'עט.

פונקט יום כיפור. נאכדעם וויא דער פרינץ האט אבגעזאגט כל נדרי און נעהט זיך פון שוהל א היים צו זיין געליעבטע אידישע כלה, כאפט מען איהם און מען הייננט איהם אויף. נור אזוי וויא ער הייננט קומט אן אויף א פערד רייטענדיג, דעם פרינץ'ס געליעבטע, דיא אידישע טאכטער. זיא כאפט א מעסער און שניידט איבער דעם שטריק. דער פרינץ ווערט צוריק לעבעדיג און האט חתונה מיט זיין געליעבטען ענגעל, דיא אידישע טאכטער.

דאס איז געווען „דיא שפאנישע אינקוויזיציע“.

דעם פרינץ, פארשטעהט זיך, האט געשפיעלט טהאמאשעווסקי און דיא אידישע טאכטער — איך. אלעס איז געווען שעהן און פיין ביז ס'איז געקומען צו דער סצענע ווען איך דארף קומען אויף דער ביהנע אויפ'ן פערד רייטענדיג. איך האב נישט געקענט רייטען און האב מורא געהאט פאר'ן פערד. באלד וויא איך בין ארויף מיט'ן פערד אויף דער ביהנע, האט זיך דאס פערד דערשראקען (אפנים פאר דיא לעמפעלעך, וויא אן אמת'ער קינסטלער) און האט זיך צוגערוקט צו א סינערי און מיר צוגעקוועטשט א פוס.

אנשטאט איך זאָל כאַפּען דאָס מעסער און אָבשניידען דעם שטריק אויף וועלכען דער פּרינץ איז געווען אויפגעהאנגען, האָב איך אויסגעשריען פאַר גרויס ווייטאָג: „גוואלד, מיין פּוס, ראַטעוועט!“ און דעם פּרינץ האָב איך גע־לאָזען הייננען . . . .

דער קוירטען איז געפאַלען און דיא חתונה פון׳ם פּרינץ מיט דער אידי־שער טאָכטער איז שוין, פאַרשטעהט זיך, פאַרשטערט געוואָרען. אָבער דער עולם אין טהעאַטער האַט געמיינט אַז אַזוי דאַרף זיין און האָט שטאַרק אַפּלאָדירט, אפנים אויס רחמנות צום פּרינץ וואָס ער איז נעביך געבליבען הייננען אַ קרבן פאַר דיא אידען וואָס ער האָט געראַטעוועט פון דער „שפּאַנישער אינקוויזיציע“.

מיך האָט מען געמוזט אַ היים פיהרען פון טהעאַטער אַ הינקעדיגע, דער פּוס האָט מיר שרעקליך וועה געטהאָן. איך האָב געוויינט פאַר ווייטאָג און אויך פאַר פּערדרוס, ווייל ביי דיא פּראָבען האָב איך זיך געבעטען ביים דירעקטאָר אַז איך זאָל נישט פאַהרען אויפן פערד. איך האָב זיך געשוואָרען אַז איך׳ל מאַ־כען דיא סצענע גוט אָהן אַ פערד, אָבער דער דירעקטאָר האָט גע׳טענה׳ט, אַז איך מוז אַרויפקומען אויפן סצענע רייטענדיג אויף אַ פערד ועט דאָס מאַכען אַ שטאַרקען איינדרוק אויפן פּובליקום. ווייל דאָס פּובליקום, האָט דער דירעקטאָר געזאָגט, האָט ליעב צו זעהן פערד אויף דער ביהנע . . .

אין דער פאַרשטעלונג פון „דיא שפּאַנישע אינקוויזיציע“ האָבען מיר פאַרדיענט אַ היבשע פאַר דאָלער און ביי אונז אין שטוב איז געוואָרען יום־טוב׳דיג. דיא אַלטע שוויגער מיינע האָט געמאַכט סעודות און אַז מיר חברה, דרייצעהן שטיק איינגנע, און אַמאָל אַ פאַר אַקטיאָרען פון דער קאָמפּאַניע, האָ־בען זיך גענומען עסען, איז פאַרברענט געוואָרען אַ „זייטעל“ פלייש פון׳ם גרעסטען אָקס. דיא פאַרע וואָס האָט אָנ געפּילט דיא שטוב בשעת מען האָט אַרויפגעשטעלט אויפן טיש דיא דרייצעהן טעלער טעגליך מיט פאַסאָליעס, איז געווען גענוג צו טרייבען דעם גרעסטען לאָקאָמאָטיוו.

איז אָבער אויסגע׳סעודה׳ט געוואָרען די פאַר דאָלער, האָבען מיר ביז אַ צווייטער פאַרשטעלונג געפּוכניעט פאַר אַ שטיקעל ברויט. אַלע מאָנטאָג און דאָנערשטאָג איז געקומען אַנאַנדער אַגענט און געלעגט אַ „לעווי“ אויף דעם ביסעל פאַרניטשור. דאַן איז געווען אַ מאָדע צו לעגען אַ „לעווי“, דאָס הייסט, אַ מין פעטשאַט אויפן איינגענטהום פון אַ בעל חוב, כדי מען זאָל נים קענען אַרויסטראָגען ערגעץ אַנדערש און נים בעצאָהלען דיא חובות פון דעם בוטשער אָדער

גראסערי־מאן. איז אונזער פארניטשור געווען מעהרסטענס פאר „לעווי'ט", פערפעטשאטעוועט, הייסט דאס.

אט אזוי האבען מיר געלעבט אין אנפאנג פון אונזער קאריערע אלס אידישע שוישפיעלער.

מיר האבען געשפיעלט אין „דראמאטישען האל" און פארדיענט פון צייט צו צייט אויף צו אכל'ן. איז ניט געווען צו אכל'ן האט מען זיך אויך ניט בעקלאגט.

דאך איז עס געווען א פרעהליכע צייט.

אט וויא ארים אונזער לעבען איז דאן געווען, דאך איז עס געווען זיס און ליעב. איך בין געווען דיא גליקליכסטע אין דער גאנצער וועלט, קיין זאך האט פאר מיר ניט עקזיסטירט, אויסער מיין פאמיליען לעבען.

מיר לעבען פון מאראלישען סוקסעס

אונזער מענעדזשער, דער אלטער ר' פנחס טהאמאשעווסקי, האט זיך באַ־קענט מיט איינעם א מיסטער דארף (ער לעבט איצט אין ניו יארק) און איהם איינגעלאדען צו א פארשטעלונג.

מר. דארף ווערט זעהר בעגייסטערט פאר אונזער שפיעלען און ער זאגט אז אזעלכע ארטיסטען וויא מיר זיינען, דארפען שפיעלען אין א בעסערען טהעא־טער וויא „דראמאטיק האל" פון פילאדעלפיא. ער פעראינטערעסירט זיך מיט אינזער קאמפאניע א ז בעזוכט אפט אינזערע פארשטעלונגען און נעהמט אונזער מענעדזשער אוועק צום אייגענטהימער פון טהאליא טהעאטער אויף קאלהיל סט., פילאדעלפיא.

דער אייגענטהימער פון טהאליא טהעאטער איז געווען א דייטש מיט'ן נאמען בעסט. מר. דארף רעדט איין אט דעם דייטש אז ער זאל פארדינגען זיין טהאליא טהעאטער צו דער אידישער קאמפאניע און מען זאל שפיעלען אידיש טהעאטער. דער מענעדזשער פון דער אידישער קאמפאניע, ר' פנחס, האט אויך אריינגע'טענה'ט אין דעם דייטש אריין, איהם בעוויזען וויפיעל געלד מען וועט דא מאכען, און אלץ נערעדט דייטש, לאמר אזוי צו זאגען: „וויסען זי, הערר בעסט, מאנעשעך (ממה נפשך) קיין געלד קאסט דאס איהנען ניכטיז, געבען זיי אונ[illegible] איהנען'ס טיאייטער און לאמירביידע מאכען א פאטשון" . . .

דער דייטש האָט איינגעזעהען, אז ער האָט טאקע „מאַנעשעך“ נישט וואָס צו פערלירען און ער האָט איינגעשטימט צו געבען זיין טהאַליא טהעאטער צו „דיא יודען“.

עס איז געוואָרען ביי אונז א שמחה, א גדולה, סטייטש מיר וועלען שפיעלען אין אן אמת'דיגען טהעאטער, אזוי ווי אמת'ע אקטיארען טאקע.

מיר האָבען זיך גענומען גרייטען צו דער פאָרשטעלונג אין טהאַליא טהעאטער. דער מענערזשער האָט בעשלאָסען צו שטעלען א וועלטליכע פיעסע, פון א רעגעלען פערפאסער, עס זאָל זיין פאסענד פאר טהאַליא טהעאטער, און עס איז אויסגעפאלען צו שטעלען „אוריאל אקאסטא,“ די גרעסטע פיעסע פון דאמאלסדיגען רעפערטואר.

טאמאשעווסקי צום ערשטען מאָל אלס „אקאסטא“ און איך אלס „יהודית“ אויך צום ערשטען מאָל. דאָס איז פאר מיר געווען אן ע ר א י י נ נ י ס. „יהודית“ איז דיא איינציגע גרויסע פרויען־ראָלע אין דער פיעסע. ווען מיר האָבען געשפיעלט „אקאסטא“ אין באָסטאָן, האָט אנעטא פינקעל געשפיעלט די ראָלע. איך האָב דאַן געשפיעלט „ראובן“, אקאסטא'ס ברודער. אָבער אז איך דארף אצינד שפיעלען „יהודית,“ דאָס איז פאר מיר געווען אן עראייגניס.

דער דירעקטאָר האָט מיר פערזאָגט אז איך זאָל וויסען וואָס דאָס מיינט „יהודית“ צו שפיעלען. דאָס איז, האָט ער געזאָגט, קונסט מיט לימעראטור מיט וויסענשאפט מיט חכמה מיט דיא אלע אנדערע זאכען. און עס וועלען קומען צו דער פאָרשטעלונג נישט נאָר א פראָסטער עולם, נאָר אויך אן „אינטעליגענטער“ פובליקום, האָט ער געזאָגט.

איך האָב גענומען דיא ראָלע פון „יהודית“ און האָב מיך פערשפארט אין מיין צימער און פלייסיג געלערנט. איך האָב זיך געשטעלט נעגען שפיגעל און געמאכט „פייסעס“. מיר האָט זיך זעהר געוואָלט אויסצייכנען אין דער ראָלע, איך האָב געוואָלט שפיעלען אן איינענע „יהודית“, נישט וויא אנעטא פינקעל האָט עס געשפיעלט אין באָסטאָן, וואָרים אנעטא איז געווען א פרימאַדאָנא און איהר „יהודית“ איז מיר נישט געפעלען געווען, ווייל א פרימאַדאָנא שפיעלט איבערהויפט נישט וויא א מענש, נור וויא א פרימאַדאָנא...

איין זאַך איז מיר געווען א שטערונג, דאָס איז געווען דאָס קלייד מיט'ן לאַנגען שלעפ וואָס כ'האָב געמוזט טראָגען אלס יהודית. דאָס האָט זיך מיר געפּלאָנטערט אונטער דיא פיס און איך האָב זיך געמוזט שטארק היטען כ'זאָל נישט פאלען. דערפאר אָבער אז ס'איז געקומען דיא סצענע ווען „דע סאנטאס“

פארשעלט „אקאסטא׳ן“ מיט טויטע קללות און לעגט איהם אין חרם אריין און „יהודית“ האלט א פייערדיגען מאנאלאג און פערטהיידיגט אקאסטא׳ן, דאס איז געוועזן מיין לעבען. איך האב אזוי ליעב געהאט „יהודית׳ן“ אז כ׳וואלט איהר געקענט קושען, נור דערפאר אליין.

איך פלעג שטעהן נעגען שפיגעל ביי מיר אין רום און לערנען דיא ראלע. כ׳האב זיך פארגעשטעלט וויא „אקאסטא“, מיין געליעבטער שטעהט נעביך אין א ווינקעל סצענע, פערשאלטען פון דיא שלעכטע אידען און איך זאג מיין מאנאלאג. כ׳פלעג אנכאפען א טשער, גלייך דאס וואלט געווען „אקאסטא“ און אויסשרייען: „ס׳א ליגען, רבי! כאטש אויף איהם ליגט איצט אייער קללה, ווייסט־ זשע, אז שוין פון לאנג האט ער מיין ברכה!“

מאמאשעווסקי האט אויך פלייסיג געשטודירט זייז ראלע אלס אקאסטא. מיר האבען געמאכט א סך פראבען, מעהר ווי פון אנאנדער פיעסע בעפאר, ווארים מיר האבען זיך אלע געשראקען. עס איז דאך עפיס נישט „דראמאטיק האלל“, דאס איז דאך „טהאליא טהעאטער“, עס וועלען דאך עפעס קומען אינטעליגענטע מענשען, דער דייטש מיסטער בעסט, וועט דאך אודאי זיין, היינט מיסטער דארף אליין, ער רעדט דאך עפעס מיט אזעלכע ווערטער וויא „קולטור“, „גראציעזע פיגור“, „קאלאראטור“ און נאך ווערטער, ווייסט זיי דער גוטער יאהר.

די פארשטעלונג איז געקומען. מיר האבען אלע געהאט פיבער, נאר מיר האט עס נעווארפען וויא אין א קדחת. איך האב מיין ראלע זעהר גוט געקענט איף אויסוויינינג, טאמאשעווסקי און די איבריגע אקטיארען האבען אויך געקענט. מיר האבען אבגעזאגט, אבגעשפיעלט, הייסט עס, די פיעסע. עס זיינען ארויפ־ געקומען אין דיא דרעסינג רומס צו אונז מיסטער דארף מיט א פאאר פון זיינע פריינד, אויך אינטעליגענטע מענשען, און האבען אונז גראטולירט. מיר האט איינער געזאגט, אז איך האב אויסגעזעהען צו קינדריש אלס „יהודית“, אבער געשפיעלט האב איך גוט. דער דייטש, מיסטער בעסט, האט אונז אויך גראטולירט און געזאגט: „זיא זינד אלע קינסטלער דיא יודען, דער זאנגטהאל איזט אויך איינע יודע“.

מיר האבען זיך זעהר געפרעהט מיט אונזער גרויסען מאראלישען סוקסעס, ווארים קיין געלד איז נישט געווען מיט וואס זיך צו פרעהען. מיר זיינען ארוים „איווען“. דערפאר האט אונז מיסטער בעסט ערלויבט אויך ווייטער צו שפיעלען אין זיין טהאליא טהעאטער און דאס איז געווען פאר אונז א גרויסע שמחה.

ווען מיר זיינען אהיים געקומען, איז געווארען א שטיקעל קריעגעריי צווי־

שען אלטען פאארעל. מיין שווינער האט געשריען: „אקאסטא ווילט זיך איהם, די שפאנישע אינקוויזיציע וואלט דאך געוועזן געבראכט א פאר דאלאר, עס איז דאך נישטא וואס צו עסען!“ און דער אלטער האט געשריען: „נישקשה, סע וועט זיין, דערלאנג דעם בארשטש און בורטשע נישט!“ און צו אונז האט ער געזאגט: „קינדער, מיר האבען געשפיעלט פויסט קלעס. מיר האבען דאס מאל נישט פערדיענט, אבער מיר האבען זיך געמאכט א נאמען, א גרויסען נאמען.“

דאס איז טאקע געוועזן א טרייסט, אבער נישט מעהר ווי א טרייסט, ווייל דער גראסערימאן מיט׳ן בוטשער דאבען נישט געוואלט נעהמען אונזער נאמען, זיי האבען געוואלט געלד און אזוי ווי געלד איז געוועזן נים פאר אונז געדאכט, האבען זיי געשיקט זייערע אגענטען און געלעגט „לעווים“ אויף אונזער פארניטשור און מיר האבען געהאט אן ארבייט זוכען אנדערע גראסערים מיט אנדערע בוטשערס אלע מאל.

דאך האט אונז דער נאמען אונזערער פארט אמאל אונטערגעהאלפען. מיר האבען געקראגען א סך בעקאנטשאפט, דאס הייסט פשוט׳ע פאטריאטען, און א דאנק דעם האבען מיר אפט געקענט זיך אנעסען זאט מיט א גוטען דינער אדער סאפער. ספעציעל געדענק איך איינע א מיסעס גינזבורג, א לעבען אויף איהר. זי האט נעגעבען גוטע פיש געפרייעטע, וואס מיר האט זיך דאמאלס זעהר געגלוסט, און איינער א מיכטער באגדאנאוו, אויף „סאוט“ סטרים, צווישען 5טע און 6טע. ער האט געהאט א דזשולערי סטאר און אז ער האט זיך דערוואוסט, אז די קינסטלער בעווייזען א קונסט צו לעבען אומגעגעסען, האט ער אלעמאל געפראוועט קלאמפערשט „פאדים“ און „געלאדען“ אונז קינסטלער אויף די פארטים. מיר האבען זיך נישט געלאזען בעטען און טאקע אפט אבגעגעסען א רעגעלען מאהלצייט ביי מיסטער באגדאנאוו.

אט אזוי האבען מיר געלעבט פון אונזער קונסט, אבער איפגעבען שפיעלען טהעאטער האט קיינער פון אונז נישט געוואלט. הונגערען—אבי שפיעלען טהעאטער.

מיין אייגענע דראמא

די צייט שווינדט פאמעלעך זיך פארביי. מיין שוואגער לואי ארבייט ביי סיגארען און העלפט מיר אונטער גאנץ אפט מיט א דאלאר, מיסים גינזבורג נעהמט מיך עטליכע מאל אין וואך צו איהר א היים און גיט עסען, מיסטער באג־

דאנאוו מאכט „פארטים“ פאר אונזער גאנצער קינסטלער־משפחה. עס איז אלעס זעהר אינטערעסאנט. נור איין זאך מאכט מיר ליידען, דאס איז דיא „לעווי׳ס“ וואס ווערען געלעגט איינס אויפן אנדערען שוין אויף אונזער פארניטשור. איך האלט אין איין ציטערען מען זאל ניט צונעהמען דאס ביסעל ארימקייט אונזערס און איך זאל בלייבען אין א פוסטע רומקע אהן א שטוהל אפילו.

אונזערע פארשטעלונגען זיינען שוואכליך בעזוכט, מיר מוטשען זיך וויא עס איז דיגוך אוז אונזער מענעדזשער. ר׳ פנחס, זאגט, אז מיר זאלען פרובירען געבען א פאר פארשטעלונגען אין דער פראווינץ.

ער שיקט אוועק איינעם פון דער קאמפאניע צו בעזארגען א פלאץ וואו מיר זאלען שפיעלען און דאס ערשטע פלאץ וואס יענער קריגט איז „קאנקארדיע האל“ אין באלטימאר. עס ווערט בעשלאסען מיר זאלען דארט שפיעלען „אוריאל אקאסטא“.

מיר האט געציטערט דאס הארץ פאר באלטימאר, איך האב זיך געשראקען צו טרעפען דארט מיט מיינע עלטערן. וואס פאר א תירוץ קען איך זיי געבען וואס שוין באלד גאנצע צוויי יאהר זייט איך בין פון זיי אוועק, בין איך נאך קיין איין מאל ניט געפאהרען צו זיי אויף בעזוך און דיא מעהרסטע צייט אפילו קיין בריעף צו זיי ניט געשריבען? איך האב זיך געשראקען צו טרעפען מיט זיי, ווייל איך האב זיך געשעהמט פאר זיי מיט מיין איצטיגען צושטאנד... איך האב שרעקליך געליטען דיא פאר וואכען ביז צו דער רייזע קיין באלטימאר.

דעם טאג פון פארשטעלונג זיינען מיר אנגעקומען קיין באלטימאר, און מיר זיינען אוועק גלייך אין האל אריין. איך האב אפילו נישט געוואלט ארויס־געהן פון האל פאר׳ן שפיעלען. מען האט מיר געמוזט אריינברענגען א פאר סענדוויטשעס אין מיין „גארדעראב“, אבי כ׳זאל ניט געהן אין גאס טאמער וועל איך אנטרעפען מיין טאטען. דיא פאר שעה פאר׳ן שפיעלען זיינען מיר געווען יאהרען. מיין הארץ האט מיך געצויגען! א היים, צום טאטען מיט דער מאמען און דיא קינדער. אבער איך האב מורא געהאט זיך ווייזען פאר זיי און געשטיקט זיך הינטער׳ן סטיידזשעל אין קאנקארדיע האל. איך האב געהאלטען אין איין וויינען ביז ענדליך איז שוין געווארען צייט צו אנפאנגען שפיעלען „אקאסטא.“

מיין „יהודית“ איז געווען א וויינענדיגע כמעט דעם גאנצען שפיעלען און ביי דער לעצטער סצענע ווען איך טרינק אויס דעם גיפט און שטארב, האב איך נאט געבעטען, הלואי וואלט דאס טאקע אמת׳ער גיפט געווען און איך זאל טאקע אויף צו׳ן אמת שטארבען אויף דער ביהנע אין קאנקארדיע האל...

איך האָב זיך געזעגענט מיט מיין געליעבטען „אקאָסטאַ'ן“, איהם אוועק־געגעבען דעם בלומען־קראַנץ פון מיין קאָפּ און ישטיל, קוים וואָס מען האָט געהערט, נעזאָגט דיא לעצטע ווערטער, צוגעמאכט דיא אויגען און שוין. איך בין שוין, הייסט עס, געשטאָרבען. נור באַלד האָב איך דערהערט דעם שאָס פון אקאָסטאַ'ס רעוואָלווער, א סימן אַז איך בין נישט טויט און לעבען מיר ליגט שוין דער טויטער אקאָסטא וואָס האָט זיך דערשאָסען צוליעב זיין גרויסער, הייליגער ליעבע צום אמת און צו זיין געליעבטע „יהודית“.

עס איז שוין געווען גאַנץ שפּעט ביינאכט. די פאָרשטעלונג איז פאָראיבער, דער עולם איז אוועק. מיר, דיא אקטיארען, האבען זיך ארומגעוואשען די „גרימס,“ אויסגעטהאָן דיא העלדען־קלייידער און זיך אָנגעטהאָן אונזערע אייגענע מלבושים, פערפּאקט אַלעס און מיר פערלאָזען קאָנקאָרדיע האָל, צו פאָהרען א היים קיין פילאַדעלפיא.

מיר זיינען ארויסגעקומען אין גאַס, עס איז געווען גאַנץ קאַלט, דיא חברה איז לעבעדיג געווארען און אונטערגעטאנצט פון קעלט. איך נעה געאָרעמט מיט באָריס'ן, פּלוצים דערזעה איך לעבען וואנט אָנגעשפּארט, דעם קאָפּ אראָבגעלאָזען אויפ'ן האנד מיט'ן שטעקען, שטעהט — מיין טאַטע!

א דערשראָקענע צום טויט, האָב איך א כאַפּ געטהאָן באָריס'ן און זיך איינגעוויקעלט אין זיין מאַנטעל. פאר שרעק האָט מיר דאָס לשון אָבגענומען, איך האָב געציטערט וויא א בלאַט אין א שטאַרקען ווינד. מיט אַלע כוחות האָב איך זיך איינגעקלאַמערט אין באָריס'ן. אין קאָנוואולסיוו איהם געצויגען צו זיך. ער האָט זיך זעהר דערשראָקען, ער האָט געמיינט דאָס קומט חוץ מיינע אומשטענדען, ער האָט מיך געפּרואווט איינשטילען און מיך געבעטען צו זאָגען וואָס מיר איז. איך האָב ענדליך ארויסגעשעפּטשעט: „דער טאַטע“!

באָריס האָט זיך אומגעקוקט און דערזעהען מיין פאטער. מיר זיינען א ווייַלע אזוי געשטאנען און מורא געהאט צוגעהן צו דעם מענשען וואָס איז געשטאנען אויפן גאַס, איינגעקאָרטשעט לעבען וואנד פון קאָנקאָרדיע האָל. ענדליך האָט זיך באָריס געשטאַרקט און מיך אָנגעהמענדיג פעסט מיט זיין האנד ארום מיין טאַליע, זיינען מיר צוגעגאנגען שטילערהייד צו מיין טאטען, צו מיין אָרימען טאַטען.

מיין טאַטע האָט אויפגעהויבען זיין קאָפּ, אונז אָנגעקוקט א ווייַלע און אויסגעשטרעקט זיין האנד צו באָריס'ן. אהן ווערטער האָבען זיי זיך געדריקט דיא הענד. איך בין פּלוצים צוגעפאַלען צו מיין טאַטער'ס קאַליקע פוס און אויס־געבראָכען אין א שרעקליכען שלוכצען. באָריס האָט מיך אויפגעהויבען.

מיין טאטע האט נישט געוויינט, ער האט אין א וויילע ארום שטיל ארויס־געדערט: „איך בין אייך מוחל, קינדער!"

דיא קאמפאניע אונזערע איז שוין געווען אוועק צום סטיישאן, און מיר געהן מיט'ן טאטען א היים. אויפ'ן וועג זיינען מיר אלע דריי געקומען אביסעל מעהר צו זיך, און אנגעהויבען רעדען צו ביסלעך.

דער טאטע מיינער דערצעהלט אונז, אז ער איז געווען דעם גאנצען אבענד אין האל און געזעהען אינז שפיעלען דיא שפיעל. ער האט געזעהן ווי „אקאסטא" דערשיסט זיך צוליעב זיין געליעבטע „יהודית," און ער זאגט צו בארים'ן: „איצט מיין קינד, האב איך געזעהען וויא דו האסט ליעב מיין בוזי'ן, כ'האב געפיהלט וויא דו האסט נעביך געליטען דערפאר וואס מען האט ביי דיר צוגענומען דיין כלה, דו האסט זיך מקריב געווען צוליעב איהר און זיך געשאסען, זיי רוהיג מיין קינד, איך וועל ביי דיר נישט צונעהמען מיין טאכטער, דיין געליעבטע בעסי'לע. לעבט אייך בשלום און עלטערט אייך אין נחת" . . .

מיר זיינען געקומען א היים, אין שטוב פון מיינע עלטערען. עס איז נע־ווארען א סומאטאכע, אלע שלאפענדע האבען זיך אויפגעכאפט פון שלאף. איך האב א קוק געטהאן אויף מיין מאמען און איך בין געווארען א פערציטערטע; זיא איז אזוי געעלטערט געווארען דיא צוויי יאהר זייט איך בין אוועק פון דער היים! מיין מאמע איז היינט א אידענע פון איבער אכטציג, קיין עין הרע, און אז איך קוק אויף איהר איצט, ווייזט זיך מיר אויס אז פונקט אט אזוי האט זיא אויסגעזעהען דאמאלס ביינאכט ווען איך האב זיא דערזעהען נאך דיא צוויי יאהר, וואס איך בין דאן געווען אוועק פון דער היים.

א שרעקליכער אומעט איז מיך בעפאלען, ווען איך האב דערזעהען מיין ארימע, פאר דער צייט אלטע מאמע. אלעס איז געווען אין מיינע אויגען פער־חושך'ט, אבגעלאזט און פערלאזט. איך בין צוגעלאפען צו מיין מאמען און זיך ביטער צו־וויינט.

מיינע שוועסטערליך, דיא ברידערלעך, אויך מיין שוועסטער קלארא מיט איהר קינד — אלע האבען מיך ארומגערינגעלט, געקוקט אויף מיר און געוויינט וויא אויף א טויטען. עס איז געווען אין שטוב אן אמת'ע יללה, וויא אין דער היים, אין אונזער שטעדטעלע טאראשטשע, יום כיפור פאר כל נדרי צו ליכט בענשען.

דאס איז געווען מיין ערשטע בעגעגניש מיט מיינע עלטערען זינט איך האב זיי פערלאזט. און בין אוועק צו איהם, צו טאמאשעווסקי'ן, וואס איז אצינד געשטאנען לעבען מיר אלס מיין מאן, דער פאטער פון מיין צוקונפטיגען קינד.

איך ווער אַ גאַנצע פּרימאַדאָנאַ

מיר זיינען אָבגעווען אין באַלטימאָר עטליכע טעג, אויס צוויי אורזאַכען; ראשית האָט דיא מאַמע נישט געוואָלט איך זאָל אוועקפאָהרען, — „שוין גענוג, האָט זיא גע׳טענה׳ט — גענוג זיך ארומגעשלעפּט מיט דיא קאָמעדיאַנשטשיקעס, זעה מיין קינד וויא דו זעהסט אויס, פאַרמאַרעט, בלאַס און אָבגעריסען. אָן עק — זאָל זיין גענוג!"

נור דיא אמת׳ע אורזאַכע איז געווען וואָס מיר האָבען פּשוט ניט געהאַט מיט וואָס אוועקצופאָהרען און מיר האָבען געמוזט וואַרטען ביז מען וועט אונז פון פילאַדעלפיא צושיקען אויף הוצאות. ענדליך שיקט אונז טהאָמאַשעווסקי׳ס פאַטער צו געלד און מיר קומען צוריק קיין פילאַדעלפיא.

דאָס איז געווען אַרום קריסטמעס צייט. מיר שפּיעלען אין טהאַליא טהעאַטער, אָבער קיין געלד מאַכט מען אַלץ נישט. דער מענעדזשער בעשליסט אַז מען דאַרף אַן אַטרעקשאָן, עפּעס אַ פּרימאַדאָנאַ „מיט אַ נעמבע", זיא זאָל געבען „אַן אמת׳ן זונג" און מען ברייננגט קיין פילאַדעלפיא דיא מאַדאַם סיימאָן מיט איהר מאַן.

מען שטודירט איין „קאַלדוני" פון גאָלדפאַדען מיט מאַדאַם סיימאַן אַלס „מירעלע", איהר מאַן, מיסטער סיימאַן, אַלס „האָצמאַך", און טהאָמאַשעווסקי אַלס „באָבע יאַכנע".

מיך האָט דיא געשיכטע זעהר געקרענקט. מיין אַמביציע אַלס שוישפּיע־לערין, האָט געליטען דערבײַ וואָס דער „אַטרעקשאָן", מאַדאַם סיימאָן, האָט צו־גענומען ביי מיר דיא גרויסע ראָלע, וואָרים ווען ניט זיא וואָלט איך דאָך גע־שפּיעלט דיא פּרימאַדאָנאַ ראָלען.

אָבער דיא מענעדזשערס האָבען געזאָגט, אַז מען מוז האָבען אַן „אַט־רעקשאָן" און איך האָב געמוזט ליידען און שווייגען.

און נישט גענוג וואָס מאַדאַם סיימאָן האָט געקראָגען דיא גרעסטע ראָלע פון „קאַלדוני" און איך זיא קלענסטע, בלויז איין אויפטריט אַלס בחור׳ל וואָס זינגט „דיא באָבקעלעך", האָבען נאָך דיא ווערטהע מענעדזשערס ארומגעפּאַרעט ארום דער פּרימאַדאָנאַ „מיט דער געמבע" וויא ארום אַ ציטעריג קינד. מען האָט איהר באַלד געמאַכט אַ ווייס קלייד מיט פּוך געטרימט, אַדווערטייזט זיא מיט גרויסע אותיות און געמאַכט פון איהר אַ גאַנצען יום טוב.

מען מאכט פראָבע פ:ין „קאלדוני". איך הער מיך גוט צו צו דער פרימאַ־דאָנא און לערן מיר דערווייל אויס אויך איהר ראָלע „מירעלע" מיט'ן געדאנק אַז אמאָל וועל איך שוין בעווייזע אונזערע הערען מענעדזשערס דאָס איך בין גע־נוג „אטרעקשאָן", אז איך קען אויך שפּיעלען „קאלדוני" און מאכען סוקסעס. כאָטש איך בין נישט קיין אימפּאָרטירטע „אטרעקשאָן" . . .

איין אויף־דער־נאכט, בשעת מיר זיצען אלע אין שטוב, דרויסען שנעעט און עס איז א ביטערע קעלט מיט א זאווערוכע, קומט אריין א דארער יונגערמאן מיט א שטרויענעם קאפעליוש א רעקעלע מיט קורצע ארבעל, דיא הענד זיינען איהם רויט פון קעלט, ער האלט צו ביים האלז דעם אויפגעשטעלטען קאָלנער פון'ם רעקעלע, ער טראָגט שמאָלע, צוריסענע הויזען, שיך מיט אויסגעקרימטע קנאָפּעל און א קינסטלער שניפּס . . .

דער יונגערמאן בלייבט שטעהן ביים טהיר, נעהמט אראָפּ זיין שטרויע־נעם קאפעליוש און עס בעווייזט זיך א קאָפּ פעך שווארצע האָר געקרייזעלטע וויא ביי א ניגער, ער קלאפּט א פוס אין א פוס פון קעלט און מיט א ציטריג קויל פרעגט ער שטיל: „קען איך זעהן הערר טהאָמאשעווסקי'ן?" מען פרעגט איהם נאָך וואָס ער דארף טהאָמאשעווסקי'ן און ער ענטפערט גלייך: „איך קען טאנצען".

מיר האָבען געוואָלט האָבען אביסעל שפּאָס מיט דעם מאָדנעם בחור און מיר האָבען איהם אריינגענומען אין עסס־צימער, אוועקגערוקט דעם טיש אָן א זייט און גלייך, אָהן צערעמאָניעס, האָט טהאָמאשעווסקי א זאָג געטהאָן: „טאנצט, מיסטער".

דער בחור האָט גענומען טאנצען. ער איז אוועק א רוסישע קאמארינסקא אז מיר אָלע זיינען געבליבען פערגאפט. מיר האָבען איהם אפּלאָדירט אין מיטען טאנצען. ער האָט אונז אמת איבערראשט. עפּעס נור וויא א טייפעל האָט ער זיך געדרעהט, עס האָט, וויא מען זאָגט, געברענט דיא ערד אונטער זיינע פיס. מיר האָבען נישט געגלויבט אז דאָס טאנצט דער זעלבער וואָס איז נור וואָס גע־שטאנען ביים טהיר ווי עפּעס א'ן ארימער טרעמפּ און געציטערט פאר קעלט. פאר אונז האָט געטאנצט א'ן ארטיסט.

מען האָט איהם באלד געגעבען עפּעס עסען און גענומען אויספרעגען ווער ער איז, פון וואנען און וויא קומט ער אהער. ער האָט אונז דערצעהלט זיין קורצע ביאָגראפיע אז ער קומט פון אדעס, אז ער איז אַן ארטיסט און וויל שפּיע־לען אידיש טהעאטער.

דאָס איז געווען דער שוישפּיעלער עליאַס גליקמאַן. היינט איז ער אין שיקאַגאָ און איז אַ מענעדזשער פון פינף גרויסע טהעאַטערע פון מואווינג פּיקטשורס.

מען האָט איהם באַלד אַנגאַזשירט און איהם געגעבען דריי ראָלען מיט אַמאָהל אין דער פּיעסע „קאַלדוני". ער האָט געשפּיעלט „אַליוקום", דעם „טערק" און דעם „קאַטערינשטשיק". מען האָט איהם צונויפגענומען פון שטוב אַן „אַביאַר" און געקויפט אַ העט מיט אַ קאָוט און מיר האָבען שוין געהאַט נאָך איין „אַטרעקשאָן" פאַר „קאַלדוני".

עס איז געקומען דיא ערשטע פאָרשטעלונג. דאָס טהעאַטער איז געווען געפּאַקט. דיא פילאַדעלפיער אידען זיינען געקומען צולויפען בעוואונדערן „קאַל־דוני" מיט דיא „אַטרעקשאָנס" און אונזערע מענעדזשערס האָבען זיך געפרעהט און זיינען געווען שטאָלץ אויף זייער גרויסען שכל'דיגען אויפטהו.

אַלעס געהט גוט און פיין, „האַצמאַך" מאַכט אַ „היט" און דיא „באָבע יאַכנע" אויך, ביז ס'איז געקומען ווען דיא פּריכאַדאָנאַ זינגט דאָס בעריהמטע ליעד:

ווערה איז מיר און ביטער,
אין דער איצטיגער שעה,
אַז מיין געטרייע מוטער —
איז ביי מיין שמחה נישטאָ.

דאָ איז געקומען דיא קאַטאַסטראָפאַ. דיא פּרימאַדאָנאַ איז געוואָרען נערוועז, דערשראָקען. דיא מוזיק שפּיעלט און דיא פּרימאַדאָנאַ גיט אַ נעהם מיט דריי טענער העכער און פאַלט באַלד מיט פינף טענער נידריגער. דאָס געזאַנג הייבט אָן געהן וויא אַ שיכור'ער גוי. דיא ווערטהע מענעדזשערס בייסען זיך שמילערהייד דיא פינגער און קריצען מיט דיא ציינער. דיא פּרימאַדאָנאַ רייסט זיך געביק, אָבער דיא „געמבע" געמבעט ניט.

מען האָט וויא עס איז אָבגעשפּיעלט דיא ערשטע פאָרשטעלונג און דער מענעדזשער, דער אַלטער ר' פּנחס, איז אַרויף אויף דער ביהנע און אָנאָנסירט פאַר'ן פּובליקום אַז ס'איז געשעהן אַן אונגליק מיט דער פּרימאַדאָנאַ, זיא האָט אַנגעטהאָן ענגע שיך האָט איהר געפלאַצט אַ זאָקען־בענדעל אין האַלז, נישט פאַר קיין אידען געראַכט. און אַז מאָרגען וועט אין דער ראָלע פון „מירעלע" אויפ־טרעטען „דער ליעבלינג פון פילאַדעלפיער אידען, דיא בעליעבטע קינסטלערין"— בעסי קויפמאַן.

מיר האט וועה געטהאן מיין הארץ פאר מאדאם סיימאן. זיא איז געווען א גוטע זינגערין, נור דיא נערוועזיטעט האט איהר געשטערט דעם מאל. קינסטלע־ריש האט מיר געריסען מיין הארץ וואס זיא איז דורכגעפאלען, וויל דער שוי־שפיעלער איז קיין מאל נים זיכער מיט זיין ערפאלג און איך האב ביי מיר גע־קלעהרט אז דאס קען מיט מיר אויך טרעפען, אבער געגען דיא ווערטהע מענע־דזשערס האב איך טריומפירט, אי, זיי האב איך געהאט מיין נקמה און ספעציעל נאך ווען דאס פובליקום האט אפלאדירט בשעת דער אלטער האט אנאנסירט מיין נאמען. איך האב זיך געפילט וויא א העלד וואס זיעגט אויפן שלאכטפעלד.

יא, ליעבע פריינדע, דיא ביהנע איז פאר דעם שוישפיעלער א שלאכט־פעלד. ער קעמפפט און קעמפפט, פארליערט ער — איז פערלוירען זיין לעבען, געווינט ער — איז זיין גאנץ געוויגס דער אפלאוז פון פובליקום. דאס איז דעם שוישפיעלערס לעבען.

מיר קריגען א געפעהרליכען קאנקורענט

מיר האבען געשפיעלט נאך פיער פארשטעלונגען פון „קאלדוני" און איך האב שוין געזונגען אנשטאט מאדאם סיימאן. כאטש איך האב קיין מאהל נישט געהאט אזא שטימע וויא מאדאם סיימאן, האב איך אבער געזונגען הארציג און דאס פובליקום האט מיך אפלאדירט. „קאלדוני" איז געווען א גרויסער סוקסעס, מיר האבען פערדיענט א פאר דאלער און מען האט אראבגענומען דיא „לעווי'ס" פון אונזער פארניטשור. מיר האבען געהאט מיט וואס צו בעצאהלען דיא בילס.

טאמאשעווסקי האט ערגעץ געקראגען אן אידעע, אזוי באלד מיר זיינען שוין יא בעליעבטע קינסטלער אין פילאדעלפיא, דארפען מיר האבען אן „עהרען־אבענד", דאס הייסט, פשוט א בענעפים פארשטעלונג פאר אונז ביידע, צו מאכען אן „איינענעם" דאלער.

און טהאמאשעווסקי „פיהרט" אויף א פיעסעלע, ספעציעל פאר אונזער עהרען־אבענד, און ער לאזט ארויס א פאוסטער מיט גרויסע אותיות: „עקסטרא! עקסטרא! גרויסע איבערראשונג! א גרויסער עהרען־אבענד פאר דיא גרויסע קינסטלער, דיא גרויסע ליעבלינגע פון פילאדעלפיא, בארים טהאמאשעווסקי און בעסי קויפמאן. צור אויפפיהרונג קומט א גרויסעס מייסטערווערק „ר' עקיבא מיט דיא פיער־און־צוואנציג טויזענד תלמידים", גרויסע אפערא - דראמא אין פיער

גרויסע אקטען, פערפאסט פון דעם גרויסען קינסטלער בארים טהאמאשעווסקי, מוזיק פון בארים טהאמאשעווסקי, טענצע און מערשע פון עליאס גליקמאן מיט דער ערלויבנים פון בארים טהאמאשעווסקי. קומט זעהן וויא ר' עקיבא לערנט מיט לעבעדיגע פיער־און־צוואנציג טויזענד תלמידים!"

עס איז איבריג צו זאגען; אז דאס טהאליא טהעאטער איז געווען צו קליין פאר דעם גרויסען עולם וואס איז געקומען צולויפען זעהן דיא „לעבעדיגע פיער־און־צוואנציג טויזענד תלמידים"... נור אז דיא שפיעל האט זיך גענומען שפיעלען, איז „ר' עקיבא" ארויפגעקומען אליין אויף דער ביהנע, אהן דיא „פיער־און־צוואנציג טויזענד תלמידים. ער האט דערצעהלט אז ס'נישט מעגליך ארויפצוּלאזען אלע זיינע „פיער־און־צוואנציג טויזענד תלמידים" אויף דער ביהנע, ווייל עס קען נאך געשעהן אן אונגליק, דער סטיידזש קען זיך נאך ח"ו איינברעכען... דערפאר לערנט ער מיט זיינע „פיער־און־צוואנציג טויזענד תלמידים" היינטערן סטיידזש . . .

דערביי ווערט טאקע ר' עקיבא משוגע און לויפט אוועק אין א וואלד, דארט באקענט ער זיך מיט א כישוף מאכערין וואס האט א שעהנע מיידעל פאר א טאכטער, און דיא שעהנע טאכטער זינגט „ראזשינקעס מיט מאנדלען", נאכדעם לויפען אלע אוועק אין בית המקדש און עליאס גליקמאן טאנצט א רוסישע קאמארינסקא און — דער עולם לעקט דיא פינגער פון דער פיעסע „ר' עקיבא מיט דיא פיער־און־צוואנציג טויזענד לעבעדיגע תלמידים".

צום ערשטען מאהל אין אונזער קאריערע האבען מיר דא געקראגען פרעזענטען פון פובליקום. מיר האבען געקראגען א פאר בוקעטען בלומען און איך האב געקראגען א ספעציעלען פרעזענט, א באקס מיט גרינעם פלאש אויף א קלייד, פון מיסעס באגראנאוו.

אונזער ערשטער „עהרען־אבענד" איז געווען א גרויסער ערפאלג. מיר האבען טאקע פארדיענט היבשע עטליכע דאלער און מיר האבען זיך זעהר געפרעהט.

מיר שפיעלען ווידער רעפערטואר פיעסען אין טהאליא טהעאטער, אבער דער מענעדזשער זאגט אז מען דארף נייע סחורה און טהאמאשעווסקי פאהרט אוועק קיין נויארק ברייננען סחורה, פיעסען, הייסט עס.

אין נויארק זיינען דאן געשטאנען צוויי טהעאטערס: „אריענטאל טהעאטער" און „רומעניען אפערא הויז". אין איין טהעאטער האט מען געשפיעלט „דוד בן ישאי, אדער, קעניג שואל" און אין צווייטען טהעאטער „יהודה המכבי, אדער, חנה מיט דיא 7 זיהן".

[illegible] אין [illegible] ישראל

טאמאשעווסקי קומט צוריק פון ניו יארק מיט „יהודה המכבי ארער חנה מיט דיא 7 זיהן". דיא גאנצע פיעכע האט ער אויף א קליין פאפירעל אויפגע־שריבען. ער איז געזעסען אין זעלבערמאן'ס אריענטאל טהעאטער און געזעהען דאס שטיק, און בשעת'ן שפיעלען האט ער אויף א פאפירעל אויפגעשריבען דיא אלע סצענעס פון „חנה מיט דיא 7 זיהן". דאס הייסט ער האט „אויסגעבארגט" דעם „פלאט", און אבי ס'איז דא דער „פלאט" וועט ער שוין „צומאכען" אייגענע פראַזא און — פארטיג א נייע פיעסע פאר פילאדעלפיא.

אין דריי טעג צייט האט בארים מיט זיין פאטער אויפגעמאכט דיא פראזא פאר דעם נייעם מייסטערווערק אויס נויארק און מיר פאנגען אן מאכען פראבע פון „חנה מיט דיא 7 זיהן". מוזיק האט מען צוזאמענגעקראצט שטיקלאך פון אלע פריהערדיגע פיעסען און מיר זיינען פארטיג מיט א ניי ווערק פאר דער אידי־שער ביהנע.

נור דא קומט אונז אן א שלעכטע בשורה, דאס טהאליא טהעאטער איז אויסגעדונגען געווארען פון א נייע קאמפאני און מען וועט דארט שפיעלען אידיש טהעאטער.

א חוץ וואס מיר מוזען געהן צוריק אין דעם ארימען „דראמאטיק האלל", אנשטאט דעם שעהנעם טהאליא טהעאטער, האבען מיר נאך א קאנקורענט אויף דערצו.

דער קאנקורענט איז געווען דער אקטיאר גארטענשטיין. דערזעלבער גאר־טענשטיין וואס האט מיט אונז אין באלטימאר געפאנפעט ליעדער אין שלעגעל'ס ביער האלע און מען האט איהם דאן מכבד געווען מיט אויסטער שיסעלאך אין קאפ אריין.

אבער קאנקורענציע איז קאנקורענציע, גארטענשטיין האט צוזאמענגע־שטעלט א קאמפאניע און האט זיך אוועקגעשטעלט אין טהאליא טהעאטער שפיע־לען גאלדפאדען'ס „דאקטאר אלמעסאדא" און אנדערע פיעסען, און מיר האבען געמוזט געהן מיט אונזער „חנה מיט דיא 7 זייהן" אין דראמאטיק האלל.

קומט אן צו אונז א געוויסער טאנטשוק, א ניו יארקער יונגערמאן, וואס האט געהאט אין פילאדעלפיא א פרוי זעהר אן אינטעליגענטע און זי האט נישט געוואלט ליידען. אז טאנטשוק זאל זיין אן אקטיאר, אבער ער האט נים גע־קענט איינצוימען זיין מעכטיגען טאלאנט און ער איז אוועק פון ניו יארק און געקומען צו אונז אין פילאדעלפיא שפיעלען טהעאטער.

מיר האבען זיך דערפרעהט מיט מיסטער טאנטשוק ווי מיט א מלאך פון

נאט. עפעס א קליינינקייט — אז אטרעקשאן! באלד האבען אונזערע מענעדזשערס צופויקט דעם גרויסען און בעריהמטען א. א. וו. קינסטלער אוים ניו יארק, הערר טאנטשוק אלם „אנהייוכות דער בייזער קעניג” אין דעם גרויסען מייסטערווערק „חנה מיט דיא 7 זיהן”.

דיא צוויי קאמפאניעס: גארטענשטיין'ס און אונזערע, האבען גענומען שלעפען דעם עולם ביי דיא פאלעס. דער אהער און דער אהין, איז דער עולם געבליבען שטעהן אין מיטען און נישט געגאנגען אין ערגעץ. אבער גארטענשטיין מיט זיין קאמפאניע איז געווען אין גאנצען ניי פאר פילאדעלפיא און ער האט אונז שטארק געשלאגען דיא ביזנעס.

אפילו אונזער אטראקשאן, מיסטער טאנטשוק, האט אויך ווייניג געהאלפען. אונזערע פארשטעלונגען זיינען געווען שוואך בעזוכט און מיר האבען קוים פאר־דיענט אויף צו לעבען.

מיין אייגענע לאגע איז מיר וואס א וואך געווארען שווערער. נאך א פאאר חדשים און איך האב געדארפט מוטער ווערען. עס איז מיר געווארען אומעטיג מיין לעבען. מיר האט זיך געביינקט אהיים, מיר האט זיך געוואלט זיין לעבען דער מאמע מיינער. איך האב זיך הסדר פאר עפעס געשראלען, אבער איך האב געמוזט שפיעלען טהעאטער איז געמיזט בלייבען אין פילאדעלפיא.

איך האב געשריבען צום טאטען א בריעף און אויסגעגאסען אביסעל מיין ביטער הארץ, מיין איינזאמקייט וואס איך האב געפיהלט. איך בין געווען אין איינעם מיט מיין מאן און זיין גאנצע משפחה, אבער עס האט מיר אצינד גע־פעהלט מיין אייגענע מאמע. עס האט מיר געדאכט ווען מיין מאמע זאל זיין לעבען מיר וואלט מיר בעסער געווען. און איך האב דאס אלעס געשריבען אהיים.

מיין טאטע. . . האט אויף מיר רחמנות געקראגען און מיר געשיקט מיין שוועסטערל רייטשעל...

„ארטיסטישע אייפערזוכט”

איך האב זיך זעהר געפרעהט מיט מיין שוועסטעריל רייטשעל ווען זיא איז געקומען צו אונז אין פילאדעלפיא.

טהאמאשעווסקי לערענט זיא אוים זינגען קופלעטען; זיא האט געהאט זעהר א זיסע שטימע און איז געווען גאנץ טאלאנטירט אויך; זיא האט געזונגען קופלעטען פיעל בעסער פאר מיר, און אזוי ווי די ביזנעס זיינען געווען זעהר גע־

שלאָגען צוליעב אונזער קאָנקורענט גארטענשטיין מיט זיין קאָמפּאַניע, זאָגט טהאָמאשעווסקי, אז מיר מוזען אוועקפאָהרען אויף דער פּראָווינץ, און מיר אַלע — באָרים, איך און מיין שוועסטעריל רייטשעל צוזאמען מיט אונזער גאנצער קאָמ־פּאַניע, פאָהרען אוועק קיין באָסטאָן און קומען אָן צו ריק אין „גוטמאַן׳ס באָאר־דינג הויז״.

קיין טהעאַטער האָבען מיר אין באָסטאָן אַזוי גיך ניט געהאַט. אנשטאָט דעם האָבען מיר געפּונען א האַלל, להבדיל, בלויז געגוג פאַר א קאָנצערט. נאָר מיר זיינען געווען דערמיט גאַנץ צופריעדען, וואָרים מען דארף דאָך עסען.

מיר האָבען געמאַכט א קאָנצערט, א מין ליטעראַרישער אַבענד, גאָט זאָל מיך ניט שטראָפען דערפאַר. מיר האָבען געזונגען, געטאַנצט און „גע׳דעקלאַמירעט״. רייטשעל האָט מיט איהרע קופּלעטלאַך געמאַכט א „היט״, טהאָמאשעווסקי און איך האָבען געזונגען דועטען און, גאָט צו דאַנקען, מיר האָבען אין׳ם קאָנצערט גע־מאַכט א פּאָאר דאָלער.

קומט צופאָהרען אונזער מענעדזשער, מר. פּנחס טהאָמאשעווסקי און „נאָך שווערע מיה און פּיעלע קאָסטען״ ווערט אראַנזשירט א פאָרשטעלונג אין טשעלסי און מיר שפּיעלען דאָרט דאָס גרויסע מייסטערווערק „יהודה המכבי אָדער חנה מיט דיא 7 זיהן״.

דאָ פּאַסירט א שפּאַס וואָס איז ווערטה דערמאָהנט צו ווערען.

בשעת מיר שפּיעלען אויף דער ביהנע, קומט צוגעהן דער טשעלסי׳ער קאָנסטייבעל אין טהעאַטער אריין און פרעגט אויף מיסטער בי. טהאָמאשעווסקי. דער אַלטער ר׳ פּנחס קומט צו צום קאָנסטייבעל און זאָגט: „אי עם מיסטער פּי. טהאָמאשעווסקי״. דער קאָנסטייבעל פרעגט נאָך אמאָל איבער: „אר יו מיסטער בי. טהאָמאשעווסקי?״ און דער אַלטער ר׳ פּנחס ענטפערט ברוגז׳לאַך: „שור אי עם מיסטער פּי. טהאָמאשעווסקי!״ דער קאָנסטייבעל לעגט אויף איהם ארויף זיין געזעצליכע האַנד און זאָגט: „קאַם אָן, יו אר ערעסטעד״.

געזאָגט און געטהון, און אונזער מענעדזשער ר׳ פּנחס איז אוועק אין „חדר״ אריין.

מיר ווייסען פון גאָרנישט. מיר האָבען אָבגעשפּיעלט „חנה מיט דיא 7 זיהן״, דיא געשעפטען זיינען געווען זעהר „טראָווערדיג״ און אויף מאָרגען פאָהרען מיר זיך אַלע אוועק צוריק קיין פילאַדעלפיא.

מיר קומען אהיים, פרעגט אונז דיא אַלטע: „וואו איז ר׳ פּנחס?״ — ווייסען מיר נישט וואָס צו זאָגען.

דערווייל איז אין טשעלסי פאָרגעקומען דער טרייעל און ס׳האָט זיך ארויס־געפּלאָנטערט דער פּלאָנטער.

די געשיכטע איז געווען אזוי: בארים האט זיך עפעס פארשולדיגט עטליכע דאלער צו א אידען, ווען מיר זיינען צום ערשטען מאל געווען אין באסטאן. דאס מאל, אז דער איד האט זיך דערוואוסט אז טהאמאשעווסקי איז ווידער אין באסטאן, האט ער געשיקט דעם קאנסטייבעל מיט א פאפיער. דער קאנסטייבעל האט גערעדט יענקעוואטע ענגליש און אז ער האט געפרעגט אין זיין לשון אויף „בי. טהאמאשעווסקי", האט ר' פנחס געמיינט אז דאס איז „פי. טהאמאשעווסקי" און אזוי איז ארויסגעקומען דאס מען האט ארעסטירט דעם טאטען אנשטאט דעם זוהן.

אבערביים טרייעל, ווען ס'איז געקומען דער איד און דערזעהן דעם אלטען, נעבאך, האט ער איהם נאך מיטגעגעבען אויף הוצאות און איהם אבגעשיקט אהיים, קיין פילארעלפיא.

ס'איז געווען ארום פאר פסח; אונזער קאנקורענט שפיעלט נאך אלץ טהעאטער אין פילארעלפיא. מיר — נים. און דא געהט אזא יום טוב, וואס מהוט מען?

לאנג טראכטע' קען מען נישט און פלענער זיינען צווישען אקטיארען שטענדיג פאראן מעהר וויא געדאנקען און עס ווערט בעשלאסען אנצופאנגען די שלאכט אויף ס'ניי — קאנקורירען מיט גארטענשטיין'ען.

ווי קאנקורירט מען אבער אז ס'איז נישטא מיט וואס צו שיסען, דאס הייסט, עס איז נישטא קיין „אטרעקשאן"?

בלייבט אז ר' פנחס אליין איז אויך ניש־קשה פון א'ן „אטרעקשאן"... ווארים דער עיקר איז דאך נאר ווי מען אדווערטייזט, און אום צו ווערען א „סטאר" איז דאך נאר געווענדט אין גרויס אדווערטייזען, אלזא אדווערטייזען מיר מיט די גרעסטע אותיות וואס מען קען קריגען אז „דער גרויסער קינסטלער, ר' פנחס טהאמאשעווסקי, דער טאטע פון דעם גרויסען קינסטלער, בארים טהאמא־שעווסקי, וועט אויפטרעטען מיט פראכט און גלאנץ צום ערשטען מאל אין דער קונסט־ראלע אלס „עקאנאם" אין דעם גרויסען מייסטערווערק „דער קאטארושניק", א דראמא וואס ברעכט דאס הארץ, אין 4 אקטען, פון שמ"ר—שייקעוויטש.

מיר שטודירען איין דיא פיעסע. בארים שפיעלט „דוד'ל", מערי עפשטיין שפיעלט „נענענדרעל" און איך שפיעל „אמאליא".

ס'איז געקומען דיא ערשטע פארשטעלונג. אלעס געהט שעהן און וואויל ביז עס קומט אין א געוויסע סצענע ווען דיאביידע „סטארס" זיינען אויף דער ביהנע, דאס הייסט, דער אלטער סטאר בארים, און דער נייער סטאר ר' פנחס.

דיא „ארטיסטישע אייפערזוכט" האט זיך צופלאקערט און עס איז געווארען לעבעדיג... יענע פארשטעלונג וועל איך מיין גאנץ לעבען געדענקען. ביירע, דער

פאטער מיט'ן זוהן, זייגען אויף דער ביהנע און שפּיעלען, זאָגען דיא „פּראָזא“ פון דער פּיעסע און פּלוצים נעהמט דער אַלטער ר' פּנחס, דער נייער סטאַר, הייסט עס, און הייבט אָן שפּאַנען איבער'ן סטיידזש הין און צוריק, גלאַט אַזוי זיך, וויא אַ טיגער אין אַ שטייג.

באַריס ווערט נערוועז און זאָגט שטיל: „הער אויף שפּאַנען, זעץ דיך אַנידער!“ דער אַלטער רעדט זיך זיין פּראָזא און שפּאַנט ווייטער, מעשה „סטאַר“. באַריס שעפּטשעט ווידער אַרויס גאַנץ שטיל: „הער אויף שפּאַנען, זעץ דיך אַני־דער“! דער אַלטער ענטפערט שטיל צוריק: „שאַראַפּ, ליז, איך שפּיעל מיט ראַ־ליזמעס“... (רעאַליזמוס).

דאָס אַלץ געהט נאַטירליך אָן אַז דאָס פּובליקום זאָל נישט באַמערקען. דיא שפּיעל דערווייל, שפּיעלט זיך.

דער אַלטער ר' פּנחס שפּאַנט נאָך אַלץ אַרום אויף דער ביהנע וויא אַ צורייצטער טיגער און באַריס איז שוין העכסט נערוועז. ער שעפּטשעט אַרויס מיט כעס צום אַלטען: „הער אויף שששפּאַנען — !“

דער אַלטער ר' פּנחס ווערט אין כעס און פאַרגעסט אַז, ראשית איז באַריס דער אמת'ער סטאַר, און צווייטענס, אַז באַריס איז טאַקע אַן איינגענער זוהן אויך און ר' פּנחס מורמעלט צוריק מיט כעס: „וואָס בורטשעסטו מיר אונטער אַ פּאָה, ליז, אַ רוח אין דיין טאַטען אַריין . . . “

באַריס שפּרינגט אויף אין לויפט אַרונטער פון ביהנע. דער אַלטער בלייבט שטעהן אַליין וויא צומישט און ווייסט נישט וואָס ווייטער צו טהאָן. ער איז העכסט אויפגעבראַכט. ער פאַרגעסט זיך אַז ער שטעהט אויף אַ ביהנע פאַר אַ פּובליקום און ער גיסט אויס כל חמתו אויפ'ן זוהן. ער שרייט אויף דיא העכסטע טענער: „בן סורר ומורה, דו אַזעלכער און אַזעלכער, וואָס הייסט דו האָסט נישט קיין דרך ארץ פאַר אַ טאַטען, דערויף האָב איך דיך אויסגעהאָדעוועט, האַ? רבונו של עולם, בעוויי אַ נס אַז — דאָ איז געפאַלען דער קוירטען וואָס באַריס האָט פּלוצים געהייסען אַרונטערלאָזען און דאָס ליעבע פּובליקום איז געוואָרען ווילד פון בעגייסטערונג, מען האָט אַפּלאָדירט דעם אַלטען ר' פּנחס פאַר זיין בריליאַנטע־נעם שפּיעלאַכץ מיט אַלע כוחות . . .

דיא פּיעסע איז געוועזן אַ געוואַלדיגער סוקסעס.

איך ווער אַ מאַמע

עס איז דאַן ביי אונז אָנגעגאַנגען אַ „שלאַכט“ אויף לעבען און טויט. דיא צוויי טהעאַטער קאָמפּאַניעס, גאָרטענשטיין'ס און אונזערע, האָבען ביידע געמאַכט קדחת מיט גרויסע אותיות, אָבער געשפּיעלט טהעאַטער אין פילאַדעלפיא האָבען מיר ביידע, ער אין „טהאַליא טהעאַטער“, מיר אין „דראַמאַטיק האָל“. קאַמפּף איז קאַמפּף.

גאָרטענשטיין האָט אַרויסגעלאָזען אַ פּאָסטער מיט פעטע אותיות: „עקסטרא, עקסטרא! אידען געהט נישט אין יענעם וואָדעקלאַזעט וואָס זיי רופען טהעאַטער, דאָרט שפּיעלען ליצים, נישט־קיין עקטערס, לאָזט נישט אויסנאַרען אייער געלד! אידען, ארבייטער, ליידים און דזשענטעלמען — קומט צו אונז אין טהעאַטער, מיר זיינען רעגעלע קינסטלער!“

באַלד איז ערשיענען אַ פּאָסטער מיט נאָך פעטערע אותיות, אַרויסגעלאָזען פון באָרים טהאָמאַשעווסקי, אונגעפעהר בזה הלשון: אידען, שוועסטער און ברידער! דער ממזר איז אַ בלאָפער, אַ שמאָך און אַ שאַנדע פאַר'ן כלל ישראל, פאַר'ן גאַנצען אידישען פאָלק. וואָס ער רעדט איז וויא אַ הונד ביללט און איך קעהר איבער אַ שוך — ונומר אמן.

און ס'איז געשטאַנען אַ בילד פון אַ איבערגעקעהרטען שוך אויפן פּאָסטער.

אויף דיא צווייטע טעג פסח האָט גאָרטענשטיין אַנאָנסירט אַ פּיעסע מיט'ן נאָמען „דער סיילאָר אין געפאַהר“ פון רודאָלף מאַקס, באַלד אויף מאָרגען האָבען מיר אַנאָנסירט אַ פּיעסע מיט'ן נאָמען „דער מעטראָז אָדער דער גרינער שוסטער“, פון באָרים טהאָמאַשעווסקי.

מען האָט זיך געזידעלט נעמאַכט מיט דער בלאָטע גלייך, אויף דיא אַפּישען, אויף דער ביהנע און אומעטום. דאָס איז געווען — קאָנקורענציע.

אַזוי האָט מען קאָנקורירט יענע צייטען אין אידישען טהעאַטער.

רודאָלף מאַקס האָט זיך זעהר בעליעבט געמאַכט ביים פּובליקום מיט זיין אויסגעצייכנעטען שפּיעלען, זיין זיסער שמייכעל איז געווען וויא מאַגנעט און דאָס האָט געצויגען דעם עולם צו זעהן איהם שפּילען. אָבער מאַקס'ן איז נמאס געוואָרן דאָס זידלעריי. ער האָט נישט געקענט פערטראָגען דאָס שמוץ־וואַרפעניש פון דיא וערטהע קינסטלער און ער פערלאָזט פילאַדעלפיא.

דאָס איז געווען פאַר אונזער קאָנקורענט, פאַר גאָרטענשטיינען, אַ טויט־

קלאפּ, ער האָט באַלד געמוזט ברעכען זיין „רעגעלע קתסט" און איז אויך אוועק.

בלייבען מיר דיא אליין־הערשער איבער דער קונסט אין פילאדעלפיא און — אויס קאָנקורענציע.

דיא געשעפטען האָבען זיך אביסעל פארבעסערט, מיר שפּיעלען רעגעל־מעסיג און מיר הויבען שויז אָן צו טרוימען פון א גליקליכער צוקונפט, ווען מיר וועלען שטענדיג האָבען מיט וואָס צו בעצאָהלען דעם גראָסערי־מאַן מיט'ן בוטשער און נאָך אזעלכע לוקסוסען וואָס צו יענער צייט האָבען מיר זיך דאָס ניט געקענט פערגינען . . .

העלפט גאָט, עפּעס שפּיעלען מיר א בענעפיט פאר א חברה פון א שוהל און עס פערגלוסט זיך ר' פנחס טהאָמאשעווסקי צו פרעדיגען „סאָצעליזמעס", און ער האלט נאָך דער פאָרשטעלונג א פלאם־פייערדיגע רעדע פון דער בינע, און שרייט: „נידער מיט'ן פאנאטיזמעס! נידער מיט דיא פינסטערלינגע פון דיא שוה־לען, עס לעבע דיא פרייהייט, גלייכהייט, ברידערליכקייט און הוררא ! . . . "

עס איז געוואָרען א סקאנדאל, מען האָט געבראָכען טשערס און גע־וואָרפען דיא שטיקלעך אויף דער ביהנע ארויף, נאָכדעם האָט מען גענומען וואָר־פען דיא טשערס גאנצערהייד. מיר האָבען זיך קוים געראַטעוועט מיט'ן לעבען און מיר זיינען אוועק דורך'ן בוידעם איבער א לייטער פון „דראמאטיק האל".

אויס שפּיעלען טהעאטער.

א פּאָר וואָכען זיינען אוועק און מיר האָבען נישט געשפּיעלט קיין טהעאַ־טער. איך בין געווען דערפון העכסט צופריעדען, ווייל מיין צושטאנד איז גע־וואָרען ערנסטער פון טאג צו טאג. איך האָב געדאנקט גאָט וואָס מיר שפּיעלען ניט און איך קען זיין מיט זיך אליין. מיר איז געווען מורא'דיג אונאנגענעהם צו ער־שיינען פאר'ן פובליקום איי יענער צייט . . .

באלד אָבער, האָט אונזער מענעדזשער, דורך דער באמיהונג פון מר. דאָרף, געקראָגען ווידער דאָס „טהאליא טהעאטער", און מיר פאנגען אָן ווידער צו שפּיעלען טהעאטער.

דיא ערשטע פּיעסע שפּיעלען מיר דאָס מאָהל „כבוד אב" פון יאָזעף לאַ־טיינער. שענקמאן האָט געשפּיעלט „שמעיה" און איך „פּייע". אין עטליכע טעג ארום איז געווען דיא פאָרשטעלונג און מיט א געבראָכען געמיטה גרימיר איך זיך, טהו מיך אָן און שפּיעל „פייע", א אידענע מיט א לאנגע נאָז, כדי עס זאָל זיין שטארק קאָמיש . . .

איך זאָג דיא פּראָזא מיט צייהן־קרימעניש, עס גיט מיך אלע ווייל'ע „א

נעהם," און איך דערזעה די באבע פון יענער וועלט. מיינע קאמישע גרימאסען קומען ארויס נאך קאמישער וויא קאמיש, אבער מיר קומען זיי אן מיט קרעמפּניש, איך בלייב אפּט שטעהן איינגעקארטשעט און קען זיך נישט אויסגלייכען...

איך האב זיך קוים דערמוטשעט ביז'ן דריטען אקט. מען דארף ענדיגען דיא פּיעסע און איך זיץ אין דרעסינג־רום און וויין, איך פיהל אז עס געהן מיר אויס דיא כוחות, איך האב מורא ארויפצוגעהן אויף דער ביהנע, טאמער געשעהט מיט מיר אן אונגליק, אבער דער קוירטען איז ארויף און מען שפּיעלט שוין דעם פיערטען אקט.

ס'איז געקומען צו מיין רעפּליק. איך דערהער דאס שטיכווארט און פארגעס אין מיין שרעק. מיט גרויס מאטערניש שלעפּ איך זיך קוים ארויף אויף דער ביהנע. איך שפּיעל מיין קאמישע ראלע און טרעהרען קאפּען מיר איבער מיינע געשמינקטע באקען, אבער איך הער דיא געלעכטערס פון פּובליקום. מיינע צושויער אמוזירען זיך פון מיין קאמיזם, איך אליין עקזיסטיר ניט פאר זיי, עס לעבט פאר זיי „פּייע" מיט דער לאנגער נאז, „פּייע" דיא קאמעדיאנטקע און ועמען געהט דאס אן אז „פּייע" לאכט מיט יאשטשערקעס — אבי „פּייע" לאכט און איז קאמיש . . .

איך בין געווען שרעקליך פארביטערט. מיר האט זיך געוואלט אויסשרייען צום גאנצען פּובליקום זיי זאלען אויפהערען צו לאכען. איך האב זיי געוואלט דערצעהלען, אז מיין יעדע גרימאסע וואס רופט ביי זיי ארויס א געלעכטער אצינד, קאסט מיך א שטיק הארץ, אז איך בין נישט קאמיש איצט פון וואוילטאג נאר פון וועהטאג, אבער איך האב שטארקער פארביסען דיא ליפּען און קראמפּפּהאפּט געקריצט מיט דיא ציינער און ווייטער געשפּיעלט מיין ראלע אלס דיא קאמישע „פּייע".

ביז ס'איז געקומען דיא סצענע ווען איך, דאס הייסט, „פּייע" מיט דער לאנגער נאז, כאפּ א בעזים און פארמעסט זיך אויף דעם „אינטריגאנט" און דארף איהם אנברעכען דיא ביינער.

דעם בעזים האב איך געכאפּט, אבער מעהר נישט... אט וויא איך האב א הויב געטהאן דעם בעזים אין דער לופטען און זיך פארמאסטען איהם אראבלאזען אויפן אינטריגאנט, האט מיך אנגעכאפּט א שרעקליכער וועהטאג. איך בין געבליבען אין דער פּאזיציע מיט'ן בעזים אין דער לופטען און זיך נישט געקענט א ריהר טהאן. איך האב געפיהלט א שטארקען שנייד, וויא מיט א קאסע, איבער מיין רוקען, עס איז מיר געווארען קאלט און הייס, פונקען זיינען מיר פון

דיא אוינען געפלויגען און איך שטעה און קען זיך ניט ריהרען פון ארט...

טהאמאשעווסקי שטעהט אונטער דיא קוליסען און זעהט אז איך האב דער׳הרג׳עט דיא סצענע און ער שרייט צו מיר איך זאל ארונטער פון ביהנע, אבער איך שטעה און טרעהרען קייקלען זיך פון מיינע אויגען. ער שרייט ווידער אויס: „נו, געה ארונטער!" איך שעפטשע קוים ארויס: „אי, אי, אי, קענט וואק — !"

א היים האט מען מיך שוין געפיהרט אונטער די הענד. דער גוטער מר. דארף, לאנג לעבען זאל ער, האט מיך געפיהרט פאמעליך פון טהעאטער א היים, איך האב קוים געקענט זיך דערשלעפען ביז א היים אין פיין סטריט.

נאך א נאכט פון שווערע ליידען און גרוילהאפטע ווייטאגען בין איך צו פריהמארגענס געווארען דיא מאמע פון א טאכטער. א קליין שוואך קינדעלע איז געווען דער לוין פאר מיינע גרויסע שטארקע וועהטאגען.

מיר האבען דעם קינד א נאמען געגעבען אסתר.

די קאמעדיע פון דער טראגעדיע

מיין שווינער האט א קוק געטאהן אויף מיין ערשט געבוירען מיידעלע און האט פרום א זאג געטהאן: „דאס וועט געגנען", דאס הייסט, „דאס וועט געהן א גאנג... עס וועט לאנג ניט ציהען..."

איך האב זיך ביטער צוכליפעט פון דער בשורה. מיר האט באנג געטאהן צו פערליערען אט דאס שוואכינקע עופעל׳ע. מיר האט אויסגעוויזען, אז דאס קינדעלע וועט מיר זיין מיין איינציגע טרייסט אין לעבען, ווארום שוין דאן האט מיר א סך געפעהלט צו זיין גליקליך.

גאט ווייסט דעם אמת. אז צו גוט איז מיר אלס קימפעטארין ניט געווען. קיין גוואלדיגע פאטראוועס האב איך ניט געקראגען. עס איז פשוט נישט געווען אזא גרויס גליק אין הויז. מען האט זיך נישט אזוי שטארק געפרעהט מיט דעם, וואס ס׳איז געבוירען געווארען א נייע פרימאדאנקעלע...

אך, ווי מיר האט זיך דאן געוואלט זיין אן איינפאך ווייבעל פון אן איינפאכען מאן, נישט קיין קינסטלעריכע פון א קינסטלער...

מיין הארץ האט געלעכצט. נאך יענערווירקליכקייט פון וועלכע איך האב פריהער געטרוימט. איך האב געטרוימט צו זיין געצערטעלט און געפיעשטשעט — ווען איך וועל מוטער ווערען. ווען איך וועל געבוירען א זיס קינדעלע. איך האב

געטרוימט, אז מיט דעם קומען פון א קינד אין אונזער ציגיינער־לעבען, וועט זיך אונז אויפגעהערט די אונז אין הויז און וועט אנפילען מיט ליכטיגע ווארימע שטראהלען יעדעס ווינקעלע און אויך די הערצער פון די יונגע טאטע־מאמע. איך האב געטרוימט — אבער, אך גאט, צו בין איך דען די איינציגע אידישע טאכטער אויף דער וועלט, וועמעס טרוימען זיינען נישט פערווירקליכט געווארען?

און אפשר, מיינע טהייערע לעזער, ווער איך אייך דערעסען, ווען איך דערצעהל אייך צופיעל פון מיינע פערזענליכע ליידען. אפשר ווילט איהר גאר איך זאל אייך נאר פרעהליכעס דערצעהלען. זאגט, שעהמט אייך נישט.

די פאר טעג זיינען ווי עס איז אריבער און איך האב געהאט איין פערלאנג אין לעבען. אייז בקשה צו גאט, אז מיין שהאכע, קליינינקע אסתר׳ל זאל לעבען און זיין געזונד.

אונזער קינסטלער געזעלשאפט האט דערווייל געדוהט, נישט חלילה ווייל מען האט אהן מיר נישט געקענט שפיעלען, נור ווייל עס איז נישט געווען וואו צו שפיעלען.

דער איינענטהימער פון טהאליא טהעאטער, דער דייטש, מר. בעסט, איז קלוג געווארען און געוואלט מען זאל איהם געבען געלד פאראויס, ער האט נישט געוואלט זיך מעהר פערלאזען אויף יושר, ער איז פלוצים געווארען אן אפיקורוס און אויפגעהערט גלויבען אין אונזער מענערזשער, ער האט בעסער געגלויבט — אין קעש...

דעם דראמאטיק האלל וויעדער, האט מען נישט געקענט קריגען, ערשטענס, צוליעב דעם סקאנדאל, וואס דער אלטער טאמאשעווסקי האט דארט אנגעארבייט מיט זיין סאציאליזמוס, און צווייטענס איז דער דראמאטיק האלל אין יענער צייט פארנומען געווארען פון א קאמפאני לצים׳דיגע עקטערס, וואס קיינער האט פון זיי קיינמאל נישט געהערט.

באלד איז פילאדעלפיא בעהאנגען געווארען מיט פאוסטערס פון דער נייער קאמפאני און זיי הצבען אדווערטייזט, אז זיי האבען אזעלכעס, וואס דיא וועלט פארמאגט נים. זיי האבען א „סטאר“, וואס טאנצט אויף — דריי שפראכען... רוסיש, דייטש און אידיש. און דאס איז קיין אנדערער, ווי — סעם קעססטין.

פילאדעלפיא האט זיך גענומען גרייטען צו עמפפאנגען דעם נייעם „סטאר“ וואס טאנצט אויף דריי שפראכען. ביי אונז, קינסטלער, האט מען זיך געוועהנליך, געשמייכעלט איראניש פון די נייע לצים, אבער מען האט אנגעהויבען מורמ־

לען אין פילא־עלפיא. אז דער קעסטין איז א באי א מזיק, אז ער טאנצט אזוי גוט, ווי עליאס גליסמאן.

זיי האבען געשפיעלט א פאאר פארשטעלונגען, און אונזער מענעדזשער, ר׳ פנחס, קומט איינמאהל אהיים בעגייסטערט, ער איז געווען, דערצעהלט ער, ביי די לצים, אבער דער קעסטין איז א בראנד, א פייער, ער איז א טאלאנט.

און דער אלטער באקענט זיך מיט קעסטין׳ען און געפינט אויס, אז קעסטין האט אין באלטימאר א מוהמע, מאליע קאופמאן, און די מוהמע זיינע האט ערגיץ א טאכטער בוזי, וואס שפיעלט טהעאטער.

ר׳ פנחס קומט צוגעהן מיט א גדולה און זאגט מיר אן די בשורה, אז סעם קעסטין איז מיינער א משפחה, מיינער א קאזין, און לויבט איהם זעהר אלס קינסטלער. ר׳ פנחס פלאנעוועט דאן אויס א פלאן, אז ווען ער זאל האבען געלד צו געבען מר. בעסט. נעהמט ער ווידער טהאליא טהעאטער און קיתעפט קעס־טין׳ען פון דיא לצים צו אונז אין קאמפאניע און מיר ווערען אנגעשטאפט מיט דאלערס, רעגעלע ראטשילדס...

אבער וואו נערמט מען געלד? איז זיין פלאן אז—מען דארף קריגען געלד.

טאמאשעווכסקי איז דאן נישט געווען אין שטוב און איך, מערי עפשטיין און פעני גרינבערג גיבען אוועק דעם אלטען אונזער „דזשולערי”, א פאר זייגער־לעך, מיט א פאאר פינגערליך און נאך א פאאר שמאכטעס. די גאנצע „דזשולערי” האט געקענט ווערטה זיין יאסעל מלמד׳ס ציעג פון טאראשטשע.

דער אלטער האט צוזאמענגענומען דעם „אוצר” און איז אוועק אין פאון־שאפ צו קריגען געלד, ער זאל קענען נעהמען דאס טהאליא טהעאטער.

מיר האבען זיך אלע געפרעהט וואס מיר האבען געטאהן אזא נאבעלע טהאט, מקריב געווען אונזער דזשולערי פאר דער קונסט, כדי מיר זאלען קענען ווידער שפיעלען טהעאטער. און מיר האבען שוין געטרוימט, אז אט ווערען מיר רייך.

אויף מארגען געפינט מיין שוויגער ר׳ פנחס׳עס שליסעל מיט א צעטעלע און — זי פאלט חלשות.

דאס צעטעלע האט זיך געלעזען אונגעפעהר מיט דעם נוסח: „איהר האט נישט געוואוסט וויא אבצוהיטען אייער טאטען און איהר וועט מיך שוין מעהר נים זעהן”.

טאמאשעווסקי איז געווארען שטארק ערשיטערט ווען ער האט זיך דער־וואוסט, וואס דא טהוט זיך. אין שטוב איז אונז אלעמען געווארען קאלאמוטנע

אויף דיא הערצער ; קיין געלד איז נישטא, טהאליא טהעאטער קען מען נישט קריגען, דראמאטיס האל איז פערנומען. דער אלטער איז אוועק, די דזשולערי איז אויך ניטא — שלעכט, ביטער.

באריס איז געווארען זעהר אין כעס, פון דעם גאנצען טומעל, איז ער זיך מיישב און ווערט אויף נעלם — אוועק און נישטא איהם.

ווייסען מיר שוין נים וואו ס'זיינען אהינגעקומען אי דער טאטע, אי דער זוהן. די אלטע פלאגט נאך איהר מאן און איך העלף איהר און קלאג נאך מיין מאן. נור זי האט כאטש נים קיין פיצעלע בייבילע, אזוי ווי איך, און — איך בין איהר מקנא . . .

עס געהט אוועק א וואך, צוויי — מען הערט ניט און מען זעהט ניט פון'ם טאטען מיט'ן זוהן!

עפשטיין פלאנעוועט צו מאכען א שאפ פון העמדלאך און מיר זאלען אלע זיך נעהמען צו דער מלאכה. בעני גרינבערג אונטערשטיצט דעם פלאן און זאגט : „נישקשה, מע'ט נעהמען א פאאר מאשינדלעך און מע'ט דרעהען די „דאנקא, נישקשה."

איך בין מיט א קליין קרענקליך קינד, א פאר וואכען ערשט פון קימפעט אהן א סענט ביי דער נשמה. שוואך, עלענד און פערלאזען. — עך! ווייסט עס דער גוטער יאהר. וואס פאר א קראפט אין מיר איז געווען, אז איך האב זיך נישט געמאכט דאן א סוף צו מיין מוטשעניגע.

אין א שעהנעם נאך שבועות'דיגען פריהמארגען, קומט אונז אן א בריעף פון מיין באריס'ן אז מיר זאלען נישט איבערקלעהרען, ער איז אין באלטימא, און זוכט א מעגליכקייט ווי אזוי צו מאכען א פארשלאג, אבי עפעס צו פארדינען פאר אונז.

אין בריעף שיסט ער מיר 75 סענט איך זאל זיך קויפען — ווין.

אך בין געווען אזוי דערפרעהט פון'ם בריעף, אז מיין באריס לעבט און לעבט און זארגט פיר אונז. אז איך האב געוויזען דעם בריעף אונזער טאכטער, די פאר וואכענדיגע אסתר'ל אונזערע, אבער זי האט נים פערשטאנען מיין פרייד.

קונסט און סאראַ וואַסער

אונזער שמחה דערפון; וואס מיר האבען ענדליך געקראגען א בריעף פון טהאמאשעווסקי'ן, איז געווען זעהר גרויס. מיין אלטע שווינער האט זיך גע־

טרייסט וואס איהר זוהן. האט זיך אבגעזוכט, כאטש איהר מאן, דער אלטער ר׳ פנחס, איז נאך אלץ געווען וויא אין וואסער אריין. איין „ענונה״ איז דאך אלץ ווייניגער וויא צוויי.

איצט איז נור געבליבען איין פראגע צו פארענטפערען: וואו נעהמט מען ברויט? ווארים נעהן אין א נייע גראסערי וואו מען קען אונז נאך ניט, האבען מיר סיידען געזאלט נעהמען דיא קאר און פאהרען גאנץ ווייט... האט אבער געפעהלט קאר־פעיר.

איז מיין שווינער צוועק צום אייגענטהימער פון „דראמאטיק האלל״, זיך גוט אויסגעוויינט פאר איהם איי איהם דערצעהלט דיא גאנצע לאנגע אונזערע און מיט דער הילף פון איינעם ־ מיסטער זארין (היינט איז ער מיין שוואגער) געלינגט מיין שווינער צו קריגען צוריק דראמאטיק האל.

דיא בעדינגונגען וואס ד״ר אייגענטהימער האט געשטעלט מיין שווינער, זיינען געווען אז נור איהר זוהן, דאס מייסט, מיין בארים, זאל מעגען זיין מיט אונזער קאמפאניע צוזאמען מיט קעסלער׳ס קאמפאניע, אבער למ״הש נישט דער אלטער ר׳ פנחס.

מיר שרייבען גלייך אוועק צו טהאמאשעווסקי׳ן און ער קומט פון באלטימאר צוריק קיין פילאדעלפיא. מיר נעהמען דראמאטיק האל און מאכען דערפון א „קאנצערט האלע״ אייפ׳ן זומער, דאס הייסט, מען פערקויפט אייז־קרים מיט סאדא וואסער אין באטלעך וואס שיסען ארויס דעם שטאפער מיט א קנאק און מען שפיעלט טהעאטער. דער עולם קנאקט מיט דיא פלעשלעך סאדא און דיא אקטיארען קנאקען דיא פראיא . . .

מיין שווינער איז געווען דיא בעל־משגיח׳טע איבער׳ן סאדא־וואסער געשעפט. זיא איז אויך געווען דיא מענעדזשעריכע איבער דער קונסט. דיא פילאדעלפיער אידען זיינען געלאפען אין „חייע ביילע׳ס קאנצערט האלע״ און מיר האבען אויסגעמוטשעט א שטיקעל ברויט.

סעם קעסטין איז געווארען בעליעבט ביים פובליקום; ער פלעגט שפיעלען אלטע אידען מיט בערד און טאַ־צען. איך האב נישט געשפיעלט, ווייל איך בין געווען שוואך נאך׳ן קימפעט און האב געהאט „פלענטי״ ארבייט אכטונג צו געבען אויף מיין קליין טעכטער׳ל אויף מיין אפתר׳קען.

מיט׳ן געבורט פון אידישען טהעאטער זיינען אויך געבארען געווארען פאטריאטען — און אפשר פארקעהרט.

פארשטעהט זיך אז יעדע'ר פאטריאט איז אויך געווען א טאלאנט, און פריהער אדער שפעטער האט דאס פאלק איהם אנערקענט אלס זשעניע...

דער אקטיאר וואס האט שוין געשפיעלט א שטיקעלע ראלע, האט באלד געקראגען ארום זיך פאטריאטען, און נאר דער גרויסער אקטיאר, דער וואס האט געשפיעלט דיא גרויסע ראלע, דער „סטאר", הייסט עס, דער האט אימער געהאט מחנות מיט פאטריאטען, אויך פאטריאטקעס.

איינע אזא פאטריאטקע האט דערפיהלט אין זיך דעם געטליכען פונק וואס רופט זיך טאלאנט און האט געוואלט ווערען אן עקטערקע.

זיא איז געקומען צו אונז און אויסגעגאסען איהרע ארטיסטישע געפיהלען פאר'ן דירעקטאר און געבעטען, זיא וויל ווערען א זשעניע . . .

זיא איז געווען א שווארצע מויד, מיט רויטע אנגעבלאזענע באקען, א פיגור האט זיא געהאט וויא א היימישע סטופע אין וועלכער מען קלאפט מצות ערב פסח און שכל האט זיא געהאט וויא א קאלב, אבער זיא האט נור געוואלט ווערען א זשעניע . . .

ווען זיא האט זיך איבערצייגט אז זיא קען בלויז ווערען א געוועהנליכע עקטערקע האט זיא בעשלאסען צו אפשר קען זיא דאך מיט עפעס העלפען דער קונסט און זיא האט געבראכט איהר שוועסטערל, פיעלייכט וועט מעגליך זיין דאס איהר שוועסטערל זאל ווערען א זשעניע . . .

דאס שוועסטערל איז געווען א יונגע מיידעלע, מיט א צימליך שעהן פנים'ל און א בלאנדינקע — שעהן גענוג צו ווערען א זשעניע . . .

מען האט דיא צוויי שוועסטער א צונאמען געגעבען: „דיא שווארצע און ווייסע" האט מען זיי גערופען.

דער דירעקטאר האט גענומען „דיא ווייסע" אויף פראבע, פונקט וויא היינט דיא אקטיארען יוניאן, און ער האט ענטדעקט אין איהר א טאלאנט אויף א פרימאדאנא.

זיא האט געשטודירט א פאר פון מיינע ראלען, אבער זיא איז געווען זעהר נערוועז ביי פראבע און איך האב נישט געטארט אנוועזענד זיין — כדי זיא זאל חלילה נישט ווערען מעהר נערוועז, דיא נייע פרימאדאנא.

ארום ענדע אויגוסט פיהרט מען אויף א נייע אפערעטע „דיא לוסטיגע קאוואלירען" און איך מוז מיטשפיעלען. מיר האט שוין אייגענטליך געצויגען וויי־דער אמאהל שפיעלען. זינט יוני אז איך האב נישט געשפיעלט טהעאטער און

כ׳האב שױן געבענקט נאך דיא לעמפלעך מיט דיא אפלאדיסמענטען. איך קריעג דיא ראָלע פון „רחל׳ע“ און קעסטין שפּיעלט „שמעריל.“

דעם זומער האבען מיר זיך געפּאשעט מעהרסטענס אויף װאטער־מעלאָן מיט ברױט, װײל פוּ דיא גרױסע געשעפּטען װאס מען האט געמאכט אין „קאנ־צערט האללע“ איז נישט געװען אויף מעהר. מען האט געשפּיעלט פאר פינף און צעהן סענט איינטריט.

צו שטארק געזונד בין איך נאך נישט געװען, אבער אז מען הײסט שפּיע־לען איז ניטא קײן תירוצים. איך האב מיטגענומען מײן קינדעלע אין „טהעאטער“ אריין. כ׳האב אײנגעארדענט א קלײן העמאק׳ל אונטער דיא קוליסען און אריינ־געלעגט דאס קינד און איך בין ארויף שפּיעלען טהעאטער.

מײן ראָלע איז געװען א קאמישע, דאס הײסט, אזא ראָלע װאס מען מען טהאן װאס מען װיל אבי ס׳זאל זײן קאמיש, האב איך געמאכט אלערלײ קונצען און דער עולם האט געקנאקט מיט דיא סאדא באטעלס און זיך „ענדזשאיעט.“ אט בין איך אויף דער ביהנע און טאנץ און שפּרינג און זינג, פּלוצים דערהער איך װיא מײן אסתר׳ל פּישטשעט נעביך אין העמאק׳ל און איך בין שױן געװען לעבען איהר אין שטיל זי אײן, גיב איהר א סאסקע געמאכט פון צעקײעטע ברױט מיט צוקער אין א טיכעלע אײנגעבונדען. דער עולם האט געמײנט אז דאס אין נױטיג אין דער פּיעסע. אדער איך מאך דאס אומיסטען כדי ס׳זאל זײן קאמיש און מען האט מיר אפּלאדירט פאר דער קונץ װאס איך װײז װיא אײנצושטילען א קינד אין מײן שפּיעלען...

באלד האט מען אונז געגעבען צו װיסען אונטער דיא קוליסען אז אין טהעאטער איז פאראן „דער בעריהמטער מענעדזשער אױס ניו יארק, געקומען ספּע־ציעל קײן פילאדעלפיא זעהן װיא מיר שפּיעלען טהעאטער.“

דער „בעריהמטער מענעדזשער“ איז געװען מר. דזשאזעף עדעלשטײן (מײן איצטיגער פּארטנער אין פּיפּעלס טהעאטער).

איך האב זיך געשעהמט אז דער מענעדזשער אױס נויארק זאל מיך זעהן, ראב איך באלד נאכ׳ן שפּיעלען גענומען מײן קינדעלע און בין אװעק אהײם. אבער מען האט מיר דערצעהלט אז דער מענעדזשער האט זיך נאכגעפרעגט אויף מיר און געזאגט אז איך בין א טאלאנט, אז איך װעל אמאהל שפּיעלען א גרױסע ראָלע אויף דער אידישער ביהנע. מר. עדעלשטײן האט אבגעמאכט מיט טהאָ־מאשעװסקי׳ן אז אנפאנג סיזאן װעט ער, עדעלשטײן, ברײנגען קײן פילאדעלפיא זײן קאמפּאניע פון נויארק און מיר װעלען צוזאמען שפּיעלען טהעאטער.

עס איז סוף זומער, ד׳א געשעפטען זיינען גאנץ שוואך. מיין שוועסטער קלארא איז געקומען און זיך איבערגעבעטען מיט ל׳אי׳ן בתנאי ער זאל ווערען אוים עקטער און געהען צוריק צו סיגארען. מיר שליסען צו אונזער קאנצערט האלע״ און פאהרען צוועק קיין באלטימאר, דארט שפיעלען אביסעל טהעאטער.

איך זעה מאגולעסקא׳ן

אין באלטימאר האט טאמאשעווסקי באלד גענומען א האל, ארויסגע־לאזען פאוסטערס. מען איז מודיע דיא גוטע בשורה, הייסט עס, אז טאמאשעווסקי איז דא צוריק אין באלטימאר צווישען זיין ליעבעס פאלק ישראל און מיר גרייטען זיך צו דער פארשטעלונג.

פלוצים, וויא פון אונטער ד׳רערד ארוים, איז בעקאנט געווארען אז אין באלטימאר איז אנגעקומען נאך א קאמפאניע אידישע אקטיארען און מען וועט קאנקורירען מיט אונז.

עס האט לאנג ניט גענומען און מיר דערזעהען א פאוסטער אויסגעהאנגען איבער באלטימארער גאסען אז „דער איינציגער, דער בעסטער און דער גרעסטער קינסטלער, דער אמת׳ער טאמאשעווסקי איז דא אין באלטימאר מיט א קאמפאניע פון לויטער קינסטלער און דאס איז קיין אנדערער וויא — פנחס טאמאשעווסקי.״

דא האט זיך אפגעשפיעלט סצענעס צווישען צוויי דירעקטארען פון דיא צוויי קאמפאניעס אז קיין גרעסערע קאמעדיע האט אפילו מאליער נים געקענט אויסטראכטען.

דער טאטע האט אדוועטייזט אז נור ע ר איז דער אמת׳ער טאמא־שעווסקי... דער זוהן האט געענטפערט, אז בלויז ע ר איז דער אמת׳ער טא־מאשעווסקי... דער טאטע האט געשריעבען אז דער זוהן איז „א בן סורר ומורה.״ דער זוהן האט געענטפערט אז דער טאטע „איז א קאליקע, א פורצע, א גארנישט מיט א נישט אבער נישט קיין עקטער״... עס איז געווען א פרעהלאך שטיקעלע צייט, דיא אידישע ביהנע האט „געבליהט״ וויא קראפיווע.

ביידע קאמפאניעס האבען געשפיעלט, דאס פובליקום האט אנגעווארען דעם חשק צו זעהען דיא קאמעדיע און איז נישט געקומען אין ביידע פלעצער. מיר האבען אבגעשפיעלט דיא פארשטעלונג און איבערגעלאזען ר׳ פנחס׳ן, מיט באלטימאר און מיר זיינען אוועק אהיים, צוריק קיין פילאדעלפיא.

באַלד איז קיין פילאדעלפיא אנגעקומען די נויארקער קאמפאניע, וואס דער מענעדזשער עדעלשטיין האט געבראכט.

די קאמפאניע איז באשטאנען פון: מאגולעסקא, פינקעל, פיינמאן, ישראל ווייצבלאט, פאולינא עדעלשטיין, אסתר פינקעלשטיין און (אלס כאר דירינענט) בלאנק.

זיי האבען גענומען דאס „טהאליא טהעאטער" און אראנזשירט עטליכע פארשטעלונגען. מיר האבען געהאפט מיטצושפיעלען, אבער עס האט זיך אויס־געלאזען א בוידעם.

פונדעסטוועגען ס'איז געקומען די ערשטע פארשטעלונג, א פרייטאג אבענד, האב איך איבערגעלאזען האק־און־פאק און איך בין אוועק אין טהאליא טהעאטער, זעהן די נויארקער אקטיארען.

די ערשטע פיעסע האבען זיי געשפיעלט „קאקעטע דאמען."

ווען איך זאל וועלען דא איבערגעבען דעם איינדרוק פון אלע שוישפיע־לער וואס האבען זיך דאן בעטהייליגט אין דער פיעסע וואלט איך נישט געווען געטריי צו די שוישפיעלער און נישט צו מיר אליין, ווייל דער איינדרוק וואס איז מיר געבליעבען פון דאן איז נישט פון דער גאנצער קאמפאניע נור פון איין קינסטלער, איין זשעניע — איין זיגמונד מאגולעסקא.

מיט זיין ערשיינען אויף דער ביהנע אין ערשטען אקט אלס „גאלמאן," האט מען געזעהען דעם גרויסען קינסטלער, דעם געטליכען טאלאנט.

איך בין געזעסען אין טהעאטער וויא אין א צויבער שלאס און פאר מיינע אויגען אויף דער ביהנע האט אומשפאציערט א מכשף וואס קען פערוואנדלען מויטע סקעלעטען אין לעבעדיגע מענשען, א מכשף וואס קען מאכען פון א הילצערנע באנק זאל ווערען א קעניגליכער פאלאסט און פון א נארישען קנעכט, דער קלוגסטער קעניג.

מאגולעסקא האט נישט געשפיעלט „גאלמאן," ער האט געלעבט „גאלמאן." אויף'ן סצענע איז אומגעגאנגען א יונג א ברען, א'ן ארעסער לעבע־יונג, א פייער האט געזשיאריעט אין יעדע בעוועגונג זיינע, יעדעס קוק'עלע זיינס האט אויסגעטייטשט א נשמה. ער האט געלעבט אויף דער ביהנע.

דאן איז געקומען דער צווייטער אקט און עס איז ערשיענען „שפרינצע די מעקלערין." בשום אופן איז נישט געווען מעגליך צו דערקענען, אז די „שפרינצע" וואס ווערט דא געשפיעלט, אז דאס איז נישט קיין לעבעדיגע „שפרינצע" געבראכט אהער פון דער היים.

מיט זיין גרויסען צויבער־חן, מיט זיין זשעניאלע איינבילדונגס־קראפט, האט מאגולעסקא געשפיעלט „שפרינצע”, דיא אלטע אידענע וואס מעקלערט דיענסטען, מיט אזא איבערצייגונגס קראפט אז ס'איז געווען אונמעגליך איהם צו דערקענען. נישט נאר אלס דעם וואס האט ער'שט געשפיעלט אלס יונגען, פלאם פייערינגען לעבע־יונג, נור עס איז געווען שווער צו דערקאנען אז „שפרינצע” איז ניט „שפרינצע” נור מאגולעסקא, ניט קיין זיא, נור א ער.

איך בין געזעסען אין טהעאטער און מיך האט אנגעכאפט איין פערלאנג, איין שטרעבען, איין וואונש, אז כ'זאל דערלעבען צו שפיעלען צוזאמען מיט מאגולעסקא'ן.

דאס איז פאר מיר געווען אן אידעאל וואס האט מיר שפעטער פיעלע פיעל שווערע שטונדען פון מיין לעבען גרינג געמאכט, ווייל כ'האב געהאפט אז איך וועל אלץ שפיעלען. אזוי לאנג שפיעלען ביז מאגולעסקא אליין וועט מיך אנערקענען אלס א טאלאנט. ווירדיג גענוג צו שטעהען מיט איהם אויף איין ביהנע.

מיינע האפנונגען זיינען שפעטער מקוים געווארען און אויף א גאנץ איני־טערעסאנטען אופן. אבער — איך וועל קומען דערצו.

אויף מארגען, דאס הייסט, שבת בייטאג, האט מען געשפיעלט „יהודה און איזראעל.” איך בין געלאפען זעהען.

ווייעדער האט זיך מאגולעסקא אויסגעצייכענט, ער האט געשפיעלט אן אלטען דיענער. דא האב איך בעוואונדערט דאס גוטע שפיעלען פון פאולינא ערעלשטיין, פיינמאן און פינקעל. איך האב געזעהען אז דאס אידישע טהעאטער איז נישט בלויז א קאטאוועס־שפיעל, איך האב דערזעהען אמת'ע שוישפיעלער, כאטש איך בין ביי זיך אליין דאן אויך געווען גדול'דיג און מיין מאן איז דאן געווען מיין גרעסטע אויטאריטעט אין דער אידישער שוישפיעל־קונסט, דאך האב איך ביי מיר אין הארצען, שטילערהייד צוגעגעבען, אז דיא נויארקער שוישפיעלער, און ספעציעל מאגולעסקא, אז זיי זיינען טאקע די אמת'ע ארטיסטען.

אין שטוב ביי אונז, נאטירליך, האב איך דאס ניט ארויסגערעדט חלילה, מיר זיינען דאך געווען א' פולע שטוב מיט איינענע קינסטלער. פארקערט, איך האב נאך געמוזט מאכען א שוויינג ווען אימי־צער פון אונזערע קינסטלער האט „שארף קריטיקירט” מאנכע פון דער נויארקער קאמפאניע.

דער אמת פאדערט דא צו זאגען אז מאגולעסקא'ן האט קיינער נישט גע־משפעט. ער איז איינשטימיג אנגענומען געווארען אלס אמת'ער קינסטלער.

שבת אבענד איז געוועז דיא לעצטע פארשטעלונג פון דער ערשטער וואך, ווייל זונטאג האט מען נישט געטארט שפיעלען. פארשטעהט זיך אז איך בין נישט געבליעבען אין דערהיים און בין אוועק זעהען דיא דריטע פארשטעלונג.

געשפיעלט האט מען „דאס פוילישע אינגעל.“ דיא גאנצע קאמפאניע האט געשפיעלט, נור געזעהען האב איך בלויז „שמואל גארנעל.“ דאס האט געשפיעלט מאגולעסקא.

דא איז שוין איהם נישט געוועזן צו פערגלייכען מיט קיין אנדער שוישפיע־לער, וויא א טאפאליע צווישען אגרעס בוימלעך, אזוי האט מאגולעסקא מיט זיין זשעניאלען צויבער־חן געשטיגען העכער פון דיא אלע אידישע שוישפיעלער. ער איז געוועזן געבענשט מיט אזא מין חן, וואס איינמאל אין טויזענד יאהר נור ווערט דאס געשענקט פון גאט צו א מענשען־קינד.

מיר שפיעלען אין פיטסבורג

הפנים אז ערגיץ איז פאראן א געזעץ, אז עס זאל ניט זיין אלעס גוט, עפעס מוז זיין א שטערונג.

מאגולעסקא'ס וואונדערבארע שפיעלען אין „דאס פוילישע אינגעל“ האט זיך געענדיגט מיט א סקאנדאל און קיינער איז דאביי ניט שולדיג געוועזן.

דאס געזעצליכע געזעץ פון דער גאטספארכטיגער פילאדעלפיא האט זיך דא אריינגעמישט, ווייל דער הייליגער זונטאג האט באלד געדארפט אנקומען. דאס איז געוועזן שבת נאכט און פונקט צוועלף האט מען אויסגעלאשען דיא ליכט און אראבגעלאזען דעם פארהאנג. כאטש דיא שוישפיעלער זיינען געשטאנען אויף דער ביהנע און האבען נאך געהאט א היבש ביסעל „פרָזאַ“ אבצוזאגען.

דאס פובליקום איז געווארען ווילד און האט בעשולדיגט דיא שוישפיעלער אין שווינדעל. „קאמעדיאנטשיקעס, בלאפערס“ און נאך אזעלכע „בלומען־קרענצע“ זיינען געפלויגען אויף דיא ארימע אונשולדיגע שוישפיעלער.

א אידישען שוישפיעלער צו פערטהיידיגען, פאדערט זיך איבערהויפט קיין געריכט ניט; דאס ווערטהע פובליקום איז אימער גענוג פרייגעביג אויף זידעל־ווערטער פאר זייערע קינסטלער, דיא אידישע שוישפיעלער. און אין יענע צייטען איז דאך געוועזן פשוט א מצוה דיא אידישע אקטיארטשיקעס, דיא קאמעדיאנטשיקעס, צו זידלען און בעליידיגען...

דיא צרות און ערנערניש דאן, פון מאגולעסקא'ן מיט דער גאנצער קאמפאניע קען נור פערשטעהן אזעלכער וואס ווערט בעשולדיגט אין א פערברעכען וואס ער האט קיינמאהל נישט בעגאנגען.

אויף דער נעקסטער וואך האט דיא נויארקער קאמפאניע אויפגעפיהרט „מיסא עסלאר" פון פראפעסאר הארוויץ. געשפיעלט האט מען דיעזע פיעסע דאן אין צוויי אבענדען, ווייל זיא איז געווען שרעקליך לאנג און אונמעגליך אויסצופיהרען אין איין אבענד. סיידען שפיעלען א גאנצע נאכט, מאגולעסקא האט געשפיעלט אלס „מאריטצ'על שארף."

דיא אידען זיינען אבער געווען דערשראקען פון לעצטען מאל פון'ם סקאנדאל, און זיינען שוין נישט געקומען אזוי גערן אין טהעאטער. דיא קאמפאניע האט געגעבען נאך א פאאר פארשטעלונגען, אבער קיין געלד האבען זיי שוין נישט געמאכט. זיי האבען זיך דארום אפגעזעגענט מיט פילאדעלפיא און זיינען אוועק צוריק קיין נויארק.

עס איז אונז געווארען זעהר אומעטיג, אונז האט זיך געוואלט שפיעלען, אבער אצינד געהן שפיעלען, נאך מאגולעסקא'ן, ווען דיא אידען זיינען עפעס אזוי צופלאכטען און אנגעדרודעלט אויף דיא קאמעדיאנטשיקעס — דאס איז גאר נים געווען קיין פלאן.

ווערט ביי אונזער דירעקטאר, ביי מיין טאמאשעווסקי'ן הייסט עס, נעבוירען א פלאן, אז מיר זאלען אויסזוכען א נייע שטאדט וואו עס וואוינען אידען און אוועק אהין שפיעלען טהעאטער. טעלעפעטשעט זיך ביי איהם אין געראנק דער נאמען „פיטסבורג".

קיין פיטסבורג איז אוועקגעפאהרען אונזערע א פערעהרערקע, דיא מיסעס גינזבורג, וואס פלעגט מיך קארמענען מיט געפרעגעלטע פיש ווען איך האב קיין אנדער מאכל נים געקענט און מאקע נישט געהאט צו עסען. פלעגט זיא מיר שרייבען אמאל א קארטעל און דארום איז ביי אונזער דירעקטאר בעשלאסען געווארען צו פאהרען קיין פיטסבורג.

אבער וואס טהוט מען מיט דער גאנצער משפחה? אלע פאהרען קענען מיך נים. איבערלאזען דיא אלטע מיט דיא קלענערע קינדער איז אויך נישט גוט, שיקען מיר די אלטע אוועק קיין באלטימאר נאך ר' פנחס'ן און אז זי ברענגט איהם צוריק קיין פילאדעלפיא, לאזען מיר זיי אויף גאטס בעראט און — היידא.

מערי עפשטיין מיט'ן מאן, פעני גרינבערג מיט'ן מאן, בארים און איך

א חוץ נאך עפעס עטליכע לצים. קומען אן קיין פיטסבורג מזכה צו זיין די פיטסבורגער אידען מיט אונזער קונסט.

דיא שטאדט מאכט אויף מיר עפעס א שרעקליך פינסטערען איינדרוק.

דיא הייזער זיינען פעררויכערט, שווארץ, דיא גאסען שמוציגע, שטויביגע און די לופט איז אנגעפילט מיט רויך און גאז; דיא בערג ארום דער שטאדט און אפילו אין סאמע שטאדט זיינען עפעס וויא שווארצע גייסטער, אנגעברונזט און בייז און שרעקען מיט אויסגעלאשענע אויגען וויא טויטע מתים.

א שווידערליכען איינדרוק האט אויף מיר פיטסבורג געמאכט ביים ארייג־קומען דארט.

מיר זיינען פארפאהרען צו א אידען, א דזשאנק פעדלער מיט'ן נאמען „העריגג," אבגעדונגען ביי דעם מיסטער העריגג א גרויסע רום, און אט וואוינען מיר שוין אין פיטסבורג.

דיא פיטסבורגער אידען זיינען דאן געווען כמעט אלע דזשאנק פערלערס. זיי זיינען אבער געווען אנדערש וויא דיא אידען אין באלטימאר. דיא באלטימארער אידען, אז זיי זיינען געקומען אין טהעאטער פרייטאג אבענד, אדער שבת ביינאג, האט א נינערטע אדער אזוי א „שיקסעל" געמוזט פאר זיי טראגען דאס געלד צו קויפען טיקעטס ביים באקס אפיס... אין פיטסבורג איז עס ניט אזוי געווען. על כן האט מען געקענט האפען.

טאמאשעווסקי געהט זיך דורך איבער פיטסבורגער פיפטע עוועניו און בעקענט זיך באלד מיט צוויי רויטע ברידערלעך, דראגיסטען מיט'ן נאמען פינקעל־פערעל. דיא באים ווערען זעהר דערפרעהט פון דער פרעהליכער בשורה וואס קיין פיטסבורג זיינען געקומען אידישע עקטערס.

מען נעהמט זיך זוכען א טהעאטער. — ווייס איך וואס, וואו טהעאטער, ווען טהעאטער? מען האט קוים אויסגעזוכט א „האל," אן אלטע שענטי אויף היהנערישע פיסלעך, פול מיט לעכער אין דיא ווענד וויא א שטיינ פאר געגז — דאס ריכטיגע פלאץ צו שפיעלען טהעאטער...

מיין ארים קינדרעלע, אסתר'ל, האט נעבאך געליטען דיא פאר טעג דעם ריכטיגען גלות. עס איז נישט געווען אפילו אין וואס דאס קינד צו באדען. עס איז געווען קאלט און דאס קינד איז געלעגען איינגעוויקעלט אין שמאטעס.

מיר האבען אויפגעזוכט אונזער פילאדעלפיער פאטריאטקע, דיא מיסעס גינזבורג, און זיא האט אונז באלד געגעבען גוט אבצועסען, זיא איז געוועזען גוט אפ, האט געהאט א דזשולערי סטאר אויף פיפטע עווענין אין פיטסבורג, זיא האט מיר דאס קינד אבגעבארען אין איהרע א באליע און זיא האט אונז דריי, דאס הייסט בארים'ן מיך און דאס קינד אונזערס, ארויסגענומען פון דעם מיסטער הערינג און אונז אנגעדונגען אין א פיינערען געגענד, ביי א גויע, א רום מיט בארד פאר זעקס דאלאר א וואך און מיר האבען געלעבט וויא אמת'ע ארטיסטען, דאס הייסט, מיר האבען ניט געהאט מיט וואס פאר בארד צו בעצאהלען.

מיר האבען זיך גענומען גרייטען צו שפיעלען טהעאטער אין פיטסבורג.

דעם בעריהמטען האל האבען מיר וויא עס איז אויסגעלאמעט, אויפגעפיקסט און פארפוצט, וויא עס פאסט פאר דער קונסט, געמאכט א דעקאראציע וויא אין שעקספיר'ס צייטען און מיר פיהרען אויף מיט מזל מיט גליק, א מייסטער־ווערק אן אנטיק... „דער גרינער שוסטער אדער דער מאטראז,“ א דראמא אין 4 אקטען פון בארים טאמאשעווסקי.

דיא פיטסבורגער אידען זיינען געקומען און האבען הנאה געהאט פון אונזער קונסט, מיר האבען געמאכט א פאר דאלאר און האבען נאך מעהר הנאה געהאט פון דיא פיטסבורגער אידען.

איך קום אהיים פון'ם שפיעלען איז אונזער רום אנגעפילט מיט רויך, דיא אלטע גויע הערקעט זיך מיט מיין קינד און דאס קינד קוים וואס עס זשיפעט נאך פון גרוים וויינען. איך ווער געוואהר פון דער גויע אז ווען ניט זיא, איז מיין קינד שוין פארברענט אויף טוידט.

דיא בעהייצונג איז דארט געווען איין אלטמאדישע קאמין מיט ניי מארישע גאז, האט מען אונטערגעצונדען דיא גאז אונטער א פאר ציגעל און דאס האט געוואַרעמט. מיין קינד איז געלעגען אין א העמאקעל נישט ווייט פון פייער־פלאץ, דערביי זיינען געהאנגען א פאר שמאטעס, דיא שמאטעס האבען זיך אנ־געצונדען און איבערגעברענט דיא שטריקלעך פון מיין קינדס העמאקעל און דאס קינד איז געפאלען נאהענט צום פייער. א נס וואס דיא גויע האט דערהערט דעם קלאפ פון'ם קינדס פאל און זיא האט געראטעוועט מיין אסתר'לען פון פארברענט ווערען בשעת איך האב געשפיעלט טהעאטער אין פיטסבורגער האל.

אַ „יאָלד” וואָס מאַכט אונז פאַר „יאָלדען”

מיס טאמאשעווסקי, 20 יאהר אלט.

מיר האָבען געשפּיעלט טהעאטער אין פּיטסבורג, נור געלד האָבען אלין גע־מאכט דיא דזשאַנק פּעדלערס, נישט מיר עקטערס.

דאַרף אונז גוט באשערען דיא ברי־דער פינקעלפּערל, וועלכע זיינען געוואָ־רען געטרייע פּאטריאָטען פון דיא עק־טערס און ספּעציעל פון אונזער דירעק־טאָר, באָריס טהאָמאשעווסקי.

אום צו העלפען דער קונסט, זיינען דיזע צוויי ברידער געווען בערייט מקריב צו זיין מענשליכע קרבנות . . . זיי האָבען אָבגעזוכט איינעם אַ מיסטער ג. און איהם געבראכט אלס קרבן אויף דעם מזבח פון — פּאטריאָטסטוואָ.

מר. ג. איז געווען אַ נאאיווער סימפּאטישער יונגער מאן, אַ שטילער און עדעלער, אַ „זיידען קינד”, וויא מען זאָגט.

מיר האָבען איהם געמאכט פאַר „קאַסירער”, און אזוי וויא אַ קאַסירער־ איז אַ פעראַנטוואָרטליכער אמט אין אַ טהעאטער געשעפט, קען מען זיך דאָך נית פּערלאָזען אויף אבי ועמען, על כן נעהמט מען „סעקיוריטי”, וויא עס פיהרט זיך ביי־לייטען . . .

מר. ג. האָט אונז געבראכט צוויי הונדערט דאָלער, זיין גאַנץ אָרים פאַר־מעגען נעביך, און דאָס איז געווען זיי „סעקיוריטי” אלס קאַסירער.

מיר האָבען גענומען דיא „סעקיוריטי” און זיך אָבישעל באקליידט און באַ'שוך'ט. מיר האָבען אַ פּראָווע געטהאָן אַ פּאָר וועטשערינקעס און — אוים „סעקיוריטי”...

עס נעהען אוועק א פּאָר וואָכען. אין אונזער „קאַסע“ איז ווידער נישטאָ א פּעני, און אונזערע קינסטלער קלעהרען: וואו נעהמט מען נאָך אַזאַ יאָלד, א קאַסירער, מיט א פּאָר הונדערטער סעקיוריטי.

אָבער, וויא זאָגט ערגעץ דער העלד פון ווענעדיג: „א דאַנק גאָט, וואָס גאָט איז א פּאָטער“ . . . ער שפּייזט די ווערימלעך אונטער א שטיין און די אידישע אַקטיאָרען הינטער דיא קוליסען . . .

נישט ווייט פון פּיטסבורג, ס"ה דרייסיג סענט רייזע, איז פאַראַן א שטעטיל מיט'ן נאָמען „מעקיעס פּאָרט“. דיא פּיטסבורגער אידען רופען דאָס „מאַסקיטאָ פּאָרט“. אָט פון דעם דאָזיגען שטעטיל קומט צופאָהרען א איד קיין פּיטסבורג און זאָגט אונז אָן דיא גוטע בשורה אַז ער איז א איד מיט ממתקים און וויל ווערען א מענעדזשער. אָך, מיט'ן גרעסטען כבוד, ווער, פּעטערל, מענעדזשער, אבי גיב געלד! אָבער דער „מעקיעס פּאָרטער“ אידעל איז אַפּנים מעהר טאַלאַנט פון אונז קינסטלער און אז עס קומט צו געלד געבען, איז אנשטאָט געלד גיט ער א תירוץ, נעמליך: זיין גאַנץ קאַפּיטאַל איז אין מעקיעס פּאָרט, ביי זיך האָט ער נישט קיין געלד, ער איז שוין, זאָגט ער, אַזאַ איד מיט אַזאַ טבע, נשט צו האַלטען קיין געלד מט זיך ווען ער איז אונטערוועגענס . . .

בקיצור, מיר זעהן איין אַז דער איד איז געריכט, נאָר ער וויל נישט מיט זיך האַלטען קיין געלד, וואָרים, וויא זאָגט ער, עס קען דאָך נאָך חלילה טרעפען א „מאַליער“, גזלנים קענען איהם חלילה בעפּאַלען, יםקאָטערס קענען איהם אויפפרעסען. מאַלע וואָס עס קען טרעפען מיט א מענשען ווען ער פאָהרט אוועק פון „מעקיעס פּאָרט“ קיין פּיטסבורג, א מהלך וואָס קאָסט גאַנצע דרייסיג סענט פאַהרעכץ . . .

מיר גלויבען, אַלזאָ, דעם אידען און אין א פּאָר טעג אַרום פאָהרען מיר אַרויס קיין „מעקיעס פּאָרט“ צו שפּיעלען טהעאַטער.

דאָס אידעל, אונזער מענעדזשער, הייסט עס, זיצט אַליין אין קאַסע און „זשויבט“ דיא קוואָדערס און האַלבע דאָלערס. מיר געהען זיך אָנטהאָן, גרימירען, און אָט שפּיעלען מיר שוין פאַר דיא אידען פון „מעקיעס פּאָרט“ אונזער מייסטערווערק „דער מאַטראָז, אָדער, דער גרינער שוסטער“.

אָבגעשפּיעלט דעם ערשטען אַקט — אונזער מענעדזשער ווייזט זיך נים צו אונז... עס איז נאָך'ן צווייטען אַקט — קיין מענעדזשער זעהט מען אין דיא אויגען ניט אָן, שוין פאַרטיג דער דריטער אַקט — דער מענעדזשער קומט אַלץ נישט אַרויף צו אונז אויפ'ן ביהנע. טראַכטען מיר, אַז מסתמא זיצט ער נאָך אין

באקס אַפּיס און חשבון'ט דיא געלדער... מיר האָבען אָבגעשפּיעלט דיא פּיעסע, זיך ארומגעוואשען דיא שמינקע און פרעהליך מארשירען מיר צום באקס אָפּיס צו אונזער מענעדזשער.

צוגעקומען צום באקס אָפּיס — ס'איז פינסטער. מיר צינדען אָן דיא געז, עס ווערט ליכטיג, מיר דערזעהען דעם ליידיגען צימערל און עס ווערט אונז פינסטער אין דיא אויגען... וואו מענעדזשער, ווען מענעדזשער? ער איז וויא אין דר'ערד אריין און ביז צו היינטיגען טאָג . . .

מיר בלייבען אין מעקיעם פּארט אָהן א פּעני ביי דער נשמה, קוים וואָס מיר האָבען זיך איינגעבעטען ביים בעל הבית פון'ם האָל, עפּעס א גראָבער דייטש, אז מיר זאָלען מעגען איבערנעכטיגען אין האָל, דאָס הייסט, אין סאלון אויף די רונדע טישלעך . . .

אויף מארגען — א קאלטער ווינטער־מארגען איז דאָס געווען, — האָבען מיר, דיא אידישע אקטיאָרען, גענומען א „שפּאציער" אין שנעע אין אין קעלט, מיט'ן געדאנק, אז מיר זאָלען פּאוואָלינקע אזוי אוועקשפּאצירען קיין פּיטסבורג. נור כדי נישט צו בלאָנדזשען, ויינען מיר אוועק צום דיפּאָ אום צו געהן גלייך מיט דער באהן־ליניע.

אויף דיא הענד האָב איך געטראָגען מיין קליין שוואך קינדעלע, איינגעוויקעלט אין שמאטעס פון פארשיעדענע „העלדען", און אזוי האָבען מיר געבראזשעט אין שנעע. ביים דיפּאָ האָט זיך טהאָמאשעווסקי באקענט מיט א קאָנדוקטאָר, איהם דערצעהלט אונזער ביטערע לאָגע און דער קאָנדוקטאָר האָט רחמנות געקראָגען אויף דיא אידישע קינסטלער און האָט אונז ארויפגענומען אויף א פראכט טריין, אין קאלטע אָפּענע וואגאָנעס. אָבער מיר האָבען געדאנקט גאָט דערפאר און מיר זיינען בשלום אָנגעקומען צוריק א היים, קיין פּיטסבורג.

אין עטליכע טעג ארום איז צו אונז אָנגעקומען א גאַסט, דיא געוויסע פּרימאדאָנא וואָס אונזער דירעקטאָר האָט ענטדעקט אין פילאדעלפיא. בשעת מיר האָבען געשפּיעלט אין „דראמאטיק האָלל", „דיא ווייסע" אקטריסע איז געקומען צו אונז.

ס'איז געוואָרען אין דער משפחה א שטיקעל סומאטאכע. עפּעס האָט מען זיך געהאלטען אין איין סוד'ן זיך. איך האָב ניט געוואוסט פון די סודות, און אז כ'האָב געפּרעגט מיינע שוועגערינס וואָס שושקעט מען זיך עפּעס אזוי, האָט מען מיר געענטפערט, אז מען פּלאנעוועט אוועקצופאָהרען פון פּיטסבורג צוריק קיין פילאדעלפיא.

איך האָב זיך אפילו גע'חידוש'ט אביסעל, פאר וואָס מען דאַרף דאָס האלטען בסוד, אז מיר ווילען פאָהרען צוריק קיין פילאַדעלפיא, אָבער איך האָב גאַנץ גוט געוואוסט, אז מיר זיינען שילדיג געלד צו א פּאָר פּיטסבורגער אידען, וויא גראָסערי לייט, בוטשערס, און עפּעס א פּאָר שניידערס, און אזוי סטאָרקיפּערס, וואו מיר קינסטלער האָבען „איינגעקויפט" זאבען אום אָנצוהאלטען אונזער שטאַנד אלס קינסטלער און אויסזעהן אריסטאָקראַטיש . . .

אָבער דעם אמת'ן סוד ווארום מען האָט זיך גע'סוד'עט בשעת „די ווייסע" אקטריסע פון פילאַדעלפיא איז צו אונז געקומען, בין איך ערשט געוואָהר געוואָרען שפּעטער . . .

אונזער ציגיינער־לעבען

עס האָט זיך ביי אונז אָנגעהויבען א שמחה וואָס האָט זיך אויסגעלאָזען מיט—א חתונה.

די יונגע פּרימאַדאָנא, „די ווייסע," וואָס איז געקומען צו אונז אַזש קיין פּיטסבורג, איז פּלוצלונג געוואָרען מיטענדרינען א כלה פאר אונזער קאַסירער מר. ג.

מיינע שוועגערינס זיינען געווען אין זיבעטען הימעל פאר גליק, און זיי האָבען בעשיינפּערלעך געזעהען אז דאָס פּאָרעל איז א זיווג מן השמים. מען האָט נישט געלאָזען די ליעבע זאָל זיך ח"ו אָבקיהלען און באלד געאיילט עס זאָל זיין די חתונה . . .

איך האָב מיך אויך געפרעהט, פּשוט פאר רחמנות אויף דער פּרימאַדאָנא—זאָל נאָך א אידישע טאָכטער חתונה האָבען. מיר האָבען געפּראַוועט א חתונה מיט אלע פּישטשעווקעס. אונזערע כלי זמר פון טהעטאער האָבען געשפּיעלט. מען האָט געגעסען הערינג מיט לעקעך און געשפּיעלט אין „פאַנדען." אלע מאָל האָט, פאַרשטעהט זיך, די כלה פערשפּיעלט א פאַנדען און האָט געמוזט זיך קושען מיט אלעמען. הכלל, מען האָט זיך זעהר משמח געווען. נור די כלה אליין איז עפּעס געווען בלאַס . . . אלע ווײלע האָבען זיך איהר געביטען די קאָלירען אין פנים און זי האָט געוויינט — געהאלטען אין איין וויינען. איך האָב איהר געטרייסט, אויסגערעדט איהר דאָס הארץ, אז אלע מיידלעך דאַרפען חתונה האָבען. וואָס זאָל מען טהאָן? ס'איז שוין אזא גזר מן השמים . . .

גאָט האָט געהאָלפען, איבערגעקומען די חתונה פון אונזער קאַסירער מר.

ג. מיט דער פריכאראנא, די „ווייסע" מיידעל, און מיר שפיעלען ווייטער טהעאטער. אבער די פיטסבורגער אידען האבען אונז שוין דערקאנט און—אויפגנערעגט קומען אין טהעאטער אריין. שולדיג זיינען מיר שוין אין היבשע עטליכע גראסערים מיט שניידערס און מיר „פאקען איין" שטילערהייד און היידא צוריק קיין פילאדעלפיא.

געקומען קיין פילאדעלפיא, האבען מיר געדונגען א הייזקע אויף נארטה פינפטע סטריט און די גאנצע משפחה, מיט אונזער ניי יונג פארעל, מופען אריין אלע אין אונזער איינענער היים.

אונזער דירעקטאר וויל אנפאנגען שפיעלען טהעאטער, אבער עס פעהלט „סחורה," פיעסען הייסט עס. פאהרט ער זיך ווידער דורך קיין ניו יארק אום צו זעהן א באר באריזמעלונגען אין די ניו יארקער טהעאטערע (דאמאלסדיגע „אריענטאל" און „רומעניען אפערא הויז"), כדי צו קריגען די סוזשעטען, צו וועלכע ער וועט מאכען די „פראזא" און עס וועט זיין נייע מייסטערווערקע, ווי אלע מאל.

בשעת ער זיצט אין זילבערמאן'ס „אריענטאל טהעאטער" און פארשרייבט אויף א שטיקעל פאפיער וואס עס שפיעלט זיך אויף דער ביהנע, קומט צו איהם צו א מאן און זאגט איהם, אז זילבערמאן וויל איהם זעהן. טהאמאשעווסקי געהט אריין צו זילבערמאנען. זילבערמאן בעט איהם העפליך זיצען און פרעגט איהם נאך העפליכער:

„איז אייער נאמען באדים טהאמאשעווסקי?"

„יעס."

„איהר שפיעלט טהעאטער אין פילאדעלפיא?"

„יעס."

„איהר זייט דער דירעקטאר?"

„יעס."

זילבערמאן האט אויף איהם א בייזען קוק געטהאן און געביטען זיין טאן, לאמור, אזוי צו זאגען:

„דו קומסט צו אונז גנב'ענען פיעסען, דו האסט דא גע'גנב'עט „יהודה המכבי" (אויפהויבענדיג א האנד), ארויס, א רוח אין דיין . . . ."

און אונזער דירעקטאר קומט אהיים קיין פילאדעלפיא א ה ן פיעסען.

שלעכט, טרויעריג אין דער משפחה. מען פערדיענט נישט און מען מוז חנפ'ענען די אלטע (טהאמאשעווסקי'ס מוטער) זי זאל עפענען דאס קניפעל און בעצאהלען די 18 דאלער רענט און געבען צו אכל'ן. אונזע רפיטסבורגער קאסירער,

מר. ג., נעהט אום פער'חלום'ט, אומעטיג און אז איך פרעג איהם, וואס זארגט ער, מיר זיינען דאך אלע אויף צרות, ענטפערט ער: „מיסעס טהאמאשעווסקי, ס'איז נישט גוט.“ און „די ווייסע,“ דאס יונגע ווייבעלע זיינס, ווייזט זיך גלאט ניט פאר קיין מענשען . . . .

פרעהליך און לעבעדיג פלעגט זיין ביי אונז אין שטוב איין טאג—טאג־טאג. אלע ווייבער פלעגען זיך אויסשטעלען ארום די קיילעכדיגע באליעס און וואשען די וועש, אז ס'איז געווען א מחיה צו קוקען. און אמת'ע וועשארניע איז דאן געווען ביי אונז. מערי עפשטיין, פעני גרינבערג, די אלטע און איך זיינען געשטאנען ביי בעזונדערע באליעס און איטליכע האט זיך געוואשען איהר ביסעל ארימקייט—אמת ארטיסטיש.

טהאמאשעווסקי איז געווען ביזי. ער איז אומגעלאפען זוכען א נס ווי אזוי מיר זאלען אנהויבען פארדיענען געלד. און עפשטיין האט שוין פארגעשלאגען מיר זאלען פאהרען קיין ניו יארק און זיך נעהמען פאר די „קאטערינקעס“ און נעהען העמדלאך.

איינמאל קומט טהאמאשעווסקי אהיים מיט א גדולה און זאגט אונז אן א בשורה, אז רודאלף מאקס איז נעקומען אין פילאדעלפיא. יעצט זיינען מיר געראטעוועט. מיר וועלען נעהמען רודאלף מאקס אלס „אטרעקשאן“ און שפיעלען טהעאטער. אונזער דירעקטאר ליפט אוועק אין נאדלער'ס קאפעע און בעט זיך איבער מיט מאקס'ן (פון דעם אמאליגען קריעג בשעת ער האט געשפיעלט מיט גארטענשטיינען און איז געווען אונזער קאנקורענט), און זיי קומען ביידע אריין אין שטוב לעבעדיג און פרעהליך.

מען שטעלט טהעע מיט ווארעני און דער דירעקטאר שטעלט פאר מאקס'ן אונזער קאמפאניע: פעני גרינבערג אלס פרימאדאנא, מיך אלס סוברעטין או דראמאטיסטקע, מערי עפשטיין אלס מוטער־ראליסטין און גראנד־דאמע און „די ווייסע“ אלס ראליסטין פאר אונגליקליכע יונגע מיידלאך . . . עפשטיין אלס סופלער און גרינבערג אלע אזוי אן עקטער, אהן א ושאנר . . . א חוץ נאך איינינע אקסיארלעך.

מען טרעט צו צו ביזנעס. מיר האלטען, הייסט עס, א מיטינג מיט אונזער איינענער „יוניאן“ אויף אויסצוגלייכען זיך מיט די פערדיענסטען. מען רעדט און מען טענה'ט, ביז עס קומט צו דער פראגע פון אדווערטייזען. אונזער דירעקטאר זאגט, אז ער איז בילכער און זיין נאמען דארף זיין צום ערשטען אויפ'ן פאסטער, און מאקס טענה'ט, אז ער איז דער גאנצער מאגנעט און זיין נא־

מען דארף זיין צום ערשטען. דער דירעקטאָר שרייט: „א י ך האָב דאָס טהעאַ־טער, א י ך בין בעל הבית.“ און מאַקס ענטפערט: „אָבער א י ך קען דאָך שפּיע־לען!“ מען האָט אזוי לאַנג געטענה'ט, ביז מאַקס הויבט זיך אויף און זאָגט: „גוד באַי!“ און—אוים ביזנעס.

מיר בלייבען אלע זיצען מיט אויסגעסאַלאַפּעטע אויגען און מיר שווייגען. וואָס טהוט מען דאָ? ווי מאַכט מען, אז דער בעריהמטער „כבוד“ זאָל אוועק פון אונזער דירעקטאָר און זיך אויסברעכען א פוס, ער זאָל מעהר נישט קענען קומען צוריק, אום מיר זאָלען זיך פעראייניגען מיט מאַקס'ן און פאַרדיענען אויף א לע־בען? מיר פּרובירען שטילערהייד א מורמעל טהאָן צום דירעקטאָר, אפשר וואָלט געווען א סברא, אז מען זאָל נאָכגעבען מאַקס'ן און זאָל זיין נאָמען שטעהן צום ערשטען? אָבער אונזער דירעקטאָר ליארעמט און שרייט, אז איידער מיר זאָלען שפּיעלען אונטער יענעם, איז שוין גלייכער שטאַרבען פאַר הונגער. וואָס הייסט אימיצער אנדערש זאָל צונעהמען דעם כבוד און שטעהן דער ערשטער אדווער־טייזט, ווען מיר זיינען דער סטאַר?

עס האָט גאָרנישט געהאָלפען. דער דירעקטאָר איז געבליבען ביי זיין כבוד און מיר זיינען ווידער געבליבען אָהן א שתיקעל ברויט אין שטוב . . .

אונזערע אימפּאָרטירטע סטאַרס

מרס. טאָמאַשעווסקי, 21 יאהר אלט.

רודאָלף מאַקס איז אלץ אומגעגאַנגען ביי אונז אין פילאַדעלפיא און ניט געשפּיעלט. דאָס טהאַליאַ טהעאַטער איז פאר איהם אליין געווען שווער צו נעהמען, דעם דראַמאַטיק האָל האָבען מיר געהאַלטען און מאַקס האָט נישט געהאַט וואו צו שפּיעלען. עס זיינען אַזוי אַוועק צוויי וואָכען אין „פּאָליטיקע" צווישען דעם סטאַר קאָמיקער און דעם סטאַר דירעקטאָר.

ענדליך האָט מען זיך געאייניגט אַזוי, אַז „דער וואָלף זאָל זיין זאַט און דאָס שעפּעלע זאָל גאַנץ זיין." מען האָט נעמליך ענטדעקט אַ ענטדעקונג, ווי אַזוי צו אַדווערטייזען אויף די פּאָסטערס, אַז ביידע נעמען פון די „טרעגער דער קונסט" זאָלען האָבען כבוד און נישט ליידען קיין בזיון... מען האָט דעם פּאָסטער געשריבען אַט אַזוי:

— באָריס טהאָמאַשעווסקי צוזאַמען מיט רודאָלף מאַקס! —

— רודאָלז מאַקס צוזאַמען מיט באָריס טהאָמאַשעווסקי! —

געדרוקט מיט די גרעסטע אותיות, פערשטעהט זיך, און מיר פאַנגען אַן בשלום שפּיעלען אין דראַמאַטיק האָל.

די ערשטע וואָך האָבען מיר געשפּיעלט מאַקס'עס רעפּערטואַר, ווי „דער יתום אין געפאהר," „משה'לע סאָלדאַט" און „דאָס געהיימניס פון לאָנדאָן"; אויף די „צווייטע וואָכע" האָבען מיר איינשטודירט אַ נייע פּיעסע „חיים אין

אמעריקא," פון רודאלף מאקס, אנטליהען פון אן ענגלישע מעלאדראמא „דהי בוירגלאר." (דער „חיים אין אמעריקא" האט שפּעטער געבראכט א סך טויזענדער אין ניו יארק.)

דער אינהאלט פון „חיים אין אמעריקא" איז, פארשטעהט זיך, העכסט נאַטירליך און רעאליסטיש, ווי א קאמפּאט פון יאכען פלאסטער . . . אבער די איבער־ראשונגען זיינען געוואלדי־גע. חיים, א איד וואס האט געהייסען חיים, קומט קיין אמעריקא צו זיינעם א ברודער, וואס האט א פערמעגען פון צוויי טעכטער מיט א סך באנק־ביכלאך. איין טאכטער האט, מיט מזל, חתונה פאר א געוויסען דזשענ־טעלמען, מר. דזשעק היימס, און מען גיט זיך אב מזל טוב. שפּעטער ווייזט זיך ארויס, אז דער דזשענטעלמען איז גאר, ניט פאר קיין איד געדאכט, א גנב, און עס ווערט טראבעלדיג די געשיכטע. אין א פאר יאהר ארום קומט דער גנב גנב'ענען און טרעפט „דזשאסט" אין זיין אייגענע הויז . . . זיין ווייבעל דערשרעקט זיך און חלש'ט און עס ווערט א טומעל. כאפט זיך דערווייל דער מיסטער גנב ארויס און אנטלויפט. אבער אויף זיין מזל שלאפט גראדע נישט די פאליציי און איינער א פאליסמען שיסט איהם, דעם באנדיט. ברענגט מען דעם געשאסענעם גנב צוריק אהיים און ער מאכט זיך רעדי צום שטארבען. נור איידער ער שטארבט ווייזט זיך ארויס, אז ער איז גאר א זוהן פון דעם ארימען, כשר'ען, עלענדען „חיים אין אמעריקא" . . .

ארימער חיים!

טהאמאשעווסקי האט געשפּיעלט דעם העלד „דזשעק היימס." דער דזשענ־טעלמען טהיעף; מערי עפשטיין אלס „אסתר," זיין פרוי; רודאלף מאקס, אלס לאיער „הערריי הערריסאן" און איך אלס „מערי," זיין געליעבטע. אן אקטיאר מיט'ן נאמען האבער האט געשפּיעלט „חיים."

מיר האבען געמאכט א געוואלדיגען „היט" מיט „חיים אין אמעריקא."

מיר האבען ווייטער געשפּיעלט אין דראמאטיק האל און נאך עטליכע וואכען שפּיעלען פארלאזט אונז רודאלף מאקס און פאהרט צוריק אוועק קיין ניו יארק.

אונזער דירעקטאר האט איינגעזעהן, אז די פרישע סטארס ברענגען דעם עולם אין טהעאטער אריין, און צו זיין א דירעקטאר איז גאר נישט אזוי שלעכט. האט ער אימפּארטירט נייע סטארס אויס ניו יארק. ער האט געבראכט דעם קאמי־קער טאנצמאן מיט'ן ווייב, די פרימאדאנא מאדאם טאנצמאן.

ווידער נייעס, ווידער סטארס, ווידער גוטע איינגאהמעס.

מיר האבען געשפּיעלט מיט די טאנצמאנס די פּיעסען „שולמית," „בר

כוכבא" און „אחשורוש אָדער אסתר און המן." מיר האָבען שעהן פּערדיענט און דער עולם איז געווען צופריעדען. דאָס האָט אָבער לאַנג נישט געקענט אַנהאַלטען און מיר האָבען געמוזט האָבען נייעס.

דאָס טהעאַטער אַן־און־פּאַר־זיך איז ווי א מיהל: אַבגעמאָהלען א טשווערטקע תבואה, מוז מען האָבען פרישע. כסדר מאָהלען איין ביסעל תבואה קען מען נישט, מען מוז האָבען נייע.

אונזער דירעקטאָר האָט דאָס דערשפּירט גלייך ווי עס פלעגט אָנהויבען וועררען שוואַך די קאַסע. איהם האָט אָבער פאַרשמעקט דאָס דירעקטאָרסטוואָ און די ניו יאָרקער סטארס האָט פּאַרשמעקט די ווייזדישעס, וואָס אונזער דירעקטאָר פלעגט צאָהלען צו די גאַסטראָלירענדע קינסטלער, און מען האָט אָנגעהויבען קומען קיין פילאַדעלפיא שפּיעלען טהעאַטער ביים דירעקטאָר טהאָמאַשעווסקי.

נאָך די מאַנצמאַנס זיינען געקומען מר. קארפּ, וועמען כ'האָב שוין געקענט פון באָסטאָן, בשעת מיר האָבען דאָרט געשפּיעלט, און אויך זיין פרוי, סאָפיא קארפּ, וועמען כ'האָב געזעהען צום ערשטען מאָל אין פילאַדעלפיא.

סאָפיא קארפּ איז דאַן געווען א בילד־שעהנע און סימפּאַטישע שוישפּיעלערין. זי האָט געהאַט א זיסע שטימע צום זינגען, נור זי האָט געהאַט א שוואַכקיים צו דער דייטשער שפּראַך . . . די ראָלען „שולמית," „דינה" און נאָך אַזעלכע אידישע טעכטער האָט סאָפיא געשפּראָכען אויף דייטשיש . . . עס איז דאַן געווען אָנגענומען אין אידישען טהעאַטער (און נאָך אפילו היינט אויך! . . .), אז מען שפּיעלט א „בעסערען מענשען," מוז מען רעדען אַביסעל דייטש, ווארים פּראָסט אידיש רעדט מען נור ווען מען שפּיעלט א בעל־עגלה אָדער א שוחט . . .

געשפּיעלט האָבען מיר אַלץ דיעזעלבע פּיעסען וואָס זיינען דאַן געווען אין אונזער רעפּערטואַר,-און קיין סך זיינען זיי דאַן נישט געווען. ווידער אַמאָל „שולמית" און אָבער אַמאָל „אחשורוש אָדער אסתר און המן." אָבער צוליעב די נייע סטארס האָט מען ווי עס איז געבראַכט די אידען אין טהעאַטער אריין און מיר האָבען פּאַרדיענט אויף צו לעבען. אונזער קונסט האָט זיך ביסלעכווייז געמאָלקען אויף צו שפּייזען די קינסטלער.

דאָס איז געווען שוין אים זומער, האָבען מיר דעם חודש דזשולייט אַבגעשטעלט דאָס שפּיעלעכץ אום אָנצוזאַמלען זיך מיט פרישע כוחות פאַר דעם קומענדען סיזאָן, ווארים פון קיין מלאכה האָט שוין ביי אונז קיינער נישט געטראַכט. עס איז שוין געווען א פּערפּאַלענע זאַך, אז מיר זיינען אַלע קינסטלער פון גאָטעס־גנאַדען

און ארבייטען זאלען „פראסטע" שניידער. מ י ר דארפען שפיעלען אידיש טהעאטער . . .

אנפאנג אויגוסט האבען מיר געקראגען א געוואלדיגען סורפרייז פאר אונזערע אידען אין פילאדעלפיא. גאנצע צוויי וואכען האט אונזער דירעקטאר אדווערטייזט די גוטע בשורה, אז „נאך שווערע מיה און פיעלע קאסטען" איז אונז ענדליך געלונגען צו קריגען קיין פילאדעלפיא קיין אנדערע, ווי די בעריהמטע קינסטלערין מאדאם ס ע ר ע ח י י מ א ו ו י ט ש ־ ה י י נ ע און דעם גרויסען ארטיסט אויס לאנדאן, דעם נשר הגדול, מ י ס ט ע ר י א ק א ב א ד ל ע ר.

מיר ווערען פארטונקעלט פון אדלער'ן

ווען יאקאב אדלער איז אימפארטירט געווארען קיין פילאדעלפיא אונז העלפען מאכען א לעבען, איז ער שוין געווען בעריהמט אלס שוישפיעלער. ער איז געקומען קיין אמעריקא צוליעב זיין פאפולאריטעט. אדלער האט געשפיעלט אין לאנדאן און דער ניו יארקער אקטיאר־מענעדזשער, היימאוויטש, איז ספעציעל געפאהרען קיין לאנדאן און איהם געבראכט אהער. נאכדעם וויא אדלער האט אבגעשפיעלט אין טהאליא טהעאטער אין ניו יארק עטליכע וואכען, איז געשעהן עפעס א מחלוקה צווישען איהם מיט'ן מענעדזשער און אדלער האט פארלאזען ניו יארק און איז געקומען צו אונז, קיין פילאדעלפיא.

קיין גרעסערע פרייד איז, דוכט מיר, נישטא אויף דער וועלט, וויא דיא פרייד וואס האט דאן ביי אונז געהערשט ווען אדלער איז געקומען צו אונז שפיעלען טהעאטער. דיא וואונדער און לעגענדען וואס מען האט דערצעהלט וועגען איהם איידער ער איז געקומען קיין אמעריקא זיינען געווען גענוג איך זאל מיר האבען פארגעשטעלט אזעלכעס וואס נור דיא פאנטאזיע קען אויסמאהלען. איך פלעג שטענדיג מיינען אז אדלער איז נישט קיין געוועהנליכער ערדישער אקטיאר, נאר א נאט פון דיא הימלען. כ'האב מיר פארגעשטעלט, אז אדלער זיצט ביים טיש, למשל, און וויל טהעע, דערלאנגט מען איהם א נאלדענע „גלאז" מיט קאלטע וואסער און ס'איז גענוג איין קוק פון אדלער'ס פייעריגע קינסטלער־אויגען, אז דאס קאלטע וואסער זאל ווערען הייסע זודיגע טהעע.

כ'האב געגלויבט אז אדלער קען שפיעלען א יונגען מאן און זאל פלוצים, פאר אלעמען אין די אויגען, ווערען אן אלטער זיידע, פון זיך אליין, אהן גרים און אהן א מאסקע, נאר פשוט אין איין מינוט זאל איהם אויסוואקסען א נאטיר־

ליכע לאנגע באָרד מיט גרויע האָר... ווייל מען פלעגט דערצעהלען אז אדלער שפיעלט אלצדינג נאַטירליך, אַט פונקט וויא אין לעבעדיגען לעבען, פונקט וויא א מענש, ניט קיין עקטער.

פיעלע מאָהל ווען איך פלעג הערען אז אדלער שפיעלט נאַטירליך וויא אין לעבען, פלעג איך מיר אפילו חידוש'ן: וואָס הייסט שפיעלען וויא אין לעבען.

מען דאַרף דאָך „עקטען", גלאַט רעדען וויא אלע מענשען איז דאָך קיין קונץ נישט. נור איך פלעג מיר פאַרענטפערען מיט איין וואָרט: אדלער. וויא באלד אדלער שפיעלט אזוי וויא מען זאגט, מסתמא ווייזט ער אין נאַטירליכקייט אויך קונצען...

און אט איז אדלער דאָ ביי אונז אין פילאַדעלפיא און מיר וועלען מיט איהם צוזאמען שפיעלען טהעאַטער.

אויף די מאַדאַם הייטמאַוויטש־היינע, וועלכע איז געקומען צו אונז מיט אדלער'ן, איז שוין דאַן געווען זעהר פאָפולער. זיא האָט געהאַט א נאָמען אלס גוטע זינגערין און גוטע שוישפיעלערין, און מיר האָבען זיך געפיהלט העכסט גליקליך צו האָבען ביי אונז אזעלכע צוויי קינסטלער־געסט וויא יאַקאָב אדלער און סאָניא הייטמאַוויטש־היינע.

לכבוד דיא גרויסע געסט האָט אונזער דירעקטאָר געוואָלט נעהמען דאָס „טהאַליא טהעאַטער", אָבער דער אייגענטהימער, דער דייטש, מר. בעסט, האָט זיך ענטזאגט צו האָבען צו טהאָן „מיט די יודען און מיט דען יודישען קינסטלער־באַנדע". מיר האָבען זיך אלזאָ געמוזט באַנוגענען מיט אונזער אלטען דראַמאַ־טיק האָלל.

מיר האָבען זיך גענומען מאַכען פּראָבע פון „אוריאל אקאָסטאַ". אָבוואָהל מיר האָבען דאָס שטיק שוין אונצעהליגע מאָהל געהאַט געשפּיעלט, האָט אָבער אדלער דורכאויס געוואָלט מיר זאָלען מאַכען פּראָבען דערויף. איך קום צו א פּראָבע און הער דיא ווערטער פון „אקאָסטאַ", אבער איך זעה גאָר אַ אַנדער פּיעסע, ס'איז גאָר אַן אַנדער „אקאָסטאַ" וויא מיר האָבען געשפּיעלט, ס'איז אַן אמת'ער „אקאָסטאַ"...

אדלער'ס ערשיינען אין פּריוואַט לעבען איז תמיד געווען אנדערש וויא פון אלע מענשען'ס — דאָס איז געווען דער איינדרוק וואָס אדלער האָט אויף מיר געמאַכט, ווען איך האָב איהם צום ערשטען מאָהל דערזעהען. אין יעדען ריהר זיינעם, אין זיין יעדען בליק איז געווען אזעלכעס וואָס נור אדלער, און נישט קיין אַנדערער, האָט דאָס פאַרמאָגט.

זיין האלטונג איז געווען אימפאנירענד, נישט ווילענדיג אפילו, האט ער באַ־צוואונגען און געצויגען אויף זיך אלעמענס בעוואונדערונג. ער איז געווען (און איז געבליעבען) מאיעסטעטיש.

סאניא חיימאוויטש־היינע איז דאן געווען דיא שעהנסטע פרוי אויף דער אידישער ביהנע. כאטש זיא האט געהאט קליינע אויגען, זיינען זיי אבער געווען וויא גרויסע שפיזען; א בליק פון איהרע אויגען האט געקענט דורכשטעכען און פערוואונדען יעדען מאן — און אפילו יעדע פרוי. איהר פיגור איז געווען ווי פון מארמאר געטאקט און זי פלעגט זיך קליידען אויף דער ביהנע און אויף אין לעבען, אזוי חנ׳עוודיג, דאס אלעס אויף איהר האט געלעבט און געזונגען פון לעבען.

זיא האט געשפיעלט „יהודית“, און אדלער „אקאסטא“.

די פארשטעלונג איז פון פילאדעלפיער פובליקום אויפגענומען געווארען מיט אזא בעגייסטערונג, מיט אזעלכע אוואציעס, דאס איך האב געמיינט, אז קיין גרעסערעס און בעסערעס טהעאטער־שפיעלען איז נישטא אויף דער גאנצער וועלט. איך האב שוין פאנטאזירט, אז באלד, באלד, און עס וועלען ביי אונז אידען אויפקומען אזעלכע קינסטלער שוישפיעלער, דאס דיא גוים וועלען זיך שע־צען גליקליך ווען מיר וועלען זיי אריינלאזען זעהן, כדי זיי זאלען זיך לערנען וואס הייסט שפיעלען טהעאטער...

מיר האבען אויך געשפיעלט „משה׳לע סאלדאט“, „דער בעל תשובה“ און „דיא ציגיינערין“. סאניא חיימאוויטש־היינע אלס „דיא ציגיינערין“. קיין שעהנע־נ ע ציגיינערין וויא סאניא האט געשפיעלט האט מען צווישען דיא ציגיינערקעס אפילו נים געקענט געפינען. איהר ארויפקומען אויף דער ביהנע האט געווארפען א כישוף אויפ׳ן גאנצען פובליקום. זיא האט אלעמען היפנאטיזירט מיט איהר צויבער און מיט איהרע דורכדרינגליכע שפיציגע אויגען. איהר שפיעלען איז געווען זיס און אנגענעהם פונקט וויא א זיסער חלום, און פונקט וויא מען פיהלט באנג ווען אזא זיסער הלום ווערט פערשוואונדען און מען ערוואכט צו דער גרויער, פראסטער וואכעדיגקייט, אזוי האט דאס פובליקום געפיהלט ווען סאניא חיימאַ־וויטש־היינע האט אויפגעהערט שפיעלען און איז אראפ פון סצענע. מען האט איהר נישט געוואלט אבלאזען, מען איז נישט מיעד געווארען צו זעהן זיא אויף דער סצענע.

אונזערע אייגענע קינסטלער־משפחה איז געווען אין זיבעטען הימעל פאר גליק, אונזער סטאר־דירעקטאר האט אפילו פארבוינען זיין בעריהמטען „כבוד“.

אבי ס'זאל אדלער'ן זיין אנגענעהם מיט אונז צו שפּיעלען, ער זאל זיך פּיהלען קינסטלעריש בעפריעדיגט. למשל, אזעלכע ראָלען וואס אונזער סטאר־דירעקטאר וואלט קיינמאל נישט געשפּיעלט, וויא באַטער־ראָלען (אידען מיט בערד), וואס דאן האט עס געהייסען א באליידיגונג פאר א געוועהנליכען שוישפּיעלער, בפרט נאך פאר א סטאר־דירעקטאר — אזעלכע ראָלען האט אונזער סטאר־דירעקטאר געשפּיעלט און איז געווען צופריעדען, אבי צו שפּיעלען אין איינעם מיט יאקאב אדלער.

אז „אידען מיט בערד" קענען אויך זיין הויפּט־ראָלען, ווי „דוד משה'לעס" (פון „קעניג ליער"), אדער וויא „יעקב בערמאַן" (פון „אייביגען וואנדערער") האבען מיר, אידישע קינסטלער, דאן נישט געוואוסט. א הויפּט ראָלע אין א „פּלעי" האט געמוזט זיין א העלד וואס האט ליעב צו זיין גלאט ראזירט און טראַגען טייטס... אבער נישט א באָרד מיט א קאפּאָטע.

א פּאר וואָכען האבען מיר געשפּיעלט צוזאמען מיט אדלער'ן און מיט סאָניא היימאָוויטש־היינע. מיר האבען געמאכט גוטע געשעפטען און אלע זיינען מיר געווען העכסט צופריעדען.

נור פּלוצים לאזט אונז אדלער איבער אין מיטען־דערינען און ווערט פערשוואונדען פון פילאדעלפיא.

א „סטאַר" אַראָפּ, אַ „סטאַר" אַרויף

ווען אדלער איז פּלוצים אוועק פון פילאדעלפיא און אונז געלאָזען אין מיטען פּראָבירען פון א נייער פּיעסע, זיינען מיר געווען העכסט פערצווייפעלט. אונזער דירעקטאר האט איינפאך נישט געוואוסט וויא אויסצופּלאָנטערען זיך פון א סקאנדאל פון פובליקום. פּאָוסטערס זיינען שוין געווען ארויסגעלאָזען, אדווער־טייזענדיג יאקאָב אדלער און מאדאם חיימאָוויטש־היינע אין א נייעם מייסטער־ווערק מיט'ן נאָמען „דיא משוגע'נע אוים ליעבע". פיעלע טיקעטס זיינען שוין געווען אויספערקויפט. גאנץ פילאדעלפיא האט ערווארטעט דיא נייע פּיעסע, געשפּיעלט פון דיא בעליעבטע צוויי געסט, און דא זיינען ביידע געסט נעלם גע־ווארען — שלעכט.

מיר האבען נים געוואוסט מיט וואס מיר האבען זיך פארזינדיגט געגען אדלער'ן וואס ער האט אונז פּלוצים פארלאָזען אהן א זיי־געזונד אפילו. מיר זיי־נען אלע געווען צו פּראָבע און געווארט אויף סאָניא'ן מיט אדלער'ן, אבער זיי זיינען נישט געקומען.

אונזער דירעקטאָר איז אוועקגעלאָפּען אין נאַדלער'ס האָטעל, מיינענדיג אז אונזערע קינסטלער־געסט ווילען נישט קומען צו פּראָבע, אפשר זיינען זיי ברוגז, אפשר ווילען זיי מען זאל זיי קומען רופען — מאַלע וואס קינסטלער קענען זיך פּארקאפּריזעווען — אָבער אין נאַדלער'ס האָטעל האָט מען צו וויסען געטהאָן אונזער דירעקטאָר, אז מיסטער אדלער און מאַדאַם חיימאָוויטש־היינע זיינען אָבגעפאָהרען, נור אין זעלבען האָטעל איז אָנגעקומען א פרוי מיט'ן נאָמען אדלער און זיא איז אויך איין אקטריסע.

דער דירעקטאָר אונזערער האָט זיך געהייסען פאָרשטעלען פאַר דער נייער אקטריסע און ער איז געוואָהר געוואָרען אז זיא קען שפּיעלען טהעאַטער. זיא קען דיא פּיעסע וואס מיר שטודירען, „דיא משוגע'נע אוים ליעבע" און זיא קען נאָך א פּיעסע מיט'ן נאָמען „דעבאָרא" הכלל — זיא וועט מיט אונז שפּיעלען אלס „אַטרעקשאָן", דאָס הייסט, זיא וועט זיין „סטאַר" אנשטאָט דיא פערשוואונדענע צוויי סטאַרס אונזערע און — דיא קאָנטרי איז געראַטעוועט.

דיא נייע שוישפּיעלערין איז געוועזען מאַדאַם דיינא אדלער.

אונזער דירעקטאָר ברענגט דיא דיינא־אדלער און מיר שטודירען איין, אין דיא פּאָר טעג וואס זיינען נאָך פארבליבען ביז צו דיא אנאָנסירטע פאָרשטעלונגען דיא פּיעסע „דעבאָרא" און אויך אונזער פּיעסע „דיא משוגע'נע אוים ליעבע", און דעם עולם לאָזען מיר וויסען, אז יאַקאָב אדלער האָט פּלוצים „געקעטשט א קאָלד" און קען נישט שפּיעלען, וויא אויך קען דיא מאַדאַם חיימאָוויטש־היינע נישט שפּיעלען צוליעב קראַנקהייט, נור מיר האָבען א גאַסט אוים לאָנדאָן וואס וועט אַלעמען איבערראַשען מיט איהר קונסט און דאָס איז קיין אנדערע וויא מאַדאַם דיינא־אדלער.

מיר האָבען אָבגעשפּיעלט דיא עטליכע פאָרשטעלונגען, אָבער באַלד נאָכדעם נעהמט דיא מאַדאַם דיינא איהר קינד, ציליע, וואס זיא האָט געהאַט מיט זיך און פאָהרט אוועק צוריק קיין ניו יאָרק און מיר בלייבען ווידער אליין, אָהן געסט־סטאַרס.

א פּאָאר וואָכען געהן פאַרביי, מיר שפּיעלען נישט, ווייל ס'איז נישטאָ קיין נייעס. רייך זיינען מיר דאָן, פערשטעהט זיך, נאָך נישט געוועזען, ווייל מאַנכע קינסטלער, ווען זיי פאַרדיענען א דאָלאַר פאַרלעבען זיי אָנדערהאַלבען. נו, מיר זיינען דאָך געוועזען נישט מעהר וויא קינסטלער, איז בשעת מיר האָבען געשפּיעלט און פערדיענט, האָבען מיר געלעבט גאַנץ פיין, אָבער אזוי גיך וויא מיר האָבען

א פאאר וואכען נישט געשפיעלט, איז טאקע געווען צרות, האט געפעהלט דאס שטיקעל ברויט.

מיין שוועגערין פעני גרינבערג מיט׳ן מאן פארליערען דעם חשק צו הונגערען ביי׳ם טהעאטער און פארלאזען פילאדעלפיא, מיטנעהמענדיג מיט זיך דיא אלטע, מיין שווינער, הייסט עס, מיט דיא קלענערע קינדער, און זיי פאהרען אוועק קיין ניו יארק און פון דארט קלייבען זיי זיך אריבער קיין ברוקלין, אלס פשוט׳ע בירגער, נישט מעהר אלס קינסטלער פון גאטעס־גנאדען...

עס געהט פארביי א קורין שטיקעל צייט און מיר קריעגען א גאסט אין פילאדעלפיא; צו אונז קומט וויעדער סאניא הייסאוויטש־היינע מיט אן איבער־ראשענדע נייעס. סאניא דערצעהלט אונז, אז אדלער איז אוועק קיין שיקאגא. דארט שפיעלען טהעאטער און ער האט אנגעזאגט, אז טאמאשעווסקי זאל למע״ה אויך באלד אהינפאהרען, וועלען זיי דארט שפיעלען צוזאמען, אידען זיינען דארט. אין שיקאגא, פאראן פלענטי און מען וועט זיבער קענען מאכען א סך געלד.

דיא וואנדער־לוסט האט אונז באלד אלעמען פערכאפט און ספעציעל אונזער דירעקטאר. עס ליגט שוין אין שוישפיעלער׳ס בלוט עפעס אזעלכעס, וואס רעגט איהם כסדר אויף צו נייע טהאטען. שטענדיג מוז א שוישפיעלער האבען עפעס נייעס, נייע ראלען צום שפיעלען, נייע פובליקים׳ס פאר וועמען צו שפיעלען, נייע איבערלעבונגען, קורין, דער שוישפיעלער איז, וויא דאס פייער אין א קוזניע, מען מוז כסדר בלאזען דעם בלאז־זאק, א ניט קען דאס אייזען נישט גליהען...

אזוי וויא מיר זיינען שוין אלע געווען דערוואקסענע פאסאזשירען, א חוץ אונזער אסתר׳ל, וואס איז נאך געווען א קינד, האבען מיר, הייסט עס, אלע בעדארפט האבען בילעטען צו קענען פאהרען. און אזוי וויא באהן־בילעטען קאס־טען געוועהנליך געלד, און גראדע דעם דאזיגען ארטיקעל, געלד הייסט עס, האט אונז אויסגעפעהלט, איז געבליעבען, אז מיר זאלען דערווייל בלייבען אין פילא־דעלפיא, און אונזער דירעקטאר אליין זאל פאהרען צוזאמען מיט סאניא חייי־מאוויטש־היינע.

מיר האבען זיך צוזעגענט. זיי ביידע זיינען אוועקגעפאהרען צו אדלער׳ן קיין שיקאגא און מיר זיינען פארבליבען אין פילאדעלפיא. אונזער משפחה איז געווארען גאנין קליין, מערי עפשטיין מיט׳ן מאן און איך מיט מיין קינדעלע, א חוץ א פאאר לצים פון אונזער קאמפאניע.

עס זיינען אוועק א פאאר וואכען. פון די בריעף, וואס כ׳האב ערהאלטען פון שיקאגא האב איך געזעהען, אז צו גוט איז דארט אונזערע פיאנערען פון

אידיש טהעאטער נישט געווען. די דריי קינסטלער האבען זיך דארט שרעקליך נעפלאגט. זיי האבען געזוכט עפעס אימיצען וואס זאל געבען געלד אויף צו שפּיעלען טהעאטער, און דערווייל זיינען זיי אומגעגאנגען שלינג־און־שלאנג. אדלער מיט טהאמאשעווסקי׳ן האבען אין שיקאגא טעג־ווייז געלעבט ביידע מיט איין גלאז סאדא־וואסער; ווען אימיצער האט זיי מכבד געווען מיט א סיגארע־טיל איז דאס ביי זיי געווען, „ווי דאס פאלק וואלט זיי בעשאנקען מיט לארבער קרענצע"...

ענדליך האבען די צוויי ארטיסטען דערטאפּט עפּעס א רויט אידעל, א שניידער מיט׳ן נאמען מאנטינבאנד, וואס האט זיי געגעבען עטליכע דאלאר אויף „צופיהרען זיך די הענד," דאס הייסט, אויף צו דינגען א טהעאטער. סאניא האט פערפאונט איהר ביסעל דזשולערי און האט אויך געקראגען דערפאר עטליכע דא־לער, און זיי דינגען „סטענדארד טהעאטער" אויף קארנער האלסטעד און דזשעק־סאן סטריטס. (היינט איז דארט א מואווינג פּיקטשור טהעאטער, גליקמאן איז דער בעל־הבית, און עס רופט זיך „גליקמאן׳ס ביזשו טהעאטער.")

אזוי ווי א טהעאטער האבען זיי שוין, דארף מען שוין אויך האבען א קאמ־פּאניע אקטיארען און מען קען זיך שטעלען שפּיעלען. בלייבט הייסט עס, אז מען דארף שיקען נאך אונז. אבער וואס וועט זיין, אז די חאליאסטרע וועט קו־מען, וואו טהוט מען זיך אהין מיט אזא געזינדעל קיין עין הרע?

דינגען זיי אפּ א פלעט אין מעקסוויל סטריט אקעגען סטיישאן־הויז, און זיי פארנישען איין א היים פאר אלעמען, א מין קינסטלער קאלאניע. און זיי שיקען דיא נויטיגע הוצאות און מיר פאקען זיך דא איין. מערי עפּשטיין מיט׳ן מאן, איך מיט׳ן קינד און נאך א פּאאר אקטיארלעך פון אונזער פילאדעלפיער קאמפּא־ניע. מיר פארלאזען פילאדעלפיא און מארש קיין שיקאגא, אין דער נייער היים פאר אונז אידישע שוישפּיעלער.

אונזער אויפנאהמע אין שיקאגא

מיר פאהרען קיין שיקאגא.

איך דערמאהן מיך איצט וויפיעל נסיעות איך האב שוין דאן אין מיין יונגען לעבען דורכגעמאכט. פון מיין פריהעסטער קינדהייט, ווען כ׳האב פארלא־זען מיין שטעטעלע טאראשטשע, כסדר אלץ געפאהרען, שטענדיג נור געוואנדערט. קוים צייט געהאט זיך גוט אומקוקען אויף א פלאץ וואו כ׳האב זיך אבגעשטעלט און שוין האב איך דאס פלאץ געמוזט פארלאזען און ווידער פאהרען אויף גאט׳ס וועלט, אלץ אין נייע מקומות, זוכען מיין היים צווישען פרעמדע . . .

איך דערמאָהן מיך אין מיין רייזע ווען איך האָב פערלאָזען מיינע על־טערן אין באַלטימאָר, און אוועקגעפאָהרען קיין נויאָרק צו מיין געליעבטען די־רעקטאָר, דיא ערשטע רייזע מיינע איז דאָס געווען וואָס כ'האָב געמאַכט אויף מיין אייגענעם חשבון — נאָט, האָב איך דאַן נישט געמאַכט חלילה א טעות אין חשבון? . . .

ווען איך בין אוועק פון באַלטימאָר פון מיינע עלטערן, און בין צום ער־שטען מאָהל אליין אַרויסגעפאָהרען „אויף דער וועלט", איז פאר מיר אלעס געווען א געהיימניס. כ'בין געווען אַזוי יונג, דאָס לעבען איז געווען פאר מיר א סוד. כ'האָב זיך געשראָקען און צו דערזעלבער צייט געהאָפט, געהאָפט מיט א טרוימע־רישער נאַאיוויטעט — איך בין דאַן געפאָהרען צו מיין געליעבטען.

אַצינד, פאָהרענדיג קיין שיקאַגאָ, בין איך געווען אויף א גאַנץ געוויינליכע רייזע. דאָס העכסטע געהיימניס פאר מיר אַצינד איז געווען, אויב מיר וועלען אין שיקאַגאָ מאַכען ערפאָלג מיט אונזער שפּיעלען טהעאַטער און אויב מיר וועלען דאָרט מאַכען א לעבען. איך האָב ניט „גע'חשבון'ט" צופיעל, ניט געשראָקען זיך צופיעל און אויך ניט געהאָפט צופיעל — איך בין אַצינד געפאָהרען צו מיין מאַן.

מיר זיינען אָנגעקומען קיין שיקאַגאָ.

עס האָט שוין אויף אונז געוואַרט א וואָגען און מיר פאַרפאָהרען אַלע אין דעם אויסגעפּאַרנישטען פלעט אויף מעקסוועל סטריט, אין אונזער קינסטלעריש־קאָמוניסטישער הייב.

אין שטוב איז געווען אָנגעגרייט פון כל טוב, אפילו וויין האָט אויך נישט געפעהלט. מיר האָבען געפּראַוועט א סעודה אויף א העכסט קינסטלערישען אופן, דערלאַנגט צום טיש האָט אונז א „דיענסט" מיט'ן נאָמען שרה, וואָס איז געווען אָנגעשטעלט ביי אונזערע דירעקטאָרען אין טהעאַטער אלס פּרויען־דרעסערין. (שרה איז נאָך היינט א דרעסערין אין א נויאָרקער אידישען טהעאַטער). מיר האָ־בען געגעסען און געטרונקען, זיך משמח געווען מעהר וויא אויף מיין חתונה. אדלער האָט געהאַלטען א ספּיטש ביים טיש, אַז מיר זאָלען נור האָבען בטחון אין גאָט און אין אונזער טאַלאַנט — אויף צו עסען וועלען מיר שוין אָבזוכען עפּעס א שניידער וויא מאַנטיבאַנד מיט א פּאָר הונדערט דאָלער... דער עיקר, לאָמיר זיין פרעהליך, ווייל מיר זיינען קינסטלער!

באַלד זיינען מיר געוואָרען אויס געסט און מיר האָבען זיך גענומען צו דער ארבייט, מאַכען פּראָבען. מיר האָבען איבערגע'חזר'ט אונזער אַלטען סטאָק

פיעסען, אונזער רעפערטואר הייסט עס, און מיר פאנגען אן דיא קאמעדיע אין שיקאגא אין „סטענדארד טהעאטער“.

דיא ערשטע פארשטעלונג איז געווען „אחשורוש, אדער המן און אסתר“. אדלער אלס „המן“, טהאמאשעווסקי אלס „מרדכי“, סאניא חיימאוויטש־היינע אלס „אסתר“, און איך אלס המן׳ס זיהנדעל „ויזתא“.

דיא פארשטעלונגען זיינען גוט אדווערטייזט געווארען, יעדענפאלס א נייעס איז דאס געווען פאר דיא שיקאגאער אידען און מען האט צוכאפט דיא טיקעטס, אז ס׳איז נישט געבליבען א טיקעט אפילו אויף א רפואה. הונדערטע מענשען זיינען צוריקגעגאנגען פון יענע פארשטעלונג, ווייל ס׳איז מעהר קיין פלאץ אין טהעאטער נישט געווען. אונזערע דירעקטארען האבען באלד נביאות געזאגט אז שיקאגא איז א „גאלד גרוב“ פאר אונז קינסטלער.

געקומען דער אבענד פון דער ערשטער פארשטעלונג. מיר זיינען אין דיא דרעסינג רומס, טהוען זיך אן און גרימירען זיך, אבער דאס טהעאטער איז שוין פון א שטונדע פריהער בעזעצט; דיא אידען האבען אפנים מורא געהאט אז כאטש זיי האבען טיקעטס, זאל מען פון דעסטוועגען נישט אויסכאפען זייערע סיטס אין זיי זיינען געקומען צולויפען פארפריה אין טהעאטער אריין.

אלע שוישפיעלער זיינען שוין פארטיג, גרייט אנצופאנגען דיא שפיעל „אחשורוש“, נור „המן׳ן“ פעהלט א וואנצע. איך דערזעה סאניא׳ן אלס „אסתר“, און כאטש דאס הארץ טיאכקעט מיר אביסעל פאר שרעק פאר׳ן נייעם פובליקום, קען איך דאך נישט אראבנעהמען מיינע אויגען פון סאניא׳ן. איך טראכט מיר: אויב יענע „אסתר“ פון דער מגילה איז טאקע געווען אזוי שעהן וויא אונזער „אסתר“, וויא סאניא חיימאוויטש־היינע, איז קיין חידוש נישט וואס המן האט געכאפט אזא מפלה ווען אחשורוש האט איהם „געקעטשט“ מאכען מאנקי־ביז־נעס מיט איהר. א סך המן׳ס וואלטען געקענט פארלירען זייערע קעפ צוליעב אזא שעהנע „אסתר“ ווי סאניא איז געווען דאן, בשעת מיר זיינען געשטאנען הינטער דיא קוליסען, פארטיג צו שפיעלען „אחשורוש“.

דער פאָרהאנג איז ארויף און דיא שפיעל פאנגט זיך אן. איך קום ארויף אויף דער ביהנע און מיר ווערט פינסטער אין דיא אויגען. א פחד איז אויף מיר אנגעפאלען, א צוטומעלטע בין איך געבליבען שטעהן און כ׳האב נישט געוואוסט אויף וואס פאר א טאן איך זאל אנפאנגען רעדען. וויא אזוי שפיעלט מען פאר

אזא מין פובליקום? אין דיא לאזשען. וויא ווייט מיינע אויגען האבען געקענט גרייכען איבער דיא פוס־לייטס אין פובליקום, זעה איך אלץ מענער אין פול־דרעס, דאמען אין אפערא קאסטיומען, אלע אזוי אויסגעפוצט יום טוב'דיג. רבונו של עולם, ווען האב איך געשפיעלט פאר אזא מין פובליקום? היינט דיא פריינדליכ־קייט וואס וויהעט פון דיא צושויער אויף יעדען שוישפיעלער, דיא ווארימע אויפנאהמע וואס איטליכער אקטיאר קריגט ביים ערשיינען אויפ'ן סצענע; עפעס מוז דא זיין א טעות, האב איך מיר געטראכט אין דער סעקונדע ווען איך האב בעטראטען דיא ביהנע פון „סטענדארד טהעאטער' צום ערשטען מאהל אין שי־קאגא. צום ערשטען מאהל אין מיין קאריערע אלס אידישע אקטריסע האב איך דאן געזעהען פאר מיר א פובליקום וואס האט מיך אינסטינקטיוו געמאכט צו פיהלען אז איך מוז האבען רעספעקט פאר איהם, רעספעקט צו מיין קונסט און רעספעקט צו זיך אליין אלס אידישע שוישפיעלערין.

באלד אין שפיעלען האב איך געזעהען אז מיר אלע שוישפיעלער זיינען עפעס בעהערשט פון א געהיימע קראפט איבער אונז, מיר אלע שפיעלען מיט אזא מין חשק וויא נאך קיין מאהל פריהער. און דיא פארשטעלונג אין טאקע געווען העכסט געלונגען. דער יום טוב'דיגער עולם האט אונז געוואלדיג אפלא־דירט און אונצעהליגע מאהל אונז ארויסגערופען. מיר זיינען געווען אין א גע־הויבענער שטימונג, וויא גליקליכע קינדער זיינען מיר געווען.

נישט איין מאהל ווען איך דערמאהן זיך אין יענע ערשטע פארשטעלונג אין שיקאגא, טראכט איך: ווער איז שולדיג וואס צווישען אידישען פובליקום און דיא אידישע שוישפיעלער האט זיך נישט אוסגעבילדעט אזא מין פריינדלכע, ווארימע, גענענזייטיגע שעצונג און אכטונג, וויא דאן ווען איך האב געשפיעלט צום ערשטען מאל אין שיקאגא? ווארום האט אריינגעטראטען אזא וואכעדיגקייט, אזא מין גרינג־שעצונג אין דיא בעציהונגען צווישען אידישען פובליקום און דיא אידישע שוישפיעלער? ווארום זיינען יענע פריינדליכע בעציהונגען אבגעטעמפט געווארען סיי ביים פובליקום און סיי ביי דיא שוישפיעלער, און אנשטאט פעו־האלטען זיך מיט אכטונג איינס צום אנדערן, פערהאלט מען זיך נאר מיט חוזק, מיט עקעלהאפטען ציניזם.

ווער איז שולדיג אין דעם העסליכען צושטאנד ?

איך זעה מיין נאָמען אין אַ צייטונג

דיא צווייטע פאָרשטעלונג אין שיקאַגאָ איז געווען שבת אבענד. גע־שפּיעלט האָבען מיר „משה'לע סאָלדאט". דיעזע פּיעסע איז געווען אדלער'ס סוקסעס. ער האָט געשפּיעלט „משה'לע", און דער דאָזיגער „משה'לע" איז דאַן געווען אדלער'ס קרוין . . .

ווידער איז דאָס טהעאטער געווען איבערגעפּאַקט מיט אַ שעהן־געדרעס־טען פּובליקום, מענער אין פול־דרעס און דאַמען אין אָפּערא־קליידער. וויערע־זיינען אַלע שוישפּיעלער גוואַלדיג אַפּלאָדירט געוואָרען און אונצעהליגע מאָהל ארויסגערופען געוואָרען פון פּובליקום'ס הארציגע בראַוואָ געשרייען. מיר זיינען ווירקליך געווען שטארק איבערראשט פון אונזער גרויסען ערפאָלג אין שיקאַגאָ.

זונטאג איז ערשיענען דיא אידישע צייטונג „דער קוריער" מיט אַ גע־וואַלדיגע איבערראשונג פאַר אונז.

מיר נעהמען לעזען און מיר גלויבען נישט אונזערע אויגען — אַ „קרי־טיקע" אויף דיא אידישע קינסטלער פון אידישען טהעאטער און וועגען אונזער ערשטער פאָרשטעלונג פון „אחשורוש אָדער אסתר און המן".

דאָס איז געווען צום ערשטען מאָהל אין מיין קאריערע וואָס כ'האָב גע־זעהען מיין נאָמען אין אַ צייטונג געדרוקט און נאָך מיט אַזוי פיעל שבחים, אַזוי פיעל קאָמפּלימענטען — אַן אמת'ע „קריטיקע". עס שרייבט זיך דאָרט, אַז אדלער איז געווען דער אמת'ער „המן," אַזוי ווי אין דער מגילה שטעהט געשריי־בען און אַז טהאָמאשעווסקי איז געווען אַן אמת'ער „מרדכי", טאקע אַזוי וויא אַ גוטער מרדכי דאַרף זיין און אַז מאדאם חיימאָוויטש־היינע איז געווען דיא אמת'ע „אסתר", דיא אמת'ע יפת תואר וואָס האָט געראַטעוועט דאָס אידישע פאָלק פון אחשורוש'ס פּריקאַז וואָס ער האָט פּריקאַזעוועט אויסצו'הרג'ענען אַלע אידען פון הודו ביז כוש... און אויך, שרייבט זיך אין דער קריטיקע, איז מאדאם בעסי טהאָמאשעווסקי געווען דער בעסטער „ויזתא" פון אַלע ויזתא'ס וואָס אידישע קינדער האָבען זיך ווען פאָרגעשטעלט בשעת לערנענדיג דיא מגילה. דאָס גרויסע פּובליקום וואָס איז געווען פערזאַמעלט אין טהעאטער האָט זיך נאָך נישט געקענט זאט אָנמישען מיט דעם „ויזתא" וואָס דיא קאָמישע מאדאם בעסי טהאָמאשעווסקי האָט פּריטסטאַוועט אויף דער סצענע . . .

ווען איך האב איבערגעלייענט דיא „קריטיקע“, האב איך געמיינט, אז קיין גרעסערע פערזענליכקייט פון מיר, (און — אביסעל — אויך פון דיא אנ־דערע שוישפיעלער וואס עס שרייבט זיך ווענען זיי אין דער „קריטיקע“), איז גאר אויף דער וועלט נישטא! עפעס א קליינינקייט — מען שרייבט שוין פון מיר אין דיא פייפערס!

דאס דאזינע גלויבען אין בעריהמטהייט, דאס דאזינע האפען אויף פא־פולאריטעט, אט דאס פיעל בעזונגענע „אונשטערבליכקייט“, איז פאר דעם קינסטלער וויא דאמפף פאר א לאקאמאטיוו. פונקט וויא א לאקאמאטיוו אהן דאמפף איז בעוועגלאז און נוצלאז, אזוי ווערט דער קינסטלער אונבעוועגליך ווען עס פעהלט איהם דיא אמביציע, דאס שטרעבען בעריהמט צו ווערען.

פיעלע ביטערע מינוטען פון מיין לעבען האט מיר דאן יענע ערשטע קריטיק זיס געמאכט. איך האב זיך געטרייסט, געהאפט און געגלויבט. און דורך מיין האפנונג און גלויבען, אינאיינעם מיט שווערע פראצע האב איך פרובירט צו קלעטערען אויף דעם לעבענס־געפעהרליכען לייטער פון „בעריהמטהייט“. וויא הויך מיר איז געלונגען צו דערקלעטערען, ווייס איך נישט. איך ווייס אבער יא, אז דיזער לייטער איז שטענדיג פאר מיינע אויגען און מיך לאקט צו קלעטערען ווייטער, הויך און העכער — — —

מיר האבען געמאכט גוטע געשעפטען און מיר זיינען געווען העכסט צו־פריעדען וואס קאלומבוס האט ביים ענטדעקען אמעריקא ניט אויסגעלאזען אזא שטאדט ווי שיקאגא.

דיא צווייטע וואך האבען מיר געשפיעלט „אקאסטא“, „אסתר פון עין גדי“ און „דער אדעסער בעטלער“. מיר האבען ווידער פארדיענט גאנץ שעהן, מען האט אונז ווידער שטארק אפלאדירט און מיר האבען זיך געפרעהט און גע־הוליעט.

יעדען מאנטאג פלעגט יאקאב אדלער דינגען א פערד און וואגען, מיטנעה־מען מערי עפשטיין און אוועק אין „מארקעט“ אריין. אהיים נעקומען צוריק זייע־נען זיי מיט א פולען וואגען פון כל טוב. מיר אלע קינסטלער זיינען געווען בע־שעפטיגט אויסצופאקען דעם סמאק עסענוואַרג וואס אדלער האט אנגעקויפט. מיר האבען געארבייט וויא קויהלען־טרעגער, מיר זיינען געווען ביזי, שטארק פארשמאיעט און געהאלטען אין איין טאסטשען פון וואגען אין שטוב אריין: קארטאפליעס, וואטערמעלאן׳ס, אלערליי גרינסען וואס ס׳איז נאר געווען צו־קריגען, לעבעדיגע אינדיקעס, קאטשקעס און אפילו טייבעלעך לעבעדיגע. אדלער

האָט שטאַרק ליעב געהאַט צו קויפען לעבעדיגע עופות. נאָכדעם האָבען מיר געהאַט אַן ארבייט דיא אַלע עופות טראָגען צום שוחט.

אין קיך פלעגט שטענדיג זיין וויא צו אַ חתונה, מען דאָט געסאַרווערט, געבאַקען, געקאָכט און געבראָטען. עס איז געווען פרעהליך.

אַדלער איז געווען דער הויפּט „סאַרווער", ער האָט ליעב געהאַט צו זיין ביזי אין קיך און דוקא אָהן גאָפּלען, אָט אַזוי מיט דיא הענד אַלעם צוגרייטען, מאַכען פאַראָנדקעס אויפען הײמיש־דאָרפישען שטיינער — עס איז געווען ב״י אונז קאָמונע . . .

מיר האָבען ביסלעכווייז גענומען באַקליידען זיך פון אונזערע פאַרדיענסטען, איך האָב מיר אָנגעטהאָן אַ גרויסע הוט מיט גרויסע ווייסע פעדערען, זיך געקויפט אַן אמת'ע „מופטע מיט העניטשקעס" — אַז לעבען זאָל זיין געלעבט.

אונזערע דירעקטאָרען האָבען אָבגעצאָהלט דיא פּאָר הונדערטער דעם רויטען שניידערל; זיי האָבען אַרויסגענומען סאָניא'ס דזשולעריי פון פּאַון־שאָפּ און דיא ביזנעס זיינען געגאַנגען אויפען בעסטען אופן.

אונזער רעפּערטואַר איז שוין געווען אויסגעשפּיעלט און מיר נעהמען זיך פאַרבערייטען אַ ניי מייסטערווערק מיט'ן נאָמען „שמשון הגיבור" פון זאָלאָטקאָף, מיט מוזיק פון אונזער דירינגענט פידלער.

דער „פּלאָט" פון „שמשון הגיבור" איז געווען געטריי צום לעבען... דאָס הייסט, פּונקט אַזוי וויא אין דער היסטאָריע ווערט דערצעהלט. שמשון איז אַ „שטאַרקער" מיט גרויסע לאָקען, דלילה איז אַ קראַסאַוויצע און זיא „טרימט" שמשון'ען אָפּ דיא גרויסע לאָקען, דאַן ווערט ער אַ״ים שטאַרקער און דאָס פּאָלק לאַכט פון איהם און שטעכט איהם אויס דיא אויגען, „דזשאַסט פאַר פאָן", און שמשון שווערט ראַכע, ער שפּאַרט זיך אָן אין דיא סטאָיפּעס און קעהרט איבער דיא סינערי, קורץ און גוט — סוקסעס.

אַדלער האָט געשפּיעלט „שמשון", סאָניא אַלס „דלילה", טהאָמאַשעווסקי האָט געשפּיעלט עפּעס אַלס אַ „פּלישתי", און איך אַלס אַ „פּלישתי'כע". אַ קאָמישע פאַרשויניכע.

דיא צייטונג שרייבט ווידער אַ „קריטיקע" וועגען אונזער עקטען אין מיר זיינען בערייט נישט אָבצולייקענען אַז מיר זיינען דיא גרעסטע קינסטלער אין דער וועלט.

וועגען מיין פּריוואַט לעבען דאָן, איז נישטאָ וואָס צו דערצעהלען. איך אַליין, אַזוי גוט וויא דיא איבריגע מיטשפּיעלער, בין פאַרטהון ביז איבער'ן קאָפּ

מיט'ן טהעאטער־לעבען. מיר שטודירען און שפּיעלען, שפּיעלען און שטודירען, אזו נעהט עס. אין שטוב לעבען מיר זיך אלע שוישפּיעלער אינאיינעם, אבגע־זונדערט פון דיא ארומיגע איינוואהנער, פּונקט ווי ציניינער באזעצען זיך הינ־טער'ן שטאדט. דאס איינציגע וואס מיך אינטערעסירט דאן אין מיין לעבען, א חוץ דאס טהעאטער, איז מיין ליעב טאכטערל, מיין אסתר'ל, ווייטער איז נישטא קיין צייט צו חלום'ן, צו פאנטאזירען . . . מיר זיינען פארטהון מיט לייב און לעבען אין דער קונסט און מיר שאפען א קאפּיטעל היסטאריע פאר'ן אידישען פאלק, א קאפּיטעל היסטאריע פון אידישען טהעאטער.

מיר ווערען אויסגעפייפט

היבשע עטליכע וואכען זיינען שוין אוועק און מיר שפּיעלען אלץ טהעאטער אין שיקאגא.

שפּיעלען פלעגען מיר נאר אין דיא אבענדען. פון מאטינעעס האט מען דאן אין שיקאגא נישט געוואוסט, עס איז נישט געווען אין דער מאדע און מיר האבען מורא געהאט צו שפּיעלען ווען א מאטינעע פארשטעלונג.

ענדליך האבען אונזערע דירעקטארען געפּאסט מוטה און בעשלאסען צו מאכען א פּראבע און שטעלען א מאטינעע פארשטעלונג. מען האט אנאנסירט „שולמית" אויף א זונטאג מאטינעע און מיר האבען מיט אונגעדולד געווארט צו זעהן אויב דיא אידען וועלען ביימאג אויך קומען אין טהעאטער.

דערלעבט דעם זונטאג, און מיר, דיא שוישפּיעלער, פערלאזען אונזער „פלעט" פאר פריה און געהן אין טהעאטער. צוקומענדיג א פאר בלאק פון טהעא־טער, זעהען מיר הונדערטע מענשען שפּארען זיך צום טהעאטער און פיעלע פּא־ליסלייט ארבייטען שווער אום אבצוהאלטען דעם גרויסען עולם. מיר האבען געמיינט, אז דאס טהעאטער אונזערער ברענט, אדער האט שוין אבגעברענט און דיא מענשען שטופּען זיך דאס אזוי, צו כאפּען א בליק אויף דיא אשעס פון'ם אידישען קונסט־טעמפּעל. אבער אונזער שרעק איז געווען אומזיסט. א „פייער" איז טאקע געווען, אבער נישט אויפ'ן טהעאטער ח"ו, נור אויף דיא טיקעטס צו דער מאטינעע פארשטעלונג, מען האט אויספערקויפט דאס הויז ביז צום לעצטען סיט, אפילו מיט דיא „סטענדרינג סיטס".

און פון דאן אן איז אונז צוגעקומען נאך א פארשטעלונג אין וואך, זונ־

טאג מאטינעע, ווייל שבת מאטינעע האבען מיר נאך אלץ מורא געהאט צו שפיעלען.

ווידער זיינען אוועק עטליכע וואכען, אונזערע געשעפטען געהן גוט, איינגאהמעס זיינען דיא גאנצע צייט געוועז גרויסע און אונזערע דירעקטארען פארווילט זיך וויסען וואו מיר זיינען שוין מיט אונזער קאפיטאל. עס ווילט זיך פשוט וויסען אויב איטליכער פון אונז קען שוין זיך רעכענען פאר א מילאנער פון הונדערט טוזענד, אדער אפשר טאקע פון הונדערט טויזענד מיט עפעס, לאמיר זאגען, מיט נאך א מיליאן . . .

געשפיעלט האבען מיר דאן אויף „מארקען", דאס הייסט, אלע זיינען געוועזען שותפים צום געשעפט, וויא למשל, „שער האלדערס" אין א קאאפעראציע, איינער האט ווייניגער „שערס" און א צווייטער — נאך ווייניגער, און מיט דיא פראפיטען צוטהיילט מען זיך לויט דיא צאהל שערס וואס יעדער שער־האלדער האט.

(וועגען דעם „מארקען סיסטעם" וועט מיר נאך אויסקומען צו רעדען ווען מיר קומען אן קיין נויארק און קריגען ה ו נ ד ע ר ט און פ ו פ צ י ג מארקען א וואך, און דאס באטרעפט א סומע פון פ י ע ר ד א ל ע ר, און אמאל מוזען מיר נאך צוצאהלען צו דיא גרויסע ווייךזשעס).

בקיצור, אונזערע דירעקטארען נעהמען זיך רעכענען מיט אונזער קאפיטאל.

מען חשבון'ט און מען רעכענט, מען רעכענט און מען חשבון'ט, און מען חשבון'ט ווייטער, מען קען גאר נישט פטור ווערען פון חשבון'ען. אדלער האט צוגעשטעלט א חשבון פון עקספענס אויסגע'חשבון'ט שווארץ אויף וויס, אויף א שטיקעל פאפיער וואס איז געוועזען א פאר בלאק דיא לענג, מען האט נעדארפט דינגען אן עקספערטס מיט גוטע צוויי פערד אום דורכצופאהרען דעם חשבון...

אדלער האט אונז דערצעהלט, אז „געלד איז געוועזען א סך, זעהר א סך, נור ס'איז נישטא!" דיא סעודות וואס מיר האבען שטענדיג געפראוועט, מיט דיא לעבעדיגע אינדיקעס, גענז און קאטשקעס, האבען הפנים לעבעדיגערהייד אויפגעפרעסען אונזערע פארדיענסטען . . .

נאך אלע חשבונות איז אונז פון דעסטוועגען געבליבען א קאפיטאל פון עטליכע און אכציג דאלער קעש, אויף אונזער טהייל. מיין מאן האט מיר דערלאנגט דאס פארמעגען, די אכטציג דאלאר, און מיר געהייסען בעהאלטען אויף שלעכטע צייטען. איך האב מיט ציטעריגע הענד גענומען דאס געלד און אוועק־

נעטראָגען אין באַנק. דאָס איז געווען דאָס ערשטע אָבגעשפּאַרטע געלד פון אונזער שוישפּיעלעריי.

דיא שיקאַגאָער אידען האָבען שוין דורך דער צייט דערוואיל אויסגעזעהן אונזער גאַנצע קונסט, דאָס הייסט, אונזער גאַנצען רעפּערטואַר און מיר מוזען האָבען כאַטש אַ פּאָר נייע פּיעסען. מיר זוכען ענדליך אויף אַ פּיעסע מיט'ן נאָמען „דיא ציגיינערין", וואָס מיר האָבען שוין אַמאָל געשפּיעלט, מיר שטודירען דאָס איין אויפ'ס ניי און מיר האָבען שוין אַ שפּאָגעל נייעס קונסטווערק פאַר שיקאַגאָ.

דער אינהאַלט פון דיזען מייסטערווערק איז געווען אַ שרעקליכער, איך האָב עס מורא איבערדערצעהלען, נענוג אז כ'וועל דערצעהלען וואָס פאַר אַ טראַגעדיע עס איז דערפון ארויסגעקומען פאַר אונזער קינסטלער געזעלשאַפט.

אדלער האָט אין דער פּיעסע געראַט אַ ראָלע אַלס אַן אַלטען גלאָקענציהער, אַ ציגיינער מיט'ן וואונדערבאַרען נאָמען „גאַוואָקע", און איך אַלס „גאַוואָקאַכע". לויט אונזער „פּסיכאָלאָגיע", דאָס הייסט, לויט וויא אָט דאָס פּאָרעל מיסטער און מיסעס גאַוואָקע זיינען געווען געשילדערט, כאַראַקטעריזירט און פּערזאָניפיצירט, — אַזוי האָבען מיר זיך גרימירט. אדלער האָט זיך אָנגעבעט מיט שמאַטעס, כדי ער זאָל האָבען אַ ציגיינערישען פּעמפּיק און איך אויך דאָסזעלבע; מיר האָבען זיך אַזוי אָנגעפּעדעט מיט שמאַטעס, דאָס יעדער פון אונז האָט אויסגעזעהן ווי אַ טוטפּיק אין אַ גרויסען לאַבען ברויט; מיר האָבען קוים געקענט מיט דיא הענד דערגרייכען איינעם דעם אַנדערן, אַזוי גראָב זיינען מיר געווען אָנגעקליידעט.

געקומען אויף דער ביהנע, מען שפּיעלט אָב דיא ערשטע צוויי אַקטען, דער עולם אין טהעאַטער קלייבט נחת פון דעם גראָבען פּאָרעל, גאַוואָקע און גאַוואָקאַכע, אַלעס איז שעהן און פיין, ביז עס קומט צום דריטען אַקט און מיר ביידע, איך מיט אדלער'ן, דאַרפען געהן אַ ציגיינער־טאַנץ.

מיט די לעצטע כוחות האָפּקען מיר ביידע און קוים וואָס מיר קענען רעבען פון דער שווערער משא, פון דיא גרויסע ציגיינערישע בייכער פון שמאַטעס. העלפט גאָט, בשעת מיר נעהמען זיך קוים אָן ביי דיא הענד און טאַנצען, פאַרטשעפּע איך זיך אין אַ סינערי און — פּליאַך, מיסטער און מיסעס גאַוואָקע ליגען שוין אויסגעצויגען אויפ'ן סצענע.

מיר ווילען זיך אויפהייבען, אָבער נעה הויב אַ באַרג מיט שמאַטעס. דאָס

איז נישט אזוי גרינג. ארלער הויבט זיך אויף אביסעל און וויל מיר העלפען און — פאלט איבער מיר.

דאָס האָט געדויערט אזוי א פּאָר סעקונדען ביז מיר האָבען זיך מיט שווערע מאטערניש ארויסגעפּלאָנטערט און אויפגעהויבען, אָבער פאר'ן ווערטהען פּובליקום האָבען מיר זיך שוין נישט געקענט אויפהויבען, פאר'ן ווערטהען פּובליקום זיינען מיר שוין געפאלען ביז'ן סאמע אבגרונד . . .

דאָס ווערטהע פּובליקום פון שיקאגא, וואָס האָט ביינגעוואָהנט דאָן אָט דיזע אונשולדיגע סצענע, דיזען אומגליקספאל פון א שוישפּיעלער אויף דער ביהנע, האָט אונז באלד בעשולדיגט אין „אונמאָראלישקייט" און אין דער נעקסטער סעקונדע האָבען מיר שוין דערהערט דעם אורטהייל פון ווערטהען פּובליקום, מיר האָבען דערהערט דעם בעריהמטען „פּייף" פון וועלכען עס ווערט א שוישפּיעלער פארקיהלט דאָס בלוט אין דיא אָדערן.

געענדיגט דיא פּיעסע האָבען מיר שוין פאר ליידיגע טשערס און דאָס ג ו י ש ע מענעדזשעמענט פון טהעאטער, דאָס הייסט, דיא בעלי־בתים האָבען אין דיא קומענדע טעג ערהאלטען הונדערטע בריעף מיט פערדאמונגען געגען דיא „דזשואיש עקטערס".

מיר האָבען נאכדעם אָבגעשפּיעלט א פּאָר וואָכען פאר ליידיגע הייזער און דער סוף איז געווען, אז דיא אייגענטהימער פון סטענדארד טהעאטער האָבען נישט געוואָלט האָבען זייער טהעאטער אין „חרם" און האָבען אונז גאנץ העפליך געהייסען סטאָפּען שפּיעלען טהעאטער. מען האָט אונז פּשוט משלח געווען מיט אונזער קונסט און — אויס שפּיעלען אידיש טהעאטער אין שיקאגא.

אַ טראַגעדיע איבער פּיש אָהן כריין

ווען מען האָט אונז משלח געווען פון „סטענדארד טהעאטער" איז אונז געוואָרען קאלאמוטנע אויף דיא הערצער. עס זיינען אוועק עטליכע וואָכען און מיר האָבען נישט געשפּיעלט. מיר האָבען נישט געהאָט וואו צו שפּיעלען.

אין אונזער קינסטלער־פּלעט האָט אָנגעהויבען הערשען דער גייסט פון אונצופריעדענהייט, פּונקט וויא ביי מאן און ווייב, ווען דער מאן פּארליערט זיין שטעלע און דרעהט זיך אום לעדיג נישט ברייגגענדיג קיין „פּייהע".

מען האָט זיך ביסלעכווייז אונטערגעקריגט ביז מען האָט זיך טאָקי שטארק

צוקרינגט, און דוקא איבער אן עפעל, און מערי עפשטיין מיט'ן מאן האבען דיא ערשטע פארלאזען אונזער קינסטלער־היים און האבען זיך אוועקגעמופט בעזונדער.

טהאמאשעיוסקי מיט אדלער'ן געפינען עפעס אן אלט טהעאטערל אויף דער אלסטער סטריט לעבען דעפיוסטער סטריט, מען גיט דאס א נאמען „אדלער־טהאמאשעווסקי טהעאטער" און, גאט זיי דאנק, מיר שפיעלען שוין ווידער טהעאטער אין שיקאגא.

קיין גוואלדינע גליקען מאבען מיר ניט. דאס פלאץ איז קליין. דיא בע־זוכע זיינען שוואכליך. דיא איינגאהמעס זיינען גאר שוואכליך און דאס רופט זיך שטארק אב אויף אונזער קינסטלער־קאלאניע, אונזער „פלעט" אויף מעקס־וועל סטריט.

דורך טויזענד און פיער־און־זעבציג אירזאכען מופען מיר אויך ארויס פון גרויסען פלעט און דיא קינסטלער־קאמונע צופאלט זיך; איטליכער וואוינט בע־זונדער. פאר זיך אליין, וויא געזעצטע בירגער.

מיר שפיעלען פון דעסטוועגען טהעאטער צוזאמען, נור דאס לוסטיגע, פרעהליכע, זארגלאזע פריינדליכקייט איז צוריסען. דאס קינסטלער־וועלטעל איז צוטהיילט געווארען אין בעזונדערע וועלטעלעך, און אויב כ'האב פריהער, ווען מיר האבען געוואוינט צוזאמען, קיין צייט ניט געהאט זיך צוצוקוקען צו מיין איינען לעבען, ווייל איך בין געוועזן צופיעל בערוישט פון דיא ערפאלגען. דערפאר איז לעבענדיג פאר זיך אליין, מיט מיין מאן און מיין קינד, האב איך נישט ווילענדיג געמוזט א.יפמערקזאם ווערען אויף געשעהענישען, וואס כ'האב פריהער דורכגעלאזען און נישט בעמערקט.

פיעלע, זעהר פיעלע טרויעריגע ערפאהרונגען האב איך דאן איבערגע־לעבט, איך בין געקומען פנים אל פנים מיט דער טרוקענער, קאלטער ווירקליכ־קייט, מיט דער גרויזאמער צינישער ווארהייט פון לעבען. כ'האב וויינינער גע־הלום'ט, ווייל איך בין מעהר וואך געוועזן. דערפא־ האב איך פיעל מעהר טרעה־רען פערגאסען.

איך דערמאהן מיך אין א פרייטאג־צו־נאכטס, איינעם פון פיעלע, דאן אין מיין יונג, נאאיווו פריוואט לעבען.

אונזערע דריי רומס זיינען געוועזן אויפן דריטען פלאר אין דיא בעק אין א יארד־הויז אויף דעפיוסטער סטריט. קיין דיענסט האבען מיר נישט גע־האלטען. איך בין געוועזן אליין דיא בעל־הבית'טע. דאס ערשטע מאהל אין מיין לעבען וואס איך בין געוועזן מיין אייגענע בעל־הבית'טע.

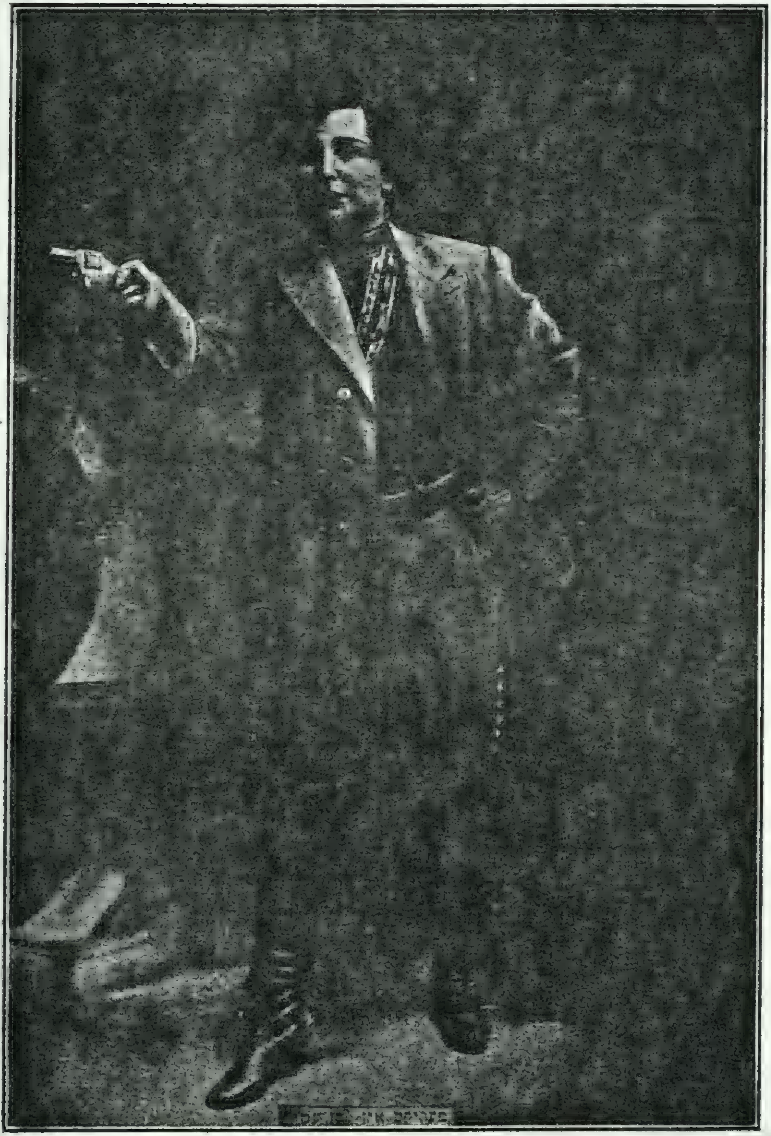

מיר האָבען געשפּיעלט אין דעם קליינעם טהעאַטעריל, זיך וויא עס איז אויסגעמוטשעט א לעבען. און איך האב א חוץ דעם שפּיעלען אין טהעאַטער, גע־באלעבאסטעוועט אין מיין הײמעלע.

איך פלעג נעהמען דאָס קינד מײַנס אויף דיא הענד און געהענדיג אין טהעאַטער צו פּראָבע. אריינגעהן צום בוטשער, צום גראָסערי מאַן, א. ז. וו., אַר־דערן מיר וואָס כ'האָב געדאַרפט און אַוועק אין טהעאַטער.

נאָך פּראָבע. געהן צוריק אין דיא סטאָרס, מיטנעהמען דיא באַנדלעך און קומען א היים. מיין שטיבעלע האָב איך געהאַלטען וויא א בית־המקדש'ל, מיין היים פאַר מיר, מיין מאַן און מיין קינדעלע. געמאַכט עסען, אַלעס אַנגעגרייט, מיין מאַן זאָל אין דער היים געפינען רוה און צופריעדענהייט.

א צופריעדענעם לעבען איז געווען מיין טרוים.

איינמאָהל, א פרייטאָג איז דאָס געווען, איך האָב וויא געוויינליך. אַלעס אָנגעגרייט בייטאָג, אריינגעבראַכט דעם שבת אין שטוב, אַלעס געמאַכט פאַרטיג און בין אַוועק אין טהעאַטער. מיר האָבען אָבגעשפּיעלט דיא פאָרשטעלונג. בין איך באַלד אַוועק א היים מיט מיין קינד אויף דיא הענד און בעגייסטערט זיך גענומען ארבייטען אין שטוב מיט מיין אָנגעגרייטע פרייטאָג־צו־נאַכטס ווע־טשערע. כ'האָב אַלעס אויפ'ן טיש געשטעלט, אַן עכט אידישע וועטשערע, מיט גוטע פרישע פיש. לאָקשען אונטער דער יויך, אַן עוף, א. ז. וו. אַלץ שבת'דיג.

אַן אמת'ע שבת קודש שטימונג האָט געהערשט אין מיין נשמה, פּונקט וויא אין מיינע אריכע, אָבער ציכטיגע, דריי צימערען.

מיין מאַן קומט אריין און מיר זעצען זיך ביידע צום ריין־געדעקטען טיש. איך קוק מיט פרייד אויף מיין ליעבען מאַן און מיט שטאָלץ אויף דיא שבת'דיגע מאכלים וואָס כ'האָב פאַר איהם אָנגעגרייט. מיין נשמה איז אָנ־געפיללט מיט גליקזעליגקייט. איך בין אין גאַנצען יום טוב'דיג און שטראַהל פון גליק. ביי דער זייט איז דאָס וויגעלע מיט מיין שלאָפענדען קינדעלע, אונ־זער טאָכטערל אסתר, און איך מיט מיין מאַן זיצען ביים טיש, אַליין אין אונ־זער איינענעם ווינקעל.

מיין מאַן נעהמט עסען און ער זוכט עפּעס מיט די אויגען, אָהן ווערטער. ער האָט געזוכט חריין צו דיא פיש.

נאָט איז מיין עדות. כ'האָב פאַרגעסען צו קויפען אָט דאָס ביטערע מאכל, און דאָס האָט מיר פאַרביטערט, פאַרשטערט מיין הייליגען פרייטאָג־צו־נאַכטס.

גלייך האָט אין מיין מאַן דער קינסטלערישער טעמפּעראַמענט אויפגעַ־ברויזט און אָהן לאַנגע טענות, הויבט ער זיך אויף פון טיש, נעהמט זיין הוט און ראָק און מיט אַ ברום אונטער׳ן נאָז, אַז ער געהט אין אַ רעסטאָוראַנט, פערלאָזט ער דאָס הויז.

איך בלייב זיצען אַליין ביים טיש, קוק צו דער טהיר וואָס האָט זיך נאָרוואָס מיט כעס צוגעמאַכט, קוק צום ווינגעלע וואו עס שלאָפט מיין קינדעלע, טרעהרען קאַפּען מיר איבער מיין פּנים צום טעלער אַראָפּ, דיא שבת׳דיגע פיש אין מיין טעלער ווערען פון מיינע טרעהרען נאָך ביטערער וויא פון חריין, דער ביסען איז מיר אין האַלז געבליבען און צו ווערען אויסרעדען אַ וואָרט האָב איך נישט.

איך זיץ מיר אַזוי איינזאַם, עלענד, אין שטוּב איז שאַ־שטיל.

נעגען מיין ווילען רייסט זיך מיר פון האַלז אַרויס אַ שלוכצען. אין דער שטילקייט פון דיא צימערען צוטראָגט זיך מיין שלוכצען און וועקט מיין קינ־דעלע אויף פון קינדישען שלאָף, און מיין קינד ענטפערט מיט אַ געוויין, וויא אַן עכאָ אויף מיינע פערשטיקטע טרעהרען . . .

איך נעהם דאָס קינד פון ווינגעלע אַרויס, האַלט דאָס צוגעטוליעט צו מיין צו־ווייטאָגט האַרץ, קוק דעם קינד אין דיא אינשולדיגע אויגעלעך און — אונ־זערע טרעהרען מישען זיך צונויף . . .

אָך, גאָט, וויא קען מען איבערדערצעהלען אַזעלכע נשמה - ליידען!

עס גיבען אין לעבען פון אַ מענשען אַזעלכע ליידען, וואָס זיינען צו שמערצליך־הייליג, צו טיעף־נשמה׳דיג און מען קען דאָס נישט איבערדערצעהלען.

פונקט וויא מען דערצעהלט אונז אַז אַ פרוי האָט אַ קינד געבוירען. אמת טאַקע, מיר ווייסען דעם פאַקט ווען מען דערצעהלט אונז, אָבער דיא ליידען וואָס דיא פרוי האָט געליטען ביים האָבען דאָס קינד, דאָס ווייס נור זיא אַליין, זיא האָט דאָס געפיהלט, אָבער איבערדערצעהלען קען מען דאָס נישט, אפילו דיא פרוי אַליין, וואָס האָט דיזע ליידען געפיהלט, קען דאָס נישט איבערדערצעהלען. עס לאָזט זיך נישט איבערדערצעהלען . . .

איך בין אַזוי געזעסען מיט מיין קינד אויף מיינע הענד, לעבען טיש מיט דיא נישט־געגעסענע שבת׳דיגע מאכלים, ביז מיין מאַן איז צוריק פון רעסטאָ־ראַנט געקומען. און דאָס איז געווען שבת אין דער פריה שוין . . .

מיר פאַרלירען אַדלער׳ן

אונזער טהעאַטערל אויף האָלסטעד סטריט איז געוואָרען אַלץ מעהר בעוואוסט. דיא שיקאַגאָער אידען זיינען געווען אַביסעל ברוגז׳לעך אויף אונז, (פאַר דער „אונמאָראַלישער“ פּיעסע דיא „ציגיינערין“ וואָס מיר האָבען געשפּיעלט אין „סטענדאַרד“ טהעאַטער), אָבער זיי האָבען קיין ברירה נישט געהאַט און געמוזט קומען זעהן אונז שפּיעלען „אידיש טיאַייטער“, ווייל קיין מואווינג פּיקטשורס זיינען נאָך דאַן נישט געווען.

מיר האָבען אַלץ געשפּיעלט צוזאַמען מיט אַדלער׳ן און סאָניא חיימאָוויטש־היינע, און מיר האָבען גאַנץ שעהן פאַרדיענט. אַדלער איז געוואָרען דער טרעזשורער איבער דעם אָבגעשפּאָרטען קאַפּיטאַל אונזערען, מיר זיינען געוואקסען מיליאָנערען אין זיך געשניטען אויף אַ רעגעלע טראַסט.

פלוצים קריגען מיר אַ ידיעה אַז אין נויאָרק איז פאַראַן אַ „סוקסעס“ וואָס פאַרטרינקט דיא קעשענעס פון דיא אַקטיאָרען מיט געלד, דער סוקסעס הייסט „דהי דזשאַנסטאָן פלאַד“ (דיא פאַרפלייצונג פון דער שטאָדט דזשאַנסטאָן, פּענסילווייניא), אַ צייט בילד פון פּראָפעסאָר האָראַוויץ.

אינזערע דירעקטאָרען בעשליסען צו ווערען רייך און זיינען בערייט צו לאָזען זיך קאָסטען אַ פּאָר דאָלער דערפאָר. זיי אימפּאָרטירען קיין שיקאַגאָ דעם פּראָפעסאָר האָראַוויץ מיט זיין פּיעסע „דהי דזשאַנסטאָן פלאַד“.

האָבענדיג אַזאַ געוואַלדיגע אַטרעקשאָן וויא דיזע פּיעסע און אויף דעם פּערפאַסער דערצו, בעשליסען אונזערע דירעקטאָרען אויפצופּיקסען דאָס טהעאַטערל לכבוד אונזער שמחה.

מען וויל אוועקגעבען דעם דזשאָב צו אַ בעל מלאכה, אָבער אַדלער לאָזט נישט, ער קען אַליין, זאָגט ער, דיא קונץ. עס איז איבערהויפּט נישט געווען אַ זאַך אויף דער וועלט וואָס אַדלער זאָל דאָס נישט קענען.

מען קויפט איין דעם ריכטיגען „פּיינט“, מיט דעם ריכטיגען „ווארניש“ און אַדלער מיט טהאָמאַשעווסקי׳ן נעהמען זיך צו דער ארבייט. זיי פּיינטען אָב דיא ביינקלעך פון טהעאַטער, דיא סיטס, הייסט עס, און וואַרנישען אַלעס וויא אמת׳ע קינסטלער מאָהלער. אַלעס איז פיין און שעהן, דיא סינערים זעהן אויס פּראַכטפאָל, מען זעהט ממש דיא פאַרפלייצונג, מען זעהט וויא מענשען גערין האַלב אין וואַסער און ראַטעווען דיא „דערטרונקענע“, עס כאַפּט אויש אָן אַ גרויל. פון

פארענט אויפן סטיידזש איז אויפגעשטעלט אזא מין וועגטיל וואס זעהט אויס וויא וואסער און דאס פארשטעלט דיא האלבע קערפערס פון דיא אקטיארען, אזוי אז מען מיינט דאס דיא אקטיארען בראדזשען ווירקליך אין וואסער ביז איבער דיא קניע.

מיר זיינען ענדליך פארטיג מיט דיא פראבען פון דער פיעסע, און עס קומט דיא ערשטע פארשטעלונג.

פאר גרויס אייליגעניש פארגעסט דער סטיידזש קארפענטער אויפצושטעלען דאס „וואסער וועגטיל" אין פראנט סטיידזש און דאס פובליקום זעהט דעם בלאף. דיא אקטיארען רעדען דיא פראזא, אז זיי זיינען שוין פערמאטערט צו ראטעווען דיא אונגליקליכע פון גאט'ס שטראף, דאס הייסט, פון דעם שרעקליכען וואסער וואס האט פארטרונקען דיא שטאדט דזשאנסטאן, און דאס פובליקום, אנשטאט עס זאל וויינען, קאטשעט עס זיך גאר פון געלעכטער...

אבער דיא אמת'ע צרות קומען ערשט ווען עס לאזט זיך אראב דער קוירטען נאך'ן ערשטען אקט און דאס ווערטהע פובליקום וויל זיך אויפהויבען פון דיא געפארבטע ביינקלעך.

דא איז שוין געווען דער קליימאקס פון דער טראגעדיע. אלע זיינען צוגעקלעפט פעסט צו זייערע פלעצער און קיינער קען נישט אויפשטעהן, סיידען אימליכער אין טהעאטער זאל זיך געהן מיט זיין ביינקעל אנגעקאוועט אויף'ן הינטען... דיא פרישע פארב אויף דיא ביינקלעך האט „איינגעזאפט" אין זיך דיא קליידער פון ווערטהען פובליקום און האלט זיי פעסט. עס איז געווארען א שרעקליכער טומעל אין טהעאטער און א סקאנדאל, כאטש נעהם און בעצאהל יעדען פאר נייע מלבושים.

דיא פארשטעלונג איז שוין געווען א דער'הרג'עטע, דאס ביסעל עולם וואס איז געבליבען אין טהעאטער, האט אויסגעשפרייט דיא ביינקלעך מיט צייטונגען און דיא צייטונגען האבען געסעלעשטשעט, עס איז געווען א סומאטאכע אז מען האט קוים געקענט ענדיגען שפיעלען.

דאס איז געווען א טויט-קלאפ פאר אונזער טהעאטער. פראפעסאר האראוויץ האט שוין נישט געוואלט בלייבען מיט אונז. דיא ביינקלעך, האט ער נעזאגט, האבען איהם דער'הרג'עט און ער איז באלד אוועק צוריק קיין נויארק.

אדלער קריגט בריעף פון נויארק, פון איינעם א געוויסען מאנדעלקערן, אז ער, אדלער, הייסט עס, זאל קומען קיין נויארק, עס ווארט פאר איהם א טהעאטער. עס געהן אוועק א פאר וואכען, ביזנעס זיינען געשלאגען און אדלער'ן

ציהט שוין קיין נויארק. מען מאכט אב אז מען זאל זיך צוטהיילען מיט'ן אבגע־שפארטען קאפיטאל וואס איז ביי אדלער'ן אין טרעזשערי און „אויפלעזען" דעם טראסט . . .

מען קומט זיך צוטהיילען, העלפט גאט, ס'איז נישטא מיט וואס. גראדע איז דאן געשעהן גרויסע שחיטות אין דיא שיקאגא'ער שלאכט־הייזער און מיר זיינען אויך אבגעקוילעט געווארען... מען האט ביי אדלער'ן ארויסגע'גנב'עט דאס געלד פון אונטער'ן מאטראץ . . .

מיר האבען אלע געקלאגט אויף אונזער פערלוסט, מיר האבען חודש געווען אדלער'ס דיענסט, א שיקסע, אז זיא האט דאס געלד גע'לקחן'ט, אבער דיא שיקסע האט געוויינט און געשווארען אז זיא ווייס נישט פון וואס צו זאגען. אדלער אליין האט זיך און אונז געוואלט דוקא איבערצייגען אז דער פערדאכט אויף דער שיקסע איז בערעכטיגט און ער האט אויסגענוצט זיין גאנצע „ספיריטועא־ליסטישע" מאכט . . .

צו יענער צייט איז „ספיריטואליזם" געווען א קונץ, אט פונקט וויא פיינטען דיא ביינקלעך אין טהעאטער ביי אונז, און אדלער איז געווען א מאדים אין אלע קונצען, האט ער אונז אלע צוזאמענגענומען, אונז אויסגעזעצט ארום א טיש, געהייסען אונז ארויפלעגען אלע דיא הענד אויפ'ן טיש, און אזוי געזאגט: „וועט דער טיש קלאפען איין מאהל, איז א סימן אז דאס געלד איז גע'גנב'עט פון א היימישען, אבער טאמער קלאפט דער טיש גאנצע דריי מאהל, איז א סימן אז דאס געלד איז גע'גנב'עט פון א פרעמדען".

מיר האבען געפאלגט, געהאלטען דיא הענד אויפ'ן טיש און צו אונזער גרעסטע איבערראשונג, האבען מיר אליין „געזעהען" וויא דער טיש הויבט זיך און מיר האבען אלע „געהערט" — דריי קלעפ, א סימן אז אונזער געלד — איז פערפאלען . . . .

אויך האט אדלער געמאכט מיט זיין „ספיריטואליזם" אז מיר זאלען רעדען צו אונזערע טויטע באבעס... און סאניא און איך האבען אבגענומען א גרוס פון יענער וועלט, אלץ מיט אדלער'ס ספיריטואליזם . . .

אין א פאר טעג ארום צוזעגענען מיר זיך גאנץ פיין, מיר געבען זיך דיא הענד אז אזוי גיך וויא אדלער קריגט אין נויארק א טהעאטער זאלען מיר אויך קומען אהין און שפיעלען ווידער צוזאמען, אדלער וויל גאר אויף קיין אנדער תנאי נישט אוועקפאהרען פון אונז. מיר געבען איהם אונזער פארשפרעכען דארויף און אדלער מיט סאניא'ן פאהרען אוועק קיין נויארק און מיר בלייבען אליין אין

שיקאגא, אליין אויף אונזער אייגענעם „סטאריזמוס", דאס הייסט, מיר וועלען שפּיעלען דערווייל ביז אדלער וועט אונז דאַרפען אין זיין טהעאטער אין נויאָרק.

אונזער ערשטער אויפטריט אין ניו יאָרק

עס זיינען פאראיבער א פּאר וואכען זינט אדלער איז אוועק פון שי־קאגא קיין נויארק. מיר שפּיעלען אין אונזער טהעאטערל און מאכען וויא עס איז א לעבען.

פּלוצים ערהאלטען מיר פון אדלער'ן א טעלעגראמע מיט געלד, אז מיר זאלען למע"ה זאפארט קומען קיין נויארק.

דיא טעלעגראמע האבען מיר איבערגעלעזען, דאס געלד האבען מיר פאר־נוצט און — מיר בלייבען זיך אין דער הייב, אין שיקאגא, הייסט עס.

אין א פּאר טעג ארום, ווידער א טעלעגראמע פון אדלער'ן מיט א פראגע „אויב מיר האבען ערהאלטען דיא ערשטע טעלעגראמע מיט'ן געלד". מילא, פרע־גען מעג ער דאך, אבער מיר זאלען ענטפערען — דאס נישט.

ווידער א טעלעגראמע מיט עטליכע פראגע־צייכענס: „סטייטש, פאר וואס קומען מיר ניט???" אבער מיר שווייגען. צו וואס ענטפערן? דאס געלד האבען מיר דאך שוין צוטרענצעלט ס'יי וויא סיי, אביסעל צום בוטשער, אביסעל צום גראסערי־מאן. מא וואס האבען מיר צו ענטפערן? . . .

עס זיינען אוועק אזוי עטליכע וואכען. מיר שפּיעלען טהעאטער, אבער מיט וואס רענט צו בעצאהלען איז נישטא, סיידען גאט זאל העלפען אדלער זאל אונז ווידער שיקען א טעלעגראמע מיט געלד אויף הוצאות.

אין א שעהנעם פינסטערען ביינאכט, קומט צו אונז אין טהעאטערל אריין סאניא חיימאוויטש־היינע און צו־וויינט זיך מיט בלוטיגע טרעהרען: סטייטש פאר וואס קומען מיר נישט קיין נויארק? פאר וואס ווילען מיר רואיני־רען אדלער'ן? ער שטעהט דארט מיט א טהעאטער און קען נישט אנפאנגען שפּיעלען אהן אונז. דיא נויארקער אקטיארען ווילען נישט שפּיעלען מיט איהם. ווייל ער איז א שטארקער קאנקורענט אי צו כבוד און אי צו געלד. הכלל, מיר מוזען איהם ראטעווען און גלייך פאהרען קיין נויארק.

דיא שעהנע סאניא איז, פון ערגערניש, געוועזן נאך פינסטערער וויא דיא נאכט. אנגעטהאן איז זיא געוועזן אין א ראפּער, אט פונקט וויא זיא וואלט זיך

ארויסגעכאפּט פון שטוב אין יארד אריין, נישט וויא זיא האָט ערשט געמאכט אזא רייזע פון נויאָרק קיין שיקאגאָ. זיא האָט אויף אונז יעדענפאלס געווירקט און נאָך לאנגע רעדערייען נעהמען מיר זיך פּאקען צו דער רייזע.

אונזער לענדלליידי האָט דערשמעקט אז מיר זיינען קינסטלער און ביי קינסטלער איז אלץ מעגליך, אפילו אוועקפאָהרען און נישט בעצאָהלען פאר דיא פּאר מאָנאט רענט וואָס מיר זיינען שולדיג — איז זיא נישט קיין פוילערקע, אונזער לענדליידי, און זיא פּאר׳„לעווי׳׳ט אונזער געפּעק און אפילו אונז אליין אויך. מען שטעלט ביי אונזער טהיר אוועק צוויי געזונדע דעטעקטיווס און מיר קענען פון שטוב נישט ארויסגעהן.

סאָניא טעלעגראפירט צו אדלער׳ן אז מיר זיינען אין א „קלעם“. אדלער טעלעגראפירט צוריק א בשורה טובה, דאָס הייסט, ער שיקט געלד פער טעלעגראף. מיר בעצאָהלען דיא חובות, געזעגענען זיך אָפּ מיט שיקאגאָ — און מארש מיט מזל קיין ניו יאָרק צו שפּיעלען מיט אדלער׳ן אין זיין „פּולס טהעאטער“ (אויף דער אכטער סטריט איז דאָס געוועזן, היינט שטעהט דארט וואנאמייקער׳ס בילדינג).

אין נויאָרק איז דאַן געוועזן א גאנצע כאָפּטע קינסטלער און צוויי טהעאַטערע. איין טהעאטער איז געוועזן דאָס „רומעניען אָפּערא הויז“ אויף דער בויערי נאָהענט צו גרענד סטריט, און דאָס צווייטע איז געוועזן דער דאמאלס שעהנער „טהאליא טהעאטער“, אויך אויף דער בויערי, נאָהענט צו קאנאל סטריט.

דיא שוישפּיעלער פון „רומעניען אָפּערא הויז“ זיינען געוועזן: מאדאם קעני ליפּצין, רודאָלף מאקס, אבא שעהנגאָלד און זיין ווייב חיה שרה, סאָפיא קארפּ, מאקס קארפּ, ישראל וויינבלאט, מענדעלע אבראמזאָהן און זיין ווייב בינע, (דיא איצטיגע מאדאם אַבראמאָוויטש), מארים פינקעל און מאקס אבראמאָוויטש. (מענדעלע אבראמזאָהן האָט אייגענטליך אויך געהייסען אבראמאָוויטש, נור צו־ליעב דעם סטאר קאָמיקער מאקס אבראמאָוויטש האָט מענדעלע אבראמאָוויטש זיך געמוזט רופען אבראמזאָהן).

דיא שוישפּיעלער פון „טהאליא טהעאטער“ זיינען געוועזן: דייוויד קעסלער, זיגמונד מאָגולעסקא, זיגמונד פיינמאַן, דיינא אדלער, פּאלינא עדעלשטיין, מיסטער און מיסעס טאָנצמאַן, חיימאָוויטש, גאָלד, באום און לעאָן בלאנק.

מיר זיינען אָנגעקומען פון שיקאגאָ קיין נויאָרק, גענומען צוזאמען מיט דיא עפּשטיין׳ס גאנצע פיער רומס אויף סטענטאָן סטריט, לעבען עלען סטריט,

און מיר מאכען זיך גרייט אַנצופאַנגען דיא טהעאַטער־שלאַכט אין נויאָרק. מיר וועלען קאָנקורירען מיט דיא צוויי טהעאַטערע.

דיא ערשטע פּיעסע שטעלען מיר „אחשורוש אָדער אסתר און המן", ער־שטענס, ווייל מיר: אדלער, סאָניא, טהאָמאַשעווסקי און איך, אלע פּיער סטאַרס, הייסט עס, האָבען שעהנע ראָלען, און צווייטענס, איז דיזע פּיעסע געווען ראָן פון דיא בעריהמטהייטען, ווייל מאָגולעסקאָ האָט נעשפּיעלט אלס „ויזתא", דאָס הייסט, אז „מיר נעהען זיי שלאָגען אויף זייער אייגענער טעריטאָריע"...

מיך האָט זעהר נעשראָקען אויפצוטרעטען אין נויאָרק אין דער ראָלע פון „ויזתא". עס איז שטענדיג געפעהרליך נאָכצושפּיעלען א ראָלע וואָס אנאנדער אַקטיאָר האָט זיך שוין אויסגעצייכענט אין איהר, ובפרט נאָך געהן נאָכשפּיעלען אזא קינסטלער וויא מאָגולעסקאָ!

אָבער אַט איז שוין דיא פאָרשטעלונג און עס העלפט ניט קיין שרעקען זיך, מען מוז שפּיעלען. אדלער אין זיין ראָלע אלס „המן", סאָניא אלס „אסתר", טהאָמאַשעווסקי אלס „מרדכי" און איך אלס „ויזתא".

דאָס „פולס טהעאַטער" איז געפּאַקט מיט מענשען. מיר שפּיעלען אָב איין אַקט, דעם צווייטען; איך פיהל אז מיין שפּיעלען איז נישט אזוי איבעראַשענד, דאָס פּובליקום פערהאַלט זיך גאַנץ קאַלט צו מיין „ויזתא" און כאָטש קיינער זאָגט מיר נישט א וואָרט, פון דעסטוועגען ווייזט זיך מיר אויס, אז איך הער וויא דאָס פּובליקום זאָגט מיר: „וואָהין קריכסטו, זשאַבע, וויא קומסטו צו „ויזתא"? מיר האָבען שוין געזעהען מאָגולעסקאָ'ן אלס „ויזתא", נעהם זיך בעסער צו אנאנדער מלאכה וויא טהעאַטער שפּיעלען..."

דאָס קאַלטע פערהאַלטען זיך פון פּובליקום, מאַכט מיר פיהלען הייס. עס וואַרפט מיר אין א פּיבער, איך פיהל אז מיין רואינע איז אונפערמיידליך אין דאָס קריינקט מיך צום טויט. מיר שפּיעלען שוין דעם דריטען אַקט, אָבער דאָס פּובליקום איז געוואָרען איין שטיק אייז, עס זאָגט אויף מיר א פּראָטעסט, מיין „ויזתא" איז א דער'הרג'עטער, און איך בין א טויטע. איך שפּיעל, איך מאַרטער זיך, — עס נעהמט נישט, פערפאַלען.

שלום דריקטען אַקט איז דאָ א סצענע, וואו איך דאַרף בלייבען אליין אויף דער ביהנע און זינגען א קופּלעטעל. איך זינג מיט אלע כוחות, איך שוויץ, איך וויל אויסנעהמען ביים פּובליקום; דאָס קופּלעטיל איז מיין לעצטע „קאַנאָנע", אָבער דאָס פּובליקום איז קאַלט, עס נעהמט זיי קיין „קויל" נישט... אדלער שטעהט הינטער דיא קוליסען און איז שוין אוננעדולדיג, ער ווייסט שוין מיין

דורכפאל און ער בורטשעט: „נו, הער שוין אויף קוועטשען זיך, שיקאגא'ער לבנה. מיינע, נעה שוין אראב!" אבער איך האלט זיך פעסט, איך זינג דאס קופלעטעל.

אדלער ווערט אין כעס און הייסט לאזען דעם קוירטען. איך שטעה און זינג, און דער קוירטען קריכט זיך ארונטער פאר מיין נאז. איך קלעהר ניט לאנג און בויג זיך איין, הויב אונטער אביסעלע דעם שווערען קוירטען און קריך מיר ארויס אין פראנט און ענדיג מיין זינגען. אבגעזונגען, וויל איך אראב פון ביהנע און געפין ניט קיין וועג, דער קוירטען איז הינטער מיר, איך מאך נישט קיין שהיות און שפרינג אריין אין סופלער־קאסטען!

דא האט דער עולם דערזעהען מיין געניאלען „טאלענט" און האט זיך אויפגעכאפט פון שלאף. עס איז געווארען א ליארעם און א פאטשעריי, מען האט סופלער באקס, אבער סוקסעס האב איך געמאכט.

פון דאן אן האט שוין אפילו מאגולעסקא געמוזט קריכען אין סופלער־באקס, ווייל דאס פובליקום האט געוואלט האבען, אז „ויזתא" מוז קריכען אין סופלער־באקס, אז ניט, איז מען קיין טאלאנט נישט . . .

מיך שוין נישט געוואלט אבלאזען. איך האב עטליכע מאהל געמוזט קריכען אין סופלער־באקס, אז ניט, איז מען קיין טאלאנט נישט...

א מלחמה פון „סטארס"

מיין סוקסעס אלס „ויזתא" איז געווען געוואלדיג גרויס. אלע האבען מיך בעוואונדערט פאר מיין „געניאלען" איינפאל, וואס איך בין אריינגעקראכען אין סופלער בודקע, אבער קיינער האט ניט געוואוסט אז דאס איז ניט געווען קיין גליקליכער איינפאל, נור אן אונגליקליכער צופאל.

אזוי טרעפט גאנץ אפט; דער צופאל שפיעלט א גרויסע ראלע אין לע־בען, און ספעציעל אין שוישפיעלערס לעבען אויף דער ביהנע.

נאך'ן שפיעלען זיינען אויף דער ביהנע ארויפגעקומען זעהר גרויסע געסט און האבען מיך קאמפלימענטירט פאר מיין שפיעלען און ספעציעל פאר מיין „אויפטהו" . . .

צווישען דיזע געסט זיינען געווען דער דאמאלסדיגער ארויסגעבער פון „פאלקס אדוואקאט", מייקעל מינץ און זיין פרוי, דיא שוין דאן בעריהמטע קינסטלערין, מאדאם ליפצין.

איך האָב פיעל געהערט רעדען פון מאדאם ליפּצין, אָבער כ׳האָב זיא קיין מאָהל ניט געזעהען. מיין פרייד איז דארום געווען דאָפּעלט גרויס ווען אצינד, נאָך מיין ערשטען אויפטריט אין נויאָרק, אין „פּולס טהעאַטער" האָב איך גע־האַט דאָס פערגניגען באַקענט צו ווערען מיט מאדאם ליפּצין און נאָך געלויבט ווערען פון דיזער גרויסער קינסטלערין פאַר מיין שפּיעלען „ויזתא".

מאדאם ליפּצין איז דאַן געווען דיא רייכסטע אידישע שוישפּיעלערין. זיא האָט, אמת, נישט געהאט דאַן דיא בריליאַנטענע ראָלען פון גאָרדין׳ס פּיעסען אין איהר רעפּערטואר, דערפאַר אָבער איז זיא געווען בעהאַנגען מיט בריליאַנטען און דזשולערי.

זיא האָט מיר אויסגעוויזען וויא א ליאַלקע ווען איך האָב זיא דערזעהען צום ערשטען מאָהל; נישט הויך, מיט קליינע פיסעלעך און שעהנע שיכעלעך מיט גרויסע קנאָפּעלעך, געקרעדט ניך־גיך און זעהר בע׳טעם׳ט, וואונדער־שעהן געקליי־דעט, ריין און ציכטיג, גרויסע דורכדרינגליכע אויגען און זעהר ריהרעווידיג.

אונזער מענעדזשער מאַנדעלקערן איז געווען זעהר בעגייסטערט פון אונז און האָט אונז צוגעגעבען קוראַזש. „קינדער", האָט מאַנדעלקערן געזאָגט צו אונז, „מיר וועלען נאָך אָבווישען אַלע היגע עקטערס, געווערמיין, א וואַנע האָבען מיר זיי שוין געמאַכט!" (אויף טהעאַטער לשון, אז אַן אקטיאָר שפּיעלט בעסער פון א צווייטען, הייסט עס: ער האָט איהם „געמאַכט א וואַנע"...)

פון טהעאַטער, נאָך׳ן שפּיעלען, זיינען מיר אַלע אַוועק אין „באום׳ס קאַפּעע", אין א בייסמענט אויף ברום סטריט. באום איז געווען אַן אקטיאָר און האָט געשפּיעלט אין טהאַליא טהעאַטער, נור אום צו מאַכען א לעבען האָט ער זיך געהאַלטען א „קאַפּעע". דיא שוישפּיעלער האָבען איהם פּאַטראָניזירט און אַלע פּלעגען עסען אין „באום׳ס קאַפּעע". זיינע עסענס האָבען טאַקע געהאַט א „שם", אז אַן אקטיאָר האָט איהם צוגערופען צום טישעל און געוויזען א „פּריש" איי פון וועלכען עס האָט געזעצט א פּאַרדעכטיגער ריח, האָט באום געענטפערט דראַמאַטיש: „עס, עס, וואָס אַרט עס דיך? סע וועט דיר שאַדען צו דער ראָלע? עס!"

אז מיר זיינען אריינגעקומען אין „באום׳ס קאַפּעע", האָבען מיר שוין דאָרט געטראָפען דאָס גאַנצע געזינדעל נויאָרקער קינסטלער. אַלע האָבען אויס־געשטעלט דיא אויגען אויף אונז, שיקאַגאָער קינסטלער; עס האָט זיך אָנגעהויבען א פאַרשטעלעניש. ענדליך האָט מען זיך אַלע אויסגעזעצט ביי דיא טישלעך און זיך גענומען צו דיא פּאַטראָוועס אין „באום׳ס קאַפּעע". מען האָט געבראַמשקעט

הערינג מיט ציבעלעס, זיך געקוויקט מיט דיא פרישע אייער און פארטרונקען מיט'ן גוטען טעפּעלע קאפּעע אדער טהעע. עס איז געווען ליהודים — אמת קינסטלעריש.

אבגעגעסען און אבגעטרונקען, נעהמט זיך איטליכער באצאהלען זיין „ביללׂ". מיין בארים, אבער, רופט צו דעם בעל הבית און הייסט זיך געבען דעם ביל פאר אלעמען, און בעצאהלט פאר'ן גאנצען געזינדעל.

אלע האבען זיך איבערגעקוקט. דאס גאנצע געזינדעל האט געגאפּט און שטילערהייט זיך געשושקעט עפּעס צווישען זיך; מיר מאכען זיך אבער ניט ווי־סענדיג, זאגען אדיע צו אונזערע קאלעגען שוישפּיעלער, צוזעגענען זיך גאנץ פיין און מיר צוגהען זיך פון „באום'ס קאפּעע", איטליכער אין זיין מקום מנוחה אריין.

געהענדיג מיט מיין מאן א היים, פרעג איך איהם וואס ער איז אזוי פיי־לאנטראפּיש געווען און בעצאהלט פאר אלעמען, ווען מיר האבען דיא פאר סענט נויטיג פאר זיך אליין געדארפט? אבער מיין מאן ענטפערט מיר: „נישקשה, בוזי, זאלען זיי זעהען, דיא לצים, ווער בארים טהאמאשעווסקי איז!"

עס זיינען אוועק א פאר וואכען, מיר האבען געשפּיעלט אין „פּולס טהעא־טער". אין מיטען וואך האבען מיר נישט געשפּיעלט, בלויז דיא סמעטענע טעג האבען מיר געשפּיעלט, דאס הייסט, פרייטאג, שבת און זונטאג. יענע טהעאטערע אבער האבען געשפּיעלט אין מיטען וואך אויך, ווייל זיי האבען שוין געהאט צו שפּיעלען בענעפיטס פאר סאסייעטיס.

איך געה אין „טהאליא טהעאטער" זעהען א קונסט־ווערק מיט'ן נאמען „קאפּיטאל און ארבייט". מען האט מיר אלץ דערצעהלט פון דעם גוואלדאוונעם שפּיעלען פון דייוויד קעסלער. איך האב אלץ געהערט זאגען „אי, קעסלער!" בין איך געלאפען איהם זעהן.

איך מוז זיך מודה זיין, אז קעסלער האט מיך דאן גאר נישט איבעראשט. אט דער גרויסער כאראקטער שוישפּיעלער, אט דער וואונדערבארער דארשטעלער פון מענשליכע ליידען און פריידען, אט דער אמת'ער קינסטלער, דוד קעסלער, האט דאן, ווען איך האב איהם צום ערשטען מאל געזעהען אין דער פּיעסע „קאפּיטאל און ארבייט" געשריען א ראלע, אבער אזוי גוט געשריען, אויף א „געמבע", און זיך געווארפען אומגעלומפּערט, געארבייט מעשים . . .

זעהענדיג דאמאלס דייוויד קעסלער'ס שפּיעלען, בין איך עפּעס וויא חשוב'ער געווארען ביי זיך אליין. ווען איך פלעג הערען פון א „בעריהמטהייט",

האָב איך תמיד געטראכט אַז מיר זיינען קאַרליקלעך אין פערגלייך מיט דיא „בעריהמטהייטען“, נור ווען כ׳האָב געזעהען שפּיעלען קעסלער׳ן דאָס ערשטע מאָהל, האָב איך בעשלאָסען, אַז מיר זייגען אויך קינסטלער, און כאָטש מיר זייר נען „פּראָווינץ אַקטיאָרען“, פון דעסטוועגען האָבען מיר זיך ניט וואָס צו שעהמען. מיר האָבען אויך „געמבעס“ און מיר קענען אויך שרייען...

מיר האָבען אָבגעשפּיעלט אין „פּולס טהעאַטער“ א דריי־פיער וואָכען און עס הויבט זיך אָן א קאַמפּף צווישען מיין מאַן מיט אַדלער׳ן.

מיין מאַן וויל ניט כסדר אַלץ שפּיעלען „אידען מיט בערד“ און ער פאָדערט מען זאָל איהם געבען כאָטש איין אויפטריט אין נויאָרק, דאָס הייסט, ער וויל מען זאָל איהם געבען כאָטש איין ראָלע לויט זיין זשאַנר, א ליעבהאַבער ראָלע.

זיין טענה איז א גערעכטע, ער וויל ווייזען פאַר׳ן נויאָרקער פּובליקום אַז ער איז אויך אַן ערשטע קלאַסע שוישפּיעלער, אָבער אַדלער זאָגט: ניין. אַדלער „ראַטה“ טהאָמאַשעווסקי׳ן וויא א „גוטער פאַטער“ אַז טהאָמאַשעווסקי זאָל בעסער נישט ריזיקירען מיט אַן ערשטע ראָלע, ווייל ער קען נאָך חלילה דורכ־פאַלען . . .

טהאָמאַשעווסקי לאָזט זיך נישט נעהמען אייך זיכער און עס ווערט לױ־בעדיג צווישען אונזערע צוויי סטאַרס — דיא שלאַכט פאַנגט זיך אָן.

אַ פּאַרציע דייטשע סטראַטעגיקע

אונזערע צוויי שטערען, אַדלער און טאָמאַשעווסקי האָבען זיך גענומען דרעהען ארום דער לבנה, דאָס הייסט,ביידע האָבען געוואָלט שפּיעלען די הויפּט־ראָלע, און מען האָט זיך גענומען בוצקען מיט ארגומענטען, ווי צאָפּעס מיט די הערנער.

מיין מאַן האָט גע׳טענה׳ט, ער וויל כאָטש שפּיעלען איין מאָל דיא הויפּט־ראָליע, זאָל נויאָרק זעהן, אַז ער איז אויך נישט קיין שיפּע זיבעלע, אַז ער איז אויך בערעכטיגט צום טיטעל „סטאַר,“ און אַדלער האָט גע׳טענה׳ט, אַז ס׳ר הייסט יאַקאָב אַדלער און ער איז איינער אליין בערייט צו טראָגען דיא שווערע לאַסט, די גרויסע פעראנטוואָרטליכקייט און איינער אליין האָבען דעם טיטול „סטאַר.“...

מען האָט זיך אַזוי ארומגעאַמפּערט א פּאָאר וואָכען, ביז דער בעל־הבית פון „פּולס טהעאַטער“, דווקא א גוי, א דייטש, האָט זיך אריינגעלעגט אין א שלום. דער דאָזיגער דייטש האָט ארויסגעגעבען דעם פּסק: „נישט מעהר יודי־

שעס טהעאטער!" אין דערזעלבער צייט אָבער האָט ער אוועקגערופען מיין מאַן אין א ווינקעלע און שטילערהייד צו איהם געזאָגט: „הערר טאָמאַשעווסקי, זי מיט איהרע פראו ווערדען שפּיעלען וואס נור זי וואָלען, „זי בלייבען אם פּלאַץ און לאָסען זי דען אַדלער פריי וועק פליהען"...

דיא סטראַטעגיקע פון אונזער דייטש איז געווען ווי געוואונשען, אז וויבאַלד דאָס „פּולס טהעאַטער" ווערט צוגעמאַכט, איז דאָך נישטאָ וואָס צו קריגען זיך, צוגעהט מען זיך טאַקע ווי גוטע פריינד, מיט דער האָפנונג צו קריגען מיט גאָט'ס הילף, ערגיץ א טהעאטער און ווייטער שפּיעלען אינאיינעם.

אדלער מיט סאָניא היימאָוויטש־היינע זיינען טאַקע אוועק פון „פּולס טהעאַטער" און מיר זיינען זיך געבליעבען — ווי דער דייטש האָט געהייסען.

זיינען מיר שוין, הייסט עס, רעגעלע „סטארס" אין סאמע־ראָדנא נויאָרק.

מיר שפּיעלען אייניגע פּאָרשטעלונגען, נור אונזער „סטאַק," דאָס הייסט, אונזערע פּיעסען זיינען שלאבעריג. אונזער באָמבע איז דאָס מייסטערווערק „די חליצה", אָבער קיין פּעסטונגען קען מען דערמיט נישט איינגעהמען...

מיר האָבען געהאט אָבצושפּיעלען א בענעפיט פיר די קלאָוקמייקערס, דאָּ טהעאַטעריל איז געווען נעפאַקט און דער עולם האָט דעמאָנסטראַטיוו ארויסגעוויזען דיא אנערקענונג צו אונז. מיין מאן האָט אויך געהאט דעם נחת פּרעזענטירט צו ווערען מיט א מתנה און האלטען א ספּיטש אלס דאנק, וויא א'ן איינגעפונדרעוועטער „סטאַר."

דיא מתנה, א גוטער ציגאַר־האלטער, איז געווען פון דער קלאָוקמייקערס יוניאָן, און איבערגעגעבען צו מיין מאן האָט עס יוסף באַראָנדעס, וועלכער האָט אויך געהאלטען א פייערינע רעדע דאַן פון דער ביהנע צו דיא קלאָוקמייקערס.

איך בין דאַן געווען אין זיעבעטען הימעל פאַר גליק, דאָס האָט געהייסען אז מיר זיינען אָנערקענט געוואָרען פון'ם סאַמע פּאָלק אליין, ווייל באַראָנדעס האָט דאַן גערעדט מיט אזא מין ברען, מיט אזא מין פייער, ווי א פּראָפעט, ווי א'ן ערלעזער פון שקלאפעריי, אז איך האָב געמיינט דאָס גאַנץ נויאָרק איז צו־טהיילט אויף צוויי פּארטייען, איין פּארטיי איז „די קאַפּיטאליסטישע פּיאָוקע" און די צווייטע פּארטיי איז „דאָס פּאָלק."

איך בין דארום געווען העכסט גליקליך וואָס „דאָס פּאָלק" איז מיט אונז, ווייל די אלע אנוועזענדע אין טהעאַטער האָט באַראָנדעס גערופען „ברידער ארבייטער," א סימן, הייסט עס אז קיינער פון „די קאפּיטאליסטישע פּיאָור־קעס" זיינען נישט געווען דאַן אין פּולס טהעאַטער.

באַראָנדעס האָט מיט זיין הארציגען רעדען דאַן געמאַכט אויף מיר אזא ווירקונג, אז איך בין געווען קאַפּאַבעל צו רערשטיקען „די קאַפּיטאליסטישע

פיאווקע, וואָס סאָקט דאָס בלוט פון די ארבייטער", א נס וואָס כ'האָב נישט געוואוסט, וואו אָט די „פיאווקע" וואוינט...

איך בין זיכער, אז אלע וואָס האָבען דאָן געהערט באראַנדעסען רעדען האָבען געפיהלט דעם זעלבען האס צו „די קאפיטאליסטען," ווי איך און עס איז סיין ־וואונדער ניט; באראַנדעס האָט געהאט א גוואלדיגע אראטאָרישע קראפט, נישט אומזיסט איז דאָן באראַנדעס געווען ביי די קלאָוקמייקער, ווי דער עמוד האש ביי די אידען, ווען זיי זיינען אנטלאָפען פון פרעה'ן. ער האָט עס פאר־דיענט.

מיר האָבען אָבגעשפיעלט נאָך עטליכע פאָרשטעלונגען אין „פולם טהע־אטער" און מיין מאן ווערט פלוצים קראַנק. מיר קענען נישט אנגעהן מיט'ן שפיעלען און דאָס טהעאטער שטעהט געשלאָסען.

דערווייל ערהאלטען מיר פון שיקאגאָ אונצעהליגע בריעף מיט טעלע־גראמעס, אז דיא אידען דאָרט ווילען טהעאטער, מיר זאָלען למע"ה באלד קומען שפיעלען, ווייל שיקאגאָ ווארט אויף אונז מיט אָפענע ארמס.

מיר לאָזען זיך לאנג נישט בעטען, פארנעהמען אונזער קינסטלער־משפחה און מארש צוריק קיין שיקאגאָ.

אין שיקאגאָ האָבען שוין אויף אונז געווארט גאנצע צוויי מענעדזשערס, די ברידער אייק און היימי רובינשטיין, מיט א סך — פעסער ביער...

די ברידער רובינשטיין האָבען געהאט א סאלון אויף דזשעפערסאָן סטריט און איבער'ן סאלון איז געווען א האָלל, „דזשעפערסאָן האָלל," און דאָס איז פאר אונז אָנגעגרייט געוואָרען אויף ־צו שפיעלען טהעאטער.

עס איז אונז אפילו געווען פריקרע צו געהן שפיעלען אין „דזשעפערסאָן האָלל", נאכדעם ווי מיר האָבען שוין געהאט געשפיעלט אין זעלבען שיקאגאָ אין דעם שעהנעם „סטענדארד טהעאטער," אָבער מיר האָבען פארביסען די ליפען און געמאכט א שווייג — פרנסה.

מיר האָבען אָבגעשפיעלט א פּאָאר וואָכען, עס איז שוין געווען אָנהויב זומער און עס קומען צו אונז אָן געסט פון נויאָרק.

עס זיינען געקומען: מאָגולעסקא, פיינמאן, ישראל וויינבלאט מיט זיין יונגע טעכטעריל סאבינא און עס איז געוואָרען פרעהליך ביי אונז.

אונזערע מענעדזשערס, די ברידער רובינשטיין קריגען צוריק דעם „סטענ־דארד טהעאטער" און אונזער דאָפּעלט קינסטלער־קאָמפּאַני פאנגט אָן שפיעלען.

מיר האָבען אויפגעפיהרט מאָגולעסקאָ'ס רעפּארטואר, ווי „די קאָקעטע דאַמען," „דאָס פוילישע אינגעל" און אנדערע מאָגולעסקא'ס סוקסעס־פיעסען,

די אידען פון שיקאגא זיינען געקומען צולויפען און מיר האבען דערוויל שעהן פראפיטירט.

איך האב דאן נישט געהאט קיין גלייכען צו מיר; קיינער אויף דער וועלט איז נישט געווען אזוי גליקליך, ווי איך, מיין חלום איז מקוים געווארען — איך האב געשפיעלט צוזאמען מיט מאנולעסקא׳ן.

זינט איך האב אין פילאדעלפיא געזעהען מאנולעסקא׳ן שפיעלען, האב איך נישט אויפגעהערט צו האפען און טרוימען פון דעם גליק, איך זאל דערלעבען שפיעלען צוזאמען מיט דעם קינסטלער מאנולעסקא. דאס איז געווען ביי מיר אן אידעאל און— ענדליך איז מיין אידעאל פערווירקליכט געווארען. איך שפיעל צוזאמען מיט מאנולעסקא׳ן.

מיין דאמאלסדיגע פרייד איז נישט צו בעשרייבען, שטעהענדיג מיט מאנולעסקא׳ן אויף דער ביהנע, האב איך געפיהלט, ווי איך און די אלע אנדערע שוישפיעלער אונזערע שטעהען לעבען א גרויסער זונן און מיר ווערען בעלויכטען פון איהרע שטראהלען...

מאנולעסקא׳ס חן האט נישט נור דאס פובליקום בעצויבערט, נור אויך זיינע מיטשפיעלער אויף דער ביהנע, איך יעדענפאלס האב זיך געפיהלט, ווי אונטער א מאגנעט ווען כ׳האב געשפיעלט צוזאמען מיט מאנולעסקא׳ן, עס האט זיך געוואלט שפיעלען, שפיעלען מיט׳ן גאנצען הארצען, מיט׳ן גאנצען פייער פון דער נשמה, שפיעלען צוליעב דעם שפיעלען אליין!

מאריס מאריסאן׳ס „אנטפלעקונג״

עס האט לאנג נישט געדויערט און צו אונזער גרויסער קאמפאניע שוישפיעלער אין „סטענדארד טהעאטער“, קומען אויך צו פון נויארק, אדלער מיט סאניא חיימאוויטש־היינע.

קיין שעהנערע און בעסערע טרופע אקטיארען קען זיך קיין מענערדזשער נים ווינשען, און קיין שיקאגאער מענעדזשער אודאי נים.

מיר האבען אויפגעפיהרט לאטיינער׳ס „דיא פערבלאנזעטע נשמה“, טאקי וויא מען שרייבט אין דיא טהעאטער אדווערטייזמענטס, „מיט פראכט און גלאנץ“. אדלער אלס „יוחנ׳צע“, מאנולעסקא אלס „שמואליקעל“, פיינמאן אלס „דער אמעריקאנער“, טהאמאשעווסקי אלס „אברהמ׳עלע“, צלאל גרינבערג אלס „שבתאי נולם“, מערי עפשטיין אלס „רביצין — דעם שטופעניצער׳ס טאכטער“, סאניא

היימאָוויטש־היינע אלס „דיא פערבלאָנזעטע נשמה“ אליין און איך אלס „באַ־בעלע“, א. ז. וו.

מיר האָבען געמאכט א געוואלדיגען „היט“ מיט אונזער „פערבלאָנזעטע נשמה“. מיר האָבען אזוי אריינגעשפּיעלט אלע אינאיינעם ביז העט־העט אין דיא גרויסע היצען און גאָר נישט געטראכט אפילו עס זאָל ח“ו צושמאָלצען ווערען אונזער „פערבלאָנזעטע נשמה“...

אבער דיא שרעקליכע הייסע זומער־זונן האט שטארק צו־וואַרימט אונ־זערע קונסט־פויגעלעך און זיי זיינען זיך ביסלעכווייז צופלויגען פון אונז. מיר זיינען ווידער געבליעבען די אליין־הערשער איבער דער אידישער טהעאטער־קונסט אין שיקאַגאָ.

עס איז שוין אודאי געווען ארום ענדע דזשולייי, ווען דיא זונן ברענט אם שטארקסטען, און קיין טהעאטער שפּיעלען ווילט זיך נישט אפילו די ארימסטע קינסטלער, אָבער מיר זיינען געוועזען צו שטארק אַנגעלאָדען מיט „טאלאנט און קונסט“ און מיר האָבען זיך געמוזט איסשפּיעלען, אניט וואָלט פּאַר אונז געווען געפעהרליך, אונזער טאלאנט וואָלט נאָך חלילה געקענט עקספּלאָדירען . . .

האָבען מיר אלזאָ געשפּיעלט טהעאטער אפילו אין דיא גרויסע היצען. טרעפט זיך אזאַ מין געשיכטע :

אין איין שעהנעם טאָג, אָדער, אום צו זיין לאָרעקט, אין איין שעהנעם אבענד קומט צו אונז אין טהעאטער אריין א געהיימניספאָלע פּערזענליכקייט...

עס קומט אריין א מאַן, וואָס זעהט אויס, ווי א עטליכע מענער צוזאַ־מענגענומען. הויך איז ער, אודאי איבער זעקס פוס, בעסט געבויט, מיט ברייטע גלייכע פּלייצעס און א ברייטע ברוסט, גרויסע טיעפע אויגען מיט א שארפען דורכדרינגליכען בליס, א שעהן עלעגאַנט פּנים מיט ווייכע אָבער זיכערע ליניען, וויא פון שטיין געהאַקט, מיט א גרויסע שטארק־שווארצע באָרד און מיט א גרוי־סען גלאַטען קאָפּ.

ער קומט נעהנטער צו אונז, מיט דער ווייכער האַט אין האנד געקנייטשט, ווענדעט ער זיך צו מיין מאַן און רעדט מיט א געבראָכענע שטימע אין וועלכע עס הערט זיך פון צייט צו צייט קלאַנגען וויא פון א לייבען קול, אָבער ער אונ־טערדריקט קונציג דיא קלאָהרע טענער און רעדט כמעט גאַנץ געבראָכען.

„ליעבער הערר דירעקטאָר — זאָגט ער צו מיין מאַן אין א דיאַלעקט וואָס איז עפּעס אי דייטש, אי אידיש צונויפגעמישט — איך בימע זיא, מיין נאָמען איז דאַווידזאָהן, איך בין איין ארמער קערל און בין גאַנץ געשטראַנדעט

היער אין דעם אמעריקא, האט רחמנות, ליעבער העדר דירעקטאר, און גיבען זיא מיר עטוואס צום פערדיענען ביים יודישען טהעאטער“.

מיין מאן, וויא ג׳יך און דיא אלע וואס זיינען דערביי געוועזן, קוקט מיט ניינעריגקייט און פערוואונדערונג אויף דעם מאדנעם פארשוין, און שווייגט.

אונזער גאסט׳ס קליידונג איז אויך געוועזן עפעס מאדנע. אן אלטער פאר־מער סוט, ערטערווייז צוריסען, און ביי זיין האלז האט זיך פון דעם צוכראס־טעטען איבער־העמד ארויסגעזע־ען זיידענע אונטערוועש... זיינע הענד, כאטש זיי זיינען געוועזן ברוין פון דער ג׳ננ, האבען דאך געצייגט אז דאס זיינען אריס־טאקראטישע הענד.

מיר זיינען אלע איבערראשט פון אונזער מאדנעם גאסט.

מיין מאן פרעגט איהם נאך אמאהל זיין נאמען און ער ענטפערט ווידער: „דאווידזאהן איזט מיין נאמען“.

איך געדענק ניט אקוראט וואס פאר א מין „שטעלע“ אונזער דירעקטאר האט דאן געגעבען דעם מיסטער דאווידזאהן, אבער מען האט איהם געגעבען עפעס צו פערדיענען, וויא ער האט אליין געוואונשען.

מיר האבען נישט אויפגעהערט צו וואונדערן זיך איבער דעם מערקוויר־דיגען מיסטער דאווידזאהן; אלערליי סברות זיינען ביי אונז געבוירען געווארען. מיר האבען איהם געמאכט פאר א פערוואגעלטען פרינץ, א פערשיקטען קעניג, א באנקראטירטען מאגנאט, איינער פון דיא פערלוירענע ניין־און־א־האלב שבטים, און אפשר, ווער ווייס, עס קען זעהר געמאהלט זיין, אפשר איז ער גאר א „לאמעדוואווניק“ ? . . .

א קשיא אויף יענע חברה ! . . .

נאר באלד האבען מיר גאר אנגעהויבען צו שרעקען זיך פאר אונזער מיסטער דאווידזאהן. אין טהעאטער, ביי פראבען, האבען מיר געמליך באמערקט, וויא אונזער מיסטער דאווידזאהן קריצט אפט מיט דיא צייהן בשעת מיר כאבען פראבע אויף דער ביהנע, און ערווארפט מיט דיא הענד און רעדט צו זיך אליין מיט א שרעקליכען כעס: „ניכט זא! אך, צום טייפעל!...“

רבונו של עולם, וואס איז דאס פאר א מין אנשיקעניש? ווער איז דאס, אט דער דאווידזאהן? און וואס געפעלט איהם אזוי נישט אונזער פראבע מא־כען? וואס ווייסט ער פון טהעאטער ? . . .

ניט אנדערש, א „לאמעדוואווניק“!...

אונזער ניינעריגקייט צו וויסען עפעס פון אט דעם מאדנעם דאווידזאהן

האָט איבערשטיגען אַלעס, און מיר האָבען בעשלאָסען — איינמאָהל פאַר אַלע מאָהל מען מוז דערגעהן ווער ער איז. אַלערליי קונצינע מיטלען האָבען מיר אָנגעווענדעט, אָבער מיר האָבען דאָך גאָר נישט געקענט אַרויסקריגען פון איהם. „מיין נאָמען איזט דאַווידזאָהן“ און — באַסטאַ.

איינמאָל, איז דרויסען לעבען אונזער טהעאַטער געוועזען אַ געשלעג. צוויי עקספּרעסלייט האָבען זיך געשלאָגען, איינער איז געוועזען אַ איד און דער צווייטער אַ גוי. אַרום שטעהט אַ רעדעל מענשען און קוקען גלייכגילטיג צו דער פאָרשטעלונג. אונזער דאַווידזאָהן איז אָבער שנעל אַריינגעשפּרונגען צווישען די שלעגער און האָט דעם גוי געמאַכט — אויף אַלע שלעכטע גוים געזאָגט געוואָרען. ער האָט איהם געפּאַטשט און געקולאַקט וויא אין אַ „פּאַנטשינג בעג“. דער גוי האָט זיך באַגאָסען מיט בלוט, ער איז געוועזען קוים אַ לעבעדיגער ווען ער איז אַרויסגעפאַלען פון אונזער דאַווידזאָהן'ס הענד.

און ווען אונזער דאַווידזאָהן האָט שוין געהאַט גענוג, ווען דער גוי איז שוין געלעגען אַ צו'ממית'טער, האָט דאַווידזאָהן איהם אויפגעהויבען, איהם צוגעפיהרט צו זיין עקספּרעס און מיט'ן צייגע־פינגער אין פּנים אַריין, האָט ער אַרויסגעדונערט אויף אַ קול וויא אַ ווילדער לייב:

„דו, שוויין, ווירסט שאָן קיין יודען ניכט שלאָגען מעהר!“

דאָ איז שוין פאַר אונז מעהר קיין צווייפעל ניט געווען, אַז דאַווידזאָהן איז פון „יענע חברה,“ פון די „ל"ו“ צדיקים, אַ סימן, אַז ער נעהמט זיך אָן פאַר אַ אידען ווען אַ גוי שלאָגט איהם, און פּעטש גיט ער — אויך נישט וויא אַ פּראָסטער מענש . . .

מיר האָבען אַלע גרויס דרך ארץ געקראָגען פאַר איהם.

נאָך'ן געשלעג, נאָך זיין גרויסען זיעג וואָס ער האָט געוואונען אין אַלעמענס אויגען, איז אונזער דאַווידזאָהן געוואָרען גוטמוטהיג און זעהר צוגעלאָזען צו אונז: אויסערגעוועהנליך פריינדליך איז ער געוואָרען און האָט גערן גערעדט מיט אונז, זיך פּאַרענטפערט, אַז ער האָט נישט געמיינט דעם אָרעמען גוי אַזוי צו שלאָגען, אָבער ער האָט נישט געקענט צוזעהן וויא דער שוואַכער איד ווערט געשלאָגען, ווייל: ער זעלבסט איזט אויך יודע, האָט ער אונז ערקלעהרט. און זיין אמת'ער נאָמען איזט, משה קאָהן, נור, האָט ער ליעבליך געשמייכעלט, „אויף דער דייטשער ביהנע איזט מיין נאָמען מאָררים מאָריסאָן“.

דיא מאַרים מאָרריסאָן געהיימניס

מיר זיינען געבליבען אלע שטיל. פון גרויס ערשטוינונג האָבען מיר קיין ווארט נישט געקענט ארויסריידען, און אונזער „דאַווידזאָהן“ האָט ווידערהאָלט מיט א נוממוטהיגען שמייכעל: „יא, יא, מאַרים מאָריסאָן איזט מיין נאמען אויף דער דייטשער ביהנע“. דערביי האָט ער שטאָלץ און שפּאַסהאַפט זיך געגלעט זיין לאַנגע שווארצע באָרד.

מיין מאַן האָט געוואוסט, אז אויף דער דייטשער ביהנע איז דאָ א בעריהמטער שוישפּיעלער מיט'ן נאָמען מאָריסאָן, ער האָט פון איהם גהעאט געלעזען אין דיא צייטונגען, אָבער אז דער שיקזאַל זאָל אָט דעם גרויסען שוישפּיעלער ברייננגען צו אונז קיין שיקאַגאָ, און נאָך אויף אזא מין זאָנדערבאַרען אופן, דאָס איז פאר אונז געווען א מורא'דיגע איבערראַשונג, און ווען ער האָט אונז שוין געזאָגט אז ער הייסט מאַרים מאָריסאָן זיינען מיר ערשט אויפ'ס־ניי געוואָרען אין צווייפעל.

אָבער מאָריסאָן האָט אונז דערצעהלט דיא גאַנצע געשיכטע וואָס האָט מיט איהם פּאַסירט, און מיר זיינען געוואָרען איבערצייגט אז מאָריסאָן איז טאקע מאָריסאָן און נישט קיין „לאַמעדוואָוניק“, ווי מיר האָבען פריהער געמיינט. ער האָט אונז דערצעהלט, ווי אזוי דירעקטאָר האַמבורג (דער דאַמאָלסדיגער מענעדזשער פון נויאָרקער דייטשען טהעאַטער) האָט איהם געבראַכט פון וויענער „בורג טהעאַטער“ קיין נויאָרק צו שפּיעלען אין „אורווינג פּליים טהעאַטער“.

נאָכדעם ווי ער האָט אָבגעשפּיעלט זיין טערמין אין נויאָרקער דייטשען טהעאַטער, איז ער אוועק אויף דער „ראוד“. געלד האָט ער פאַרדיענט א סך, אָבער ער האָט א סך פאַרשפּענדעט אויך, מען איז דאָך א לעבעדיגער מענש און נאָך אַן אַרטיסט אויך. מען איז דאָך יונג, געזונד, פריש און מונטער—הכלל, איז ניטאָ קיין געלד. א פּראָסטער בשר ודם וואָלט אין אַזאַ פאַל פּרובירט מאַכען א פּאָאַר סענט ביי זיין פּראָפעסיאָן, אָבער אַן אַקטיאָר דאַרף דאָך טהוען אַזעלכעס, וואָס מען זאָל קענען דערצעהלען שפּעטער צווישען קאָלעגען שוישפּיעלער, עפּעס אַזעלכעס וואָס זאָל זיין אייגענאַרטיגעס, קינסטלערישעס.

און אַזוי איז מאָריסאָן, אַנשטאָט געבען א פאָרשטעלונג און מאַכען וויעדער עטליכע הונדערט דאָלאַר מיט אַמאָל, געוואָרען בעסער א פּראָסטער ארביי־

מער אויף א פארם ארום שיקאגא. דערפאר האט ער זיך אויף פערלאזט א באָרד, כדי מען זאָל איהם נישט דערקענען.

מיין מאן איז גלייך מיט איהם אוועק צום מענעדזשער פון דייטשען „הולוס טהעאטער" אין שיקאגא, איהם פאָרגעשטעלט הערן מאָרים מאָריסאָן. דער מע־נעדזשער האט, דערהערענדיג דעם נאָמען, זיך טיעף פארנייגט, כאָטש קוקענדיג אויף מאָריסאָן'ס באָרד און צוריסענעם אנצוג, האט מען געזעהן ווי ער צווייפעלט שטארק אין דעם מאָדנעם מאָריסאָן...

אין א פּאָאר טעג ארום איז צו אונז אריינגעקומען א דזשענטעלמאן, אויס־געפּוצט ווי א פּרינץ; אוים באָרד, מיט א גאנץ שעהן סטריזשקעלע אויפ'ן קאָפּ, א ברייטע פּעלירינע איבער די אקסלען, מיט א שעהנעם שטאָק און צילינדער־הוט. מיר האבען איהם נישט דערקענט. אבער דאס איז געווען טאקע אונזער מאָרים מאָריסאָן. דער שוישפּיעלער פון וויענער „בורג טהעאטער."

אין א פּאָאר וואָכען ארום איז מאָריסאָן אויפגעטראָטען אין דייטשען טהעאטער אין דער פּיעסע „די צוויי פּארטנערס" און האט געמאכט א געוואלדי־

ביי אונז אין שטוב איז ער געווען וויא ביי זיך אין דערהיים. ער האָט ליעב געהאט היימיש־אידישע מאכלים און פלעגט באשטעלען ביי מיין שווינער, זיא זאָל אָפט קאָכען קרעפּלאך, בארשטש און אנדערע גוטע מאטראוועס. מאָריסאָן פלעגט דערפון שטארק הנאה האָבען, ממש געלעקט די פינגער.

אין שטוב ביי אונז איז געווען פרעהליך און לוסטיג צוליעב אונזער טהייערען קאָלעגע און ליעבען פריינד מאָריסאָן. ער פלעגט נעהמען מיין קינד, אסתר'לען, און שפּאַציערען מיט איהר איבער'ן גאס אנגעטהון אין סטאָור־פּייפּ און פּעלירינע; מען פלעגט איהם נאָכלויפען וויא נאָך א קיסר און שרייען: „בראַוואָ מאָרים מאָריסאָן!"

עס איז שוין געווען סוף זומער, דאָס הייסט, אנפאנג פון טהעאטער־סיזאָן. מיר האבען געפּלאנעוועט צו פאָהרען קיין סאן פראנציסקא, אבער ס'האָט זיך דערפון אויסגעלאָזען א בוידעם, פונקט ווי פון טויזענדע אנדערע פּלענער ביי אידישע אקטיאָרען.

עס האָט אונז גענומען אנקומען בריעף מיט טעלעגראמעס פון נויאָרק; כען שרייט ממש געוואלד. מען מוז אונז האבען אין „רומעניען אָפּערא הויז."

מען האָט אונז צוגעזאָגט גאָלדענע בערג, אַלערליי גליקען, געפּרואווט חנפ'ענען אונזערע קינסטלערישע געפיהלען, שרייבענדיג אונז אז אונזער נאָמען

און געוואלדיג גרויס. דאס גאנצע נויארקער ארבייטער פאלק לעבצט נאך אונזער קונסט, הכלל, מיר זאלען זיך שוין איינפאקען און קומען קיין נויארק.

מיין מאן איז שוין דאן אבער נישט געווען קיין פריץ אין טהעאטער לעבען, ער האט שוין דאן גוט געוואוסט וואס פיר א ווערדע עס האבען דיא קאמפלימענ־טען פון דיא אידישע עקטערס און אידישע טהעאטער מענעדזשערס.

ער ענטפערט זיי א בריעף, און רעכענט אויס עטליכע טוץ פונקטען, און פערלאנגט פון דיא הערען קאלעגען פון „רומעניען אפערא הויז." אז זיי זאר־לען אויסמאכען א קאנטראקט ארייגשרייבענדיג אט די אלע זיינע פונקטען, און אלע מענעדזשערס זאלען זיך אונטערשרייבען, ערשט דאן וועט ער קומען צו זיי.

נאך עטליכע אזעלכע ליעבעס בריעף, ערהאלטען מיר א „קאנטראקט" פון נויארקער „רומעניען אפערא הויז." מיט אלע גוטע פארשפרעכונגען, און א בערזיכערונג אז מיר וועלען אנערקענט אלס „סטארס" און וועלען זיך צעהלען גלייך מיט אלע אנדער־ע סטארס פון „רומעניען אפערא הויז," און מיר וועלען האבען א סך כבוד אין נויארק, אזוי פיעל כבוד אז מיר וועלען האבען גענוג אויף קינדס־קינדער צו בעטהיילען... אונטערגעשריעבען אויפ'ן „קאנטראקט" זיינען געווען: פינקעל, מאקס, לעטיינער, ליפצין, קארפ און אבא שעהנגאלד.

אצינד, אז מיר האבען שוין דיא כתיבה וחתימה טובה, דאס צעטעל מיט נעמען הייסט עס, ווילען מיר ערשט א קליינע קלייניגקייט, זאגט מיין מאן, דהיינו, מיר ווילען האבען הוצאות הדרך. פשוט גערעדט, מיר ווילען אז „רומעניען אפערא הויז" זאל אונז ארויסשיקען געלד אויף רייזע־קאסטען פאר אונזער גאנ־צער קינסטלער משפחה.

ווייטער איז אוועק א ליעבעס קארעספאנדענציע צווישען שיקאגא און נויארק, דאס הייסט, צווישען מיין מאן און די דירעקטארען פון „רומעניען אפערא הויז", אבער אויסגעפיהרט האבען מיר, פארשטעהט זיך, ווייל מען האט זיך זעהר געגויטהיגט אין אונז, נישט אזוי פיעל אין מיין מאן'ס שפיעלען ווי אין מיינעם, ווייל זיי האבען נישט געהאט קיין סוברעטין שוישפיעלערין. מיט דער סוברעטין פון „רומעניען אפערא הויז" איז דאן געשעהן אן אומגליק; זיא איז, ניט פאר קיינעם געדאכט, פאראליזירט געווארען, און שפיעלען טהעאטער אין יענער צייט אהן א סוברעטין האט געהייסען ווי א חתונה אהן א כלה.

מען האט אונז אלזא געשיקט אויף הוצאות. מיר האבען איינגעפאקט אונזער ביסעל ארימקייט און מארש אוועק פון שיקאגא, אום צו זיין אמת'ע „סטארס" אין נויארק אין „רומעניען אפערא הויז".

אין קעסעל־גרוב פון טהעאַטער פּאָליטיק

מיר זיינען אנגעקומען פון שיקאגא בשלום קיין נויארק.

רודאלף מאקס האט אונז אפגענומען פון דיפא און אונז געבראכט אין אונזערע איינענע „אויסגעפארנישטע" רומס וועלכע ער אליין טאקע האט פאר אונז אנגענגריים.

די דאזיגע וואהנונג אונזערע איז געווען אין 120 פארסייטה סטריט, אויפ'ן טאפ פלאר פון אן אלטע אלטמאדישע הויז. צו די פיער רומס וואס מיר האבען געקראגען אויף אט דעם טאפ פלאר אין 120 פארסייטה סטריט, האבען מיר נאך געקראגען א צוגאב, א בארגיין, א „סעפערעט" רום — ראוף־סטערז, אין יארד...

די רומס זיינען געווען נישט איבעריג גרויס און נישט קיין צו שטארק ליכטיגע. דערפאר אבער איז אונזער משפחה געווען, קיין עין הרע, א גאנץ היבשע.

איך מיט מיין מאן מיט אונזער אסתר'לען, האבען מיר פערנומען איין רום. די וואנד האבען מיר שעהן אויסגעציהרט מיט אלערליי קעניגליכע — שמאטעס און פרינצליכע מונדירען וואס מיר האבען נויטיג געהאט פאר אונזער פראפעסיע, טהעאטער שפיעל.

די צווייטע רום האט פארנומען מיין שוויגער מיט די קינדער עמכא, איזי און עני. מערי עפשטיין מיט'ן מאן און זייער קינד האבען „בעוואוינט" דעם לאנדזש אין „פאלע"... און מייק מיט דזשאו'ן, מיין מאן'ס ברידערלעך האבען „בעוואוינט" דעם פלאר אין „פאלע"...

די קיטשען אונזערע איז געווען קליין געוואקסען, פוסט און פינסטער. דערפאר האבען זיך דא אויפגעהאלטען אלערליי געלע ברואים...

די שווינער מיינע האט באלד גענומען שרייען אז ס'איז איהר צו שווער צו אטענדען „דאס הויז" און מיר האבען געמוזט צונעהמען א דיענסט מיידעל. נור אזוי וויא עס איז נישט געווען קיין עקסטרא פלאץ פאר א דיענסט־מיידעל, האבען מיר געמאכט א נוץ פון די „וואשטעפ" (וואש־טאבס) און געמאכט אויף זיי א געלעגער פאר אונזער דיענסטמיידעל. מעשה שטן איז די מיידעל געווען א לאנגליכע און איהרע פיס האבען געמוזט ליגען אין סינק...

שוין געווען איינמאל א וואוינונג אונזערע אין 120 פארסייטה סטרים. דערפאר האבען מיר אבער געהאט פיעל כבוד פון אונזער לענדלארד, א איד וואס האט געהייסען מר. שפיעגעל. ער האט זיך דערוואוסט אז מיר זיינען אידישע עקטארס, פלעגט ער אונז אלע ווייל קומען בעטען „א פעסס צו דער שפיעל.“ אלע טאג, אמאל צוויי, דריי איז ער זיך געקומען צו אונז נאך א פעס; פאר א קאזין, א שוואגער, א מוהמע, א זיידע — ביז מיר האבען זיך דערוואוסט אז דאס גיט ער אונזערע פעסעס אלס א מין „פרעמיום“ צו זיינע טענענטס...

רודאלף מאקס האט אונז איינגעלאדען צו זיך אויף סאפער, דעמזעלבען אבענד וואס מיר זיינען אנגעקומען קיין ניו יארק. מאקס האט דאן געוואוינט אויף הענרי סטריט, דיא דאמאלסדיגע פינפטע עוועניו פון דער איסט סייד. ער האט מיט זיין פרוי בעוואוינט שעהנע פינף רומס; מיר האט זיך אויסגעוויעזען אז מאקס איז א קעניג און וואוינט אין א פאלאסט. ווען מיר זיינען אריינגעקומען צו איהם אין הויז, אין פערגלייך מיט אונזער וואוינונג האט זיך מיר געמענט אזוי אויסווייזען.

ביים סאפער האבען מיר אלע גערעדט פון טהעאטער, פארשטעהט זיך, וועגען אונזערע אויסזיכטען אין ניו יארק אלס צוקונפטיגע סטארס פון „רומעניען אפערא הויז“. און מאקס האט אונז געזאגט אווארט פאר וועלכען איך האב זיך אזוי דערשראקען, אז איך האב אזש געוואלט פאהרען צוריק קיין שיקאגא, כאטש דעם זעלבען אבענד.

דאס שרעקליכע ווארט וואס מאקס האט געזאגט, האט געהייסען, „פאליטי־קע“. ער האט אונז דערצעהלט, אז אין דיא ניו יארקער טהעאטערע געהט אן א קאנקורענץ און מען דארף וויסען ווי זיך צו האלטען, מען דארף וויסען ווי אנצוגעהן מיט דער אידישער טהעאטערוועלט. ווייל, האט ער געזאגט, דיא ניו יארקער טהעאטער־וועלט איז אנגעפיקעוועט מיט „פאליטיקע“...

דערפאר האט ער אונז געגעבען אן עצה, מיר זאלען זיך „האלטען שטייף“. וואס דיא געהיימע ווערטער „פאליטיקע“ און זיך „האלטען שטייף“ מיינען, האב איך טאקע נישט פערשטאנען, אבער געשראקען האבען זיי מיך ווי בייזע גייסטער.

אויף מארגען געהען מיר אין טהעאטער, אין „רומעניען אפערא הויז“.

איך געה און דאס הארץ טיאכקעט מיר פאר פחד. עפעס א קליינינקיים, „פאליטיקע!“...

אין טהעאטער האבען מיר שוין געטראפען דיא גאנצע קאמפאניע שויי־שפיעלער. אלע בעטראכטען אונז ווי עפעס מארנע „העכט“, אין פיעלע אויגען

פון דיא קאלענען־שוישפיעלער מעירקט זיך שנאה און קנאה און באלד געפי־נען מיר אוים א נייעם, וואס פערטשמעליעט אונז, ווי מיט א האמער, די קעפ.

מיר נעפינען נעמליך אוים אז שוין דעמזעלבען אבענד מוז מיין מאן אויפ־טרעטען אין א פיעסע און שפיעלען א פעראנטווארטליכע ראלע.

מיין מאן נעהמט טענה'ן: סטייטש, וואס הייסט געהן שפיעלען? נישט אנאנסירט, נישט קיין פראבע געמאכט, וואס הייסט, שוין שפיעלען? וואו זיינען דיא פונקטען פון'ם גע'חתם'עטען קאנטראקט?...

עס ווייזט זיך ארויס, אז אבא שעהנגאלד, דער ליעבהאבער ראליסט, איז ברוגז געווארען פאר וואס מען האט געבראכט א נייעם „ליעבהאבער" און אבא וויל שוין, דעמזעלבען אבענד טאקע, ניט שפיעלען מעהר, ער סטרייקט, — כאטש שפיעל דיא פיעסע אהן א ליעבהאבער.

מיין מאן קווענקעלט זיך, זוכט יושר. דער דאמאלסדיגער קעניג פון דער אידישער ביהנע, פינקעל, מיט זיינע גרויסע, ביסטרע אויגען, טהוט נור א קוק, רעדט קיין סך, ער זאגט נור: „מיסטער, איהר מוזט שפיעלען!" און פערפאלען, מיין מאן מוז דעם אבענד שפיעלען.

דיא פיעסע וואס מען האט בעדארפט שפיעלען איז געווען „דוד בן ישי", א „זאך" וואס מיר האבען דאס שוין אמאל געהאט געשפיעלט אין פילאדעלפיא. מיין מאן נעהמט דיא ראלע, לערענט איין וויפיעל נור מעגליך דיא פראזא און דיא מיוזיק, מאכט זיך גרייט צום ערשטען אויפטרים, כאטש ער איז נישט אנאנ־סירט.

מיך האט דאס אזוי פערדראסען, אז כ'האב אזש געוויינט פאר כעס. איך האב נישט געקענט פערשטעהן, ווי האנדעלט מען דאס אזוי צו אן איינגענעם קאלעגע? דאכט זיך, נאך די בריעף מיטדיא טעלעגראמעס וואס מען האט צו אונז געשיקט אין שיקאגא, מיט דיא פארשפרעכונגען אז מיר זאלען למע"ה קומען קיין ניו יארק, מיט דעם גע'חתם'טען קאנטראקט, וואו עס איז בפירוש געשריבען אז מיר זיינען „סטארס", צום סוף דארף מיין מאן אויפטרעטען נישט זייענדיג ארהוערטייזט און אפילו נישט געננוג פארבערייטעט. טאמער מאכט ער הלילה, א דורכפאל?

איך האב זיך באגאסען מיט טרעהרען פאר פערדרוס. אצינד האב איך גע־נומען בעגרייפען, וואס דאס שרעקליכעווארט „פאליטיקע" מיינט; איך האב געהאפט, ס'זאל געשעהען א נס, באראי א שרפה זאל קומען ביז נאכט אויפ'ן

טהעאטער, אבי מיין מאן זאל נישט דארפען געהן שפיעלען און ליידען אן אומ'כבוד.

אבער עס איז נישט געשעהן קיין נס, עס האט נישט פיעל געדויערט ביז ס'איז צונעפאלען דער אבענד און מיין מאן מוז געהן שפיעלען דעם העלד אין „דוד בן ישי.“

און, ווי דאס הארץ האט מיר געזאגט, עס קומט דיא אונפערמיידליכע „בולבע“ פון וועלכע אי דיא שוישפיעלער און אי דאס פובליקום האבען א געלע־גענהייט צו לאכען...

טהאמאשעווסקי'ס דייטש — נעביך

באלד, באלד, נעהט אויף דער קוירטען, באלד מוז מיין מאן ערשיינען פאר'ן פובליקום און שפיעלען א ראלע אהן א פראבע אפילו, באלד וועלען מיר וויסען אויב מיין מאן וועט האבען א סוקסעס אדער חלילה א דורכפאל.

אוי, דאס ווארט „דורכפאל“! וויפיעל געזונד און לעבען אט דאס שרעקליכע ווארט רויבט אוועק ביי א שוישפיעלער. ווער האט דאס אויסגעטראכט אט דאס שרעקליכע ווארט דורכפאל?

מיין מאן טהוט זיך אן און גרימירט זיך, מאכט זיך גרייט אויפצוטרעטען דאס ערשטע מאהל אין „רומעניען אפערא הויז“.

דאס דאזיגע „אפערא הויז“ איז געווען „פאכאזשע“ אויף אן אנשטענדיגען שטאל. א קליינע בלאטיגע „לאבי“, אין מיטען א פענסטערל צום פערקויפען טיקעטס, אין איין זייט א טהיר, דער אריינגאנג אין סאלון אריין, לעבען פענ־סטערל ביים זייט נאך א טהיר, וואס האט אריינגעפיהרט אין סאמע ארקעסטער אריין פון'ם טעמפעל דער קונסט, אינעווייניג איז דאס דאזיגע „טעמפעל“ געווען שמאל און לאנג וויא א „זייטען געסעל“ אין פילאדעלפיא. איין באלקאני מיט צוויי באקסעס, רחמנא לצלן, האט אויך פארמאגט דאס „רומעניען אפערא הויז“.

איך שטעה לעבען מיין מאן בשעת ער גרימירט זיך און מיין הארץ ווערט שיער ניט צושפרונגען פון שרעק. איין געדאנק עגבערט מיין מוח, בעסער גע־זאגט, איין ווארט, דאס ווארט „דורכפאל“.

מיין מאן איז אויך גוט נערוועז, אבער ער זעהט וויא איך ערגער מיך און ער טרייסט מיך. נישקשה, ער וועט זיי באלד ווייזען וואס ער קען. מיר זיינען

דאך עפעס אויף עקטערס, מיר האבען דאך שוין געשפיעלט אין גרעסערע, שעה־נערע טהעאטערע וויא דאס „רומעניען אפערא הויז“.

וויא פיעל מיר איז נור מעגליך, גיב איך איהם צו קוראזש, בעט איהם ער זאל זיך נישט פארלירען, זיך האלטען מוטהיג און שפיעלען אהן מורא.

עס אז שוין בלויז עטליכע מינוטען בעפאר'ן שפיעלען. איך לאז מיין מאן אין דרעסינג רום און געה אריין אין טהעאטער. איך זעץ מיך אין א „באקס“ און בעטראכט דאס פובליקום אין טהעאטער.

עפעס קומט עס מיר פאר אזוי וואכעדיג, נאר נישט אזוי וויא דאן, ביי אונזער ערשטער פארשטעלונג אין שיקאגא. דארט זיינען אין טהעאטער געזעסען דאמען און הערען און דא זיצען אין טהעאטער — אידען מיט אידענעס... מען קייעט עפעל, מען קנאקט פינאטס און אלע וויי־לע דערהערט זיך א שאס פון א באטעל סאדא־וואסער. עס דערמאהנט מיך אין אונזער „ביער־האלע“ אין פי־לאדעלפיא בשעת מיין שווינגער איז געוועזן דיא מענעדזשעריכע.

דיא מוזיק שפיעלט שוין דיא „אווערטיורע“. אט באלד געהט אויף דער קוירטען.

לעבען מיר אין באקס זיצט דער קאמיקער מאקס אבראמאוויטש פון טהא־ליא טהעאטער. מיר רעדען פון מיין מאן'ס איינטריט אהן א פראבע אפילו. מאקס אבראמאוויטש רעדט מיר אויס דאס הארץ, אבער ער גיט צו אז טהאמאשעווסקי דאס נישט געטארט געהן שפיעלען אהן א פראבע פאר אזא עולם אין נויארק אין רומעניען אפערא הויז, און ספּעציעל ווען מען האט איהם נישט אנאנסירט אפילו, אבער וואס זאל מען טהאן? זאגט אבראמאוויטש, עס איז נויארק, עס איז פאליטיקע.

דאס ווארט „פאליטיקע“ איז מיר פארגעקומען וויא עפעס א מאנסטער מיט טויזענד אויגען. איך קוק אויפן פובליקום, אויף אבראמאוויטש'ן, און אויף דעם קוירטען וואס פארשטעלט די ביהנע און איבעראל זעה איך שוועבען דאס ווארט פאליטיקע, וויא א שרעקליכע כמארע פאר׳א געפעהרליכען שטורעם. עס לאזט מיך ניט איינזיצען, איך פיהל אז מיין מארך ציטערט זיך מיר אן. איך לויף ארויס פון באקס און שפאציר אום אין טהעאטער.

עס ווערט פינסטער. דער קוירטען געהט ארויף און די שפיעל פאנגט זיך אן.

איך הער מיך צו צו דיא שוישפיעלער. איך הער — דייטש! אלע רעדען „דאטש“. קארפ רעדט דאטש, סאפיא קארפ רעדט דאטש, רודאלף מאקס אפילו רעדט אויך דאטש. אלע רעדען דאטש . . .

איך טראכט מיר: אזוי וויא דיא פּיעסע הייסט „דוד בן ישי“ און איז א היסטאָרישע מעשה פון דיא אמאָליגע אידען, מסתמא האָבען יענע אידען אין דיא אַלטע צייטען גערעדט — דאטש.

אָט קומט שוין דער אויפטריט פון מיין מאַן.

אז דאָס הארץ מיין'ס איז נישט צושפּרונגען געוואָרען אין מיר פון שרעק, איז געוועזן נור גאָט'ס ווילען דערביי. מיין מאַן בלייבט שטעהן אויף דער סצענע אין א פּאָזע וויא געהעריג איז, און קארפ, דאָס הייסט, „קעניג שאול“ גיט א ברום אויף זיין באַסאָווע שטימע צו טהאָמאַשעווסקי'ן: ווערר ביזט דו, דו בור־שע? טהאָמאַשעווסקי שטעהט בלאַס און שווייגט. קארפ דונערט נאָך אמאָהל ארויס די פראגע : ווערררררר ביזט דו, דו בורשע ? נון שפּריכך ! !

טהאָמאַשעווסקי דערהערט אז אַלע רעדען דאטש, ענטפּערט ער אויך אין דאטש: „איש בין ראָוויד פון דעם שטעטיטיכען בעים לעישעם“. (איך בין דוד פון דער שטאָדט בית לחם).

דיא קאָלעגען שוישפּיעלער אויף דער ביהנע, שטיקען זיך שוין פון געלעכ־טער און מען קען שוין ווייטער נישט אָנגעהן מיט'ן שפּיעלען.

דאָס פּובליקום „קעטשט“ דעם געלעכטער פון דיא שוישפּיעלער און לאכט אויך מיט. דער קאָמיקער, רודאָלף מאקס, בעזאָלצט נאָך דיא געשיכטע מיט א זעהר קאָמעראַדשאַפטליכען ביסעל ארבעל־פּראַזא. ער שפּרינגט צו צום קעניג, צו קארפ'ן, הייסט עס, און זאָגט: „אדוני קעניג, וואיסט דו ניכשט וועררר דיזערר קעררעל איזט? דאָס איזט דאָך אונזער דאטש פון שיקאגאָ — נישט פון בית לחם!“

טאָמער איז דאָס נאָך געוועזן ווייניג, פוילט זיך נישט דער קאָמיקער און ער זאָגט צום פּובליקום: „וויא געפעלט אך עפּעס דער שיקאגאָ'ר דאטש פון שטעטי־כען בעים לעישעם ? . . .

איך בלייב שטעהן וויא צומישט, איך ווייס נישט וואָס צו טהאָן, עס ווילט זיך מיר ארויפשפּרינגען אויפן סטיידזשעלע און מאכען פון אַלעמען א בארג אַש. איך ברען וויא אַן אָנגעצונדענער פּאקעל.

איך זעה ווי מיין מאַן שטעהט אויף דער סצענע א פערלוירענער, דעם קאָפּ אויף זיין ברוסט געזונקען, דיא אויגען צו דער ערד אראָבגעלאָזען און ער שווייגט, זאָגט נישט קיין וואָרט.

וויא אזוי מען האָט געענדיגט דעם אקט געדענק איך נישט, איך בין געוועזן צו פערווירט איך זאָל עפּעס קענען זעהן נאָך.

אָבער באַלד נאָך'ן ערשטען אקט בין איך, וויא א ווילדע טיגערין, אריינ־

געלאָפען צו מיין מאַן אין דרעסינג רום. דערזעהענדיג איהם בין איך אין היס־טעריקע אריינגעפאלען. ער איז געשטאַנען בעוועגלאָז, וויא פערגליווערט, ווייס וויא שנעע און זיינע אויגען האָבען געקוקט שטאַר, אָהן אַן אויסדרוק.

איך בין צונפאלען און ארומגעכאפט מיין מאַן און מיט א ווילד קול האָב איך אויסגעשריען: באַרים, מיר בלייבען דאָ נישט מעהר, מיר פאָהרען צוריק קיין שיקאַגאָ!

אַ טהעאַטער קירעגס־געריכט

אויך מיין געשריי איז אָנגעקומען פּינקעל.

פינקעל איז געווען א סטראָגער מענש, שטרענג — אָבער קאָנסעקווענט. ער האָט מיך גוטמוטהיג אָנגענומען ביי דיא הענד און מיך איינצושטילען און צו מיין מאַן האָט ער געזאָגט: „טהאָמאַשעווסקי, איהר וועט נישט פאָהרען פון דאַנען, איהר בלייבט מיט אונז אין „רומעניען אָפּערא הויז" און איהר וועט שפּיעלען טהעאַטער. רעדט נישט קיין דייטש, רעדט אידיש, איהר זייט אזא גר־מער עקטער וויא דיא אַלע מכזרים דאָ, א רוח אין זייערע טאַטעס אריין. איך וועל זיי שוין אָנלערנען!"

דיא פאָרשטעלונג איז וויא עס געענדיגט געוואָרען.

נאָך'ן שפּיעלען, ווען מיר זיינען אַלע הינטער דער ביהנע און מאַכען זיך גרייט א היים געהן, דערהערט זיך פּלוצלינג א פּישטשענדיג קולכ'על שרייענדיג ניך: „מאָרגען איז א מיטינג, מאָרגען א מיטינג!"

דאָס פּישטשעדיגע קולכ'על האָט בעלאַנגט צו א קליין מענשעלע, מיט קליינע אויגעלעך. דאָס דאָזיגע מענשעלע האָט געהייסען „משה'לע" און איז געווען פּינקעל'ס לייב־אדיוטאַנט.

דאמאלס איז יעדער אַקטיאָר, אָדער יעדע אַקטריסע, געווען בעוואָפּענט מיט אַזעלכע „לייב־אדיוטאַנטען"; פּשוט גערעדט: פּאַטריאָטען. אַן אַקטיאָר אָהן פּאַטריאָטען איז געווען וויא א יאַטקע אָהן הינט... שאַ, שטיל, נישט געווען זוער ס'זאָל שרייען און קלאַפּען.

היינט אויך האָט יעדער שוישפּיעלער ליעב צו האָבען ארום זיך פּאַר־עהרער, אָבער היינטיגע זיינען שוין מעהר „קלאַסען־בעוואוסט", היינטיגע לאָ־זען זיך גוט בעצאָהלען, ווייל זיי ווייסען דיא היסטאָריע פון דיא אַמאָהליגע

פאטריאטען. אמאהלינע פאטריאטען זיינען געווען איבערגעבען זייערע ליעבלינגע, זייערע סטארס מיט לייב און לעבען, נישט אויסגערעכענט. זיינען טאקע א סך פון זיי געבליבען שלעפערס, קבצנים. אבער דיא יענינע וואס האבען געקוקט אין תכלית אריין, זיי זיינען געווארען — מענעדזשערס, כלל טהוערס, דעה זאגערס, זאגאר דראמא־מאכערסביים אידישען טהעאטער.

א וואויל בהמה׳לע, דאס אידישע טהעאטער, עס לאזט זיך מעלקען פון יעדען שבת גוי.

דער דאזיגער „משה׳לע" איז געווען צו פינקעל׳ן וויא א טרובע איז צו א פאנאגראף. פינקעל האט גערעדט שטיל און משה׳לע האט דאסזעלבע רערעכט אויסגעשריען אויף זיין פישטשענדיג קולכ׳על.

ווען משה׳לע האט אויסגעשריען „מארגען א מיטינג", האב איך נישט פערשטאנען וואס דאס מיינט, נור דיא איבריגע אקטיארען האבען זיך עפעס שטילערהייד געשושקעט איינס דעם אנדערען אין דיא אויערען. עפעס א מין געהיימנים האט אלעמען ארומגעכאפט. א טויטע שטילקייט האט געהערשט צווישען דיא שוישפיעלער פון „רומעניען אפערא הויז".

צו מיר מיט מיין מאן איז דערזעלבער משה׳לע צוגעקומען, נאכדעם וויא ער האט אויסגעשריען „מארגען א מיטינג" און געזאגט מיט א בעפעהל: „מיסטער טהאמאשעווסקי, מיסטער פינקעל וויל אייך אין קעלער, קומט אין קעלער".

א דערשראקענע בין איך געווארען: וואס הייסט מען וויל אונז אין קעלער?" וואס הייסט קעלער? וועלכער קעלער? רבונו של עולם, וואס טהוט זיך דא מיט אונז? וואס וועט מען אונז טהאן אין קעלער? אפשר שלאגען, וויא וואלד־גזלנים? ווארים וואס דען רופט מען אונז אין א קעלער?

מיט אלע מיינע ציטערנדע אברים האב איך זיך איינגעקלאמערט אין מיין מאן און געבעטען איהם מיר זאלען זיך נישט לאזען פערנארען אין דעם קעלער; גענוג אז מיר האבען זיך געלאזט פערנארען פון שיקאגא אהער קיין נויארק, אין „רומעניען אפערא הויז", דאס איז שוין א גענינגענדע גרוב און מיר דארפען שוין נישט מעהר קיין קעלער . . .

אבער אז פינקעל׳ס משה׳לע רופט אין קעלער — געהט מען אין קעלער.

געקומען, מיט הארץ קלאפעניש, אין׳ם קעלער, ווייזט זיך ארויס אז קיין וואלד־גזלנים זיינען דארט נישטא, קיין ים־קאטערס אויך נישט, בלויז עטליכע אלטע שיכור׳ע דייטשען זיצען ארום א פאר קאנסאמפשענדיגע טישלעך און „זשליאקען" דיא ווייסע שוים פון גרויסע סקונערס ביער.

אין א ווינקעל לעבען א קיילעכדיג טישעל מיט פלעקען פון אלערליי קא־לירען, זיצט פינקעל אליין און ווארט אויף אונז.

מיר זעצען זיך צו לעבען זעלבען טישעל. די משערס זיינען „געראניטע" און קרעכצען נעביך אויף גלות הקעלער. פינקעל ארדערט וויין און מיר זיינען זיך משמח.

דער וויין קעלער איז געווען אויף פארסייטה סטרים קארנער גרענד סטריט און דער איינענטהימער איז געווען א דייטש מיט'ן נאמען וויסיק. פינקעל איז געווען אין דעם קעלער אן אפטער איינגעהער. אין „וויסיק'ס וויין קעלער" איז געווען פינקעל'ס סטאליצע.

מיר האבען זיך אינטערהאלטען ביי א גלעזעל וויין און פינקעל האט אונז אויסגערעדט דיא הער־צער. ער האט אונז געטרייסט, געזאגט מיר זאלען זיך נישט ערגערען וואס דיא קאלעגען שוישפיעלער האבען חיזק געמאכט פון מיין מאן'ס דייטשיש און אונז צוגערעדט מיר זאלען בלייבען אין נויארק.

זיין הויפט געדאנק איז געווען אז מען דארף זיין ערנסט צו דער ביהנע און אזוי האט ער אונז געראטהען. מיר זאלען בלייבען אין נויארק און שפיעלען טהעאטער, זיך ערנסט אבגעבען דער ביהנע און מיר וועלען מיט דער צייט גע־ווינען זיך א נאמען אלס שוישפיעלער

דערביי האט ער עטליכע מאהל בענוצט זיין ווערטיל: „איהר'ט שוין איבערצעהלען", און זיך געמיטהליך געדרעהט זיין וואנצע.

מיר זיינען ארויס פון'ם קעלער און אוועק א היים.

נאך דיא טרייסט ווערטער פון פינקעל'ן זיינען מיר געווארען אביסעלע מוטהינער ביי זיך און אויף מארגען זיינען מיר מיט לייכטערע הערצער אוועק אין טהעאטער אין דער בעשטימטער צייט, צום מיטינג.

דער מיטינג איז געווען אין א גרויסען צימער. מיט נאקעטע ווענט און א הוילען פלאר, א טיש און עטליכע בענקלעך ארום זיינען געשטאנען אין מיטען דעם דאזיגען צימער וואס האט געהייסען „אפיס", און אט דער אפיס איז געווען אנגערויכערט וויא א היימישע קרעטשמע.

אלע שוישפיעלער זיינען געווען שטיל און געהארכזאם וויא עפעס ער־ווארטענדיג א שלעכטע בשורה.

מען האט גענומען „מיטעווען", און עס איז געווארען לעבעדיג. מען האט געליארעמט און געפילדערט, געשריען און געהיצט זיך, אבער דער „בעשלוס" וואס איז בעשלאסען געווארען מיט א מארזשאריטי פון איינעם געגען אלע, דאס

הייסט, פינקעל האט ארויסנעגעבען דעם פסק און דאס איז געווען דער „בעשלום“ פון׳ם מיטינג.

דער פסק איז געווען א גרויזאמער. פינקעל האט בעשטראפט אלע שויי־שפיעלער מיט צו דריי דאלער יעדען פאר לאכען פון טהאמאשעווסקי׳ן אויף דער ביהנע וואס ער האט געמאכט א „בולבע“ אין דייטש, און רודאלף מאקס׳ן האט פינקעל בעשטראפט מיט גאנצע פינף דאלער דערפאר וואס ער האט געלאכט מעהר פון אלעמען.

דיא אקטיארען זיינען געווען שרעקליך אין כעס פאר דעם פסק דין, אבער פינקעל איז געווען גאנץ קאלטבלוטיג, נישט געערגערט, ער האט זיך געדרעהט א וואנצע אין מיט א שמייכעל פון נצחון האט ער זיך אנגערופען צו מיר און מיין מאן: „קינדער, געלד וועט שוין זיין אויף א גלעזעל וויין, זיי וועלען שוין מעהר נישט לאכען פון אייך, דיא ממזרים. אצינד קומט אין קעלער אריין“ . . .

אונזערע „גרויסע״ פערדיענסטען

בעסי טהאמאשעפסקי מיט 24 יאהר צוריק

נאכדעם ווי פינקעל האט ארויס־געגעבען אזא פסק, אלעמען שטראפירט צו דריי דאלער, זיינען דיא אקטיארען געווארען פריינדליכער צו אונז.

פינקעל האט גענומען, וויא מען זאגט, דיא לייצעס אין זיינע געזונדע הענד און דיא קאלעגען שוישפיעלער האבען געהארכזאם געפאלגט.

ס׳איז געקומען מיין ערשטער אויפטריט אין „ר.מעניעז אפערא הויז״.

אמת, מען האט זיך נישט געמאכט פון מיר קיין גרויסען צימעס, דאס הייסט, מען האט מיך נישט אנאנסירט וויא מען וואלט בעדארפט, אבער אבי־סעלע האט מען מיך יא אדווערטייזט און איך טרעט אויף אלס „מערי״ אין „חיים אין אמעריקא״.

בעפאר׳ן אויפטרעטען האב איך מיך זעהר געשראקען, ווייל דיזעלבע ראָ־לע איז פריהער געשפיעלט געווארען פון חיה שרה שעדנגאלד, און איך האב מורא געהאט געהן נאכשפיעלען נאך איהר, אבער זיא איז געוועזן קראנק און איך האב געמוזט מאכען מיין דעביוט אין דער ראלע וואס זיא האט געשפיעלט.

קיין פאסינגע קליידער האב איך נישט געהאט און דאס האט מיך זעהר געערגערט, אבער מיין שכנה פון פארסייטה סטריט איז מיר געקומען צו הילף. זיא האט מיר געגעבען אן עצה כ׳זאל נעהמען קליידער אויף אבצאהלען, וואסי, דיא אלע אנדערע אקטריסעס מעגען געהן אויסגעפוצט און צאהלען דיא פעדלערס דערפאר און איך טאר נישט?

מיין שכנה ברענגט מיר דעם פעדלער, א רויט אידעל, וואס נים זאכען אויף בארג. נישט מעהר, מען מוז איהם אבצאהלען—און א י ה ם אבצאהלען איז געווען אונמעגליך, ווייל מען האט זיך פון איהם נישט געקענט אויסצאהלען. אזא מין רויטער פעדלער איז דאס געווען.

אבער וואס זאל מען טהון! איך נעהם ביים פעדלער צוויי קליידלעך. די שכנה לייהט מיר א מענטעלע, איך קויף מיר א פאאר שיך פאר 98 סענט, און צעהן־סענט סטאר קויף איך מיר איין נאך שמאכטעס, בלויע ריבאן צו מיינע בלאנדע לאנגע האאר, פוץ מיך אויס און געה צו דער שחיטה, דאס הייסט, צו מיין ערשטען אויפטריט אין „רומעניען אפערא הויז."

מיין שרעק איז מורא'דיג גרויס. איך ציטער, טאמער וועלען די שויי־שפילער מיר טהון עפּיס א שפּיצעל, ווי זיי האבען געטהון מיין מאן. עס ווארפט מיר ווי אין א קדחת. איך קום אויף דער ביהנע, דערזעה איך אין באקס זיצט מאדאם שעהנגאלד אליין. קראנקערהייט איז זי געקומען זעהן, ווי איך וועל דאס שפּיעלען „איהר" ראלע. די ארטיסטישע דזשעלאסי האט איהר פון בעט אראפּגעשלעפּט און געבראכט אין טהעאטער, כדי זי זאל קלייבען נחת אויב איך'ל דורכפאלען.

דאס פערגרעסערט מיין נערוועזיטעט, און אלע ווײלע קוק איך די מיט־שפּילער מיינע אין די אויגען, זעהן אפשר לאכען זיי שוין פון מיר. „בולבעס" האב איך געמאכט, איינע גרעסער ווי די אנדערע. גאנצע מאנאלאגען האב איך צוקריפּעלט. אבער דאס פּובליקום פון „רומעניען אפערא הויז" האט געשלונגען מיינע בולבעס אט ווי גרויס זיי זיינען געווען, זיך אפילו נישט דערווארגען מיט זיי . . .

מיין סוקסעס איז געווען א גאנץ קנאפּער. אבער אלע האבען צוגעגעבען, אז איך בין א „שעהנע סוברעטקעלע" און אבא שעהנגאלד האט געזאגט: „אט, נישקשה פון א בעהעלפעריל" . . .

מיר האבען אפּגעשפּיעלט די וואך. אונזערע וויידזשעס זיינען געווען 150 מארקען.

פינקעל'ס לייב־אדיוטאנט, משה'לע, האט געהייסען אונז קומען זונטאג אין „אפיס," מען וועט זיך טהיילען מיט'ן פערדיענסט.

זונטאגס האט מען צו יענער צייט נישט געשפּיעלט. זונטאג פלעגט מען זיך צו'חשבון'נען מיט די געלדער . . .

געקומען זונטאג. אלע זיינען מיר זיך צונויפגעקומען אין „אפיס" אין

טהעאטער. נאך עטליכע שטונדען חשבון'ען און רעכענען, מיט בלייפעדערס, מיט קריידלעך און מיט די פינגער, איז אונז אנגעקומען, מיר מיט מיין מאן, גאנצע זעכצעהן דאלאר מיט טשענדזש . . .

די מארקען סיסטעם איז געווען, ווי ווייט איך געדענק, א וואונדערבארע ערפינדונג. מען האט גענומען א דאלאר וואס האט אין זיך הונדערט גאנצע פענים, און מען האט דאס צושעטקעוועט אויף טויזענד פיסעס . . . דאס הייסט, טויזענד פראצענט.

געארבייט אויף „מארקען" האבען בלויז די שוישפיעלער.

די אלע אנדערע אנגעשטעלטע אין טהעאטער האבען געקראגען „רעגעלע ווייזשעס." למשל, אשערס האבען זיך געקראגען סטעדי—א קווארטער א נאכט. כאריסטען און כאריסטקעס—זעקס ביז זיבען און אמאל גאנצע אכט דאלאר א וואך. דערפאר, אבער, האבען זיי געזונגען שעהן אין אויסגעזעהן שעהן—טאקי דיעזעלבע כאריסטקעס וואס מיר האבען היינט—נור היינט איז עס פיער־און־צוואנציג יאהר שפעטער . . .

אז מען האט אלעמען בעצאהלט, נעמאכט די אלע אויסגאבען וואס א טהעאטער האט ביז עס קומט צום שוישפיעלער, ערשט דאן האט מען גענומען צוטהיילען דעם פראפיט אויף די שוישפיעלער „מארקען."

איז ווי נאט האט געגעבען. אמאל האט זיך אנגענומען אויף א „מארקע" 14 סענט און אמאל 4 סענט. נישט איינמאל האט געטראפען, אז מען איז נאך שולדיג געבליעבען . . . ווייל דער וואס איז געשטאנען ביים שיסעל, דאס הייסט, דער „מענעדזשער," האט דאך אליין „געסארוועדט" די אויסגאבען.

למשל, א ווענטעל סינערי וואס מען האט געמאכט, האט אמאל א געוויסער מענעדזשער אריינגע'חשבון'ט $160.00. אי, פאר הונדערט און זעכציג דאלאר האט מען געקענט אבקויפען אלע סינעריס פון יענעם טהעאטער און נאך קריגען היבשע עטליכע דאלאר טשענדזש, אבער נעה שריי, אז ער ווייזט א „ביל" . . .

נישט איינמאל האבען אונזערע הונדערט און פופציג „מארקען" בעטראפען, נאך דער וואך שווערע הארעוואניע, גאנצע—72 סענט מיט א פיערטעל . . .

נו, מיט אזעלכע ווייזשעס, מאהלט אייך, האט מען קיין אייגענע פראפערטיעס נישט געקענט קויפען.

האבען מיר זיך געוואוינט אין אינזער פלעט אין 120 פארסייטה סטריט, אויף טאטען'ס פלאאר, און געהאפט צו גאט אויף בעסערע צייטען.

נאַכ'ן שפּיעלען, שפּעט ביינאַכט, פּלעגען מיר אַמאָל גערן אין קאַפּע. נור מעהרסטענס פּלעגען מיר געהן אהיים.

מיר פּלעגען זיך שטילערהייט ארייג'גנב'ענען אין הויז, ווייל דער אריינגאַנג אין אונזער פּלעט איז געווען גלייך אין קיטשען, וואו אונזער לאַנגע דיענסט־מיידעל איז געשלאָפען אויף די „וואש־טאָבס“ מיט די פיס אראָבגעהאָנגען אין סינק.

שטילערהייד האָב איך גענומען דעם הערינג, וואָס איז געווען איינגעוויקעלט אין געלען באָבילע פּאַפּיער, אָנגעגרייט פאַר אונז אויף „סאַפּער.“ נאָר אבוואַשען דעם הערינג איז געווען א קונסטווערק—אז איך האָב געלאָזען דאָס וואַסער לויפען פון קראַן, האָב איך געדאַרפט גוט אויפפּאַסען, איך זאָל נישט אָבגיסען דער דיענסטמיידעל'ס פיס . . .

מוטער און שוישפּיעלערין

דעם שוישפּיעלערס לעבען איז א מאָדנעס, א פּאַרקעהרטעס, א קאַפּויריגעס.

ביינאַכט, ווען אַלע מענשען שלאָפען, איז ביים שוישפּיעלער „טאָג“. ווען א פּראָסטער ארבייטער קוויקט זיך מיט'ן אויפגעהן פון דער זונן, מיט'ן ליכטיגען מאָרגען שטערען, מיט דער שמעקנדיגער ראָסע וואָס ליגט אויף בלומען און גראָזען און פינקעלט, ווען דיא מאָרגען־זונן בעשיינט דאָס, וויא פינקעלדיגע דיאַמאַנטען, דאַן, אין'ם אייפוואַכענדען פריה־מאָרגען שלאָפט דער שוישפּיעלער.

ווען א פּראָסטע מאַמע באָדט איהר קינד פאַר'ן שלאָף, און קוועלט פון גליק און נחת וואָס איהר קינדעלע איז שעהן און לויטער, בשעת זיא נעהמט דאָס צאַרטע נאַקעטע קערפּערל פון וואַנעלע אַרויס, דאַן, איז דיא שוישפּיעלער־מאַמע, דיא אַקטריסע, פאַרנומען מיט שמינקע און פּוידער, צו פאַרשטעלען זיך פאַר א יונגע מיידעלע. אום מעהר צו געפעלען איהרע קעלבערנע פערעהרער וואָס זעהן אין איהר בלויז דיא פרוי און קיינמאָהל נישט דיא מוטער, דיא מ אַ מ ע.

א פּאַרקעהרט לעבען איז דעם שוישפּיעלערס.

מערקווירדיג, וויא אין מיר האָבען זיך אימער געריסען דיא צוויי געפיהלען פון מוטער־זיין און שוישפּיעלערין.

ביז איך געווען אויף דער ביהנע, איז מיין גאַנץ לעבען, מיין גאַנץ וועזען

געווען אויף דער ביהנע, ס'האט פאר מיר גאר נישט עקזיסטירט דאן — און ער היום — אויף דער ביהנע פארגעס איך אין אלעס און האב נור אין זינען מיין שפיעלען איך וויל געפעלען זיין דעם צושויער.

בין איך געווען אין דער היים, מיט מיין קינד אסתר'ל, און שפעטער מיט מיינע אנדערע קינדער, זאלען זיין געזונד, האט אויך פאר מיר גארנישט עקזיס־טירט, אויסער מיין קינד. איך האב זיך זאט נישט געקענט אנטישען מיט מיין פיידעלע, מיין אסתר'ל.

אמת, אפט איז מיר געווען דאס הויז־לעבען מיינס אזוי, אז ווען נישט מיין קינד, האב איך זיך געפיהלט אין גאנצען איבריג אויף דער וועלט. מיין קינד איז מיר געווען דאן מיין איינציגע דערהאלטונג ביים לעבען. זיסע אסתר'ל, זיא איז געווען מיין דערקוויקונג, זיא האט מיר בע'טעם'ט געמאכט מיין טעם'לאַ־זען לעבען אין יענער צייט.

שעהן איז מיין אסתר'ל געווען, מיט גרויסע בלאהע אויגען, טונקעל בלאנ־דע קוטשעראווע לאקען, חן גריבעלעך אין דיא באקען, א קליין מיילבעל מיט שעהנע ווייסע צייהנדעלעך, ספריטנע, לעבעדיג און קינדיש קלוג. ווער עס האט מיין קינד געזעהען האט דאס ליעב געהאט, מיינע שכנים פלעגען זיך דאמים לאבען. וויא א שעהנע רויז האט זיא דאן נעבליהט — מיין ארים קינד — — —

קיין סך צייט פאר איהר האב איך נישט געקענט אבגעבען, א שוישפיע־לערין האט איבערהויפט וויניג צייט פאר דער היים, מען איז שטענדיג פאר־נומען מיט'ן טהעאטער, נור יענעם צו אמוזירען, אבער זיך אליין — דאס ער־לויבט נישט דיא שוישפיעל קונסט, איבערהויפט ווען דער קינסטלער וויל ער־רייכען בעריהמטהייט.

אין טהעאטער ביי אונז, אין „רומעניען אפערא הויז", הייסט עס, איז מען געווען שטארק פארנומען מיט — א סוד . . .

טהעאטער־מענשען האבען זיך שטענדיג ליעב צו סוד'ען. אז איינער וויל בעטען ביים צווייטען א מעטש, רופט ער איהם אפ אין א ווינקעלע און שטי־לערהייד רוימט ער איהם איין א סוד: „גיב מיר א מעטש".
עס קומט אוים עפעס וואזשנער. אט, זאלען מענשען זעהן אז דער און דער איז א וויכטיגער מענש אין טהעאטער וועלט, א פאליטיקער, ער „סוד'עט" זיך מיט אלעמען . . .

דאס סוד'ען זיך ביי אונז אין טהעאטער דאן, איז געווען צווישען פינקעל'ן מיט לאטיינער'ן.

זיי האָבען זיך גע'סוד'עט און גע'סוד'עט און זיך גע'סוד'עט נאָך אביסעל, ביז ענדליך איז פון'ם סוד'ען זיך ארויסגעקומען א מייסטערווערקעל, א פיעסעלע מיט'ן נאָמען „גלות רוסלאנד“.

דיא מעשה פון „גלות רוסלאנד“ איז געווען זעהר א וואזשנע:

אין רוסלאנד וואָהנט א איד און האָט א זוהן אַסיפּ. אויף אידיש הייסט ער „יאָזעף“, נור אויף גויש, אַסיפּ. אָט דער יאָזעף איז א ניהליסט פּאָ־פּראָפּעסיע. און אלס ניהיליסט האָט יאָזעף ליעב — א אידענע? נאָ, נעווער! דוקא א גויע, מיכאַילאָווא איז איהר נאָמען.

איז מאי קא משמע לן, וואָס זשע וויל ער, דער יאָזעף, דער ניהיליסט? ער וויל א דזשאָב, וויל ער. שיקען דעם קיסר אויף יענער וועלט. זעהר נאָבעל פון זיין זייט אפילו, נור וואָס דען. דיא טאָווארישטשעס, דיא ניהיליסטען, הייסט עס, דארפען דאָך אויך שפּיעלען אין איין אקט, זיי זיינען דאָך עפּעס דיא גלאָוונע באַים, קלייבען זיי זיך אוים שלישי, דאָס הייסט, דעם דריטען אקט און זאָגען אזוי: „סעי, באָיעלע, ווילסט דערשטיקען ניקאָלאַיקען? אָ'ראַיט, קאָם אָן! נור טאָמער ביזטו גאָר א שפּיאָן, הע? טאָ וואָרט, מיר'ן זיך פארשטעלען.“

קומט פאר א קלאָמפּערשטדיגער „קראזשנאי סוד“ און מען פער'משפּט דעם יאָזעף'ן נעביך צו דער תליה. אָבער יאָזעף גיט נישט אוים זיינע טאָווארישטשעס, ער איז געטריי זיין שטרעבען, און ווען עס ליגט איהם שוין דער שטריק אויפ'ן האלז און דאָס ווערטהע פּובליקום האָט שוין די געוויסע פּאַרציע „סנימפּאַטיע“ פאר'ן העלד, זעהט מען דאָך שוין, אז יאָזעף איז א יאָט פון די יאָטען, אַן אמת'ער ניהיליסט, ערלויבט מען איהם צו מאַכען דעם דזשאָב און זאַטשמעליען ניאָקלאַיקען, דאָס הייסט, אַלעקסאַנדער'ן.

אָבער קיין לייכטער דזשאָב איז עס נישט און יאָזעף פאַלט אריין אין טראָבעל, ער מוז זיך שלאָגען מיט עפּעס א פּריסטאָוו און דער סוף איז, אז אין פיערטען אקט ענדיגט זיך „גלות רוסלאנד“, נור מיט וואָס עס ענדיגט זיך — ווייס איך נישט . . .

קארפּ האָט געשפּיעלט דעם ליידענדען פּאַה־טהער, סאָפיא קארפּ אין אבוועקסלונג מיט מאדאם ליפּצין האָט געשפּיעלט דיא גוי'ע מיכאַילאָווא, טהאָמאשעווסקי אלס דער אונשטערבליכער יאָזעף, פינקעל אלס יאָזעף'ס פעטער, (יאָזעף האָט געהאַט א פעטער), בינע אבראַמאָוויטש אלס יאָזעף'ס מוהמע (יאָזעף האָט געהאַט א מוהמע) און אבא שעהנגאָלד אלס דער געוויסער פּריסטאָוו.

אזוי וויא יאָזעף איז געווען אָרים אין משפחה, האָב איך נישט געהאט קיין ראָלע אין דער פּיעסע.

דערפאַר אָבער איז מיר דיא פּיעסע געווען זעהר געפעלען, ווייל דיא איינ־נאַהמעס זיינען געווען גרויסע און אונזערע „מאַרקען" זיינען געשטיגען ביז דרייסיג סענט און העכער.

מיין מאַן האָט געמאַכט א געוואַלדיגען היט אַלס „יאָזעף", דאָס פּובליקום איז געווען ווילד פון בעגייסטערונג פון דיא העלדישקייטען וואָס יאָזעף ווייזט און מען האָט איהם שטאַרק אַפּלאָדירט. אָבער דאָ הויבען זיך אָן צרות פון אַק־טיאָרסקע דזשעלאָסי. דיא קאָלעגען שוישפּיעלער האָבען נישט פאַרגונען איהם זיין סוקסעס און מען האָט אָנגעווענדעט אַלערליי טריקס, אַלערליי הינטער־פּיסלעך ביז עס גרייכט אַזוי וויית, אַז אבא שעהנגאָלד מוז ליגען צו בעט עטליכע וואָכען, ווייל „יאָזעף" ווערט אויף דער ביהנע אין כעס און דרעהט שעהנגאָלד'ן אויס א פוס . . .

אַקטיאָרסקע אויפערזוכט

„דזשעלאָסי" איז פאַר דעם אַקטיאָר פּונקט אזוי נויטיג, וויא לופט אויף צו אָטהעמען. איין אַקטיאָר מוז זיין דזשעלאָס אויפ'ן צווייטען, כדי צו וועלען יע־נעם איבערשטייגען. דער שוישפּיעלער וואָס האָט אין זיך נישט מעהר קיין אַר־טיסטישע אייפערזוכט, הייסט עס, אַז ער האָט נישט מעהר קיין אַמביציע, און ער מעג פערלאָזען דיא ביהנע, ער וועט שוין סאַי וויא סאַי גאָר נישט מעהר אויפטהאָן.

אָבער פיעלע אומגליקען קומען אַרויס פון אַט דער אייפערזוכט.

אייפערזוכט איז שלעכט אין אַלע פעלע, אָבער ווען געבילדעטע מענשען ווערען בעפאַלען פון אייפערזוכט, קענען זיי נאָך, אַם וויינינגסטען, אַמאָל זיך קאָנטראָלירען, אָבער ווען אונגעבילדעטע ווערען בעפאַלען פון אייפערזוכט — איז טאַקע זעהר פּאַסקודנע.

אַלע פון אונזערע שוישפּיעלער צו יענער צייט, און פיעלע נאָך היינטיגע צייטען, זיינען אַזעלכע מענשען וואָס קענען נישט זעהר שטאַרק קאָנטראָלירען זיך אין זייער אַרטיסטישער אייפערזוכט און דאַרום קומען כסדר אַרויס אַזוי פיעל צרות.

ווען מיין מאַן האָט דאַן געמאַכט זיין גרויסען ערפאָלג אין דער פּיעסע „גלות רוסלאנד“, האָבען דיא קאָלעגען שוישפּיעלער דאָס איהם פּשוט ניט פערגונען.

למשל; איינע פון דיא דאמען וואָס האָט געשפּיעלט דיא געליעבטע „מיכאילאָווא“ און וועלכע דער העלד „אָזעף“ האָט געמוזט ארומנעהמען, האָט אָנגעזאָגט מיין מאַן, ער זאָל נישט וואַגען זיא אָנריהרען, ווייל זיא טראָגט א ווייס קלייד און ער וועט דאָס אויסשמירען . . . דוקא האָט מיין מאַן זיך אָנגעשמירט דיא הענד מיט סאַזשע און איהר געמאַכט צוויי לאַפּעס אויפן ווייסען קלייד. זייט דאַן האָט זיא געשוויגען.

אבא שעהנגאָלד האָט געשפּיעלט דעם פּריסטאַוו. אין דער סצענע ווען „יאָזעף“ ראַנגעלט זיך מיט׳ן פּריסטאַוו, דאַרף ער איהם בייקומען, כדי דאָס פּובליקום זאָל איהם אַפּלאָדירען פאַר זיין העלדישקייט. אָבער שעהנגאָלד איז געווען דזשעלאָס וואָס טהאָמאַשעווסקי כאַפּט אויס אַלע אַפּלאָדיזען און ער האָט זיך גע׳בריה׳ט און נישט געוואָלט לאָזען זיך בייקומען, איז טהאָמאַשעווסקי געוואָרען ווילד און איהם דערלאַנגט אַזאַ נעהם און אַזאַ וואָרף צו דער ערד, אַז מען האָט געמוזט לאָזען דעם קוירטען אין מיטען אַקט, ווייל שעהנגאָלד האָט זיך שוין נישט געקענט אויפהייבען. ער איז נאָכדעם געלעגען צוויי וואָכען אין בעט מיט אַ אויסגעלינקטען פוס.

דיא פּיעסע „גלות רוסלאנד“ איז געלאָפען א שטיק צייט. מיר האָבען שעהן פאַרדיענט און אַזוי אַריינגעשפּיעלט טיעף אין סיזאָן.

דער נאָמען טהאָמאַשעווסקי איז געוואָרען מעהר און מעהר פּאָפּולער אין נויאָרק.

יאָזעף לאַטיינער איז געווען זעהר פּראָדוקטיוו, אַ שנעלער דראַמאַטורג, און אַז מען האָט נויטיג געהאַט אַ נייע פּיעסע, איז געווען גענוג אַ פּיפּס פון מענעדזשער — און לאַטיינער האָט באַלד געמאַכט אַ פּיעסעלע.

דאָס נייע מייסטערווערקעל האָט לאַטיינער געשריבען ספּעציעל פאַר מיין מאַן און פאַר מיר, צוויי שעהנע ראָלען פאַר אונז ביידע.

דיא פּיעסע האָט געהייסען „עזרא, אָדער דער עווינגער יודע“. אַ וואונדערליכע מעשה איז דאָס געווען: אַ געוויסער איד מיט אַ באָרד האָט אַ טאָכטער, וואָהנען זיי אין אַ וואַלד — וואו דען וואָהנט אַ איד מיט אַ טאָכטער?... קומט אָן איינער אַ פּאַן שווייניניסקי, ימח שמו זאָל ער ווערען. ווען ס׳זאָל זיין אַ נאָט אויף דער וועלט, וואָלט אָט דער שווייניניסקי נישט געדאַרפט גאָר אויפוואַקסען,

אזא פאסקודניאק איז דאס געווען. ער האט געוואלט, נישט אנדערש, ווי נור דיא אידישע טאכטער זאל איהם ליעב האבען!

אי דו גויעצ, דו טריפ'ניאק, וועסט דאך האבען א מפלה, גערענק, ס'קומט א פיערטער אקט וואו מען וועט דיך לעגען אין דר'ערד אריין, טשעפע נישט דעם איד'ס טאכטער, לאז אפּ — איז ניין, דוקא וויל ער נור דעם אידענס טאכטער, קריכט וויא אן אמת'ער שוויינינסקי...

און אז דיא אידישע טאכטער וויל פארט נישט, נעהט פאן שוויינינסקי און ווארפט אונטער א טויט קינד ביים אידען הינטער'ן פענסטער און ס'טהוט זיך חושך . . .

העלפט נאט, איז אין קראקאו פאראן א גראבע גויע וואס הייסט קאטע־רינא, א לעבען אויף איהר קאפּ. וואס זשע טהוט קאטערינא? זיא טהוט דאס, וואס אלע קאטערינא'ס וואלטען געטהאן אויף איהר פלאץ. זיא קומט אין וואלד אריין און ענטפלעקט פאר'ן קעניג, אז דאס טויטע קינד, צוליעב וועלכען דער איד מיט דער טאכטער זיינען אין טראבעל, טאקע דאס זעלבע טויטע קינד, איז איהר'ס אן אייגענס. און זיא ענטפלעקט ווייטער אז „פאן שוויינינסקי" האט דאס דאזיגע קינד, ווען ס'האט נאך געלעבט, אנטליהען ביי איהר, ביי קאטע־רינא'ן, הייסט עס, אויף א ווײַלע בלויז, טאקע נישט מעהר וויא נור דאס צו דער'הרג'ענען און אונטערוואַרפען דעם ארימען אידען . . .

אצינד קומט דער העלד אליין.

ווער איז דער העלד? — יאזעף!

יאזעף דרעהט זיך אום און זוכט א דזשאב אין דער דראמא „עזרא". זינגט ער זיך פאר דיא בוימער פערשיעדענע סאנגס, ביז דאס פאלק ישראל קרוינט דעם יאזעף'ן אלס „משיעף דעלעגאט", דאס הייסט, אלס „עזרא" אליין טאקע, און מען רופט איהם „דער עוויגער יודע".

דיא ערשטע מפלה האט, פארשטעהט זיך, „פאן שוויינינסקי". ס'איז אז אך און וועה צו איהם. דאן ווײַזט זיך ווידער ארויס דער בלבול, און קאטערינא רערזויסט זיך צום צווייטען מאל אז דאס טויטע קינד איז איהר'ס און ס'איז נישט מעהר וויא דער'הרג'עט — זינגט זיא זיך א פרעהליך קופלעטיל און נעהט א האפקע, וויא געוויינליך, א מאמע טהוט בשעת איהר קינד ווערט דער'הרג'עט...

אט צוליעב אט דעם העלד „עזרא" איז געוואָרען א סטרייק ביי אונז אין טהעאטער. דיא אקטיארען האבען נישט געקענט פארטראגען, אז טהאמאשעווסקי זאל קריגען איין גרויסע ראלע נאך דער צווייטער. „אלע יאזעף'ס", דאס

הייסט, אלע העלדען וועט טהאמאשעווסקי שפּיעלען? ניין — סטרייק!

בלייבט אז קארפ זאל שפּיעלען דעם העלד „עזרא׳ן" און טהאמאשעווסקי׳ן גיט מען דעם אינטריגאנט „פאן שווייגינסקי", כדי דאס פּובליקום זאל איהם אויספייפען . . .

געזעהען אז ס׳איז ביטער, מיין מאן וועט מיזען שפּיעלען דעם אינטריגאנט, האב איך זיך זעהר געערגערט, אבער כ׳בין געפאלען אויף א פּלאן: איך האב געבעטען מיין מאן ער זאל דוקא יא שפּיעלען דעם „פאן שווייגינסקי" און ער זאל זיך אנטהאן דאס שעהנסטע און דאס בעסטע, ער זאל אויסזעהן שעהן כדי דאס פּובליקום זאל איהם ליעב האבען צו זעהן.

מיין מאן האט מיך געפאלגט און זיך אנגעטהאן וויא א פּארציייטיגער פּרינץ, מיט שעהנע „טייטס" און שעהנע שטיוועלעך. עס איז געווען א פּראכט צו קוקען אויף איהם.

ס׳איז געקומען ביים שפּיעלען. דיא אלע „גוטע" מענשען קריגען אפּלאדירט, דיא קאלעגען שוישפּיעלער זיינען זיך פּשוט כחיה וואס טהאמאשעווסקי האט נישט קיין „באמבאסטישען מאנאלאג" וואו מען זאל איהם אפּלאדירען.

דאן קומט א סצענע וואו פאן שווייגינסקי דארף פאר׳ן קעניג פּערדאמען דיא יודען און מען דארף איהם אויספייפען, וויא המן׳ען, אבער טהאמאשעווסקי, קעהרט איבער דיא „פּראזא" און האלט א כייערינגען מאנאלאג לויבענדיג דיא „ארמע יודען" און דאס פּובליקום שטורמט דאס טהעאטער, מען אפּלאדירט איהם אהן אן אויפהער. ער „דעקט" צו אלע שוישפּיעלער אויף׳ן סצענע, כאטש ער שפּיעלט דעם אינטריגאנט.

מיר מאכען א געוואלדיגען „היט" אין „עזרא".

דער שלעכטער פאן שווייגינסקי איז געווארען אין מיין מאן׳ס הענד אן אוהב ישראל, אן אמת׳ער צדיק. אי דיא ראלע האט געפאדערט עפּעס אנדערש? — וועלל, וואס טהוט נישט אן אקטיאר צוליעב אן אפּלאוז! . . .

פון יאזעף לאטיינער צו יעקב גארדין

דער טהעאטער סיזאן איז אוועק און דער ליעבער ווארימער זומער איז אנגעקומען. קיין רייכע זומער־פּלעצער זיינען דאן ־־־זט געווען. דאס הייסט, געווען זיינען זיי יא, נור נישט פאר אונז ארימע אידישע אקטיארען. דאס פּאפּר

לערסטע זומער־פּלאַץ איז דאַן געווען „ראקאַוויי," און די מעהר בערמעגליכע פון אונז האַבען פערבראַכט דעם זומער דאָרטען.

איך און מיין מאַן מיט אונזער קינד האַבען זיך גאַנץ פיין פערבראַכט אין אונזער פּלעט אויף פּאַרסייטה סטרים. א ברירה האַבען מיר געהאַט!

אין יענער צייט האָט זיך זעהר גערודערט אין ניו יאָרק מיט די אידישע קאָלאָניעס, וואָס זיינען געגרינדעט געוואָרען פון באַראָן הירש'ס ממתקים. די שטעדטלעך אין ניו דזשוירזי סטייט, ווי קארמעל, נאַרמאַ, ראַזענהיין, און אַזוי ווייטער, זיינען בעזעצט געוואָרען מיט אידען און מען האָט זיך גענומען מאַכען א נייע ארץ־ישראל.

נו, און וואָס איז מכח „קונסט" פאַר די קאָלאָניסטען?

אודאי טאָר מען די אידישע קאָלאָניסטען נישט לאָזען פערשמאַכטען אָהן א קאַפּ קונסט. אגב, זיינען זיי דאָך טאַקי נישט מעהער ווי פּאַרמערס, וועלען מיר אין איין וועגס מאַכען ביי זיי עטליכע דאָלאַר, און מיר וועלען האָבען צו־שטייער אויפ'ן זומער.

געזאָגט און געטאָהן: מיין מאַן האָט גענומען דיא נויטיגע קאָמפּאַניע אַקטיאָרען און מיר פּאָהרען קיין ראַזענהיין שפּיעלען טהעאַטער.

די אידען דאָרט האָבען דערהערט טהעאַטער, זיינען זיי געקומען צולויפען פון אַלע ארומיגע שטעדטלעך און האָבען זיך ארומגעשטעלט ארום שוהל, וואו מיר האָבען געשפּיעלט, און האָבען אר־יינגעקוקט דורך דיא פענסטער...

א פּאָר בעל־הבתים וואָס האָבען זיך עוסק געווען אין צוזאַמענשטעלען פאַר אונז א „סטיידזש" פון פרישע ברעטער, זיינען זיך געזעסען אינוויינינג און דאָס רעשט קאָלאָניסטען פאָלק איז זיך געשטאַנען אין דרויסען...

דאָס איז שוין איינמאָל געווען א שפּיעלעכץ. אויפ'ן „סטיידזש" איז געשטאַנען א קעראָסין לאַמפּ. דאָס האָט געהייסען „פוטלייטס"... און ווען מען האָט בעדאַרפט אָנפאַנגען שפּיעלען, איז רודאָלף מאַקס ארויף צוערשט אויף דער „ביהנע" און אָנגעצונדען דעם לאַמפּ.

„געשפּיעלט" האָבען מיר דאָרט א פּיעסע מיט'ן נאָמען „דער בעל־תשובה." נאָר אונזער קאָמיקער האָט עס גערופען „דער בעל חוב," ווייל עס איז אונז שולדיג געבליעבען אַן איינגאַהמע. מיר זיינען אהיימגעפּאָהרען נאָך דער פאָרשטעלונג פּונקט אַזוינע קבצנים וויא פאַר דער פאָרשטעלונג. אָבער מיר האָבען געטהאָן אונזער הייליגע פּפליכט. מיר האָבען די קאָלאָניסטען אָנגעקאָרמעט מיט קונסט.

געקומען אהיים פון ראַזענהיין, זיינען מיר געווען גאַנץ מיעד און צובראָ־כען. קיין בעסערע זאַך ווי שלאָף איז גאָר אויף דער וועלט נישט געווען. העלפט נאַכט, מיר זיינען נור איינגעשלאָפען,—דאָס איז שוין געווען שפּעט ביינאַכט,— חלום'ט זיך עפּיס אונזער דיענסטמיידעל א „קוצע קוה פאַפּעריק" און זי פאַלט ארונטער פון איהר געלעגער, פון די וואשטאַבס, און מאַכט א גענוואלד.

פון דעם געשריי האָבען זיך אויפגעכאַפּט פון שלאָף די שכנים און גע־מיינט, ס'איז א פייער. האָט מען גענומען לויפען נאַקעטערהייד אין גאַס אריין. מיר זיינען, נישט טויט נישט לעבעדיג, אראָבגעשפּרונגען פערשלאָפענערהייד און אויך געמיינט, אז מיר זיינען שוין „איינגעוויקעלט אין פלאַמען," האָבען מיר גענומען שפּרינגען דורך די פענסטער אויף די פייער־עסקייפּס. מיין מאַן האָט געכאַפּט אונזער קינדעלע און איז מיט דעם געקראָכען דורך די פייער־עסקייפּס. ביז מיר זיינען ארונטערגעקומען אין סטריט זיינען שוין געווען עטליכע פייער־אינדזשענס און דער בלאָק איז געווען ווי אין א פּאַניק.

מיר זיינען אין בלויזע נאַכט־העמדער אומגעלאָפען און געדאַנקט גאָט, וואָס מיר האָבען זיך „קוים" געראַטעוועט מיט'ן לעבען . . .

ביז ס'האָט זיך ארויסגעוויזען, אז קיין פייער איז גאָר נישט געווען און מיר האָבען זיך צוריק אריינגעקליבען אין אונזערע דירות. ערשט אין דער פריה האָבען מיר זיך דערוואוסט, אז אונזער קלוגע דיענסטמיידעל האָט דאָס אַנגע־ארבייט די בהלה מיט איהרע קולות, וואָס זי האָט געדעוועט פון שלאָף . .

פאר חרפה איז די דיענסטמיידעל אוועק פון אונז און איך האָב געמוזט אליין ווערען מיין איינענע דיענסטמיידעל . . .

איך האָב אליין געטהון אלע ארבייט אין שטיב, געוואַשען גרעט ווי אן אמת'ע קינסטלערין און אליין גענעהט בונדעלאך פאר מיין קינד. אט אזוי האָב איך מיר געהאט פלענטי פלעזשור דעם ערשטען זומער אין ניו יאָרק.

ענדליך זיינען די שרעקליכע היצען געווען פערביי און מיר האָבען זיך גענומען גרייטען אַנצופאַנגען אונזער צווייטען סיזאָן אין „רומעניען אָפּערא הויז."

מיר האָבען איינשטודירט א נייעם מייסטערווערק פון יאָזעף לאַטיינער, מיט'ן נאָמען „אשת חיל, אָדער די איינגעשפּארטע פּרינצעסין."

דאָס איז געווען א וואונדערבארע געשיכטע, אָט די „אשת חיל." עס אין ווערטה א מאָטינע מיקעט דאָס איבערצוערצעהלען.

א קעניג האָט געהאט א שעהנע טאָכטער. און וויבאלד דער קעניג איז א

קעניג איז די טאָכטער א פרינצעסין. און א פרינצעסין איז כסדר אן איינגע־שפּאַרטע.

ווייל דער קעניג אז די פרינצעסין זאָל „הייראַטעטען" מיט א פרינץ און זי, די פרינצעסין הייסט עס, ווייל נים. אַט וועט זי געהן חתונה האָבען ווען זי איז אן „איינגעשפּאַרטע פרינצעסין"! טאַקע, צו וועלכע צרות דאַרף זי א פּראָ־סטען פרינץ!

ווייל זי נים „הייראַטעטען" און „לויפט פאַרט אין די געבירגע," צווישען די בערג הייסט עס.

דאָרט, אין די געבירגע, איז שוין דאָ דער נויטיגער „יאָזעף," וואָס איז זעהר א רייכער אָרימאַן, און אונזער פרינצעסין פערל'עבט זיך אין איהם אויף צונ'אמת'ען . . .

נעהמט יאָזעף א פּאָאָר ווערבליודען, כאַפּט זיך מיט זיין פרינצעסין ארויף אויף אַט די האָרבאַטע ווערבליודען, און זיי רייטען אוועק פון די געבירגע.

ענדליך זיינען זיי געקומען אהייב, צו יאָזעף'ן מיט זיין אַלטער מאַמע, אין אן איינגעדאָרטע שטיבעלע, און עס ווייזט זיך ארויס — וואָס ווייזט זיך ארויס?

אַט וואָס: די אַלטיטשקע מאַמע, יאָזעף'ס, איז גאָר א קעניגין און יאָזעף אליין איז גאָר א פרינץ. נור דאָס האָבען זיי זיך ספּעשעל, עקסטרא, פאַרשטעלט פאַר אָרימע, כדי צו געווינען די ליעבע פון דער „אשת היל, אָדער די איינגעשפּאַר־טע פרינצעסין."

מעהר איינצעלהייטען פון „אשת חיל" געדענק איך נים. איך געדענק אָבער, אז איך האָב געשפּיעלט די אַלטיטשקע און מיין מאַן האָט געשפּיעלט אלס מיין זוהן, דעם אייביגען יאָזעף, דעם פרינץ, און ער האָט געקראָגען א סך פּאַט־ריאָטען.

דאָ האָט עמאַ טאָמאַשעווסקי (שפּעטער, עמאַ פינקעל) אויפגעטראָטען צום ערשטען מאָל אלס כאָריסטקע. זי איז געווען אן אמת שעהן מיידעלע, מיט פעך שווארצע האָאָר און נאָך שווארצערע אויגען.

פלוצים צוקריעגען זיך אונזערע צוויי סטאַריכעס, סאָפיאַ קאַרפּ מיט דער ליפּצין, און מאַדאַם ליפּצין פערלאָזט אונז, מיטנעהמענדיג רודאָלף מאַקס'ן, און זיי געהען אוועק אין „יוניאָן טהעאַטער," דעם פריהערינגען „פּולס טהעאַטער," אויף דער אכטער סטרים.

ווערט פאַנאַנדערגעטראָגען אין אונזער טהעאַטער וועלטעל, אז אין „יוניאָן טהעאַטער" האָט מען אויפגעפיהרט א פּיעסע, איז דאָס עפּעס א מאָרנע פּיעסע.

מען רעדט דארט ווי פּראָסטע מענשען רעדען ביי זיך אין דערהיים, גאָרנישט ווי אקטיאָרען „דאָרפען“ רעדען . . .

עס טומעלט זיך וועגען אָט דער מאָדנער פּיעסע, אָבער נאָך מעהר טו־מעלט זיך וועגען דעם נייעם פּערפאסער. יעדער איינער דערצעהעלט אַנאַנדער סברה. און אלע אקטיאָרען זיינען נייגעריג צו געהן אין „יוניאָן טהעאטער,“ זעהן ווי שפּיעלט מען עפּעס א פּיעסע, וואו מען רעדט ווי איינפאַכע מענשען.

די פּיעסע האָט געהייסען „סיביריא“ און דער פּערפאַסער האָט געהייסען יעקב גאָרדין.

איך זעה גאָרדין'ס ערשטע פּיעסע

אין דער טהעאטער־קאַפּע אויף גרענד סטריט, צווישען נאָרפאָלק און סאָ־פאָלק סטריטס, וואו אלע אקטיאָרען פלעגען זיך צוזאַמענקומען, האָט מען שטאַרק גערעדט וועגען דער פּיעסע „סיביריא“ און דעם פּערפאַסער, „עפּעס איינער א מיסטער גאָרדין.“

אַלערליי סברות האָט מען אָנדערצעהלט וועגען איהם. יעדער אקטיאָר האָט געהאַט עפּעס צו דערצעהלען וועגען אָט דעם „מיסטער גאָרדין“ און איטלי־כער האָט איהם אָבגעמאָהלען אויף אַן אייגענעם אופן, אַזוי אַז ווען איך האָב מיר גענומען אין פאַנטאַזיע פאָרשטעלען דעם פּערפאַסער פון „סיביריא,“ האָב איך מיר אויסגעמאָהלען א איד מיט א ברייטע באָרד און יעדע בעזונדערע האָאָר אין אָט דער באָרד איז א שפּיז אויף צו שטעכען די אקטיאָרען וואָס רעדען נישט ווי מענשען אויף דער ביהנע . . . .

אָבער דער הויפּט שרעק איז אויף אַלעמען געוועזן וואָס דער מיסטער גאָר־דין, האָט מען געזאָגט, איז א מבין אויף טהעאטער און איז אַן אינטעליגענט.

פאַר אַן „אינטעליגענט“ האָבען זיך די אידישע אקטיאָרען דאַן זעהר געשראָקען. נאָך היינט אויך. אָבער היינט האָבען זיך די אקטיאָרען דערוואוסט, אַז גאָר פיעלע אינטעליגענטען זיינען אינטעליגענט דערפאַר וואָס זיי האָבען אויס־געשטודירט—נישט די ביכער—נור די נ ע מ ע ן פון א סך שרייבער און רעדען כסדר מיט—נעמען . . .

צווייטענס, האָבען אייניגע פון היינטיגע אקטיאָרען זיך אויך דערוואוסט,

אז אן אינטעליגענט קען זיך זיין גאנץ אינטעליגענט, אבער דאס זאל איהם נאר נישט שטערען—נישט צו פערשטעהן טהעאטער . . .

דאן, אבער, איז געווען גענוג צו זאגען פאר די אידישע אקטיארען: „אינ־טעליגענט“—און זיי האבען זיך איבערגעשראקען ווי א קינד פאר'ן „בונעמען.“

איך בין אוועק אין „יוניאן טהעאטער,“ זעהן די נייע, מאדנע פיעסע „סיביריא.“

אזוי ווי מיינע ערווארטונגען זיינען געווען איבערגאטירליכע, גרויסע, בין איך, פערשטעהט זיך, געווארען עטוואס דיסאפאינטעד.

די פיעסע איז געווען א „טרוקענע,“ דאס הייסט א דראמא, אדער א לעבענסבילד, אהן די אלע „טרימינגס,“ וואס איך בין געווען געוואוינט צו זעהן אין לאטיינער'ס פיעסען, ווי דועטען, טערצעטען, קווארטעטען—און נאך אזעלכע קאטלעטען . . .

דערפאר האב איך אנגעקוואלען פון דער „פראזא.“ אזוי איינפאך, אזוי מענשליך און אזוי נאטירליך! איך האב מיר געוואונשען און נאט געבעטען, אז דער גארדין זאל פאר אונז אויך שרייבען א פיעסע איז איך זאל האבען א ראלע אין זיין פיעסע, כדי איך זאל אויך רעדען ווי א מענש אויף דער ביהנע.

דער אינהאלט פון „סיביריא“ איז נישט געווען קיין פערפלאנטערטער, נישט קיין גלות־לאנגער און אהן א פרינצעסין . . .

א יונגערמאן אין רוסלאנד איז בעגאנגען עפעס א פערברעכען און מען פערשיקט איהם אין סיביר. ער האט א פרוי און קינדער, וועלכע ער ליעבט זעהר און איז זייער איינציגער בעשיצער. ער אנטלויפט פון וועג, ווען מען פיהרט איהם קיין סיביר, און ער באזעצט זיך אין א שטעטעל, וואו מען ווייס נישט ווער ער איז.

זיינע קינדער וואקסען אונטער. ער איז א סוחר, פיהרט שעהנע געשעפ־טען און איז א בעל הבית. זיין זוהן שטודירט אויף דאקטאר און עס פערליעבט זיך אין איהם א מיידעל פון איינעם א סוחר, וואס איז זיינער א קאנקורענט.

דער סוחר דערוויסט זיך וועגען דער געשיכטע, אז זיין קאנקורענט איז אן אנטלאפענער פון סיביר אוז, אוים קליינליכע שנאה. מסר'ט ער איהם און מען פערשיקט איהם, אויף דער עלטער שוין, קיין סיביר.

אין דער האנדלונג קומען פאר פערשיעדענע וואונדערשעהנע בילדער, וואס פארטראגען דעם צושויער צוריק אין זיין אלטער היים, דארט וואו דאס וויגעלע זיינס איז געשטאנען, און די אלטע באבעניו, זיצענדיג ביי דער הרובע, האט מיט

די הענד געשטריקט א זאק און מיט די פיס געהוידעט דאס װיעגעלע . . . בילדער לעבעדיגע, נאטירליכע, נישט קיין אויסגעטראכטע באבע־מעשיות.

דער קעסט אקטיארען איז געװען זעהר גוט צוגעפאסט פאר די ראלען. אדלער האט געשפּיעלט אברהם ראזענקראנץ, װאס מען פערשיקט קיין סיביר; פאולינע ערעלשטיין האט געשפּיעלט אלס זיין װייב; סאניא אדלער אלס זיין טאכטער; פיינמאן—אלס לעװין א לעהרער; דיינא פיינמאן—אלס פאניא; בלאנק—אלס סטודענט סאמואיל; קעסלער האט געשפּיעלט א סליעדאװאטעל; צלל גרינבערג—אלס בעריל טאראטוטיע, דעם קאנקורענט, און מאגולעסקא האט געשפּיעלט אלס א דיענער ביי אדלער׳ן.

די פּיעסע האט קיין גרויסען רושם אויפ׳ן פּובליקום נישט געמאכט אין אנפאנג (אזוי איז שפּעטער געװען מיט כמעט אלע גארדין׳ס פּיעסען), װייל מען איז נישט געװען געװאוינט דערצו. מען האט דאס פשוט נישט פערשטאנען. װאס הייסט עס פאר א טהעאטער, אז מען שטעלט זיך אפילו נישט אויפ׳ן קאפ און מען שרייט נישט קוקעריקו? . . .

פונדעסטװעגען האבען די אקטיארען אלע געהאט א גוטע מיינונג װעגען „סיביריא“ און װעגען דעם נייעם פּערפאסער, מיסטער גארדין.

כאטש קיין „פולע הייזער“ האט די פּיעסע נישט געבראכט, אבער דאס װאס מען רעדט דארט װי לעבעדיגע, װי אמת׳דיגע מענשען, אט דאס האט גע־װאונען די הערצער פון אלע אקטיארען און אלע האבען נישט אויפגעהערט צו רע־דען װעגען אט דעם „מיסטער גארדין.“

עס איז אװעק א פּאאר װאכען. דאס קאבעניש מיט׳ן נייעם פּערפאסער האט זיך איבערגעקאכט. מיר שטעהען אין „רומעניען אפּערא הויז“ און שפּיעלען טהעאטער.

מיר גרייטען צו עפּעס א ניי מייסטערװערקעל מיט אן אלט געהיימניסעל, פון לאטיינער. די אקטיארען זיינען אלע אויף דער ביהנע און מאכען פּראבע, און משה׳לע (פּינקעל׳ס שני למלך) קומט ארויף אויף דער ביהנע און זאגט פּינקעל׳ן, אז עפּעס א איד מיט א בארד װיל איהם זעהן.

פּינקעל איז שטארק פערטהון מיט דער פּראבע און ער ענטפערט משה׳לען, אז ער זאל זאגען דעם ליד מיט דער בארד, צו קומען פורים צו דער סעודה, װעט זיין מעהר צייט מיט איהם זיך צו בארעדען.

משה׳לע פּאלגט און געהט אװעק מיט׳ן „מעסעדזש.“ אבער ער קומט

באלד צוריק א פארסאפעטער און פישטשעט ארוים אויף זיין דין קול'כעלע:
„מיסטער פינקעל, דער גיז איז נישט קיין ליז, דער ליז איז מיסטער גארדין."

פינקעל האט זיך שנעל אויפגעכאפט און איז אנטקעגען געלאפען מיסטער גארדינ'ען, וועלכער איז אונטערגעקומען צו דער ביהנע, וואו מיר האבען געמאכט פראבע.

גארדין רעדט אויף רוסיש און בעט פינקעל'ן, מען זאל איהם אויסהערען א פיעסע. ער דערצעהלט, אז ער האט איינינע פיעסען, נור לעזען וויל ער איינע, זאגט ער.

ער האט געווארט ביז מיר האבען געענדיגט אונזער פראבע. מיר האבען דאס שוין געמאכט „אויף איין פוס," ווי מען זאגט, אבי דער מיסטער גארדין זאל נישט זעהן ווי אזוי מיר מאכען פראבע און ווי אזוי מיר שפיעלען. פינקעל האט די גאנצע צייט גערעדט מיט איהם און אויסגעפרעגט וועגען דער פיעסע. גארדין האט געקוקט אויף פינקעל'ן, געשוויגען און געהערט. ווען נים ווען האט ער צו־געשאקעלט מיט'ן קאפ אדער געזאגט א פאאר געצעהלטע ווערטער.

מען האט איהם בעווילינט א פארלעזונג. מיר, די שוישפיעלער, זיינען אלע זעהר נייגעריג שוין און אויף מארגען קומען זיך אלע צוזאמען, הערען גאר־דינ'ען לעזען פאר אונז זיין פיעסע.

יעקב גאָרדין און דיא אַקטיאָרען

אלע שוישפיעלער פון אונזער קאמפאניע זיצען אין אפיס פון „רומעניען אפערא הויז" און ווארטען אויף מיסטער גארדין. דערווייל רעדט מען צווישען זיך, וואס איינענטליך האט געמאכט אז גארדין זאל קומען צו אונז מיט א פיע־סע; ער האט דאך „יוניאן טהעאטער", וואו מען האט אויפגעפיהרט זיין ערשטע פיעסע „סיביריע"? אבער מען דערעדט זיך, אז גארדין איז זעהר האנארעוואטע ביי זיך און מסתמא האט מען איהם דארט פוגע בכבוד געווען, איז ער געקומען צו אונז.

באלד קומט אריין מר. גארדין מיט א קליין ביכעל אונטער'ן האנד. פינקעל דערזעהט דאס ביכעל און פרעגט גארדינ'ען: „דאס אלעס"? גארדין מעסט איהם אפ מיט א קוק פון קאפ ביז דיא פיס און ענטפערט שטיל: „דאס איז גענוג".

זיין ערשיינען האט אונז אלעמען אימפאנירט. ער איז געווען הויך און מא־

נער, מיט א מערקווירדיג שעהן ערעל פנים, טיעפע קלוגע אוינען, א שעהנע שווארצע בארד ריין צוגעקאמט, א גרויסען שווארצען קאפ האר פארקעמט אויף צום נאקען און קוטשעראווע געדיכט, א גרויסע שווארצע ווייכע העט מיט א ברייטען ברים, אן ארימען אבער ריינעם און נעט'ן אנצוג און מיט א שטעקען אין האנד.

מיר זיצען אלע ארום און הערען אויפמערקזאם צו. און ווען ער ענדיגט דעם ערשטען אקט. פרעגט ער אונז, אויב ער זאל ווייטער לעזען אדער שוין פער־מאכען דאס ביכעל. און קוקט אויף אלעמען מיט זיינע טיעפע גרויסע אויגען און שארפע בליקען אז ער נעהמט יעדען דורך. מיר זאגען איהם, ער זאל ווייטער לעזען און מיר פערזיכערען איהם אז מיר הערען זיך איין מיט אינטערעס. ער לעזט אפ דעם צווייטען אקט. פרעגט ער ווידער צו זאל ער לעזען ווייטער, און אזוי נאך יעדען אקט ביז ער האט געענדיגט דאס לעזען פון דער פיעסע.

מיר, דיא אקטיארען, קוקען זיך איבער מיט בעגייסטערענדע בליקען צווי־שען זיך און שווייגען. ביז פינקעל הויבט זיך אויף, רופט אונז אלעמען אפ אין א זייט און גארדין בלייבט זיצען אליין ביים טישעל.

מיר האבען זיך „אבגע'סוד'עט" אביסעל און בעשלאסען צו נעהמען דיא פיעסע.

פינקעל רעדט מיט איהם ביזנעס און זאגט: מיסטער גארדין, איהר ווילט פערקויפען דיא פיעהע? מיר וועלען אייך געבען ז ע כ צ י ג דאלאר. פינקעל האט אזוי געדרייט דאס ווארט „זעכציג", אז ער האט עס שיעור נישט דער־שטיקט.

גארדין האט גערעדט זעהר א הארבען אידיש, ווי א גוי, להבדיל, מיט דער „ח", אבער מעהרסטענס האט ער דאן גערעדט רוסיש, זיין בעליעבטע שפראך.

ער קווענקעלט זיך אביסעל און נאך א קורצע פאוזע, ענטפערט ער: „וועט איהר שפיעלען פונקט אט אזוי ווי איך האב עס אנגעשריבען? טאק כאראשא!"

מען רעדט ווע:טז צוטהיילען דיא ראלען, און ס'איז נישטא ווער ס'זאל שפיעלען דעם פריסטאוו. פינקעל פוילט זיך נישט און באט אן גארדין'ען צו שפיעלען דיא ראלע און אפערט איהם גאנצע פינף־און־זיבציג דאלאר, דאס הייסט, בופצעהן דאלאר פאר'! שפיעלען דיא דריי פארשטעלונגען, און אויב דיא פיעסע וועט נעהן מעהר ווי דריי מאהל, דאס הייסט אייניגע וואכען, איז פינף ($5.00) פאר יעדע פארשטעלונג.

גאַרדין ענטפערט אויף אידיש: „כאַראַשאָ! איך, איך האָב נויטיג געלד צינד פאַר מיין פאַמיליע!“

פינקעל „קריטיקירט“ עפּעס איינינע שטעלען אין דער פּיעסע, און ער וויל האָבען מוזיק, ער וויל אריינברענגען מוזיקאַנטען מען זאָל געהן א האָפּקע. אָבער גאַרדין רעדט שטרענג ארויס, מיט'ן צייגע־פינגער אין דער לופטען: „ניט טשעפּען קיין וואָרט, גאָספּאָדאַ! עטאָ יאַ ניע ראַזוואַליאיו! מוזיקאַ? כאַראַשאָ, איך וועל אייך געבען מאַלאַראָסיסקאַיאַ מוזיקאַ וואָס פּאַסט זיך זעהר גוט!“

ענדליך האָט מען זיך פערגלייכט און אָבגעמאַכט, און גאַרדין בעט מען זאָל איהם געבען א 25נער פאַראויס, ווייל ער דאַרף זעהר נויטיג האָבען. דאָס איז געווען א נייעס: וואָס הייסט געבען א שרייבער געלד אין אדוואַנס? אָבער מען האָט געמאַכט אַ אויסנאַהמע און איהם געגעבען צעהן דאָלאַר אין אדוואַנס.

מען האָט צוטהיילט דיא ראָלען און גענומען שטודירען גאַרדין'ס פּיעסע, „דער פּאָגראָם אין רוסלאַנד“.

דיא פּראָזאַ און דיא גאַרדין'ישע פּראָזען האָבען מיר קוים געקענט צוקייען אין יענער צייט, נאָך לאַטיינער'ס פּראָזאַ, אָבער מיר האָבען זיך מחיה געווען וואָס מיר רעדען ווי לעבעדיגע מענשען, און האַנדלען ווי לעבעדיגע מענשען.

די האַנדלונג קומט פאָר אין רוסלאַנד. אַ איד אַ בעל הבית, האָט אַ ווייב מיט צוויי טעכטער. אייגע, מאַניטשקע, איז אין קראַם מיט דער מאַמען, איז אויסגעקאָכט מיט אַלע גוים, איז געזונד, יונג, פריש און פערשיים, זי האָט ליעב צו וואַיעווען מיט דיא שקצים. ביז זי פערליעבט זיך אין אַ געזונטען שייגעץ, פּאַוולושאַ. זי ליעבט איהם מיט'ן גאַנצען פלאַם פון איהר יונגע נשמה.

די צווייטע טאָכטער, עדאַ, מישט זיך ניט אין שטוב זאַכען, זי לערנט נאַנאַל און אַלערליי ראָמאַנען, און זי קוואַקעט אויף אריין אין גימנאַזיע. אַ פּלימעניק איז דאָ, אַ ציוניסט, שדכנ'ט ער זיך צו דער פערליעבטער מאַניטשקאַ'ן.

דאָס קומט פאָר אין צייט פון דיא ערשטע פּאָגראָמען אין רוסלאַנד. עס ברעכט אויס אַ פּאָגראָם. מען צוראַבעוועט דאָס האָב און גוטס פון דער פאַמיליע און פון אַנדערע אידישע פאַמיליעס. דער שייגעץ, פּאַוולושאַ, ראַטעוועט זיין געליעבטע מאַניטשקאַ און איהרע עלטערען, אָבער דיא שוועסטער, עדאַ, דיא סטודענטקע, איז פון הוליגאַנעס געשענדעט געוואָרען און איז האַלב וואַהנזיניג.

פּאַוולושאַ פאָדערט פון מאַניטשקאַ'ן, זיין געליעבטער, זי זאָל מיט איהם חתונה האָבען, אָבער מאַניטשקאַ ענטזאַגט זיך צו ליעבען דעם וואָס זיינע ברידער

בעסי טהאמאשעפסקי און איהר פאמיליע

האבען געשענדעט און פעראונגליקט איהר שוועסטער און צוראבירט איהרע ברי־דער, דיא אידען.

דער שיינעז ווערט ווילד און דער'הרג'ט זיין היים־געליעבטער מאניטשקא'ן.

סצענען זיינען אין דער פיעסע פאראן, וואס איך וועל אין מיין לעבען נישט פארגעסען, וואונדער שעהנע סצענען!

דיא סצענע ווען מאניטשקא מיט איהר געליעבטען פאוולושא'ן פאהרען ארוים אין א שיפעל אויף דער אזערא. אין א ביינאכט, דיא קלאהרע ווייסע לבנה בעזילבערט דיא אזערע און מאכט דאס וואסער ווי א שפיעגעל אין וועלכען עס טונקען זיך צוויי פערליעבטע, עהרליכע, ריינע נשמות פון מאניטשקא'ן מיט פאוולושא'ן, ווי הערליך דיעזע סצענע איז!

מיר זיינען אלע בעגייסטערט געווארען פון דער פיעסע. אבער איך האב אנגעקוואלען פון פרייד. איך בין געווען העכסט גליקליך צו זיין מאניטשקא. גארדין איז ביי מיר געווארען א גאט. וועלכער שאפט פאר מיר נייע וועלטען, א נייע לעבען. אך, ווי ליעבליך איז מיר געווען צו שפיעלען מאניטשקא!

עס האט מיר אויסגעוויעזען, אז איך קען אט דיא מאנימשקא פון מיין געבורט שטעדטעל טאראשטשע. לעזענדיג דיא ראלע מיינע, האב איך געזעהן מאניטשקא'ן א לעבעדיגע און איך האב געוואלט זיין אט דיא לעבעדיגע מאניטשקא.

געקומען דיא ערשטע פראבע. אין ערשטען אקט איז דא א סצענע וואו מען שפיעלט אין „פאנדען". האט פינקעל געוואלט אריינשטעלען דא א האפקע מיט א ליעדעלע. אבער גארדין לאזט נים. עס ווערט א היציגע דעבאטע צווישען פינקעל'ן און גארדין'ען. גארדין הויבט זיך שטילערהייד אויף, נעהמט דאס ביכעל אונטער'ן ארם, זאגט גוד־ביי און געהט אוועק!

יעקב גארדין אלס אקטיאר

איינער פון אונזער טרופע איז שנעל נאכגעלאפען, ווען גארדין איז אוועק, און איהם געבראכט צוריק. דאס איז נישט אזוי לייכט אנגעקומען, מען האט געמוזט צוזאגען גארדין'ען אז מען וועט טהון אלעס נור ווי ער וועט הייסען.

מיר זיינען אנגעגאנגען ווייטער מיט די פראבען.

דער „אנסאמבל" אקטיארען איז איינגעטהיילט געווארען מיט די ראָלען לויט גאָרדין'ס אייגענעם וואונש:

יצחק האלפערין — מאקס קארפ.

שרה העני, זיין פרוי — בינע אבראמאָוויץ.

עדא	זייערע טעכטער	— סאָפיא קארפ.
מאניא		— בעסי טהאָמאשעווסקי.

ריינגאָלד — איזידאָר וויינבלאט.

שמואלקענזאָהן — מאָרים פינקעל.

פאוויליק טורבאטש — באָרים טהאָמאשעווסקי.

גריצקא, א שנײַדער — משה'לע גאָלדבערג.

פרומע יענטע — מיסעס מאַנע.

אונבעקאנטער — ה' מאַנע.

פריסטאוו — יעקב גאָרדין.

דיא פראָבען זיינען געווען אונטער גאָרדין'ס אויפזיכט, ער האָט קיין איין פראָבע נישט פארפעהלט, קליידער אפילו האָט ער אליין באשטעלט פאר איטליכען שוישפיעלער. פאר זיך אליין האָט ער באשטעלט א וויסען ראָק מיט גאָלדענע קנעפּ, א וויסען קאשקעט, שעהנע רוסישע שטיוועל און א גרויסען לעדערנעם טייסטער אויף א רימען אויפגעהאנגען איבער'ן אקסעל און אראָבגעלאָזען ביים זייט צו דער רעכטער האַנד.

די ראָלע פון פריסטאוו האָט ער געשפּיעלט אינגאנצען אויף רוסיש, קיין איין וואָרט נישט געזאָגט אין אידיש.

מיר האָבען די פּיעסע גוט אדווערטייזט, מען האָט אויך אדווערטייזט, אז גאָרדין, דער פּערפאָסער אליין, וועט אויך שפּיעלען א ראָלע אלס פריסטאוו, און צוויי וואכען צייט האָט דאָס שטעדטיל ניו יאָרק ממש געקאָכט. די „רוסישע קאָלאָניע" פון איסט בראָדוויי, איז געגאנגען כּאָדאָראָם אין דער „ליטעראַרישער" קאַפּעע, אויף קאנעל סטריט, האָט מען געטרונקען טהעע מיט — דיסקוסיעס... אין דער אקטיאָרסקע קאַפּעע, אויף גרענד סטריט, האָט מען געקיימט טוטפּיקס מיט — ארגומענטען... עס האָט זיך געטומעלט, דער געשפּרעך פון טאָג איז דאָן געווען — גאָרדין.

ענדליך איז געקומען דיא אויפפיהרונג.

אַלע אקטיאָרען זיינען געווען געררוועז ביז צו משוגעת. אין טהעאטער איז געקומען אַן עולם וואס מען האָט פריהער קיינמאָל נישט געזעהען אין קיין אר־

דישען טהעאטער, און אודאי נישט אין „רומעניען אפערא הויז". די סאמע סמע־טענע פון איסט בראדוויי איז געקומען.

גארדין האט זיך אנגעטהאן גלייך מיט אלע אקטיארען. טהאמאשעווסקי וויל איהם גרימירען, אבער גארדין לאזט נישט: „ניענאדא, גאלובטשיק, ניענאדא" — האט ער געזאגט נערוועז.

דער קוירטען איז ארויף, די ערשטע סצענע איז אבגעשפּיעלט און דער „פּריסטאוו" קומט אריין.

אין טהעאטער איז געווארען א ליארם און א געפּילדער, דאס גאנצע פּוב־ליקום האט זיך אויפגעשטעלט פון די סיטס און געשריען: „גארדין! הורא, גארדין!" העטס זיינען געפלויגען אין לופטען, מען האט מיט טאשענטיכלעך געפאכעט, עס האט קוים זיך איינגעשטילט, מען זאל קענען ווייטער אנגעהן מיט'ן שפּיעלען.

גארדין דארף רעדען, עס איז שוין נאך זיין רעפּליק, אבער ער שטעהט נאך אלץ בעוועגלאז, דעם קאפּ אראבגעלאזען, די אויגען צום פלאר, אלע אויף דער ביהנע ווארטען און ער שווייגט.

ער איז געווען שרעקליך נערוועז, ביז טהאמאשעווסקי האט הינטער די קוליסען א זאג געטהון צו איהם: „נו, גאספאדין גארדין!" ווי פון א שווערען שלאף האט זיך גארדין פּלוצים אויפגעכאפּט, אויפגעהויבען די בארד, וואס איז געלעגען פארזונקען אויף זיין ברוסט און האט א זאג געטהון: „דא־דא, מטשא זדיעס, גאספאדא?"

און די שפּיעל איז געגאנגען ווייטער.

ס'איז געקומען א געוויסע סצענע, וואו מען גיט איהם, גארדין'ען, דאס הייסט דעם פּריסטאוו, כאבאר און מען טראגט איהם אונטער א שנאפּס מיט פיש מיט כל הגוטס, אבי ער זאל נישט טשעפּען די אידען.

בינע אבראמאוויץ טראגט איהם צו א שטיקעלע פיש און ווינשט איהם חניפה'דיג עסען געזונטערהייד. דערביי לעגט זי צו א טהעאטער־חכמה'לע, קלאמר פערשט אפּארט: „רערווארגען זאל ער ווערען", כדי דאס פּובליקום זאל הנאה האבען וואס מען שעלט דעם שלעכטען פּריסטאוו.

מיט אמאל טהוט גארדין א זעץ מיט'ן קולאק אין טיש און א געשריי: „פּערעסטאנטיע! עטא ניע נאפּיסאנא!" מיר האבען זיך אלע דערשראקען פאר זיין געשריי, דאס פּובליקום האט טאקע געמיינט, אז דאס איז אין זיין ראליע

אזוי, אבער מיר האבען געוואוסט, אז ער וויל נישט ליידען וואס מען לעגט צו ווערטער.

נאך יעדען אקט האט מען זעהר אפלאדירט, אונצעהליגע מאל ארויסגע־רופען די שוישפיעלער זיך נויגען און ספעציעל האט מען געשריען גארדין. מיר האבען פריהער אזא בעגייסטערונג קיינמאל נישט געזעהען אין טהעאטער.

איך האב זעהר אויסגענומען אין דער ראליע פון מאניטשקא און מיין מאן אין דער ראלע אלס פאוולושא.

אלע אידישע צייטונגען האבען געשריעבען וועגען אונז און וועגען דער אויפפיהרונג פון גארדין'ס צווייטע פיעסע, „דער פאגראם אין רוסלאנד“.

דאס איז געווען אין סיזאן פון יאהר 1892.

מיר האבען דעם „פאגראם“ געשפיעלט איינינע וואכען מיט א לויטער מאראלישען ערפאלג, ווייל די „מארקען“ אונזערע זיינען געפאלען טיעף, טיעף. קיין געלד האט מען נישט געמאכט, דאס ביסעלע אינטעליגענץ איז טאקע גע־קומען אין טהעאטער, מיר האבען טאקע הנאה געהאט צו רעדען אזא זיסע פראזע ווי גארדין'ס, אבער די „טאלער־ברעננערס“, די אמת'ע בעלי־הבתים פון טהעא־טער, דאס הייסט, דאס גרויסע ווערטהע פובליקום איז נישט געקומען, פאר זיי איז גארדין געווען צו הארב צו פערדייען אין אנהויב פון זיין גלענצענדער קאריערע אלס שעפפער און באשעפער פון א מאדערנע, כמעט אייראפעאיש טהעאטער אין אידיש.

גארדין האט פיעל געמוזט דורכמאכען ביים אידישען טהעאטער, קעמפפען ווי א נביא אי מיט די אידישע שוישפיעלער און אי מיט'ן אידישען פובליקום, עס זאל זיי ביידע צו קיין גנאי נים זיין.

גארדין אבער האט זיין מיסיאן ערפילט, ער אי· נישט אבגעטראטען פון זיין פאסטען, ער האט געשאפען א מעהר ענטוויקעלטערעס טהעאטער ווי דאס איז געווען ביז איהם, ער האט פיעלע פון אונזערע שוישפיעלער ארויפגעשלעפט אויף א הויכען פיעדעסטאל און זיי פאר דער וועלט געוויזען, זיי בעריהמט געמאכט.

מיך האט מיין שיקזאל אוועקגעריסען פון צו זיין איינע פון די שוישפיע־לער וואס זיינען אויסגעפוצט געווארען מיט גארדין'ס בריליאנטען, איך האב מיך געמוזט אין גאנץ אנדערע טהעאטער־שטיק צייגען פאר'ן פובליקום און איך האב געטהון, וואס ניר אין מיינע כחות איז געווען, דעם פובליקום פרעהלאך מאכען. גארדין'ס פארדיענסט אבער, גארדין'ס אויטהו פאר דער אידישער ביהנע

— דאס ווייס איך און דאס איז מיר ליעב און טהייער, ווייל מיר איז ליעב און טהייער די אידישע ביהנע.

א נייע אימיגראַציע פון אַקטיאָרען

מיר קעהרען זיך אום פון גאָרדין צו לעטיינער.

וואס רען זאל מען טהון? עס איז א פראגע פון „איינגאהמע." קונסט? קונסט מוז זיך בעצאהלען, אז ניט מוז מען שפיעלען א ז א קונסט, וואס בע־צאהלט זיך יא! . . .

מיר פיהרען אויף א פיעסע מיט'ן נאמען: „דינה'לע אדער א גאסט פון יענער וועלט," פון יאזעף לעטיינער.

ביי דער קאסע איז באלד געוואָרען מזל ברכה. כ'ווייס נישט, צי „דינה־לע," צי „דער גאסט פון יענער וועלט" האט געבראכט דאס פובליקום אין טהעא־טער. כ'ווייס נור, אז מען איז געקומען—און די מארקען אונזערע זיינען גע־שטיגען.

דער סוזשעט פון „דינה'לע" איז געווען זעהר א פערפלאנטערטער, אבער דער „העלד" איז געווען א „העלד" און די „העלדיכע" אויך דאס געמליכע און עפעס א „יאזעף" איז אויך געווען אין דער משפחה.

מיין טאכטעריל, אסתר, האט אויך מיטגעשפיעלט אין דיעזער פיעסע.

מיר אליין איז אפילו געווען פריקרע צו „קייען" די פראזע פון „דינה'לע" נאכדעם ווי איך האב שוין פערזוכט אזא פראזע ווי אין גארדין'ס „פאגראם" און ספעציעל מיין בעליעבטע ראלע „מאניטשקא," וואס כ'האב געשפיעלט אין „פאג־ראם." אבער אן אקטיאר איז ווי א רייזענדער: מען כוז עסען אין פערשיעדענע רעסטאראציעס . . .

מיר זיינען שוין אריבער א היבשע טהייל פונ'ם סיזאן, ביי אונז אין „דר מעניען אפערא הויז." די געשעפטען געהען ניט שלעכט און מיר שפיעלען טהע־אטער.

קומען אן קיין ניו יארק עטליכע נייע אקטיארען פון איירא‌פא, וואס אדלער האט אימפארטירט אין זיין „יוניאן טהעאטער."

די נייע אקטיארען זיינען: בערנשטיין, פישקינד, טאבאטשניקאף און מערי ווילענסקי מיט איהר מאן, בערנארד ווילענסקי.

אין שטעדטעל ניו יאָרק, דאָס הייסט אין אונזער טהעאַטער וועלטעל, ווערט אַ נייע קאָבעניש—קאָנקורענציע.

מען שושקעט זיך באַלד אין טהעאַטער קאַפע, אַז דער בערנשטיין איז נישט קיין עקטער, נור אַ רוח . . . ער קען, זאָגט מען, שפּרינגען ווי אַ „נישט־דאַ־געדאַכט" אַליין. און וועגען טאַבאַטשניקאָף'ן, זאָגט מען, אַז ער קען זינגען און שפּיעלען „ערשטע ליעבהאָבער" ראָלען. פּישקינד, זאָגט מען, איז אַ נייער מאָנולעסקאָ. הכלל, עס טומעלט זיך.

איך לויף אין „יוניאָן טהעאַטער" זעהן די נייע אַקטיאָרען.

נעשפּיעלט האָט מען די פּיעסע „שולמית." קיין אויסערגעוועהנליכעס האָב איך נישט געזעהן. מיין אייגענער „אבשלום," מיין מאַן הייסט עס, איז ביי מיר געווען אַלץ חשוב'ער ווי דער נייער „אבשלום." נור דער „ציינגעטאַנג," בערנשטיין, איז יאָ געווען פאַר מיר אַ נייעס. זיין שפּרינגען איז טאַקי געווען חוץ לדרך הטבע פון אַ שפּרינגער . . . ווען ער קומט אָן מיט אבשלום'ען פון „די בערג" און דערזעהט דעם היסטאָרישען ברונען, איז ער, ציינגאַטאַנג, מיט איין „שפּאַן" אַראָב פון די בערג און שוין געווען אין ברונען... בערנשטיין האָט געקענט געבען אַ טאַנץ און זיך אויפהויבען פון סטיידזש ביז די „פלאַיס," דאָס הייסט ביז'ן דאַך.

דאָס פּובליקום איז געוואָרען געוואַלדיג בעגייסטערט. בערנשטיין איז באַלד געוואָרען אַ ניו יאָרקער ליעבלינג. מען איז געלאָפען אין יוניאָן טהעאַטער זעהן „בערעלע האָפּ." מען האָט איהם שטאַרק אַפּלאָדירט און אַלעמאָל געפאָדערט ער זאָל איבערשפּרינגען דאָס געשפּרונגענע שפּרינגעכץ.

בערנשטיין איז געווען דאָן אין מיינע אויגען עפּעס אַ ניי־מאָדנער קאָמיקער, נישט ווי מאָגולעסקאָ, נישט ווי רודאָלף מאַקס, נאָר עפּיס אַ מין, נו יאָ, אַ מין בערנשטיין אַליין. ער איז געווען גאַנץ אייגענאַרטיג. הויך און מאָגער, מיט אַ באַסאָווע שטימע, נאָר נישט ווי מיר זיינען געווען געוואוינט פון אַ קאָמיקער, און לאַנגע פיס. וועגען זיינע פיס האָבען זיך געטראָגען פון טהעאַטער קאַפע פערשיעדענע לעגענדעס. מען האָט געזאָגט, אַז ווען בערנשטיין וויל, קען ער זיי מאַכען נאָך לענגער ווי זיי זיינען, און אַז ער וויל קען ער זיי מאַכען גאַנץ קורצינקע און שפּיעלען קליינע אידעלעך. דער עיקר, ער דאַרף נור וועלען . . .

פּישקינד איז שוין געווען אַ געוועהנליכער קאָמיקער. קליין געוואַקסען, מיט אַ פּישטשעדיג קול'כעל און האָט געקענט מאַכען קונצען ווי אַ פּאַפּיערען מענשעלע, וואָס מען ציהט אויף שטריקלעך און די קינדער לאַכען.

זיי האבען אויך געשפיעלט „רבי יאזועלמאן“ פין גאלדפאדען און אנדערע רעפערטואר פיעסען. דער עולם איז געגאנגען זעהן די נייע אקטיארען און מיר האבען דאס דערפיהלט אין קאסע ביי אונז אין „רומעניען אפערא הויז.“

נעהמט מען ביי אונז פלאנעווען וואס צו טהאן. עס איז דאך נישט קיין שכל אבצולאזען די לייצעס און לאזען עמיצען אנדערש אוועקרייסען אויפ׳ן פער־דעל . . .

און אז מען פלאנעוועט קומט עפיס ארויס דערפון. האט מען ביי אונז אויסגעפלאנעוועט איבערצונעהמען דאס שעהנסטע טהעאטער אויף דער איסט סייד. דאס איז געווען טהאליא טהעאטער. און דאס וועט שוין זיין א נישקשה־דיגע „באמבע“ פאר קאנקורענץ.

דאן האבען אין טהאליא טהעאטער געשפיעלט דייטשען, אזעלכע וועלט־בעריהמטע קינסטלער ווי פאסארט און פיעלע אנדערע.

מיר קריגען דאס טהאליא טהעאטער און עס איז ביי אונז ששון ושמחה. אונזערע מענערזשערס זיינען: חיימאוויטש, אראלף פרינץ, ליוויי און שיינבערג.

באלד ארדערט מען ביי לעטיינער׳ן א „באמבע,“ דאס הייסט, אזא מין פיעסע, מיט וועלכער מיר זאלען קענען איינגעהמען אלע פעסטונגען, ספעציעל די שרעקליכע פעסטונג וואס רופט זיך „באקס אפיס,“ ווייל פון באקס אפיס קומען די „טולערס“ . . .

כאטש עס איז נאך גאנץ ווייט ביז׳ן נעקסטען סיזאן, ווען מיר וועלען אנ־הויבען שפיעלען אין טהאליא טהעאטער, אבער מיר גרייטען זיך שוין צו, מיר מאכען זיך פערטיג פאר דער גרויסער טהעאטער שלאכט.

דערוויל ענדיגען מיר „מיט פראכט און גלאנץ“ אונזער סיזאן אין „רומע־ניען אפערא הויז,“ און עס קומט אן דער ליעבער ווארימער זומער.

מיר וואהנען נאך אלץ אין 120 פארסייטה סטריט. מערי עפשטיין ווערט אנגאזשירט אויף נעקסטען סיזאן מיט אונז אין טהאליא טהעאטער. מופט זי דערוויל ארויס פון אונזער „פלעט“ אין אן אייגענע דירה, מיט איהר מאן און קינד. מיין שווינער האט אבגעזוכט דעם אלטען, מיין שווער הייסט עס, און זיי פערלאזען אונז און פאהרען אוועק קיין שיקאגא. איך בלייב אליין מיט מיין מאן און אונזער קינד און בין אליין די גאנצע באלעבאסטע איבער׳ן הויז.

די זומערדיגע היצען בראטען די איינוואוינער אין די ניו יארקער ענגע רומקעס אין די טענעמענט הייזער, און איך מיט מיין קינד זיינען בתוכם.

קיין געוואלדיגע געשעהענישען געשעהט נים מיט מיר. איך „טענד“ מיין

הויז ווי פיעלע היימישע אידישע ווייבלעך. קיין טהעאטער שפיעלען מיר נישט. מיין מאן איז פארנומען מיט פארבערייטונגען פאר דעם קומענדען סיזאן אין טהאליא טהעאטער און איז מעהרסטענס נישטא אין דערהיים. איך בין אליין מיט מיין קינד אין שטוב. און אט אזוי לעבט זיך עס . . .

אמאל אין א שטארק הייסען טאג פערגין איך מיר אויסצופאהרען מיט'ן קינד קיין ראקאווויי. אבער די מעהרסטע הייסע טעג שפאציער איך מיר מיט מיין קינדרעלע אין „דזשעקסאן פארק," כאפען לופט ביים איסט ריווער.

די לופט אין „דזשעקסאן פארק" איז געווען „פארפומירט" פון דעם מיסט וואס מען האט אבגעשיט נישט ווייט פון פארק אין די מיסט־שיפען אויף דעם איסט ריווער. דערצו נאך בין איך געוואהר געווארען, אז אין דזשעקסאן פארק קען מען אמאל כאפען, א חוץ לופט, מיט א שטיין אין קאפ אריין, ווייל אין יענער וואס פלעגען קומען דארט אבפרישען זיך אביסעל פון די פערשטיקטע שעפער. ציים האבען זיך אין דעם דזשעקסאן פארק אויפגעהאלטען פארשיעדענע „נעננס" און די בויאנעס האבען אנגעטהאן כל הצרות צו די ארימע אידישע ארבייטער,

מיין פרייד און שרעק

אונזערע מענעדזשערס זיינען געווען פערמעגליכע אידען און זיי האבען אויפגעפיססט דאס שעהנע טהאליא טהעאטער אויף א פראכטפאלען אופן — עס איז געווען א פערגעניגען אריינצוקומען.

דיא ביהנע איז געווען גרויס. דיא גרעססטע ביהנע וואס מיר האבען ביז דאן בעטראטען. נאך היינט איז דיא ביהנע פון טהאליא טהעאטער גרעסער פון אירגענד א אידישען טהעאטער.

דאס שעהנע טהעאטער, דיא גרויסע ביהנע, אלעס האט צוגעגעבען א חשק צו שפיעלען און מיר עפענען דעם סיזאן „מיט פראכט און גלאנץ."

אנגעפאנגען האבען מיר מיט רעפערטואר פיעסען. דיא ערשטע איז געווען „אשת חיל". עזיי וויא אונזער מוטער־ראליסטען בינע אבראמאוויץ איז געווען אוועק פון אונז, ערפען צוליעב דער פרייז פון מארקען, האב איך געמוזט אריינשפרינגען אויך אין איהרע ראלען.

אין דער פיעסע „אשת חיל" האב איך געמוזט שפיעלען דיא ראלע פון

דער אלטער קעניגין אלישבע, א אידענע פון אפשר נײַנציג גראד, כ׳מיין נײַנציג יאהר.

איך האב זיך אנגעטהאן דעם ווייסען פארוק, זיך „אויסגעזעקט״ עטליכע צייהן, (דאס טהוט נישט וועה: מען פארשמירט פשוט דעם ווייסען צאהן מיט שווארצען גרים־פיינט. זעהט עס אויס וויא אויסגעהאקט...) איך האב מיר „אויסגעקנייטשט״ מיין פנים. דאס איז מיר שוין יא אנגעקומען שווערליך, כ׳האב זיך געמוזט מאכען גאנץ שטארקע שטריכען מיט׳ן ברוינעם פינזעל אויף מיין יונג פנים׳על — און כ׳בין ארויף שפיעלען דיא אלטעטשקע.

זינט איך בין אויפגעטראטען אין גארדין׳ס „פאגראם״ אלס מאניטשקא, האב איך געוואונען פיעלע פריינד צווישען פובליקום, מען האט מיך ליעב בע־קומען אלס שוישפיעלערין און ספעציעל אלס סוברעטין. איך האב דארום גע־קראגען א זעהר וואַרימע אויפנאהמע דא אין טהאליא טהעאטער, מען האט מיך שטארק אפלאדירט ווען איך בין ארויף אויף דער ביהנע און גענומען ריידען וויא אן אלטיטשקע אהן צייהן אין מויל. דאס פובליקום איז נעווען איבערראשט צו זעהען וואס פון מיר קען ווערען...

אפילו פינקעל האט דאן שוין אויך צוגעגעבען און געזאגט: „איך האב אבער באלד געזאגט אז בעסילע איז א „טאלאנט״ — און דאס, פארשטעהט זיך, איז געווען דאס ערשטע מאהל וואס פינקעל האט אזעלכעס געזאגט וועגען מיר.

א פאר וואכען זיינען אוועק, מיר שפיעלען פאר געפאקטע הייזער, דיא מענעדזשערס אונזערע זיינען זעהר צופריעדען מיט אונזערע טאלאנטען און־ליובען אונז אלס קינסטלער. אלע אידישע מענעדזשערס זיינען אזוי, ווען מען מאכט גוטע געשעפטען זיינען זיי בערייט צוצוגעבען אז דיא אקטיארען זיינען קינסטלער. אבער טאמער חלילה זיינען דיא ביזנעס נישט אזוי אי, אי, אי, ווערען דיעזעלבע קינסטלער, — פורים שפילער, קאטערינשטשיקעס און לצים...

קורץ נאכדעם האבען מיר אויפגעפיהרט דיא „באמבע״ וואס האט איינגע־נומען דיא קאסע מיט שטורם און האט מיין מאן בעריהמט געמאכט. דאס איז געווען דיא פיעסע „אלעקסאנדער אדער קרוינפרינץ פון ירושלים״ פון יאזעף לאטיינער.

דיעזע פיעסע איז ביז היינטיגען טאג געבליעבען אין רע־פערטואר פון אידישען טרעאטער און שטענדיג איז דא אן עולם וואס קומט עס זעהען.

דער אינהאלט איז „כמעט״ א פאנטאסטישער: אין „נעיבערהוד״ פון

ירושלים, דארט ערגעץ אין יענע געגענדען, וואוינט א איד, מנחם, וואס האדעוועט א האדעוואנקע, א מיידעל מיט'ן נאמען נעמי.

נעהט זיך איינמאהל דורך אין יענער געגענד, עפעס איינער א שיסער וואס שיסט, דאס הייסט א יעגער און דיא מיידעל נעמי ווערט געשאסען — נישט מיט א קויל פון זיין ביקס, נאר פון זיין ליעבע. אלעקסאנדער האט געהייסען דיעזער שיעסער.

און אלעקסאנדער מיט נעמי'ן האבען זיך שוין ליעב.

מנחם דער איד, האט א דיענסט וואס הייסט זילפה, (איך אליין טאקע) און א משרת וואס הייסט נפתלי. דאס דאזיגע פאריל איז דער קאמישער דע־פארטמענט. קומט אן צו לויפען עפעס איינער אן ארחימאין פון דיא ארחימאצ־קעס און רופט אוועק דעם פויגעל־שיסער, דעם יעגער הייסט עס, צו טהאן זיין פליכט, צו פרינץ'עווען אין סאמע ירושלים.

דערוויסט מען זיך אז דער שיעסער איז קיין אנדערער וויא דער קרוינ־פרינץ פון ירושלים און ער הייסט אלעקסאנדער, נישט יאזעף.

שווערט ער אייביגע ליעבע צו נעמי'ן, זי איהם אויך דאס נעמליכע און שוין.

אין זעקס חרשים ארום פאהרען אלע אוועק קיין ירושלים, לויט דעם אבמאך פון פרינץ מיט נעמי'ן. אבער דער פרינץ האט א פערדאכט אז נעמי איז איהם אונטריי געווארען און ער „שמייסט זיא פארט." קריעגט זיא היסטע־ריקע, פאלט חלשות און אז זי חלשט אב ווערט זי שטום און ס'איז אויף איהר א נאט'ס רחמנות.

דא קומט צולויפען דיא גוטע דיענסט, זילפה, דירעקט צום פרינץ און זאגט איהם אז דאס וואס ער דענקט איז א בלאף, נעמי איז איהם טאקע גע־בליעבען געטריי — און ער וויל שוין מוחל זיין נעמי'ן, אבער זיא איז שוין שטום און ס'איז פערפאלען.

ווערט אלעקסאנדער שטארק אין כעס און קעהרט מעהר פאר גארנישט, ער גיט אב זיין מוטער, דער קעניגין, זיין „קראנע מיט'ן צעפטער" און האלט א פייערינגען מאנאלאג: „היער, מוטער, איזט מיינע קראנע, וואאס נוצט מיר דיא קראננע, ווען דייא וואהרע לראננע מיר אבגעשטארבען איזט? זיא איזט טאד! א גאט, אלע קעצע לעבען, אלע הונדע לעבען, אלע פערדע לעבען, אלע מייזע לעבען — נור ניכט מיינע עהרלישע נעמי!..."

דער עולם וויינט און ס'פאלט דער קוירטען.

ברעכט פלוצלונג אוים ערגעץ א מלחמה און דער פרינץ כאפט זיך ארויף אויף זיין ווייסען פערד, פאלגע מוניציע, דאס הייסט, גרייט צו געהן אין שלאכט און דאס פובליקום קוועלט אז — פון'ם פערד.

ערשט שפעטער, ווייזט זיך ארוים אז נעמי איז גאר אן אמת'ע פרינצעסין און זיא ווערט צוריק רעדעווודיג און אלעקסאנדער איז דאן דער גליקליכסטער פרינץ „אויף גאט'ס ערדע בארען...“

קומט א תחינה און אלעקסאנדער בעט ביים איד מנחם :

„געבע אונז פא־טער דיינען זעגען צו אונזערען בונד,

אה, שבריך דג'ים גוטע ווארט אוים דיינען מונד.“

סאפיא קארפ איז געוועז „נעמי,“ טאמאשעווסקי איז געוועזן „אלעקסאנדער,“ ווינבלאט האט געשפיעלט דעם „גארגעל שניידער“, היימאוויטש אלס „נפתלי,“ מערי עפשטיין אלס „דיא קעניגין,“ עממא טאמאשעווסקי האט דאן געשפיעלט צום ערשטען מאל א קליינע ראלע אלס „פאזש“ און איך בין געוועזן „זילפה.“

דעם גרעסטען ערפאלג אין דער פיעסע האט געהאט מיין מאן. דיא ראלע „אלעקסאנדער“ האט איהם פערשאפט פיעלע אנהענגער. ער איז ערשיענען אלס פרינץ, א סך שעהנער וויא א פרינץ, איינפאך דאס שעהנקייט אליין!

זאגאר מענער האבען זיך נישט געקענט אבוואונדערען פון זיין שעהנקייט אין דער ראלע. ער האט אלעמען בעצויבערט אלס „פרינץ פון ירושלים.“ איין אבענד האט א פרו: פון פובליקום געקראגען א נערוועז ערשיטערונג און מען האט זיא געמוזט אהןעקפיהרען אין א האספיטאל. „מיין קעניג“ האט זיא געשריען, „ער איז מיין קעניג, דער שעהנער אלעקסאנדער.“

איך האב זיך ועפרעהט פון גאנצען הארצען מיט מיין מאן'ס גרויסען ערפאלג.

נור אין מיין גרויסער פרייד איז מיר דאן אפט בעפאלען א מורא, א מאמענטאנער שרעק. עס האט מיך געשראקען א געהיימער געפיהל אז איך מיין מאן. עס האט אויסגעזעהען אז ער איז חלילה אין געפאהר צו פערלירען זיין קול, און זיין שרעק איז געווען מורא'דיג. א שוישפיעלער־זינגער שרעקט זיך „זילפה.“ דיא איינפאכע מיידעל, וועל דערעסען דעם „פרינץ אלעקסאנדער.“

אַמאָליגע אידישע טהעאַטער פּאַטריאָטען

עס זיינען אוועק א פּאָאר מאָנאט מיט איין סדרה: „אלעקסאנדער.“ די פּאטריאָטען אונזערע זיינען געוואָרען מעהר און מעהר. ספּעציעל האָט מיין מאן געקראָגען פיעלע פון דיזען מין „שטיצער דער קונסט.“

מיר זיינען, הייסט עס, אריין אין די פּעדערען. — וואָס־זשע טהוט מען, אום זיך צו איבערצייגען אויב מיר האָבען שוין ווירקליך א סך אַנהעננער? — מען מאַכט זיך אָן „עהרען־אבענד,“ דאָס הייסט פּשוט א בענעפיס.

דאָס איז געווען אונזער ערשטע בענעפיס־פּארשטעלונג אין ניו יאָרק.

און ווירקליך, מיר זיינען געווען איבערראשט פון די אָוואציעס, וואָס מיר האָבען געקראָגען, און נאָך מעהר פון די פּרעזענטען וואָס מיר האָבען בעקומען. מיר האָבען געמוזט דינגען א וואָגען אויף אהיים צו פיהרען די אלע מתנות וואָס מיר האָבען בעקומען צו אינזער ערשטען בענעפיס אין טהאליא טהעאטער.

אחוץ צעהנדליגע בלומען בוקעטען האָבען מיר בעקומען פיעלע נוצבארע הויז־זאַכען, ווי זילבערנע קרעדענצען, טהייערע קאָט־גלאָז, א פּאָאר זייגערס פאר'ן מענטעל־פּיעס, צוויי גוטע זינג־פּויגעלעך אין גאָלדענע שטייגעלעך און נאָך און נאָך זאַכען, וואָס כ'קען קוים זיך עראינערען.

אָבער איין מתנה, וואָס מיר האָבען דאַן געקראָגען, געדענק איך זעהר גוט. דאָס איז געווען א וואונדערשעהן בילד פון סאַטין מיט סילק אויסגענעהט. ווי א קראַנץ פון לאָרבערן איז דאָס געווען אויסגעארבייט רונד און שעהן און אלע נעמען פון די ראָלען וואָס מיין מאן האָט ביז דאַן געשפּיעלט, זיינען געווען אויס־גענעהט מיט פערשיעדענע קאָלירען אין די זיידענע בלעטער. אין מיטען פון דעם רונדען קראַנץ איז געווען ליידיג און ביים ברעג איז געווען אויסגענעהט די צוויי בוכשטאבען "A. W." און דאָס איז געווען איינגעפּאסט אין א טהייערע גאָלדענע ראהם.

דאָס בילד געדענק איך, ערשטענס, פאר דער שעהנקייט דערפון און אויך דערפאר, וואָס שפּעטער האָט עס מיר א סך, א סך יסורים פערשאפט.

מיר האָבען די אלע פּרעזענטען אהיים געבראַכט, און אונזערע רומס אין 120 פאָרסייטה סטריט זיינען געוואָרען אָנגעפּאַקט, ווי א היימישער זאַסיק מיט

פּאַלאַווע. איך בין געווען איבערגליקליך פון דעם כבוד וואָס מיר האָבען געקראַ־
גען צו אונזער עהרען־אבענד, און דערביי האָבען מיר מאַקי געמאַכט אַ שעהנעם
דרעפּאַזיט אין באַנק.

מיר האָבען געזעהן בעשיינפּערלעך, אַז מיר „וואַקסען" און מורא האָ־
בענדיג, אַז די רומס אונזערע וועלען זיין צו קליין יווען מיר וועלען זיך שטאַרק
„צוואַוואַקסען," מופען מיר אין 301 ברום סטריט, אין עהנע פּיער רומס מיט אַ
באַד, אַלאַ מיליאַנערטשיקעס. כ'האָב וויעדער צוגענימען אַ דיענסטמיידעל. און
אליין בין איך שוין געוואָרען כמעט אַ דאַמע. דאָס הייסט, כ'האָב שוין נישט
געוואָלט וואַשען אליין מיינע פּלאָרס און טהון אַנדערע הויז־אַרבייט און אין דער־
זעלבער צייט אויך שפּיעלען טהעאַטער. איך האָב געלאָזען דאָס מיידעל טענדען
מיין שטוב.

אָבער איך האָב נישט געהאַט קיין מזל צו זיין אַ דאַמע: ס'פלעגען זיך
נישט האַלטען ביי מיר לאַנג די דיענסטמיידלעך. עס טרעפט אַמאָל, אַז ס'איז
נישטאָ קיין מזל צו זיין אַ „גראַנד־דאַמע" . . . פיעלע מאָל בין איך אליין געווען
שולדיג אין דעם. כ'בין זיך מודה אין מיינע זינד. כ'ראָב נישט געקענט מאַכען
קיין אונטערשיעד פון אַ „דאַמע" ביז אַ „דיענסטמיידעל." כ'בין נישט געווען
געוואַיינט דערצו. פלעג איך זיך צופיעל חבר'ען מיט זיי, ביז וואַנען זיי פלעגען
אויך נישט מאַכען קיין אונטערשיעד פון מיר ביז זיי און איך האָב אליין גע־
דאַרפט טהון די הויז־אַרבייט. מאַנכע פון זיי זיינען געוואָרען אַקטריסעס.

ענדליך האָב איך געקראָגען אַ מיידעל, בעקי, וואָס כ'האָב אמת הנאה
געהאַט פון איהר. זי איז מיר געווען אמת געטריי, כאָטש איך האָב זיך נישט
געהאַלטען מעשה באַלעבאַכטע נעגען איהר, נאָר זיך מיט איהר גע'חבר'ט ווי
מיט אַ פריינדין.

קיינמאָל וועל איך זי נישט פערגעסען, מיין גוטע פריינדין בעקי. כאָטש
איך בין געווען איהר „הערשערין" און זי מיין „שקלאַפין," זיינען מיר ביידע אַלץ
איינע חבר'טעס געווען. בעקי איז געווען דעם הזן, ברוך שור'ס, אַ משפּחה און
זי האָט ליעב געהאַט דאָס אידישע טהעאַטער מיט'ן גאַנצען האַרצען. זי איז
דערפאַר געווען צופריעדען צו זיין ביי מיר פאַר צוועלף דאָלאַר אַ חודש, כדי זי
זאָל קענען געהן אָפט אין טהעאַטער אריין.

זינט אונזער בענעפיט האָבען מיר געקראָגען איז שטוב אריין אַ מאַרנעם
הויז־פריינד, סעם, אַ פּאַטריאָט, וואָס איז געווען בעדייט צו געהן אין פייער אריין
פאַר אונז, ספּעציעל פאַר מיין מאַן, אבי ער זאָל האָבען דאָס גליק צו זיין מאַמאַ־

שעװוסקי'ס „מענש.“ אָט דער מענש איז געװען א ג׳מער בעל־מלאכה, א קאַר־פּענטער, נור ער האָט נישט געװאָלט ארבייטען און איז געלעגען אויף דער גאַ־ליאָרקע, ביז ער האָט זיך דערדיענט דעם טשין צו װערען „לייב אדװאָנס.“

הונדערטע און הונדערטע אידישע יונגע לייט זיינען רואינירט געװאָרען פון דעם „פּאַטריאָטיזמוס“ צו די אקטיאָרען, זינט דאָס אידישע טהעאַטער האָט זיך צובליהט. פיעלע זיינען אראָפּ פון גלייכען װעג אין נאָט װייסט אין װעלכע אבגרונדען זיי זיינען געזונקען. ביבער גאַנצע האָט מען געקענט אָנשרייבען פון אָט די אונשולדיגע קרבנות.

אין באָסטאָן געפינט זיך איינער. „שאיקע פון באָסטאָן“ איז זיין נאָ־מען, װאָס מיינט אז ער קען שפּיעלען „דוד משה'לע“ פון „קעניג ליער“ בעסער װי אדלער. אָט דער „שאיקע“ איז אמאָל געװען א געזונטער יונגער מענש. אָבער דאָס פּאַטריאָטסטװאָ האָט איהם רואינירט. פּיעלע אזעלכע „שאיקעס“ זיינען געװען און זיינען נאָך דאָ ביים אידישען טהעאַטער.

אָבער אויך פיעלע פון אָט אזעלכע פּאַטריאָטען, באָיס, זיינען געװאָרען לייטען גלייך. איינינגע זיינען געװאָרען אקטיאָרען, איינינגע—מענעדזשערס, און אויך װענען זיי איז פאראן זעהר פיעל אינטערעסאַנטעס צו דערצעהלען. איינער װאָס איז געװען פון אָט די באָיס ביים אידישען טהעאַטער, איז יעצט א רייכער מענעדזשער אויף בראָדװיי און איז אן איידעם פון דייװויד בעלאַסקאָ. דאָס איז מאָרים געסט.

נישט לאַנג איז עס געװען װען משה'לע געסט פלעגט „סטראַדאַיען“ ביים אידישען טהעאַטער און לעבען פון „גיט מיר א סיגאַרעטעל.“ דאָס איז נישט קיין אלטע לעגענדע. דאָס איז געשעהן פאַר אונזערע אויגען אין די לעצטע עט־ליכע יאָהר.

אונזער אמאָליגער הויז־פריינד סעם, איז אויך היינט א חשוב'ער בעל־הבית. אָבער דאַן האָט ער בשום אופן נישט.געװאָלט ארבייטען און איז געװען מיין מאַן'ס פּאַטריאָט. אין שטוב ביי אונז פלעגען זיך אָפּט אָבשפּיעלען קאָמע־דיעס צװישען אונזער פּאָאַרעל, סעם מיט בעקי'ן. זי איז געװען מיר מעהר גע־טריי און סעם איז געװען מיין מאַן מעהר געטריי. איןביידע פלעגען זיך נישט זשאַלעװען קיין ארגומענטען מיט זידעל־װערטער.

כ'װיים גאַנץ גוט, אז דאָס אַלעס װאָס איך דערצעהל דאָ פון מיין פּרי־װאַט לעבען, איז פאַר'ן לעזער נישט אינטערעסאַנט. אָבער איך דערצעהל דאָס אבזיכטליך, כדי דער לעזער זאָל האָבען א שטיקעל בעגריעף פון אָט דעם נישט־

אינטערעסאנטקייט מיינעם. כ'טהו דאס, חלילה, קיינעם נישט אויף צו להכעיס. אבער אזוי איז דאס געווען אין א טויזענד מאל גרעסערען פארמאט.

דעם שוישפיעלער'ס גאנצעס לעבען איז די ביהנע. דארום. קען זיין, איז דער שוישפיעלער אזוי פערלארען אין אמת'ען לעבען, ווען ער איז נישט אויף דער ביהנע. פיעלע, פיעלע פריוואט מענשען'ס לעבען איז אינטערעסאנטער און רייכער ווי דעם שוישפיעלער'ס, בשעת ער שפיעלט ניט. און אזוי ווי איך טראכט ניט אויס קיין מעשיות כדי ס'זאל זיין נור אמוזירענד, א שעהנע ערצעהלונג, נור איך דערצעהל דעם אמת, דעם פאקט, אזוי ווי עס האט מיט מיר פאסירט, אזוי ווי איך אליין האב עס זורכגעלעבט, דארום, אויב עס איז נישט אטהעם־פערכאפענד און אהן נסים, איז עס נישט מיין שולד. איך בין נישט די פערפאסערין פון מיין לעבענס־געשיכטע. די אמת'ע פערפאסערין איז די פערשוואונדענע צייט פון מיין פערשוואונדענעם לעבען . . .

דיא ווייבעל פון נעקסטען הויז

אין אידישען טהעאטער־וועלטעל איז דאן פלוצים געווארען א שטיקעל „ערד־ציטערניש" און ס'האט איבערגעדרעהט די לאנד־קארטע מיט'ן „לאנד" אינאיינעם. אויף פראסט אידיש גערעדט, איז געווען אזא געשיכטע: אונזער טהאליא טהעאטער האט געקידנעפט בערנשטיין'ען פון אדלער'ס יוניאן טהעאטער. אדלער פערלאזט זיין יוניאן טהעאטער און געהט אריין אין רומעניען אפערא הויז, ער ברייננט פון רוסלאנד א בערימטען אקטיאר מייערסאן און נעהמט אויף אייניגע היגע ״ילעטאנטען, צווישען וועלכע עס זיינען געווען די נעמען כארטבערג און מאשקאוויטץ, וואס איז אין א קורצע צייט ארום זיינען ביידע געווארען בעליעבטע ארטיסטען, און קעסלער מיט מאגולעסקא'ן און די אנדערע בלייבען אין יוניאן טהעאטער.

איז נויארק, הייסט עס, בעגליקט מיט דריי אידישע טהעאטערע.

אונזער טהאליא טהעאטער איז אבער דער שעהנסטער, דער סאמע שפיגעל אליין, און מיר שפיעלען בשלום און מאכען גוטע געשעפטען. אונזער פינקעל האט ערפונדען אן ערפינדעכץ ווי אזוי די קונסט זאל מאכען פראגרעס... ער האט געמאכט א רויטען פארהאנג פאר דער אוואנס סצענע (אויף טהעאטער לשון הייסט עס א „דראפ") דאס פארטעהמט בלויז דעם פארענט פון דער ביהנע און

עס בילדעט א מין פלאטפארמע. גרויס גענוג פאר א פאר אקטיארען צום שפּיעלען.

אין לעטיינער'ס פּיעסע (און אין די פּיעסען פון יענער צייט אין אלגעמיין) איז איינגעפיהרט אז דער „קאמישער דעפּארטמענט" פון דער פּלעי קומט צו ערשט און שפּעטער קומט די „טראגעדיע".

אזוי ווי איך ביז געווען די פאַרטרעטערין פון קאָמישען דעפּארטמענט וואס האָב מעהרסטענטהיילס געמוזט שפּיעלען אַט פאר דעם „דראפּ", פאר דעם פאַר־דערשטען קוירטען, פון מיטען סצענע הייסט עס, איז פינקעל'ס ערפינדונג געווען א גוואלדיגער סוקסעס. די קונסט איז פּשוט געגאנגען פאראויס... אַט ווי עס פלעגט זיך ארונטערלאזען דער רויטער „דראפּ", איז שוין געווארען פרעהלאך אין טהעאטער, דער עולם האָט שוין געלאכט וויסענדיג אז איצט קומט דיא קאָמישע בעססי מיט'ן קאָמישען קאמיקער, און דער עולם האָט קיין טעות ניט געהאַט.

מיר פיהרען אויף א ניי קונסטוועקעל מיט'ן נאָמען „קורח'ס אוצרות," א מין אידישער „פאוסט", להבדיל, נאך מיט א מוסר השכל אז געלד פיהרט אראב פון דרך הישר און אזוי ווייטער, א פאנטאסטישע פאנטאזיע מיט מלאכים און שדים א חוץ פיפערנאטערס מיט שלאנגען און עקדש'ען, מיט איין ווארט: סוקסעס!

מיין אסתר'ל האָט מיטגעשפּיעלט אלס מלאך'על און האָט ווירקליך געלויכטען וויא א מלאך'על.

אין עטליכע וואכען ארום — ווידער א נייע פּיעסע, „בת שבע," אלץ פון לאטיינער. און ווידער מיט עפּעס א „יאזעף" אלס העלד.

בערנשטיין איז אויך אויפגעטראַט ען ביי אונז אין אונזער סוקסעס פּיעסע „אלעקסאנדער," אין דער ראלע פון „נפתלי" וואס חיימאוויטש האט פריהער געשפּיעלט און בערענשטיין מאכט א גוואלדיגען היט מיט נפתלי. דאס איז געווען שוין איינמאל א „נאפּטאליע."

און אזוי שפּיעלענדיג, ענדיגען מיר דעם צווייטען סיזאָן אין טהאליא טהעאטער, „מיט פראכט און גלאנץ."

ווען עס ענדיגט זיך א „סיזאָן", ווערט דער אקטיאר וויא פריש געבאקען, וויא אַט ערשט פון א־יווען ארויס, ווייל דעם גאנצען סיזאָן איז מען גאנץ גוט פארקויפט, פונקט וויא יעדער ארבייטער אין „ביזי צייט." דער אונטערשיעד איז נור, וואס דער ארבייטער נאך'ן סיזאָן שרעקט זיך פאר'ן — „סלעק" און דער אקטיאר נאך'ן סיזאָן שרעקט זיך פאר'ן — קומענדען סיזאָן, טאמער ווערט

ער חלילה נישט אנגאזשירט. אבער וויעבאלד ער איז זיכער מיט אן אנגאזשמא, דאנקט דער אקטיאר דעם ליעבען גאטעניו וואס ער האט איינגעפיהרט אזוי דיא וועלט, אז ס'זאל זיין אי ווינטער און אי זומער, ווייל ס'איז טאקע א שכל'דינע איינפיהרעכץ; ווינטער שפיעלט מען טהעאטער און זומער באדט מען זיך אין ים אדער מען קריכט אויף דיא בערג; ס'איז נישט שלעכט.

אויך האט דער שוישפיעלער נאך'ן סיזאן אביסעל מעהר צייט זיך ארומקוקען אויף זאכען וואס ער האט בשעת שפיעלצייט נישט געקענט זעהען און איך האב דאן. ווען מיר האבען געענדיגט דעם סיזאן, אויך דערזעהען עטוואס אזעלכעס וואס האט זיך טיעף טיעף אין מיין זכרון איינגעקריצט. עס האט דאן אין מיר ערוועקט אזעלכע געפיהלען וואס כ'האב קיין בעגריעף נישט געהאט וויא איך זאל דאס אנרופען — אבער ווען געטהאן מיין הארץ און מיין גאנצע נשמה האבען זיי. יענע מאדנע געפיהלען.

אין דעם הויז 301 ברום סטריט, וואו כ'האב צו יענער צייט געוואוינט, איז אנטקעגען מיין פענסטער געווען אויך א פענסטער פון צווייטען הויז דערביי. אין טענעמענט הייזער איז דאס קיין נייעס נישט, אז דיא פענסטער פון צוויי הייזער זאלען זיין אין גלייכער הויך אזוי, אז מען זאל קענען זען צי וואס ביים צווייטען אין שטוב טהוט זיך. שכנות האבען זאגאר ליעב זיך איבער־רעדען דורך אט דיא פענסטער, דערלאנגען איינע דער צווייטער א לעפעל פיש־יוך צו פערזוכען. און אזוי ווייטער.

אין דעם פענסטער געגענאיבער מיר האב איך פלוצים בעמערקט דיא פייערינגע אויגען פון א בילד שעהנע ווייבעל. (צו מיידעל) וואס זיצט שטענדיג ביים פענסטער און קוקט אריין צו מיר אין שטוב, דוקא נור דאן ווען מיין מאן איז דא.

איך בין זיכער. דאס כ'האב עס פריהער אויך געזעהען, אבער עפעס איז דאס מיר ערשט אצינד געווארען אויפפאלענד, ווייל כ'בין אצינד מעהר געווען אין דערהיים וויא אין טהעאטער סיזאן, ווען כ'בין פארנומען מיט'ן שפיעלען.

מעהר און מעהר בעמערק איך אלץ, וויא דאס ווייבעל, אדער מיידעל, זיצט שטענדיג ביים פענסטער און קוקט צו מיר אין שטוב אריין.

איהר אנטהאן איז מערקווירדיג געשיקט און רייצענד, אימער פיקאנט און גאנץ לייכט. דער שעהנער האלז איז שטארק ענטבלויזט, אפט ביז דיא ברוסט. דיא ווייסע רונדע שולטערען פארדעקט זיא מאנכעסמאל בלויז מיט א דינעם וואואל און אפט דאס אויך נישט. איהר פנים איז שעהן און לאסטשענד,

וויא א פאעטיש געשילדערטע מאדאנא און איהרע בליקען פון דיא צוויי פייער־ריגע אויגען זיינען אזוי שארף אז זיי וואלטען געקענט דורכשטעכען, דוכט מיר, דיא וואנד פון מיין שטוב און גרייכען אין ציעל, — בפרט נאך בלויז דאס ריינע פענסטער...

איך בין געווארען שרעקליך אונרוהיג, עפעס א געהיימע שטימע האט אין מיר געברומט און מיך געשראקען. אן אונבעוואוסט געפיהל האט געגאנט אין געטאטשעט מיין הארץ און מיין מח. ניין, נישט קיין אייפערזוכט איז דאס געוועזן, איך בין נישט געוועזן אייפערזיכטיג ווייל כ'האב מיין מאן עהרליך געליעבט. צו איז דען דאס געפיהל ביי א מאמע, ווען דאס געליעבטע איין־איינציג קינד האלטביים שטארבען, א געפיהל פון אייפערזוכט? ניין, עס איז דער שרעק, דיא פורכטבארע מורא דאס קינד צו פערליערען, דאס ליעבסטע אנצו־ווערען.

אזא שרעק האט מיך בעפאלען, אזא וועהטאג האב איך געפיהלט.

מיין יונגע פאנטאזיע איז געווארען ווילד און מיר געמאהלען שרעקליכע בילדער, דאס ווייבעל, ארער מיידעל, פון'ם אנטקעגענדיגען טענעמענט הויז, וואס האט געקוקט אין מיין פענסטער איז מיר געווארען א שאטען וואס האט מיך שטענדיג און איבעראל נאכגעפאלגט און קוקענדיג אויף דעם מערקווירדיג שעהנעם בילד וואס מיין מאן האט געקראגען א מתנה צו אונזער בענעפיט, מיט דעם אויסגענעהטען לארבער קראנץ פון זייד און סאטין, האט זיך מיר אויס־געוויעזען אז איך זעה אין דעם בילד דאס שעהנע פנים פון'ם אנטקעגענדיגען ווייבעל און דיא בוכשטאבען ביים זוים פון בילד, „א. וו.“ זיינען דיא איני־שעלס פון איהר נאמען...

און אויך דאס בילד האט מיך געשראקען...

אונזער מכה אין זייט

מיין געטרייע דיענסט־מיידעל בעקי, מיין גוטע פריינדין, איז געוועזן דיא איינציגע וואס האט מיינע ליידען צוגעזעהען און פערשטאנען. זינט בעקי איז געוועזן ביי מיר איז זיא מיר געווארען אן איבערגעבענע חבר'טע און זיא האט בעשלאסען צו ווערען א „דעטעקטיוועכע“ און אויסצוגעפינען אויב מיין פער־דאכט אויף דעם ווייבעל וואס קוקט שטענדיג פון איהר פענסטער צו מיר אין

שטוב אריין, אויב עס איז אמת וואָס כ'האָב מיר איינגערעדט, אַז אַט דיא אַנט־קעגענדיגע מאַדאָנאַ איז טאַקע דיא „א. וו.“ וואָס אויף דעם בילד ביי מיר אין שטוב.

אונזער פּאַטריאָט סעם, מיין מאַן'ס לייב־אדיוטאַנט, איז ווידער געוועזן פּונקט אַזוי איבערגעבען מיין מאַן וויא בעקי איז געוועזן איבערגעבען צו מיר.

סעם האָט געוואוסט אַלע „געהיימניסע“ ביי מיין מאַן און בעקי איז צו־געשטאַנען צו סעם'ן אום אויסצוגעפינען ווער האָט אונז דאָס בילד געגעבען, פון זייד אויסגענעהט מיט דיא בוכשטאַבען „א. וו.“

עס האָט זיך אָבגעשפּיעלט ביי מיר אין שטוב אַן אמת'ע קאָמעדיע צווישען מיין דיענסט בעקי און אונזער פּאַטריאָט סעם. זיי ביידע זיינען געוועזן דאָס קאָמישע פּאָרעל אין דער טראַגי־קאָמעדיע צו יענער צייט, פּונקט וויא אין לאַ־טיינער'ס אַ פּיעסע.

עס איז באַלד אָנגעקומען דער ליעבער זומער, דיא היצען האָבען גענומען בעוויזען זייער הייסע ליעבע צו דיא נויאָרקער טענעמענט איינוואָהנער און מיר, קינסטלער, אַנטלויפען פון שטאָדט און לויפען אין קאַנטרי.

דאָס איז געוועזן פאַר מיר אַזאַ עראייגניס, אַזאַ נייעס, אַז כ'האָב פאַרגעסען אין מיסטעריעזען בילד מיט דעם נאָך מעהר מיסטעריעזען ווייבעל פון „נעקסט ווינדאָו...“ דאָס איז געוועזן מיין ערשטען מאָל קאַנטרי פּלעזשור זינט איך בין אַ שוישפּיעלערין און דאָס האָט מיך געמאַכט פאַרגעסען אין אַלעם און נור פרעהען זיך וואָס איך האָב שוין ענדליך דערגרייכט צו פאָהרען אין קאַנטרי וויא אַן אמת'ע ליידי.

בעקי'ן האָבען מיר געלאָזען אין דער היים און איך מיט מיין.מאַן און אונזער טעכטערל זיינען מיר אוועק אין „קאַנטרי“, אויף אַ פאַרם אין ניו דזשוירזי, נישט ווייט פון „ראָזענהיין“.

דיא דאָזיגע פאַרם האָט פריהער בעלאַנגט צו סעם קעסטין, אַ ירושה פון זיין רייכער מוטער. נור סעם קעסטין איז דאָך שוין געוועזן אַן אַקטיאָר, ער פלעגט דאַן „טרעוולען“ מיט באַיעלעך אויפן ראָוד און שפּיעלען טיאַייטער, האָט ער פערקויפט זיין פאַרם צו ישראל ווייגבלאַט און איז פּטור געוואָרען פון אַ קלאַפּאָט.

געקומען אין קאַנטרי, אויף דער פאַרם, הייסט עס, און זיך אַ נעהם געטהאָן צו האָבען פּלעזשור. קעסטין'ס אַ שוועסטער איז דאָרט געוועזן און מיר זיינען דאָך שטיקלעך משפחה, האָט זיא געוואָלט אונז אַנגיסען מיט פּלעזשור, זיא האָט אונז געקאָרמעט מיט אַל־דאָס־גוטס, אָבער וויא ס'איז געקומען אין אָבענד

און מיר זיינען ארוים אין גאס אויף א שפּאציער הינטער'ן פריייען הימעל — גו, נו, מיר זיינען קוים צוריקגעקומען לעבעדיגע. די מאסקיטא'ס זיינען אונז בעפאלען אזוי ווי אמת'ע קאניבאלען און מיר זיינען קוים לעבעדיג אנטלאפען אין הויז אריין.

אזוי האבען מיר אבגעפלעזשורט א פּאר וואכען אין מאסקיטא לאנד, ביז מיר האבען בעשלאסען אז איידער אויפגעפרעסען צו ווערען פון די מאסקיטאס בּיסלעכווייז, אויפ'ן אינסטאלמענט פּלאן, איז שוין בעסער מיט איין מאהל אב־געבאקען צו ווערען פון דער נויארקער היץ — און מיר זיינען אוועק צוריק א היים.

אין דער היים האבען ביר געטראפען א גרויסע איבערראשונג, א נייעס: „בּאָרים טהאמאשעווסקי'ס דראמאטיק קלאב". דאס האט סעם ארגאניזירט א קלאב פון באים און מיידלעך וואס האבען געוואלט ווערען עקטערס און עק־טערקעס, און געמאכט טהאמאשעווסקי'ן פאר אן „עהרען מעמבער" אום צו קענען נוצען זיין נאמען.

מיר האבען זיך געפרעהט מיט דעם „כבוד" וואס מען טהיילט אונז צו, א סימן אז מיר זיינען פּאפּולער, כאטש מיר האבען גוט געוואוסט, אז דאס האט אונזער פּאטריאט, סעם ארגאניזירט דעם קלאב, און וועמען דען אנדערש וועט א פּאטריאט צושארען „כבוד" אויב ניט ז י י ן סטאר? מיר האבען גע־וואוסט, אז נישט „דאס אידישע פאלק" האט עס א נאמען געגעבען אן ארגאני־זאציאן מיט אונזער נאמען, — אבער, אזוי איז שוין דער אקטיאר, ווי עס קומט צו רעקלאמע, צו אדווערטייזמענט, הייסט עס „כבוד", און מען איז נישט מקפּיד פון וואנען און פון וועמען עס קומט . . .

מיין געטרייע בעקי איז דערוויל דערגאנגען דאס „געהיימניס", אז די אנטקעגענדיגע מיידעל, צו ווייבעל, איז טאקע דיזעלבע וואס האט אונז פּרעזענ־טירט מיט דעם וואונדערשעהנעם בילד און די בוכשטאבען וואס אויפ'ן בילד, „א. וו." זיינען טאקע די איניציאלען פון איהר נאמען.

בעקי איז דאס געוואהר געווארען פון לענדלארד אונזערען, מיסטער בארנעס, דער פאטער פון דעם פּאפּולערען אידיש־ענגלישען אקטיאר סעם בערנארד.

בעקי האט זיך איינגעשפּארט אז מיר מוזען מופען פון די רומס און זיא האט אויסגעפיהרט אהן איבריגע שווערינקייטען. מיר מופען אין א שעהנעם פלעט אין 117 סעקאנד עוועניו, קארנער 7טע סטריט, און בעקי „מופט" דאס „א. וו." בילד פון פּארלאר אין דיינינג רום און שפּעטער אין קיטשען. זיא וואלט

דאס שעהנע בילד אויפגענעסען עס זאל פון דעם קיין זכר ניט בלייבען, זיא האט אבער מורא פאר'ן בעל הבית.

פאוואלינקע איז זיך אונטערגעקומען דער נייער טהעאטער סיזאן און מיר דערוויסען זיך א שלעכטע בשורה, אבער גאר, גאר א שלעכטע. מיר דערוויסען זיך נעמליך, אז דאס ענגלישע „ווינדזאר טהעאטער", וואס איז פונקט אנטקעגען אונזער טהאליא טהעאטער, איז איבערגענומען געווארען פון יאזעף ערעלשטיין מיט דער גאנצער קאמפאניע פון „יוניאן טהעאטער," ווי: קעסלער, מאגולעסקא, פיינמאן, דיינא, פאולינא ערעלשטיין, א. ז. וו., און מען וועט שפיעלן אידיש טהעאטער.

דאס איז געווען פאר אונז א שרעקליכער קלאפ. דאס ווינדזאר טהעאטער איז געווען פונקט אנטקעגען אונז (ערשט מיט א פאר יאהר צוריק האט מען דאס ווינדזאר טהעאטער צו־ווארפען צוליעב דעם מאנהעטען בריק וואס מען האט אויפגעבוים). און מיר האבען באלד פערשטאנען, אז עס וועט אונז זיין א גע־פעהרליכער קאנקורענט. אבער וואס זאל מען טהאן? פערפאלען.

אט איז שוין ערב יום טוב. דיא טהירען פוןביידע גרויסע טהעאטערע עפע־נען זיך איינס אנטקעגען אנדערען און — דיא שלאכט פאנגט זיך אן. קאנ־קורענציע.

זיי, אין ווינדזאר, פיהרען אויף א נייע פיעסע „דיא עקרה" פון פראפעסאר מ. איש הארוויץ הלוי. — מיר, אין טהאליא, פיהרען אויך אויף א נייע פיעסע „קעניג און באוער", פון לאטיינער.

ביי זיי געהט דיא פיעסע גוט. דער עולם קומט בעוואונדערען דעם נייעם אידישען טהעאטער, און ביי אונז פאלט דורך דיא פיעסע מיט פראכט און גלאנץ.

אבער מען טאר דיא מיהל ניט אבשטעלען. מען מוז אונטערשיטען פרישע תבואה, און מיר פיהרען אויף א היסטארישע אפערא פון יעקב גארדין מיט'ן נאמען „מחמד". א פיעסע מיט א סך געזאנג און א סך פראזא מיט א פיקאנטען אינהאלט, (דער מחמד איז א טערק און האט ליעב א סך ווייבער...) אבער — עס פאלט מיט א קנאק. דער עולם געהט אין ווינדזאר טהעאטער, נישט אין טהאליא.

ס'איז שלעכט. ניין, ס'איז נאך שלעכטער, ווייל זינגענדיג דיא ראלע פון מחמד איז מיין מאן געווארען הייזעריג און קען נישט אפילו רעדען, בפרט זינגען. עס האט אויסגעזעהען אז ווינדזאר טעאטער „זיעגט" איבער אונז און עס איז אונז געווארען זעהר שלעכט אויף דיא הערצער.

אבער מיין מאן׳ס הייזעריגקייט איז געווען אזוי שרעקליך, אז מיר האבען אלע פארגעסען אין דיא שלעכטע ביזנעס פון טהעאטער און געזוכט צו ראטעווען מיין מאן. עס האט אויסגעזעהען אז ער איז חלילה אין געפאהר צו פערלירען זיין קול, און זיין שרעק איז געווען מורא׳דיג. א שוישפּיעלער־זינגער שרעקט זיך מעהר פאר׳ן געדאנק פון פארלירען זיין שטימע וויא פאר׳ן געדאנק פון טויט.

דער טויט פון מיין בת יחידה׳לע

כ׳האב געבראכט די בעסטע דאקטוירים, כ׳האב געטאהן אלעס מעגליכעס, אום צו העלפען מיין מאן פון דעם שרעקליכען אונגליק, וואס איז איהם פלוצים בעפאלען, פון זיין הייזעריגקייט. וואס איז איהם געקומען שפּיעלענדיג גארדין׳ס היסטארישע אפּערא „מחמד.“

עס האט גאר נישט געהאלפען, ביז גאט האט אונז צוגעשיקט א בעריהמטען ספּעציעאליסט, א געוויסען דאקטאר קארפּענטער און ער האט מיין מאן צוריקגעבראכט צו דער שטימע, אום צו קענען כאטש רעדען, און שפּעטער מיט א פּאאר וואכען אויך זינגען.

מיר האבען געדאנקט גאט פאר דעם חסד וואס מיין מאן קען ווידער שפּיעלען, ווארום אונזער פעראנטווארטליכקייט איז געווען בעדייטענד גרויס, און ווען מיין מאן זאל חלילה געווען לאנג אוועקשטעהן פון שפּיעלען, וואלט אונזער טהעאטער געווען רואינירט געווארען.

אונזערע קאנקורענטען אין ווינדזאר טהעאטער מאכען גוטע געשעפטען און מיר מוזען אלע פּאאר וואכען אויפפיהרען א נייע פּיעסע.

בעשליסט מיין מאן, אז ס׳איז שוין דיא העכסטע צייט אויפצופיהרען שעקספּיער׳ן אויף דער אידישער ביהנע.. ער האט שוין דאן געהאט לאנג שטודירט די ראלע פון פּרינץ „האמלעט.“ און — אבגעשטימט און בעשלאסען — עס געהט „האמלעט.“

דאס פּובליקום האט נים פערשטאנען, וואס דאס איז אזעלכעס און „דיא פּלעי“ האמלעט, איז דארום געווען א סוקסעס... מיר האבען די פּיעסע געשפּיעלט עטליכע וואכען און געמאכט גוטע ביזנעס, נור איין צרה איז געווען, וואס דער עולם האט געקלאפּט, געשריען און גערופען דעם פּערפאסער, שעקספּיער, ער זאל זיך קומען נייגען פאר׳ן קוירטען...

מיין גוטע דיענסט־מיידעל, בעסי, האט אונז אפילו געגעבען אן עצה, מיר זאלען נרימירען א אידען און איהם ארויסשיקען אלס שעקספיער, אבער מיר פלעגען בעטען ביי'ם פובליקום ענטשולדיגונג, וואס שעקספיער קומט ניט ארויס זיך נויגען, ווייל ער וואוינט צו ווייט, אזש אין לאנדאן, דערפאר קען ער נישט קומען...

נאך „האמלעט" פיהרען מיר אויף א נייעס מייסטערווערק פון פראפעסאר האראוויץ מיט'ן נאמען „יפת תואר אדער בלעם'ס אייזעל." א כאפ — פון „האמלעט" ביז „בלעם'ס אייזעל"..

איך שפיעל טהעאטער, אבער איך שפיעל פאר צוויי... פאר מיר און פאר מיין באלדיג ניי קינדעלע....

אין דערהיים בין איך זיך דערוויל מחיה פון מיין טעכטעריל'ס קונצען; איך פיהל, אז מיין אסתר'על וואקסט אן אקטריסע; זי טהוט אן דער מאמע'ס קליידער און שפיעלט טהעאטער.

אלע בענשען זיך מיט מיין טהייער געראטען אסתר'ל.

אבער כ'בין ניט זוכה געווען ביי גאט, אז מיין אסתר'ל זאל מיר זיין אויף לאנגע יאהר.

עס איז געווען א פרייטאג פאר נאכט. מיין קינד איז מיר פלוצים איינגעפאלען און געקראנגען פיעבער. כ'האב באלד געשיקט נאך א דאקטאר און האב דערהערט דיא גוטע בשורה, אז דאס קינד האט דיפטעריע. איך בין געווארען א פערציטערטע. מיין הארץ האט זיך שיער אבגעשטעלט פאר שרעק. עפעס א אונבעהאוסטע מורא איז מיך בעפאלען, אז איך וועל אנווערען מיין טהייער מלאך'ל.

עס איז שוין געווען באלד שפעט אין אבענד און כ'מוז לויפען שפיעלען טהעאטער. כ'לאז דאס קינד מיינס און לויף מיט א צובראכען געמיטה אין טהעאטער אריין. שבת אין דער פריה, מיין קינד איז ערגער. זי איז הייזעריג און קען קוים דעם אטהעם כאפען, קויז וואס זי כריפעט מיט געוואלדיגער אנשטריינגונג. דר. ראזענטהאל בעהאנדעלט מיין קינד און איך מוז ווידער לויפען איז טהעאטער שפיעלען מאטינע. אין אבענד איז מיין קינד שוין אין גאנצען אהן לשון. הייזעריג, קראנק. איך לויף אום, ווי א נעיאגטע חיה, מיינע ליידען זיינען אונבעשרייבליך. איך וועל שיער משוגע. דר. פישער האט דאן נור וואס געבראכט אנטיטאקסין און מען פרובירט דאס אויף מיין ארים אוים נעמאטערט קינד. 3 דאקטוירים בעהאנדלען מיין קראנק שעפעלע. זיי ווארטען ביז זונטאג פריה אויף די רעזולטאטען פון'ם אנטיטאקסין.

זונטאג פריה, דאס קינד איז ערגער, די דאקטוירים: דר. פישער, דר. ראזענטהאל און דר. קארפענטער, זעהן, אז דאס קינד וועט באלד דערשטיקט ווערען און זיי בעשליעסען א באלדיגע אפעראציאן.

איך האב צוגעזעהען, ווי מען צושניידט דאס יונגע צארטע לייב פון מיין איינציג קינד און מען שטעלט אריין א רעהר (א טיוב) אויף צו אטהעמען, אום דאס צו דערהאלטען ביי׳ם לעבען. ווייל אויף א נאטירליכען וועג האט מיין קראנק מלאך׳ל שוין נישט געקענט אטהעמען.

מיט דער לופט־רעהר לעבען האלז צו די לונגען אריינגעפאסט, האט מיין זיס אונשולדיג קינדרעלע, מיין ארימע אסתר׳ל, אבגעמוטשעט זיך נאך דעם מעת־לעת פון זונטאג ביז מאנטאג.

מאנטאג פריה איז מיין קינד געשטארבען.

אסתר׳ל מיינע, מיין אונגליקליך קינד! די טרעהרען וואס איך, דיין עלענדע צובראכענע מאמע פארגיס אצינד, איין־און־צוואנציג יאהר נאך דיין טויט, זיינען פונקט אזוי הייס, אזוי מוטערליך, ווי דאן, ווען כ׳בין געשטאנען לעבען דיין בעטעלע, ווען דו ביזט געלעגען א גוסס׳ע און פערמאכט דיינע אונשולדיגע בלאהע אויגעלעך, אום מיך קיינמאל מעהר נישט צו זעהן. איך, קינד, וועל דיך זעהן אין מיין געדאנקען ביז איך וועל אויך מיינע אויגען צומאכען אויף אייביג.

א מאמע־פארגעסט נישט איהר קינד. און איך בין א מאמע.

דער גרויסער בראך אין מיין יונג לעבען איז פאר מיר דאך געווען צו שטארק און כ׳האב דאס נישט געקענט ביישטעהן. מען האט מיך אבגעהאלטען פון צו מאכען זיך א טויט. אבער ווען כ׳ביז צו זיך געקומען, בין איך געלעגען נישט אין מיין שטוב, צוגעבונדען פעסט צום בעט און דאקטוירים האבען שווער געארבייט, אום מיך צו בערוהיגען. איך בין אפילו צו דער לויה פון מיין פריהצייטיג געשטארבענעם מלאך׳ל נישט געווען, כ׳האב נישט געקענט געהן, אזוי קראנק בין איך געווען.

מיין מאן, דער דערשלאגענער פערווירטער טאטע איז נאכגעגאנגען און בעגלייט אונזער טאכטעריל צו איהר פריהצייטיג קבר׳ל. מען האט מיר שפעטער דערצעהלט, אז ער איז אין היסטעריקע איינגעשפרונגען אין קבר׳ל, ווען מען האט אראבגעלאזען דאס פארגליווערטע קערפעריל פון אונזער יונג אבגעשניטען בלימעלע, אונזער אסתר׳ל.

קיין טאטע יאל נישט געפרואווט ווערען מיט אזא טראגעדיע!

פוסט און וויסט איז געווארען אין יעדען ווינקעלע פון מיינע צימערען און אין יעדען ווינקעל פון מיין צואווייטאגט הארץ. ווען מיין מאן איז אריינגעקומען

אין שטוב און אונזערע בליקען האבען זיך באגעגענט, זיינען מיר ביידע פון דער ווייטענס, שטילערהייד אויף די ערטער געלעגען און ביטער געוויינט. א טויטע שטילקייט האט געהערשט צווישען די ווענד פון אונזערע צימערען, און נור אונזער שלוכצען האט אבגעקלונגען טעמפ. ווי דאס קרעכצען פון א צום טויט פערוואונדע־טען פויגעל אין דער טיפעניש פון א געדיכטען וואלד.

קיין זאך איז אונז נישט ליעב געווען. דער טויט פון אונזער קינד האט וויא א שרעקליכע חיה מיט טויזענד אויגען געקוקט צו אונז פון יעדען שטיקעל מעבעל אין שטוב. ווען מען זאָגט מיך דאן נישט געווען אזוי אבהיטען, בין איך זיכער, אז כ'וואלט דאס נישט געווען איבערגעלעבט, נאך אין מיין לאגע אין וועלכע איך בין דאן געווען. אבער דיא נאטור איז שטארקער פון שוואכען מענשעלע, און אויב וואונדען פארהיילען זיך נישט אין גאנצען, פארגעהען זיי אבער.

מיט'ן אנקומען פון אנדערע קינדער מוז די־מאמע פארגעסען אין דיא פער שטארבענע.

אונזער „אינערליכע פאָליטיק”

טאמער איז מיר געווען וויניג דיא פוסטקייט פון מיין שטוב, נאך מיין אסתר'ס טויט, איז נאך געקומען דיא באָרד אוו העלטה און מיך דערמאָהנט אז מיין קינד איז צו גיך געשטאָרבען, א סימן אז מען דארף „פיומיגייטען” דאָס הויז, עס זאָל ניט בלייבען קיין זכר פון דעם פייער וואָס האָט אזוי מיט איין מאָל פארברענט מיין יונג בוימעלע, מיין אסתר'ל.

פלוצים איז מיר דאָס גאנצע הויז נמאס געוואָרען; די ווענט, דיא סטעליע, דיא געז־רעהר, דיא פאָרניטשור, אלעס, אלעס האָט מיך געשראָקען און פערפאָלגט. דעם זעלבען טאָג האָט מיין דיענסט־מיידעל בעקי מיך געמוזט אוועקנעהמען פון הויז, קראנקערהייד האָב איך איבערגעטופט פון סעקאָנד עוועניו אין 104 פאָרסייטה סטרים.

גוטע בעקי. זיא איז געווען מיין אמת'ע מיטליידענדע אין מיין גרויסען בראָך, מיך האָט זיא נעפּרוואוט טרייסטען און אליין איז זיא אומגעגאנגען וויא א דולע און זיך געריסען דיא האָר פון קאָפּ; מיין פערשטאָרבענע אסתר'ל איז איהר געווען איינגעבאקען אין האַרצען, זיא האָט דאָס קינד מיינס אמת ליעב

געהאט. נאך היינט אפילו, שטעהט ביי בעקי'ן אין שטוב א גרויס בילד פון מיין פערשטארבענע אסתר'ל.

עטליכע וואכען זיינען אוועק. איך האב גענומען קומען צו זיך אביסעל. אין טהעאטער בין איך דיא גאנצע צייט ניט געגאנגען. כ'בין אין שטוב געווען.

מיין מאן האט געמוזט נאך דיא אכט טעג געהן שפיעלען. ווען ער איז אויפגעטראטען אין „יפת תואר", האט ער געהאט א סצענע וואו ער האט בעדארפט זינגען א וויעג־ליעדעלע :

שלאף מיין גאלדען ציגעלע,
אין דייז מאמעס וויגעלע,
שלאף מיין קינד, שלאף בשלום

איז ער בשעת זינגען געפאלען אין חלשות אויף דער ביהנע און מען האט געמוזט לאזען דעם קוירטען.

דאס פובליקום האט געוואוסט פון אונזער אומגליק און האט מיטגעוויינט. זעהענדיג וויא טהאמאשעווסקי האט גע'חלש'ט אין א סצענע, וואו ער דארף ניט חלש'ן, זיי האבען מיטגעפיהלט דאס צו־ווייטאגטע הארץ פון'ם פאטער וואס האט ערשט בעגראבען זיין בת יחידה, זיין איינציג קינד און מוז שוין זיך פאר־שטעלען און שפיעלען טהעאטער, מאכען פרעהליך יענעם — ווען זיך אליין צו־געהט דאס הארץ פון ווייטאג.

אין ווינדזאר טהעאטער זיינען זיי געשטאנען מיט א געוואלדיגען סוקסעס, (דיא פיעסע „בליהמעלע" וואס האט געבראכט א פארמעגען.) און ביי אונז אין טהאליא טהעאטער איז אלעס געפאלען וויא שטרוי, מיר האבען זיך נישט גע־קענט דערשלאגען צו עפעס א רעכט שטיקעל פיעסעלע ס'זאל זיין א סוקסעס, נור אלע פאר וואכען האבען מיר געמוזט אויפפיהרען א נייעס קונסטווערק.

מען שטודירט ווידער ביי אונז איין א נייע פיעסע מיט'ן נאמען „יונה הנביא" פון פראפעסאר הארוויץ. „יונה הנביא" האט געזאלט זיין אן אמת'ע באמבע, ווייל מען האט אדווערטייזט אז עס וועט זיין א לעבעדיגער פיש וואס וועט איינשלינגען „יונה'ן"...

נור ס'איז געקומען צום איינשלינגען איז דער פיש דערווארגען געווארען.

איך בין נאך אלץ אין דער היים. בעקי היט מיך אפ וויא א געטרייע מאמע און רעדט מיט מיר גערן ווענגען אלץ אין דער וועלט, אבי ס'זאל מיר נישט זיין אומעטיג.

בעקי איז געווען, וויא מען זאגט, „א קינד פון פאלק". זיא האט געקוקט

אויף זאכען און מענשען מיט אן איינגענארטיגען בליק, און וועגען אלץ האט זיא געהאט עפעס צו זאגען.

דיא טהעאטער־וועלט איז בעקי'ן געווען גוט בעקאנט און זיא האט זיך געהאט וועגען אלעמען איהר מיינונג.

אזוי ריידענדיג מיט בעקי'ן, זיינען מיר ארויפגעקומען אויף דער ווייטערשער פראגע: חתונה. צו בעקי'ן האט זיך דאן גע'שדכן'ט עפעס א קליין אקטיארעל, דאס הייסט, נישט קליין געוואקסען, נור קליין אלס קינסטלער, און בעקי האט איהם ענטזאגט.

מיך האט גע'חידוש'ט. וויא קומט עס: א דיענסט־מיידעל זאל נישט וועלען חתונה האבען מיט אן אקטיאר? אין יענער צייט האבען זיך נישט נור דיענסט־מיידלעך, נור אפילו גאר גאר באלעבאטישע מיידלעך, זאגאר ווייבלעך, געוואונשען צו האבען אן אקטיאר פאר א מאן — און מיין בעקי ווארפט זיך גאר מיט דער מציאה! . .

אקוראט וויא זיא האט מיר ערקלעהרט דיא אורזאכע געדענק איך נישט. איך געדענק נור אונגעפעהר דיא הויפט ארגומענטען וואס בעקי האט מיר געגעבען. און ווייל אז איך דערמאהן מיך אין בעקי'ן דערמאהן איך מיך אויף איהר שפראך, וועל איך עס דארום איבערגעבען, מעהר אדער ווייניגער, וויא בעקי האט עס מיר ערקלעהרט:

—„וואס טויג מיר א מאן אן עקטער? אן עקטער איז וויא א ווינד אין פעלד — קען מען דען וואטשען דעם ווינד וואו ער געהט? אזוי קען מען וואטשען א מאן אן עקטער... איך ווייס אזוי פיעל, אז א מאן דארף זיין אזוי גוט וויא דיא פרוי! אז איך וועל וואיוזען מיט אנדערע מענער וועט מיין מאן מיר לאיגען אין דרערד. וואסי? איך טאר ניט, און ער מענ? מילא, אז מיין מאן וועט זיין א פראסט מענשעל, און אז מיר'ן זיך לעבען בשלום, קען איך נאך האפען אז ער וועט מיר זיין געטריי, אבער אן עקטער? איך זאל אפילו זיין דיא גאטעבי אליין און איהם ליעב האבען ביז צום טויט, וועט ער מיר דען נישט אפבלאפען און בארערען זיך מיט אנדערע? אז דיא מיידלעך און דיא ווייבלעך **טשעפענען זיך אין** דיא עקטערס, טא וויא קענען דיא עקטערס זיין מלאכים? גלויבט מיר, מיסעס טהאמאשעווסקי, ווען איך זאל אפילו זיין אן עקטערקע וואלט איך אויך נישט געוואלט חתונה האבען מיט אן עקטער, נור מיט א דזשענטעלמען . . . "

וויפיעל איך האב מיט איהר ניט גערעדט און געוואלט איבערציינגען איהר אז א מאן אן אקטיאר קען אויך אזוי ליעב האבען זיין ווייב וויא א מאן א דזשענ־

מעלמען, איז בעקי אַלץ געבליבען פעסט בײַ איהר מײנונג און טאַקע נישט גע־װאָלט חתונה האָבען מיט אַן עקטער.

אין אַ פּאָר װאָכען אַרום האָט מײַן גוטע בעקי געמוזט פערלאָזען איהר שטעלע בײַ אונז, װײַל מײַן מאַן׳ס פּאַטריאָט, סעם, האָט גע׳מוסר׳ט אויף איהר דאָס זי האָט דאָס באַריהמטע בילד מיט די בוכשטאַבען „א. װ.“ געמופּט אין באָרע־צימער.

ביים געזעגנען זיך מיט בעקי׳ן האָב איך געװײנט װאָס איך פערליער אַן איבערגעבענע פרײַנדין, אָבער בעקי איז אװעק און סעם האָט באַלד געבראַכט אַ דיענסט־מויד, ראָזי, אויף בעקי׳ס פּלאַץ.

אין טהעאַטער בײַ אונז האָט מען אויפגעפיהרט „יונה הנביא“ אָהן מיר, װײַל מײַנע אומשטענדען האָבען מיר נישט ערלויבט צו שפּיעלען טהעאַטער דאַן. אָבער איין פאָרשטעלונג האָב איך געמוזט שפּיעלען, װײַל דאָס איז געװען פון לאַנג אַדװערטײַזט און איז גענומען געװאָרען אײדער מײַן קינד איז געשטאָרבען. דיא פאָרשטעלונג האָט געזאָלט זײַן מײַן בענעפּיט אין מען האָט געשטעלט אַן אַטראַקשאָן פּיעסע „יהודית און אַליפערנוס“, װאו איך האָב געזאָלט שפּיעלען דיא ראָלע פון „מופטי“, אַן אַראַבער גוי מיט גרויסע װאָנצעס.

דאָס איז געװען דעם 20טען מערץ 1895. דאָס טהעאַטער איז געװען גע־פּאַקט מיט פּובליקום און דאָס מענעדזשמענט האָט געמוזט אַרויסקומען און זיך ענטשולדיגען אַז בעסי טהאָמאַשעװסקי קען הײַנט נישט שפּיעלען דיא ראָלע פון „מופטי“, װײַל זיא האָט נור װאָס געהאַט אַ קלײן „מופטילע“, אַ באָיטשיקעל.

מען האָט מיר שפּעטער דערצעהלט אַז דאָס גאַנצע פּובליקום האָט פאַר־הילכט דאָס טהעאַטער מיט אַן אויסגעשרײַ: „מזל טוב דער קימפּעטאָרין, בעסי טהאָמאַשעװסקי׳ן, מזל טוב!“

בערנשטײן בּרענגט רעגינא פּראַגער

מיט׳ן אַנקומען פון דעם יונגען נפש׳ל, איז מיר עטװאָס לינדער געװאָ־רען מײַן גרויסע פּוסטקײט אין האַרצען, מײַן װײטאָג און בענקעניש נאָך מײַן פערשטאָרבענער אסתר׳ל. דער טומעל מיט׳ן הו־האַ האָבען מיך אויף אַ װײַלע בערוהיגט פון מײַנע אַלטע װאונדען און מיך געמאַכט דענקען בלויז פון מײַן נור־װאָס געבוירען קינד.

מען האט געפראוועט א ברית אויפ'ן שעהנסטען שטיינער. אלע אקטיא־רען זיינען געקומען, מען האט זיך משמח געווען, עס איז געווען פרעהלאך.

פראפעסאר הארעוויץ האט געשטעלט פינף דאזען שאמפאניער, אבי מען זאל דאס קינד א נאמען געבען יונה, נאך דעם נאמען פון זיין פיעסע „יונה הנביא“ כדי ס'זאל זיין א סגולה אז דיא פיעסע זאל מאכען סוקסעס.

און מען ניט טאקע מיין קינד א נאמען הערש יונה. הערש — נאך מיין זיידען, און יונה — נאך הארעוויץ'ס פיעסע וואס מיר האבען דאן געשפיעלט אין טהאליא טהעאטער.

נאר איין זאך האט מען פארגעסען: אזוי וויא א נאמען גיט מען געוויינליך נאך א טויטען און הארעוויץ'ס פיעסע האט נאך דאן „געלעבט,“ דאס הייסט, מיר האבען זיא געשפיעלט, איז אנשטאט דעם וואס עס האט בעדארפט זיין א סגולה דיא פיעסע זאל לאנג לעבען, איז זיא גראדע באלד „געשטארבען“... א סימן, אז וויא באלד מען גיט א נאמען נאך אימיצען מוז דאס זיין נאך א טויטען...

קוקענדיג אויף מיין ברויזעלע זוהנעלע וואס איז געלעגען לעבען מיין ברוסט, האב איך געזעהען מיין שעהנע גרויסע אסתר'ל, וויא זיא שפיעלט זיך מיט איהרע צאצקעס, און וויא זיא לויפט אום וויא א שרעטעלע איבער'ן שטוב און — מאדנע מרה־שחורה'דיגע געדאנקען זיינען מיר געקומען אין קאפ אריין; מיך האט געשראקען אז כ'בין א פערשאלטענע פון גאט און כ'וועל קיינמאל קיין מאמע פון ערוואקסענע קינדער נישט זיין, נור איך וועל זיך גוט אנמוטשען ביז כ'וועל א קינד ערציהען און אז סע וועט שוין אלט זיין עטליכע יאהר, ווען מען קען שוין האבען אביסעל נחת פון קינד, וועט ווידער קומען גאט'ס שטראף און צונעהמען ביי מיר מיין טרייסט, וויא דאס איז געווען מיט מיין ליעבע אסתר'לען.

און כ'האב ביטער געוויינט. מיינע בלוטיגע טרעהרען וואס איך פלעג אזוי שטילערהייד פערגיסען איבער מיין זוהנעלע, מיין הערשעניו, זיינען געווען אזוי פיעל, אז מיין הלייז קינדעלע האט זיך געבאדען אין זיי. איך האב נור גאט געבעטען אז מיין קינד זאל מיר אויסוואקסען געזונטערהייד און איך זאל זיין א מאמע צו מיין קינד.

אין טהעאטער ביי אונז שפיעלט זיך ,וויא געוויינליך און פיעסען ווער־רען „געבאקען“ אויסערגעוויינליך, ווייל מען קען נישט קריגען עפעס א רעכ־טען סוקסעס.

מען האט שוין אויפגעפיהרט א „ליטעראַרישע“ פיעסע פון א ליטעראט

וואס שרייבט אין א צייטונג — פון מ. זייפערט, און דיא פיעסע הייסט: „דיא בת יחידה". א פאר וואכען איז דיא פיעסע געגאנגען גוט, אבער מען מוז שוין ווידער האבען נייעס.

ארום דיזער צייט האט חיימאוויטש געהאט א בענעפיס, און מיין מאן האט צום ערשטען מאל אין נויארק געשפיעלט „אקאסטא". נאך'ן שפיעלען האט דער „טהאמאשעווסקי דראמאטיק קלאב" געפיהרט מיין מאן וויא א געקרוינטען קיסר איבער דיא גאסען און געשריען: „הורריי פאר טהאמאשעווסקי!" פערביינענדיג אדלער'ס „רומעניען אפערא הויז" האבען דיא באיעס און מיידלעך געשריען: „הורריי! טהאמאשעווסקי דער איינציגער „אקאסטא" אין אמעריקא! הורריי!"...

דא האט פלוצים אנגעהויבען רעגענען מיט גאנצע עמערס וואסער, נישט פון'ם הימעל חלילה, נור פון „רומעניען אפערא הויז", און נישט קיין מלאכים האבען דאס געטהאן, נור אדלער'ס פאטריאטען...

אבער דער אקאסטא־מארש האט זיך ווייטער מארשירט.

איינינע וואכען זיינען פארביי, עס איז שוין קרוב שלום סיזאן, און מיר קידנעפען פון ווינדזאר טהעאטער רודאלף מאקס אלס אטרעקשאן. מען האט ביי אונז איינשטודירט אן איינענע פיעסע, דאס הייסט, מיין מאן'ס אן איינענע אייגענטהום וואס ער דאט גענומען פון אן ענגלישע מעלאדראמא „דיא ווייִדזשעם אוו סין" און האט עס בעארבייטעט פאר דער אידישער ביהנע אונטער'ן נאמען: „א נאכט אין בליקער סטריט, אדער, נויארק לאכט און וויינט".

איך שפיעל שוין אויך מיט אין דער פיעסע. דאס ערשטע מאל נאך מיין אסתרל'ס טויט און נאך מיין הערשעניו'ס קימפעט אז איך שפיעל טהעאטער.

און אזוי דערשלעפען מיר דעם סיזאן אין טהאליא טהעאטער. קיין סך געלד האט מען נישט געמאכט, אבער א פאר דאלער זיינען געבליבען נאך'ן סיזאן.

אונזערע פיער מענעדזשערס פון טהאליא טהעאטער צוטהיילען זיך; חיימאוויטש מיט ליוויי בלייבען אין טהאליא און פרינץ מיט שיינבערג'ן נעהמען איבער ווינדזאר. מיין מאן און איך נעהן מיט אין ווינדזאר און מיר זיינען שוין, הייסט עס, פערזארגט אויף קומענדען סיזאן.

מיין שוואגער, וואס האט געהאלטען א „קאפעע", רחמנא לצלן, אין א בייסמענט אויף עלדרידזש סטריט אנטקעגען סטיישאן הויז, האט גענומען אין ראקאוויי פארק א האטעל און מיר זיינען אלע אוועק אויפן זומער אין ראקאוויי פאר פלעזשור.

מיין שווינגער'ס האָטעל איז געווען א מין נח'ס תבה, אַלערליי בעשעפע־נישען זיינען איינגעשטאַנען אין אַט דעם „ברייקער'ס האָטעל". איינע פון דיא געסט איז געווען אַן אריסטאָקראַטישע דאַמע, בעהאַנגען מיט דיימאָנדס מעהר וויא מיט קליידונג, זיא איז געווען זעהר אַ שעהנע מיט בלאָנדע געגרייזעלטע האָר און גרויסע בלויע אויגען. אויף אידיש פלעגט מען זיא רופען „סוזי", נור צווישען דיא געסט, האָט מען זיא גערופען „דיא אפריקאַנער מאַדאַנא". זיא איז געווען אַ מין יחוס צום האָטעל.

מיין מאַן איז אוועקגעפאָהרען מיט אַ קאָמפּאַניע קיין שיקאַגאָ צו שפּיע־לען טהעאַטער און איך מיט'ן קינד האָבען געפלעזשורט איז מיין שווינגער'ס האָטעל.

שפּעט אין זומער קומט מיין מאַן פון שיקאַגאָ און מיר פּלעזשורען אין ראָקאַוויי אין מיין שווינגער'ס האָטעל. פיעלע געסט האָבען זיך פאַר דער צייט געביטען, אָבער דיא שעהנע סוזי, דיא „אַפריקאַנער מאַדאַנא" בלייבט אלץ דער יחוס פון מיין שווינגער'ס האָטעל.

אזוי איז זיך אויך דער זומער אוועק, און מיר, אידישע קינסטלער, פער־לאָזען דעם בייזען ים פון ראָקאַוויי און פאָהרען אריין צוריק אין נויאָרק אום זיך צוגרייטען פאַר דעם נייעם סיזאָן אין ווינדזאָר טהעאַטער.

עס האָט נישט לאַנג געדויערט און מיר פאַנגען ווידער אָן שפּיעלען טהעאַטער. מיר שפּיעלען פון אנפאַנג רעפּערטואַר און מיר ערוואַרטען אַ גע־וואַלדיגע אַטרעקשאָן.

בערנשטיין איז דעם זומער געווען אין יוראָפּ און ער דאַרף ברייננגען אַן איבעררראשעניג, וואָס דאָס איז ווייסען מיר ניט, אָבער מיר ערוואַרטען איהם מיט גרויס אונגעדולד.

אין אַ פּאָר וואָכען ארום, קומט אָן בערנשטיין מיט אַ שיינענדיג פּנים פון גליק, און ער זאָגט אונז אָן דיא גוטע בשורה אַז ער האָט געבראַכט אַ פּרי־מאַדאָנא, איז זיא דיא נאַבטיגאַל אליין, איהר זינגען בע'כישוף'ט איינפאַך דאָס פּובליקום. איהר נאָמען איז ר ע ג י נ א פ ר א ג ע ר.

אַ מלחמה מיט טהעאַטער־קריטיקער

וויא דיא מאָדע איז אין אידישען טהעאטער, זיינען מיר באַלד געוואָרען נחל'דיג אויף דעם חשבון וואס רעגינא פּראַגער קען זינגען און זיך בעריהמט מיט אונזער שכל'דיגען שכל וואס מיר בעזיצען. ווארום טאַקע, ווען נים אונזער גע־וואלדיגע חכמה, וואלט דען רעגינא פּראגער געקענט זינגען? זיא וואלט געזונגען אין אַן אנדער טהעאטער? נו, וואס, ערגיץ אנדערש קענען „זיי" דען עפּעס, כ'איז דאָך נור ביי אונז, מיר, אונזער — אָדער גאָר בעסער: מיין, איך, מיך און איך...

אזוי איז שוין אין אידישען טהעאטער וועלטעל, „איך" קען אַלעס — „דו" קענסט גאָר נישט...

רעגינא פּראַגער איז אויפגעטראָטען אין „שולמית", „בר כוכבא" און אַנ־דערע רעפּערטואַר־פּיעסען, און איהר ערפאָלג איז געווען אונגעהויער גרויס, זיא האָט דאָס פּובליקום בעצויבערט מיט איהר וואונדערבארען זינגען.

ווען רעגינא פּראגער האָט גענומען זינגען, האָט איהר זיסע שטימע זיך צוטראָגען איבער'ן טהעאטער און אנגעפילט מיט פרייד יעדעס הארץ פון דעם גרויסען עולם מענשען. איהר וואונדערבארער קול האָט דערגרייכט אין דיא הימ־לען. איהרע טענער האָבען זיך צוגאָסען פון דער ביהנע וויא טהייערער פּארפיום, וויא גן־עדן בשמים. און ווער עס האָט געהערט דאָס זיסע, הייליגע געזאַנג פון רעגינא פּראגער, דער האָט געהאט א נשמה־גענוס וואס לאָזט זיך נישט מעסטען, פּונקט וויא עס לאָזט זיך נישט מעסטען דיא גרויסע נשמה אליין.

מיר האָבען גענומען שטאָלצירען מיט רעגינא פּראגער.

אין עטליכע וואָכען ארום, ווען רעגינא פּראגער האָט שוין געהאט איבער־געשפּיעלט דיא באשרענקטע צאָהל געזאַנגס־פּיעסען פון אונזער רעפּערטואַר, פיהרען מיר אויף א נייע פּיעסע, מיט א געזאנגס־ראָלע, געשריעבען ספּעציעל פאַר רעגינא פּראגער, פון פּראָפעסאָר הורוויץ.

דיא פּיעסע האָט געהייסען „כוזרי" און דיא מוזיק איז געווען פון זיגמונד מאָגולעסקאָ.

ווידער האָט רעגינא פּראגער בעצויבערט אַלעמען מיט איהר זינגען. דיא פּיעסע איז געווען א גוואלדיגער ערפאָלג.

דאָ איז ארויסגעקומען די אידישע פּרעסע און געמאַכט א שטיקעל טומעל,

כמעט א סקאנדראלטשיקעל, איבער א געוויסען קופלעט, וואס בערנשטיין האט געזונגען אין דער פיעסע „כוזרי“.

דאס שרעקליכע קופלעט איז געווען, ווען בערנשטיין אלס „כתריאל“ קומט מיט א חלה אין דיא הענד און זינגט, און דאס כאר העלפט איהם צו. אט איז דאס ליעדעל:

כתריאל: בעטראכט נור די חלה וואס איך ברענג אייך יעצט
זעהט נור א מין בילקע — — —

אלע: זאג, כתריאל, פון וועמען איז דיא היילינע בילקע?

כתריאל: פון דער רבי'צין מילכה.

אלע: זאג, ווער איז דאס די פרומע רבי'צין מילכה?

כתריאל: דיא רבי'צין האט —

אלע: אוי וועה, וואס האט זיא?

כתריאל: זיא האט —

אלע: זאג, וואס!

כתריאל: די רבי'צין האט — גענומען חלה פון דער בילקע,
און דער כוזרי אליין מעג דיא בילקע זעהן,
און דער גרויסער פריץ —
וועט מאכען המוציא לחם מן הארץ.

נו. מאהלט אייך, אז קיין סך קליינע קינדער זיינען פון דעם זינדיגען ליעדעל נ"ט נעשטארבען, אבער מאראל איז מאראל און א געוויסע צייטונג האט אויסגעגאסען איהר גרימצארן אויף פראפעסאר הורוויץ פאר אט דעם חלול השם.

פראפעסאר הורוויץ איז געווארען שטארק אין כעס פאר אזא מין „קריטיקע“ און ער האט זיך אבגערעכענט מיט דער בעטרעפענדער צייטונג, פון דער ביהנע. ער האט „געלעקטשורט“ און בעוויעזען מיט בילדער פון פאריזער מוזעאום, אז: „אט, זעהט, גוטע מענשען, זעהט אליין, אין פאריז שטעהען אין מוזעאום ממש נאקעטע בילדער און סטאטוען, און פונדעסטוועגען שאדעט נים דיא נאקעטקייט אז דיא בילדער זאלען זיין קונסט, דיא אמת'ע קונסט איז נאקעט!“

„כוזרי“ האט פון דעם סקאנדאלטשיקעל א סך געוואונען, דיא פיעסע איז געלאפען אפשר פיערצעהן וואכען. אזא סוקסעס איז דערפון ארויסגעקומען. די אויסשטאטונג איז געווען א וואונדער שעהנע, מען האט אין אלגעמיין אין יענער צייט אויסגעשטאטעט א פיעסע פיעל, פיעל שעהנער וויא היינט.

אונזער ווינדזאר טהעאטער איז געשטאנען פעסט און שטאלץ מיט זיין סוקסעס. אין דיא אנדערע אידישע טהעאטערע האט מען דערווייל אויפגעפיהרט גוטע פיעסען פון גארדין און באמעליך גערוקט זיך א שריט ווייטער פון „כוזרי"...

מען האט אונז געזאגט, אז אין ניו יארק איז פאראן א איד וואס שרייבט אין גראמען און דיא אידישע ארבייטער האבען איהם זעהר ליעב. אט דער איד, דאט מען אונז געזאגט, קען ברייננען געפאקטע הייזער עטליכע וואכען סטרייט. היינט אז דער איד ברענגט אונז א פיעסע, איז דאך עס אוראי וואויל און גוט.

דער איד וואס שרייבט אין גראמען איז געווען מ א ר ר י ס ר א ז ע נ־פ ע ל ד. ער איז נאך דאן נישט געווען אזוי וועלט־בעריהמט און ביי דיא אידישע אקטיארען מוז א פאעט זיין וועלט־בעריהמט, א נים „באדערט" מען זיך נישט מיט איהם...

אבער מיר האבען געגלויבט אויפ'ן ווארט, דאס מסתמא אז מען זאגט, אז מאררים ראזענפעלד קען שרייבען שעהנע זאכען און נאך אין גראמען דערצו, מעג מען ביי איהם קויפען א פיעסע.

דער נאמען פון ראזענפעלד'ם פיעסע איז געווען „דער לעצטער כהן גדול". דיא פראזא איז געווען גאנץ שעהנע, אבער אלס טהעאטער־שטיק האט געפעהלט „דזשינדזשער", דאס הייסט, שטארקע האנדלונג. דיא פיעסע איז דורכגעפאלען מיט פראכט און גלאנץ און מאנכע פון אונזערע אקטיארען האבען דאן „נביאות" געזאגט, אז דער מאררים ראזענפעלד וועט נעווער מאכען סוקסעס, ווארום: „מסתמא זיינען זיינע גראמען אויך אהן דזשינדזשער..."

אבער דאס מאכט נישט אוים. דיא זעלבע אקטיארען וועלען היינט אייך זאגען, אז „זיי האבען געוואוסט באלד, אז ראזענפעלד וועט זיין איינער פון די גרעסטע אידישע דיכטער". כאטש זיי האבען דאן — און אפשר נאך היינט אויך — נישט איבערגעלעזען אפילו קיין צעהן ליעדער פון מאררים ראזענפעלד.

נאך „דער לעצטער כהן גדול" פיהרען מיר אויף א פיעסע פון יעקב מער, מיט'ן גאלדענעם נאמען „דיא זילבערנע האכצייט".

און אט אזוי דערענדיגען מיר נאך א קאפיטעל געשיכטע פון אידישען טהעאטער, דאס הייסט, נאך א סיזאן.

קיין גרויסע קאפיטאליסטען זיינען מיר פון'ם דאזיגען סיזאן נישט גע־ווארען, דיא מענעדזשערם האבען געמאכט א קלאהרען חשבון וואס האט אונז פינסטער געמאכט אין דיא אויגען ווען ס'איז געקומען דאס טהיילעניש מיט דיא מארקען.

• וויא זאגט מאַקס מוזינסקי (א פערזענליכקייט אין אידישען טהעאטער) „נאָך א גדולה קומט א מפלה". אז א פיעסע האָט געבראכט געלד, האָבען דיא מענעדזשערס געבראכט א חשבון: שטריק צוויי און צוואנציג הונדערט דאָלאר; משוועקעס פיערצעהן הונדערט דאָלאר; דזשענעכץ אכטצעהן הונדערט דאָלאר, בלייבט ריינער פראָפיט דריי הונדערט דאָלאר מיט צוויי סענט, צוטהיילט דאָס אויף 4000 מאַרקען צווישען אלע אקטיאָרען פון דער קאָמפּאניע, בלייבט — שיטערע צרות אין א גרויסער שיסעל...

בערטהאַ קאַליש קומט אין אַמעריקאַ

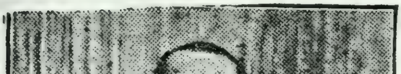

מאָרים מאָריסאָן האלטענדיג מ"ס. טאָמאשעווסקי'ס בייבי.

מיר הויבען אָן צו „קריכען אין דיא פעדערען".

עס גלוסט זיך לעבען רייך, פאָרט עפּעס שוין בעריהמט אין נויאָרק. מיר פערלאָזען פאָרסייטה סטריט און מופען אין סאמע אריסטאָקראטישען געגענד פון דער איסט סייד, אויף הענרי סטריט.

רענט קאָסט שוין 40 דאָלער א חודש, דערפאַר האָבען מיר א פּאַרלאָר־פלאָר און א בייסמענט. מיר וואוינען וויא מאָנארכען, שעהנע פאָרניטשור, פיין איינגעפיקסט, אמת ארטיסטיש.

מיר האָבען דאן געהאט א ליעבען גאַסט אין הויז — מאָרים מאָריסאָן, און ער שפּיעלט זיך כסדר מיט מיין קינד. אין שטוב ביי אונז איז פרעהליך, דיא אקטיאָרען קומען זיך צונויף, מען זינגט, מען טאנצט, — אָן אמת'ע קינסטלער־משפּחה.

איך קריג א מתנה פון מיין מאַן, א פּאָר דימענטענע אויירינגלעך. איך בין

איבערנליקליך פון פרייד און איך זעה ממש בחוש, אז דאס גאוישע לעבען קומט אמאהל צוניץ אויף דער וועלט, — אט האב איך שוין דיימאַנד אווירינגלעך.

און אט איז שוין ווידער אוועק א זומער און מיר, קינסטלער, שפאנען זיך ווידער איין אין דער קונסט.

מיר פאנגנען אן דעם צווייטען סיזאן אין ווינדזאר טהעאטער.

מיר פיהרען אויף א נייע „לעבענס־אפערא" פון לאטיינער מיט'ן נאמען „יודעלע, אדער — " נור וואס דער „אדער" איז געווען געדענק איך נישט.

פלוצים פערלירען מיר מאַגולעסקאַ'ן פון אונזער קאמפאניע. וואס איז דיא סיבה? אנטקעגען, אין טהאליא טהעאטער, שיינט דיא זונן און מאַגולעסקא האט ליעב צו זיין דארט וואו דיא זונן שיינט . . .

אבער „דיא זונן" איז דא נישט געמיינט גאט'ס זונן, נור א טהעאטער־זונן, דאס הייסט, אי א זונן און אי א לבנה אין אַלץ אויף טהעאטער־שפראך.

דיא „זונן" איז געווען דיא נייע פרימאַדאָנא וואס ערדעלשטיין האט גע־בראכט פון יוראפ, בערטהא קאליש. און דיא „לבנה" איז געווען א ליעבהאבער שוישפּיעלער מיט'ן נאמען שראַמעק.

עס האט אונז אפילו שטארק נעערגערט דיא געשיכטע וואס מאַגולעסקאַ איז אריבער צו אונזער קאנקורענט, ווארים אי דיא געסט, אי מאַגולעסקאַ, שפּיע־לענדיג אנטקעגען אונז, האבען מיר געוואוסט וועט אונז שטארק שאדען, אבער מאַגולעסקאַ'ן איז געווען אונמעגליך איינצוהאלטען. ער איז געווען א פרייער פוינעל און דארט וואו ס'איז איהם נעפעלען, האט ער זיך געמאכט זיין נעסט.

דיא נייע פרימאַדאָנא בערטהא קאליש טרעט אויף איז „שולמית" (דער „פראבע־שטיין" פון יעדע פרימאַדאָנא). צוזאמען מיט'ן נייעם אקטיאָר שראַמעק אלס „אבשלום", און, וויא זאגט דאס ווערטיל, דיא שטימע פון פאלק איז — וועלל, הערט ווייטער:

אונזער רעגינא פראנער איז ארויסגעקומען דיא זיעגערין אלס פרימאַדאָנא. דיא מיינונג איז געווען אז, שפּיעלען קען טאקי דיא קאליש, אבער זינגען, איז דיא פראנער א בת יחידה אין אידישען טהעאטער.

מיר פיהרען אויף פיינמאן'ס א פיעסע „גיבור החיל" און עס מאכט סוקסעס.

דאן פיהרען מיר אויף „דיא הוגענאטען, אדער דיא בלוטיגע האכצייט פון פאריז". מיר האבען דיא פיעסע געזעהען אין דייטשען טהעאטער און — דאוואי בראט, אז דיא דייטשען קענען שפּיעלען „דיא הוגענאטען", קענען מיר אידען אודאי . . .

מאדאם ליפצין איז דאן געווען אין דרויסען, דאס הייסט, זיא האט נישט געשפיעלט אין קיינעם פון דיא אידישע טהעאטערע. און איהר מאן, מייקעל מינץ, רענט ביי אונז דאס ווינדזאר טהעאטער אויף א פאר וואכען, כדי דיא ליפצין זאל אליין „סטארעווען". ער מאכט אפ מיט אונזער קאמפאניע שוישפיעלער אויף רעגעלע ווײדזשעס, קיינע „מארקען", נור ווײדזשעס. „וויפיעל ווילסטו? 30 דאלער א וואך? אללרייט, איך בעצאהל!"

דאס איז געווען דער גרונדשטיין פון דער „אקטיארען יוניאן".

דיא שוישפיעלער האבען גענומען בארעכענען, אז אזא פלאן וואלט געווען א מין משיח אין אידישען טהעאטער. ווארים טאקע אין אמת'ן, דיא מארקען סיסטעם איז געווען זעהר גוט, נור פאר דיא וואס זיינען געשטאנען ביים שיסעל, דאס הייסט, דיא מענעדזשערס, ווארים ווען האט מען דען א פשוט'ען אקטיאר געוויזען דיא ביכער? דיא מענעדזשערס האבען גע'חשבון'ט, און ווער האט דען געזעהען אמאל טאמער מאכען זיי חלילה א מיסטייק אין חשבון?...

און טהאמאשעווסקי האט בעוויזען דיא איבריגע אקטיארען וויא גוט עס וואלט געווען ווען דיא מענעדזשערס זאלען מוזען צאהלען ווײדזשעס. וואס טויג אונז מארקען, שמארקען, חשבון, קלאפאט ? אבגעארביים, בעצאהל! הכלל, ווײדזשעס !

מיר האבען דערווייל געקעטשט א „באמבע" פאר אונזער טהעאטער — א פיעסע פון אברהם גאלדפאדען, און עס איז ביי אונז אין קאסע געווארען יום־טוב'דיג. „דאס פאלק" איז געקומען זעהן וויא אברהם אבינו פיהרט זיין זוהן יצחק צו דער עקידה. דיא פיעסע האט געהייסען „עקידת יצחק".

אט וואס א : אנאלסדינגער קריטיקער האט געשריבען: „דיא אויפפיהרונג פון „עקידת יצחק" אויף דער אידישער ביהנע פון „ווינדזאר טהעאטער" איז געווען פאלשטענדיג א געלונגענע. דיא גרויסע קינסטלער - געזעלשאפט פון דיעזען טהעאטער האבען דיא גלענצענדע ראלען מיט וואהרער נאטור־טרייהיים דורכגעפיהרט. הערר ז. פיינמאן האט אונז אין געזאנג און שפראך און אין שפיעל א טרייע קאפיע פון אברהם אבינו געגעבען. דער איינציגער און בעסטער העלדען־ראליסט הערר ב. טהאמאשעווסקי האט איבערגענומען דיא קליינע ראלע פון „דמשק", אבער אין זיינע הענד איז דיזע קליינע און אונבעדייטענדע ראלע געווארען דיא בעסטע אין שטיק. — „ווער קען זיך אבער גלייכען צו דער וועלט־בעריהמטער פרימאדאנא פריילין רעגינא פראגער אין דער ראלע פון „שרה"? זיא האט דאס גאנצע לעבען אין „עקידת יצחק" ארייגעבלאזען און זיא האט דעם

גרויסען ערפאלג הערבייגעפיהרט". — „א גרויסען טהייל פון דעם ריעזען־ערפאלג קען זיך דיא מאדאם בעסי טהאמאשעווסקי אויף איהר רעכנונג צושרייבען, דען נאך אזא „יצחק" וויא זיא האט אונז אויף דער ביהנע אין „עקידת יצחק" געגעבען, איז קיין שוישפיעלער און קיינע שוישפיעלערין ניט אימשטאנדע צו געבען. צוזא־מען מיט איהר רייצענדע שעהנהיים אין מיט איהר נאאיוויטעט האט זיא יעדען איינציגען בעגייסטערט און האט דיא טויזענדער אפלאדיסמענטען ארויסגערופען".

„עקידת יצחק" איז און בלייבט איין אונשטערבליכעס ווערק. זיא מאכט עהרע דעם זשעניאלען פערפאסער, זיא זעצט ארויף א גאלדענע קרוין אויף דיא קעפ פון אונזערע שוישפיעלער און איז דער הייסער פונק, דיא לעבעדיגע נשמה אין אונזער הייליגע ביבעל!"

דאס אויבענגעבראכטע איז נור א קליינע טהייל פון יענער קריטיק. דארט ווערט גאלדפאדען גערופען „זשארגאנישער ישעיה בן אמוץ" און דיא פיעסע איז „א בליהענדער קראנץ, וואס איז צוזאמענגעשטעלט פון דיא שעהנסטע בלומען וואס זיי האבען ניט זייער גלייבען אויף דעם ליטעראנישען פעלד" — און נאך אזעלכע זיסע ווערטער.

וואו נעהמט מען היינט אזעלכע גוטע, ליעבע קריטיקער?...

היינטיגע קריטיקער זיינען שרעקליכע „אפיקורסים", זיי גלויבען נישט אפילו אין אמת פון מעשי בראשית; אמאהליגע האבען נישט געוואוסט, האבען זיי כאטש נעגלויבט, דיא היינטיגע גלויבען נישט אויך . . .

פלוצים ווערט א בייטעניש: פראגער געהט אוועק פון אונז און דיא קאליש קומט אריין צו אונז, דער סוף איז, אז ערעלשטיין קידנעפט מיך מיט מיין מאן און מיר נעהען איבער אין טהאליא טהעאטער איידער עס ענדיגט זיך דער טהעאטער סיזאן.

דיא „סטאר־קאמביניישאן" פארשטעלונג

אריינקומענדיג אין טהאליא טהעאטער האבען מיר דארט געטראפען אויך אדלער'ן מיט סאניא אדלער, וואס זיינען דאן דורך פערשיעדענע אורזאכען אוועק פון „רומעניען אפערא הויז" און זייענדיג אלע צוזאמען נעהמט מען שפיעלען „קאמביניישאן פארשטעלונגען", דאס הייסט, אלע „סטארס" צוזאמען.

מען שפיעלט דיא ערשטע „קאמביניישאן" גארדין'ס „דיא געברידער לוריא".

דיא פיעסע איז שוין געווען א רעפּערטואַרנע, דאָס הייסט, מען האָט עס שוין פריהער געהאט געשפּיעלט און ראָטהשטיין איז געווען דער אָריגינעלער „טוביה מילנער", אָבער איצט איז דער קעסט אַזוי איינגעטהיילט: אדלער אַלס „ר' שרגא, דער רב". בעסי טהאָמאַשעווסקי אַלס „שרה דבורה, דיא רביצין". דוד קעס־לער אַלס „טוביה לוריא, א מילנער," ב. טהאָמאַשעווסקי אַלס „גדליהו לוריא" (טוביה'ס א ברודער), סאָניא אדלער אַלס „רבקה'לע, גדליהו'ס טאָכטער" און ס. טאַרנבערג אַלס „רחמיאל'קעל".

דאָס טהעאַטער איז געווען געפּאַקט צום דערשטיקט ווערען. מען האָט געצאָהלט א דאָלער צו זיצען — אויף דיא קניעס איינס ביים אנדערן. אַזא איינ־נאָהמע האָט, דוכט זיך, דאָס טהאַליא טהעאַטער געהאט איינמאָהל זייט דאָס עק־זיסטירט.

געקומען דיא פאָרשטעלונג, דער קוירטען איז ארויף, עס געהט דער ער־שטער אַקט. איך, דיא רביצין, הייסט עס, מיט אדלער'ן, דעם גוטיטשקען שטילען אַלטען רב, זיינען מיר אויף דער ביהנע. עס קומט אָן גדליהו (טהאָמאַשעווסקי) און דיא אידען מיט דיא אידענעס, דאָס כאָר, הייסט עס, זינגט לכבוד דער סעודת מצוה ביז עס קומט אָן טוביה, קעסלער הייסט עס.

זיינען שוין אַלע דריי „סטאַרס" אויף דער ביהנע און עס ווערט לעבעדיג. קעסלער נעהמט באַלד, אויף דער ביהנע, נאָכקרימען טהאָמאַשעווסקי'ן, איך ווער א דערשראָקענע און טהאָמאַשעווסקי האָט א סצענע וואו ער וואַרפט צו דער ערד א טעלער און צוברעכט עס, וואַרפט ער שוין צוויי טעלער מיט אַמאָל. קעסלער שווייגט נישט און נעהמט זיך אויך צו דיא טעלער, ער איז דאָך עפּעס אויך א סטאַר... דערזעהט אדלער אַז דיא צוויי סטאַרס ווילען אַוועק מיט'ן סוקסעס, שווייגט ער אויך נישט און ער, דער גוטער שטילער אַלטעטשקער רב, נעהמט זיך אויך צו „סטאַרעווען", צו ברעכען טעלער, הייסט עס . . .

איידער דער אַקט איז געווען צו ענדע, האָבען אונזערע דריי סטאַרס אויסגעבראָכען דאָס גאַנצע געפעס וואָס האָט זיך געפונען אויף דער ביהנע און עס האָט שוין געהאַלטען דערביי אַז מען זאָל זיך נעהמען צו דער פאָרניטשור — אַז שפּיעלען, זאָל זיין געשפּיעלט ! . . .

אָבער דער גוטער קוירטען האָט זיך מיט אַמאָהל אַראָבגעלאָזען און דיא פאָרניטשור איז ארוים מיט'ן לעבען — ביז דיא ווייטערע אַקטען.

דאָס פּובליקום האָט געוואַלדיג אַפּלאָדירט ווען דער קוירטען איז אַראָב. עפּעס א קלייניגקייט, אַזוי פיעל טעלער פאַר זיי צוברעכען!... נור אויף יענער

זייט קוירטען זיינען געשטאנען דיא דריי „סטארס“ און אלע מיט אמאהל האבען זיך געפרעגט מיט העכבט ארטיסטישען טעמפעראמענט: „וואס הייסט דו לאזט נים שפיעלען און ברעכסט טעלער גאר?“

א געניט אויג האט דאן באלד געקענט זעהן אז דיא דריי סטארס וועלען מוזען האבען בעזונדערע טהעאטערע, נישט קיין קאמבינייישאן . . .

מען האט פונדעסטוועגען דערענדיגט די פיעסע און שפעטער אויך דעם סיזאן אין טהאליא טהעאטער.

דאן נעהמט איבער אדלער און עדעלשטיין דעם ווינדזאר טהעאטער אויף נעקסטען סיזאן און זיי ווערען די גלאווגע מענעדזשערס. איך מיט מיין מאן מיט קעסלער'ן און שפעטער אויך מאקס ראזענטהאל, מיר אלע געהען מיט אין ווינדזאר טהעאטער אלס „פליינע ארבייטער.“ נור וואס־זשע דען—„נא מאר קאמביניי־שאן! . . .“

מיר וועלען אלע זיין אין איין טהעאטער, שפיעלען וועלען מיר טאקי בע־זונדער, דאס הייסט, יעדער „סטאר“ פאר זיך, נור אז מיר וועלען זיין אין איין טהעאטער וועט דער עולם מוזען קומען צו אונז און מיר וועלען מאכען געלד, און אז מיר וועלען מאכען געלד וועלען מיר האבען כבוד און אז מיר וועלען האבען כבוד און געלד—וועלען מיר האבען די גאנצע וועלט (אין פיאטע).

מיין שוויגער האט דאן געהאלטען א קאפע סאלון איז 107 פארסייטה סטרים. זי האט אבגעדונגען די גאנצע הייזקע און איך מיט מיין מאן און קינד מופען פון הענרי סטרים אריין צו אונזער איינענער „לענדליידי,“ צו מיין שוויגער הייסט עס.

ערשטענס, האט טאקע אונז געקאסט בילינגער (פאר 15 דאלאר א וואך האט אונז די שוויגער געגעבען עסען און טרינקען מיט א גאנצען „פלעט“ איבער'ן קאפע סאלון) און, צווייטענס, איז עס געווען צוליעב מיר אליין טאקי, ווייל מיין מאן איז געפאהרען אויפ'ן ראוד שפיעלען טהעאטער און איך בין געבליבען אין דערהיים, און דעם 30טען מאי, 1897, האב איך געהאט מיין צווייטען זוהנעלע מיין מיכל'ע.

אין קאפע סאלון ביי מיין שוויגער האט זיך געמאכט איהר סטאליצע זי שעהנע סוזי, וואס איז איינגעשטאנען אין ראקאוויי אין „ברייקערס האטעל,“ ווען מיין שוויגער איז דארט געווען די באלעבאסטע יענעם זומער.

סוזי, אדער ווי מען פלעגט זי רופען „די אפריקאנער פרינצעסין,“ איז געווען א געהיימניספולע ליידי. זי פלעגט שטענדיג זיין בעהאנגען מיט דיימאנדס

און דזשולערי און מיך האָט געוואונדערט ווי קומט אזא רייכע דאמע אין דעם אָרימען פּאָרסייטה סטריט? אָבער מען האָט מיר געגעבען צו פארשטעהן, אז די „אפריקאנער פּרינצעסין“ איז א אידישע טאָכטער, מיט א אידיש הארץ, און ווייל זי איז דאָרט, אין ווילדען אפריקא, די גאנצע צייט נעבאך געווען אָבגעריסען פון אידען, דערפאר וויל זי אצינד זיך גוט אָנטישען מיט איהרע שוועסטער און ברי־דער, די „ארמע יודען.“

איך האָב זייט דאַן שטארק מיטגעפיהלט מיט דער „אפריקאנער פּרינצע־סין“ און רחמנות געהאַט אויף איהר וואָס זי איז נעבאך א פערבלאָנזעט שעפּעלע.

אין אייניגע וואָכען ארום, דאָס איז שוין געווען אין מיטען זומער, בין איך מיט מיינע צוויי קינדערלאך אוועקגעפאָהרען קיין באַלטימאָר צו מיינע עלטערען צו־נאָסט.

מיין טאַטען האָב איך געטראָפען שטארק געעלטערט. עס האָט מיך ביים הארצען אָנגעכאַפּט און איך האָב מיך שטארק צואווינט.

איך האָב זיך קוים נעקענט איינגלויבען, אז אָט דער גראָהער, עטוואָס איינגעהויקערטער, דאַרער איד מיט'ן צוקאָרבטען פּנים, איז דערזעלבער שלמה באָמפּעלד, וואָס האָט מיך, אלס 8—9־יאָהריג קינד, א נעהם געטהון אויף זיינע געזונטע' הענד און מיך איינגעוויקעלט אין זיין פּעלץ, ווען מיר זיינען אוועק אין א שליטען שפּעט ביינאכט פון אונזער שטעדטעלע טאָראשטשע.

מיט דער שנעלקייט פון א בליץ איז אין מיין געדאַנק דורכגעלאָפען מיין ביז דאַן אָבגעלעבטעס לעבען, און מיר האָט באַנג געטהון וואָס מיין גוטע מאַמע האָט זיך געהאַלטען און נעשפּיעלט מיט מיינע צוויי קינדערלעך. מיר האָט זיך געוואָלט אליין זיין בעכער א קינד און אומלויפען דאָרט, אין טאָראשטשע, מיט אלע קינדערלעך גלייך, נאָכגעהן דער כלה בשעת מען פיהרט זי צו דער גרויסער שוהל, נאָכלויפען די שיקסעס מיט די שקצים, ווען זיי פיהרען די קוועטי מאריא אום ווינטער אויפ'ן פּערפּרוירענעם טייך און אריינפאַלען אין א פּאָלאָנקע מען זאָל מיך קוים ראַטעווען און אהיימברייננען מיט גרויס פּאַראַד. אך, ווי דאָס הארץ האָט מיר געגאַגט! קוקענדיג אויף מיין פּארעלטערטען טאַטען און אויף מיינע צוויי יונגע פּיצעלעך קינדער בין איך געשטאַנען צווישען זיי א פערלאָרענע.

מיט איין האַנד האָט זיך מיר געוואָלט מיינע קינדערלעך אונטערהויבען, זיי זאָלען נים זיין אזוי קליין און הילפלאָז, און מיט דער צווייטער האַנד האָט זיך ווערען אלט און הילפלאָז.

און איך האָב געוויינט, ביטער געוויינט.

דרײַ „סטאַרס" אין איין זאַק

ענדע זומער בין איך צוריקגעקומען פון מיין צוגאסט זיין ביי מיינע עלטערן אין באלטימאר.

מיר איז נמאס געווארען דאס וואוינען איבער מיין שוויגער'ס קאפע־סאלון און איך מוף ארויס פון 107 פארסייטה סטריט אין 240 גרענד סטריט.

די „אפריקאנער פרינצעסין" איז פערשוואונדען געווארען פון מיין שוויגער'ס קאפע־סאלון. מיר האט מען געזאגט, אז זיא איז אוועק שטודירען א אידישע אקטריסע צו ווערען.

נאך א פאר וואכען אברוה אין דיא הייסע זומער חדושים, קומט ווידער דיא קונסט און רופט דעם שוישפיעלער אין זיין דרעסינג־רום.

אזוי איז דער אקטיאר; שטענדיג טהעאטער, כסדר שפיעלען, זיין פארשטעלט, וויינען און לאכען אלס אנדערער אזוי לאנג וויא דאס געטליכע פייערל ברענט, דער טעמפעראמענט זידט און דיא אמביציע שטורעמט, ציהט פאראוים.

מיר האבען אנגעפאנגען דעם סיזאן אין ווינדזאר טהעאטער מיט רעפערטואר. אבער יעדער „סטאר" האט זיך ג עשפיעלט זיינע סוקסעסעס, קיינע קאמבינייש אנס, אזוי איז געוועזן דער אבמאך זינט דיא קאמבינייש אן פארשטעלונג פון „דיא געברידער לוריא" אין טהאליא טהעאטער.

עס איז אויך געוועזן אבגעמאכט אז צו א נייע פיעסע זאל מען „ציהען קניפלעך", אדער „ווארפען גורל", ווער פון דיא דריי סטארס זאל זיין דער ערשטער אויפצוטרעטען, און עס איז געפאלען אז קעסלער זאל זיין דער ערשטער.

מען פיהרט אויף א פאראדישטע פיעסע פון איינעם מיסטער בילדער. דיא פיעסע הייסט „אנטיגנוס דער העלד".

טהאמאשעווסקי האט דיא פיעסע רעזשיסירט און אלס א געפאלען אויף מיטגעשפיעלט א קליינע ראלע, בלויז אין לעצטען אקט.

איך האב זעהר נישט געוואלט אז טהאמאשעווסקי זאל שפיעלען מיט קעסלער'ן. איך האב זיך געשראקען עס זאל נים קומען צו א סקאנדאל, ווייל איך האב גוט געוואוסט אז קעסלער קען זיך נישט איינהאלטען פון נאכקרימען יענעם בשעת'ן שפיעלען. שטעהענדיג אויף דער ביהנע, מעג זיין דיא שטארקסטע דראמאטישע סצענע, קען זיך מאכען קעסלער א קונץ, אז דער מיטשפיעלענדער אקטיאר זאל זיך פערלירען און פארגעסען וואס פאר א ראלע ער שפיעלט און אפילו אויף וואסער וועלט ער איז.

נור א שוישפיעלער קען וויסען דעם טעם דערפון. דאס פובליקום באַ־מערקט נישט אזעלכע זאכען. איך מוז דא ברייגנען א ביישפיעל וואס איז איינער פון טויזענדע אזעלכע.

איינמאל האט א שוישפיעלער זיך געוואלט אבּרעכענען מיט א געוויסען סטאר. דער שוישפיעלער האט געשפיעלט א דיענער וואס דארף בלויז „מעלדען" צום בעל הבית, צום סטאר הייסט עס, אז דער און דער וויל „שפרעכען מיט'ן גנעדיגען הארר".

דער סטאר האט געהאט א געוואלדיגען מאנאלאג צו זאגען אין דריטען אקט פון דער פיעסע וואו ער פלעגט קריגען א דונער־אפלאוז, איז געגאנגען דער שוישפיעלער וואס האט געשפיעלט דעם דיענער און האט אויסגעלערנט אַט דעם בעריהמטען מאנאלאג און וויא ער איז ארויס אין ערשטען אקט „מעלדען עפעס צום גנעדיגען הער", האט ער אבגעזאגט דעם גאנצען מאנאלאג וואס דער סטאר האט בעדארפט זאגען ערשט אין דריטען אקט און ס'איז געפאלען א דונער־אפלאוז פאר'ן ארימען דיענער אנשטאט דעם רייכען בעל הבית.

א געוויסער קריטיקער האט נאכדעם געלויבט דעם שוישפיעלער וואס כאטש ער האט געשפיעלט אזא קליינע ראלע וויא א דיענער און האט פון דעסט־וועגען בעגייסטערט דאס פובליקום און ארויסגערופען שטורעמדיגע אפלאדיס־מענטען . . .

מען האט שטודירט דיא פיעסע און באלד ביים שטודירען האבען זיך אנגעהויבען צאנקערייען. דער רעזשיסער האט בעשטימט פראבע אויף 10 א זייגער, איז דער סטאר פון דער פיעסע געקומען איינס. האט מען בעשטימט אויף צוועלף איז ער געקומען דריי, ביז ס'איז געקומען דיא אויפפיהרונג.

קעסלער האט געשפיעלט דאן מיט „כוח", ער האט אין דיא ערשטע דריי אקטען אזוי „געגוואלדעוועט", אז ס'איז געקומען דער לעצטער אקט, איז ער שוין געוועזען נוט הייזעריג און געכריפעט. טהאמאשעווסקי פארקעהרט, איז געוועזען אויסגערוהטער, האט ער געשפיעלט מיט פרישקייט און האט געמאכט א גוטען איינדרוק מיט זיין קליינע ראלע אין לעצטען אקט. דאס האט געפיהרט צו דער נויטיגער פארציע „ארטיסטישע דזשעלאסי" און קעסלער טרעט באלד ארויס פון ווינדזאר און געהט אריין צוריק אין טהאליא טהעאטער.

ווערט שוין ווידער קאנקורענציע.

וויא באלד שלאכט, נוצען מיר דיא בעסטע קאנאנען — „קאמביניישאן".

אדלער, מיט טהאָמאשעווסקי'ן, מיט סאָניא אדלער און מיט בעסי טהאָמאשעווסקי, מיט דיא אלע אנדערע סטארס פון אונזער קאָמפּאַניע, אלע שפּיעלען היר צוזאַ־מען. מיר פיהרען אויף היסטאָרישע אָפּערא מיט'ן נאמען „נערא אָדער דאָס קעניגליכע פערד", און אדלער שפּיעלט א קאָמישע ראָלע.

אדלער „דער קאָמיקער" טאַנצט פאַר'ן פערד און טאַנצענדיג שעלט ער דעם פּערפאַסער, ער זאָל זיך בעסער געוועזן אויסברעכען דיא פינגער איידער ער האָט אָנגעפּאַטשקעט אַזאַ פערדישע מייסטערווערק. אדלער וויינט אויף דער ביהנע וואָס ער מוז שפּיעלען אַזאַ פּאַיאַצקע ראָלע. אָבער אדלער טאַנצט — קאָמבינייי־שאָן איז קאָמבינייישאָן, פערפאַלען.

דאַן קומט צו אונז גאַסטראָלירען מאָרים מאָריסאָן איז זיין רעפּערטואַר אָון אדלער לעבט אָב. ער שפּיעלט „יאַגאָ" אין דער טראַגעדיע „אָטהעלאָ", סאָניא שפּיעלט אלס „דעסדעמאָנא", מאָריסאָן שפּיעלט „אָקאָסטאַ", און אדלער שפּיעלט אלס „דע סילווע", טהאָמאשעווסקי אלס „בן יוחיי", מערי עפּשטיין אלס „דיא מוטער", און איך אלס דער יונגער „שפּינאָזאַ".

נאָך עטליכע פּיעסען האָבען מיר געשפּיעלט צוזאַמען מיט מאָריסאָנען, נאָך איינינגע אָהן איהם, ביזנעס זיינען געווען גוט, מיר האָבען בעזיעגט אונזער אנטקעגענדיגען קאָנקורענט און אַזוי דערקאָנטשען מיר נאָך א סיזאָן אידיש טהעאַטער.

אונזער הויפּט מענעדזשער, עדעלשטיין, שיקט אוועק דעם צווייטען הויפּט־מענעדזשער אונזערען, אדלער'ן, קיין יוראָפּ ער זאָל ברייננען פאַר אונזער טהעאַ־טער עפּעס אַן אויסערגעוויינליכע קראַפט, זאָל זיין אַזאַ מין מאַגנעט אַפילו, וואָס זאָל ציהען דיא אידען נור אין ווינדזאָר טהעאַטער.

אדלער פערלאָזט אונז און פאָהרט אוועק קיין יוראָפּ זוכען „א קראַפט", און מיר דאָ, מיין מאַן, איך און אונזערע קינדערלעך, פאָהרען אוועק אויפן זומער קיין ראָקאַוויי און זיך אָנצונעהמען ביים ים מיט פרישע קרעפטען פאַר אונזערע וויטערע קעמפּפע אין לעבען.

איך פלעג מיר נעהמען מיינע צוויי קליינע זוהנעלעך און מיר אָבזוכען א שטילען ווינקעל אויפ'ן זאַמד ביים ברעג ים, וואו עס טומעלט נישט אַזוי שטאַרק דיא „באָדענדע מענשהייט", און וויא א קוואָטשקע פאַרדעקט ארום איהרע היהנדע־לעך, אַזוי פלעג איך מיר שפּיעלען מיט מיינע זיסע צוויי קינדערלעך.

איך האָב זיי אָבגעהיט וויא א מאַמע און זיך געשפּיעלט מיט זיי וויא א קינד.

מעכטיגער וויא דיא כוואליעס פון ים, האט מיין הארץ ראן געשלאגען מיט פרייד, מיט גליק און מיט האפנונג.

פארוואס, גאטעניו, פארוואס איז דיא פרייד אין לעבען אזא קורצע, דאס גליק אזא פארבלענדעניש און דיא האפנונג אזא בעטריגערין ? . . .

איך האב געהאפט, קינדיש נאאיוו מיט א ריינער נשמה האב איך געהאפט אויף א גוטען שפעטער, אויף א גליקליכען מארגען — און וואס איז געווארען פון מיין האפנונג ? . . .

אַ פּרימאַדאָנאַ מיט נאָטען

עס איז שוין באלד ענדע זומער, מיר זיינען נאך אין ראקאווי ביים ים, אבער מיר פלאנעווען שוין וועגען אנקומענדען טהעאטער סיזאן.

אדלער שרייבט אונז פון יוראפ פרעהליכע נייעס, אז ער האט געקעטשט א פרימאדאנא וואס ועט „אבווישען אלע אידישע פרימאדאנא'ס", שוין איינמאל א פרימאדאנא. אין א צווייטען בריעף הייסט ער אונז טרינקען שאמפאניער אנשטאט וואסער, ווארים זיין פרימאדאנא וואס ער פיהרט מיט זיך וועט אריינברייננגען אזוי פיעל געלד אין אונזער ווינדזאר טהעאטער, אז מיר וועלען נישט וויסען וואס צו טהאן דערמיט, טא זאלען מיר דערווייל פארטרינקען א פאר טורזענדער אין שאמפאניער.

גאט האט געהאלפען, מיר האבען דערלעבט דיא גליקליכע מינוט, און אדלער איז בשלום אנגעקומען פון יוראפ מיט זיין וואונדער־פרימאדאנא.

עס איז ביי אונז געווען ששון ושמחה. מיר האבען געפויקט און געטראמיטערט אין אלע אידישע גאסען, אז „ענדליך! ענדליך! נאך שווערע מיה און פיעלע קאסטען!" און אזוי ווייטער, „זיא קומט, זיא איז דא, אונזער וואונדער־פרימאדאנא וואס זינגט מיט נאטען — מילאני גוטמאן!"

אין אונזער טהעאטער וועלטעל האט מען זיך אפילו געשושקעט: „וואס הייסט א פרימאדאנא זאל גאר זינגען „מיט נאטען"? וויא קומט „נאטען" צו א אידישע פרימאדאנא ?"... אבער מיר האבען געלאכט פון זייער היטעלע, מיר האבען אליין געזעהען וויא אונזער פרימאדאנא האט מיטגעבראכט א גאנצען פאק נאטען . . .

אדלער האט אונז דערצעהלט מיט שמחה און נצחון זיין געוואלדיגע

סטראַטעניקע וואָס ער האָט „געװיזט“ ביז ער האָט זי געקעטשט די פּרימאַ־דאָנא, „וואָרים זיא — האָט אדלער אונז אײנגערױמט אַ סוד — איז פון װיענער קאָנסערװאַטאָריע, זיא, אַז זיא זינגט, װײסט זיא װאָס דאָס מײנט, זיא קען נאַ־טען! זיא איז אַ געבילדעטע דאַמע!“

מיר האָבען אַלע גרויס דרך ארץ געקראָגען פאַר „דיא נאָטען“ און מיר האָבען אונזער פּרימאַדאָנא, מילאַני גוטמאַן, אָבגעהיט װיא דיא גבאים היטען אָב זײער צדיק, בשעת ער געהט פון מרחץ, ער זאָל זיך חלילה נישט צוקיהלען . . .

ענדליך איז געקומען דיא היסטאָרישע נאַכט פון דעם ערשטען אױפטריט פון אונזער פּרימאַדאָנא בײ אונז אין װינדזאָר טהעאַטער.

דיא פּיעסע האָט געהײסען „פראַ דיאַװאָלאָ“, דאָס איז געװען אַ גוי'שע אָפּערעטע געשפּראָכען אױף יודיש און זיא אַלײן, דיא פּרימאַדאָנא הײסט עס, האָט געשפּראָכען דויטש.

דאָס טהעאַטער איז געװען איבערגעפּאַקט, עס איז קײן טיקעט נישט געװען צו קריגען, װאָרים מיר האָבען אונזער גאַסט גאַנץ גוט געבוימט און דיא אידען זײנען געקומען.

איך טהו זיך אָן מיט אונזער פּרימאַדאָנא אין אײן דרעסינג־רום. זיא רעדט צו מיר פרײנדליך, אונזער פּרימאַדאָנא, און איך העלף איהר גערן װאָס נור זיא הײסט מיר. זיא איז געװען אַ גאַנץ סימפּאַטישע דײטשיש־אידישע טאָכ־טער מיט אַ העבשט אידישע נאָז און טיעפע שװאַרצע אױגען, גערעדט האָט זיא שטיל און עלעגאַנט װיא אַן אמת'ע אַריסטאָקראַטקע.

עס איז נאָך צו פריה צו דער פאָרשטעלונג און מילאַני גוטמאַן גרימירט זיך נאָך נישט, זיא געהט אום און פאַרשטעקט מיט װאַטען דיא שפּאַרינעס פון דרעסינג־רום „עס זאָל ניכט זײן קײן צוגכען“, און איך גרימיר מיך דערװײל. כ'האָב ליעב שטענדיג צו זײן אין צײט מען זאָל נישט דאַרפען װאַרטען אױף מיר.

מילאַני שפּאַצירט אום אין דרעסינג רום און נעהמט אַלע װײלע „אַ טאָן“, פּרואװט איהר שטימע װיא אַ חזן אױפן „קאַמער־טאָן“, זיא גאָרגעלט זיך, אַט הױך און אַט טיעף, דערװײל װערט שױן שפּעט און עס איז שױן צײט זיא זאָל זיך אָנטהאָן. אין טהעאַטער שפּיעלט מען שױן באַלד דיא אָװערטיורע, און איך זאָג: „פרײלײן גוטמאַן, עס װירד יאַ שפּעט“. און זיא ענטפערט מיר גאַנץ געלאַסען מיט אַ פּרימאַדאָנא שמײכעלע: „ליעבע פרױ טהאָמאַשעװסקי, איך זינג ניכט־הױטע נאַכטס“.

עס ווערט מיר קאלט אין יעדען אבר. דאס טהעאטער איז געפּאקט און זיא דערצעהלט מיר גאר „זיא זינגט ניכט הויטע"!

איך לויף אריין צו מיין מאן אין גארדעראב מיט א געוויין: „באריס, זיא זינגט נישט!"

מיין מאן קומט מיט מיר צו אונזער פרימאדאנא און זי ערקלערט איהם גאנץ פריינדליך אז „זיא קאן הייטע ניכט אויפטרעטען", ווייל עס פעהלט איהר „דיא פּיאנא".

מיין מאן ערקלעהרט איהר, אז אין אידישען טהעאטער איז מען נישט שטארק מדקדק וועגען א זינגערס איינצעלנע טענער, מאנכע זינגען זאגאר אין גאנצען אהן א שטימע בפרט אהן א טאן... און ער לאזט זיך אריין אין דער מוזיקאלישער שפראך מיט אונזער פרימאדאנא וועגען „פּיאנא, פרעסטא, פארטא, פאלצעט, סטיקאטא, אלעגרא, אנדאנטא", און אזוי ווייטער, דערווייל ווערט אלץ שפּעט און שפּעטער, מען דארף באלד אויפציהען דעם קוירטען, און אינזער פרימאדאנא דעבאטירט גאר וועגען מוזיק. איך לויף און ברייננג אדלער'ן פון זיין גארדעראב.

זיא זאגט זיך פונקט אזוי געלאסען וויא פריהער: „הערר דירעקטאר אדלער, איך זינג ניכט הויטע, איך קאן ניכט נעהמען די פּיאנא." און אדלער ענטפערט איהר גאנץ ערנסט: „נו, ווער הייסט אייך דען נעהמען דיא פּיאנא, דער סטיידזש קארפּענטער וועט נעהמען דיא פּיאנא..."

— „אבער איך האב ניכט **מ י י ן** פּיאנא", זאגט ווידער דיא פּרימאדאנא.

— „נו, שפּיעלט שוין הייגט אויף **א ו נ ז ע ר** פּיאנא, ביז מען וועט אייך ברייננגען אייער אייגענע פּיאנא", ענטפערט אדלער.

ביז זיא האט איהם נעגעבען צו פארשטעהן אז „איהר פּיאנא" איז ביי איהר אין האלז, דאס איז נישט קיין הילצערנע פּיאנא, נור אזא מין שטילער טאן וואס ווערט אנגערופען פּיאנא. דער סוף איז געווען א שטיקעל סקאנדאלטשיסעל און דיא פרימאדאנא האט אנדערש ניט געוואלט אויפטרעטען דעם אבענד ביז אדלער האט זיא געמוזט ענטשולדיגען פאר'ן פּובליקום, וויא עס פיהרט זיך אין אייראפּא.

אדלער איז ארויס פאר'ן פּובליקום און געספּיטשט: „האכגעשעצטעס פּובליקום! אונזער פרימאדאנא (אין א זייט, שטיל: א קרענק אויף איהר מיט דיא נאמען!) האט נישט הייגט דיא ריכטיגע פּיאנא, זיא וועט אייך זינגען אויף דער פארטא . . ."

דער עולם האט אפלאדירט, מיינענדיג אז מסתמא איז „פארטא“ בעסער נאך וויא פיאנא . . .

דיא שפיעל האט זיך אנגעפאנגען און „מילאני“ האט דערלאנגט א זינג, אז טהאמאשעווסקי האט זיך שיער א פינגער אבגעביסען, אדלער האט זיך געשעהמט פאר אונז מיט זיין „וואונדער פון וויענער קאנסערוואטאריע“ און אונזערע אידישע פרימאדאנא'ס זיינען ארויסגעקומען דיא זיעגערין'ס. דאס איז געווען א שטארקער קלאפ פאר דער מוזיקאלישער וועלט, וויל מאנכע האבען מילאני'ס דורכפאל גע־האלטען אלס בעווייז דאס ביים אידישען טהעאטער דארף א פרימאדאנא נישט קע־נען קיין נאטען, זיא דארף קענען זינגען —, און דאצאל.

דערפאר האבען זיך אין דער אפערעטא „פרא דיאוואלא' שטארק אויסגע־צייכענט אונזערע אקטיארען בלאנק און פישקינד.

נאכדעם האט זיך אונזער פרימאדאנא „אויס וויען“ בעקלאגט אז דיא הינע לופט איז שעדליך פאר א געשולטע זינגערין, וויל „דיא לופט איזט צו זאלציך“. און אדלער האט איהר געענטפערט אויף פראסט אידיש, וויא מען רעדט אין אידישען טהעאטער, — „דו טהייער זינג־פויגעלע, דו דייטשישער לולב, און אז די לופט איז געזאלצען טויג נישט פאר דיר? וואס־זשע, דו שפיעלסט נור אהן זאלץ, נחת מיינס? שפיעל זשע מיט פעפער, אבי לאז עב האבען א טעם!...“

מיר האבען געמוזט געהן בעטען צוריק דיא קאליש אום צו האבען א פרי־מאדאנא, ווארים דאן האט מען נישט געקענט שפיעלען קיין טהעאטער אהן א פרימאדאנא.

די רייסעריי איבער גארדין'ס פיעסען

א חוץ דער פרימאדאנא, מילאני גוטמאן, וואס אדלער האט מיטגע־בראכט פון יוראפ, האט ער אויך געבראכט א „קונסט־ווערק“, וואס האט געזאלט איבערקעהרען אמעריקא. דאס איז געווען אזא מין פיעסע פון דיא פאריזער דע־טעקטיוו מעלאדראמאס און האט געטרא גען דעם ליכטיגען נאמען „די פינסטערע נאכט.“

מיר פיהרען אויף ביי אונז אין ווינדזאר טהעאטער „די פינסטערע נאכט“ און די אידען האפען מורא צו קומען אין טהעאטער, זיי האבען מורא צו געהן

אין דער פינסטער, כאָטש געה ברייננ גאַנץ נויאָרק לאַמטערנעס, און דיא פּיעסע פאַלט מיט א קנאַק...

דאַ קומט אונז דער פּערפּאסער מר. בילדער צו־הילף, און מיר פיהרען אויף זיינע א מעלאָדראַמא מיט'ן נאָמען „דער קאַפּיטאַליסט.“ אונזער גאַנצע קאָמפּאַניע שפּיעלט מיט און עס קומט אויך צו א נייער טאַלאַנט, א אינטעליגענ־טער רוסישער יונגערמאַן און צייכענט זיך שטאַרק אויס אין דיעזער פּיעסע.

דער נייער טאַלאַנט איז געווען היימאַן מייזעל, וואָס איז דאַן נור וואָס צוגעקומען צום אידישען טהעאַטער. ער האָט געשפּיעלט אַלס אַן ארבייטער און האָט געמאַכט א „היט.“

מיר האָבען איבערגעשפּיעלט נאָך עטליכע פּיעסען, ביז ענדליך האָבען מיר „געקעטשט“ א ריכטיג שטיקעל סחורה, וואָס האָט געבראַכט געלד אין דער קאַסע. דאָס איז געווען א פּיעסע פון יעקב גאָרדין, מיט'ן נאָמען „דוד'ל משורר.“

דעם סוזשעט פון „דודל משורר“ האָט גאָרדין גענומען פון אן אמת'ע פּאַסירונג, וואָס האָט געטראָפען מיט דעם זוהן פון דעם וועלט־בעריהמטען חזן ניסי בעלזער.

ניסי'ס א זוהן, אלטער, איז געווען א גרויסער מוזיקאַלישער זשעניע. ער האָט, ווי דער שטיינער איז געווען אין יענע צייטען, חתונה געהאַט, ווען ער איז נאָך געווען גאַנץ יונג און דאָס ווייבעל האָט איהם מזכה געווען מיט צוויי קינדערליך. ווען אלטער האָט גענומען ווערען בעריהמט, איז ער אוועק אין פּעט־טערבורג און זיך געלערענט ביי'ם גרויסען קאָמפּאָזיטאָר אנטאָן רובינשטיין. דאָ האָט ער זיך פערליעבט אין א גוי'אישע מיידעל און ער איז אוועק אהיים זיך אָב־גט'ען מיט זיין אידיש ווייבעל און ביי'ם גט האָט ער געקראָגען א בלוט־שטורץ, ווייל ער האָט געליטען פון קאָנסאָמפּשאָן און ער איז געשטאָרבען.

גאָרדין האָט די געשיכטעלע בעאַרבייט אזוי גוט, טאַקי ווי נור גאָרדין האָט געקענט און דיא פּיעסע האָט געמאַכט א גרויסען סוקסעס.

איך דערמאָהן מיך אין שפּאַס, וואָס איז ווערטה צו דערצעהלען.

מיר זיינען געזעסען אין דרעסינג־רום און זיך גרימירט. די קאַליש איז געזעסען אנטקעגען שפּיעגעל און זיך געשמינקט דאָס פּנים, איהרע שעהנע, לאַנ־גע האָאר זיינען געווען צולאָזען און צוגערעקט איהרע נאַקעטע שולטערען, פלו־צים קומט אריין גאָרדין. מיר זיינען געבליעבען אביסעל אין פערלעגענהייט, אָבער מיר האָבען איהם געבעטען זיצען.

מיר האָבען זיך גרימירט און גערעדט מיט גאָרדין'ען. ער האָט געמאַכט עפּעס

א בעמערקונג וועגען קאליש׳עס שעהנע האאר, און די קאליש רופט זיך אן צו איהם : „מיסטער גארדיז שרייבט מיר אן עפעס א ראלע צו מיינע האאר. איהם האט געהערט פון א שרייבער טאלסטאי ? ער האט אנגעשריעבען א בוך איז דארט דא א העלדין, וואס האט שעהנע לאנגע האאר, ווי מיינע, שרייבט מיר אן א ראלע צו מיינע האאר...“

גארדין האט זיך א גלעט געטאהן איבער דער שווארצער בארד זיינער, און האט מיט א סארקאסטישען שמייכעל געענטפערט : „יעס, מאדאם, איך האב „געהערט“ פון א שרייבער טאלסטאי.“

און גארדין האט געשריעבען פאר איהר „די קרייצער סאנאטא.“

דאן פיהרען מיר אויף גארדין׳ס „מינא אדער די אידישע נארא“, וואס אדלער האט געקויפט און עס ווערט א שטיקעל טומעל אין שטעדטיל.

לעאן קאברין האט נעמליך געמאכט א געוואלד אז די פיעסע איז זיינע, ער האט זיא פארגעלעזען, האט ער געשריען. פאר גארדין׳ען, און גארדין האט איהם בענומען זיין גייסטיגען פארמעגען

מיר האבען נישט געוואוסט און נים געוואלט וויסען ווער קאברין איז, און א חוץ דעם — וואס געהט עס אונז אן וואס „עפעס א קרענק“ האט זיך צו־ געטשעפעט צו גארדיז׳ען? מיר ,אבען געוואוסט, אז גארדין קען אליין שרייבען פיעסען, אז קיין בעסערער ווי גארדין איז נישטא און אז די פיעסע איז א גוטע, האבען מיר געשפיעלט „מינא, אדער די אידישע נארא“ פון יעקב גארדין און מיר האבען זיך גאר נישט אפילו נעבאדערט וועגען דעם טומעל, וואס לעאן קאברין און זיינע חסידים האבען פעראורזאכט.

דיא פיעסע האט געמאכט א געוואלדיגען סוקסעס, אדלער מיט סאניא׳ן האבען זיך אונגעהויער שטארק אויסגעצייכענט מיט זייערע ראלען און איך האב געמאכט א גרויסען היט מיט מיין ראלע אלס „מינא׳ס“ טאכטער.

איך בין געווען אזוי בעגייסטערט פון די וואונדערבארע ראלען, וואס גארדין האט געשאפען, דאס איך ,האב געבעטען מיין מאן ער זאל אויך קויפען ביי גארדין׳ען א פאאר פיעסען.

און מיין מאן קויפט ביי גארדין׳ען דיא דראמא „דבורה׳לע די מיוחסת.“

מיר פיהרען אויף „דבורה׳לע די מיוחסת“ און מיר מאכען א גוואלדיגען ערפאלג. מיין מאן האט זיך שטארק אויסגעצייכענט אין זיין ראלע אלס „שמשון אייזענשטאהל,“ דער קאוואל און דיא גאנצע אידישע פרעסע צוזאמען מיט דער אינטעליגענץ אונזערער אנערקענט דאן מיין מאן אלס ערשטע קלאסע שוי־

שפיעלער. איך האָב אין דער פיעסע געשפיעלט „פיני,“ דער טשאַכאַטעטשנעם בחור'על און האָב אויך געקראָגען געוואַלדיגע לויב־געזאַנגען, איך בין געווען אי־בערגליקליך פון פרייד, וואָס אויך איך מיט מיין מאַן זיינען בעליעבט געוואָרען מיט גאָרדין'ס א פיעסע, ווייל דאַן האָט זיך אנגעפאַנגען א מין „רייס“, א יאַ־געניש צווישען אונזערע סטאַרס איבער גאָרדין'ס פיעסען.

עס איז געווען, די גאָרדין פעריאָדע און יעדער סטאַר האָט זיך געוואָלט אויסצייכענען אין גאָרדין'ס א פיעסע.

עס איז דאַן געווען דיא שענסטע פעריאָדע אין אידישען טהעאַטער.

מיט יעדע נייע פיעסע פון גאָרדין האָט דאָס אידישע טהעאַטער געשטיגען העכער און דיא שווישבי־על ער זיינען געוואָרען ארטיסטיש אמביציעזער עס האָט זיך געגלוסט שפיעלען טהעאַטער, ווייל דיא אנערקענונג איז געווען א ווערטה־פולע און א שעצבאַרע און דאָס אַלץ האָט בעשאַפען איין מענש — יעקב גאָרדין.

עס איז שוין געווען באַלד ענדע סיזאָן און מיין מאַן ברייננגט א פיעסע פון א נייעם פערפאַסער וואָס איז אליין אן אַקטיאָר. דיא פיעסע הייסט „דער אידישער מאַרטירער אָדער דער ישיבה בחור“ און דער פערפאַסער — זאָלאָטאַ־רעווסקי.

זאָלאָטאַרעווסקי איז דאַן געווען א פראָווינציעלער אַקטיאָרעל, ער האָט געשפיעלט אין פילאַדעלפיא און דאָרט האָט מיין מאַן געקויפט ביי איהם דיא פיעסע.

מיר פיהרען אויף דאָס מייסטערווערק, אָט אַבי צו דערענדיגען דעם סי־זאָן, אָבער די פיעסע מאַכט א ריעזיגען בייפאַל, דער עולם יאָגט זיך נאָך טיקעטס און דיא קאַסע ווערט פול מיט דאָלערס.

עס איז נור געווען, א שאָד, וואָס עס איז אנגעקומען דער זומער און מען האָט געמוזט סטאָפען שפיעלען. דיא אידען האָבען גאָר ניט געוואָלט אָבלאָזען דעם „ישיבה בחור“. שפּעטער האָט מען דיא פיעסע גערופען : „דער ישיבה בחור אָדער דער אידישער האַמלעט“ און נאָך שפּעטער האָט מען האַמלעט'ן אוועקגע־וואָרפען און געלאָזען בלויז דעם „ישיבה בחור“ און ביז היינטיגען טאָג ברענגט דיא פיעסע א סך געלד ווען מען שפיעלט זיא.

מיר האָבען געענדיגט דעם סיזאָן אין ווינדזאָר טהעאַטער איך האָב גע־האַט עטליכע הונדערט דאָלער אויף צו פאָהרען אין קאַנטרי אָבער עס קומט צוגעהן צו מיר עדעלשטיין ג׳ון זאָגט מיר, אז ער וויל טאָמאשעווסקי זאָל ווערען מיט איהם פאַרטנער וועט ער נעהמען דאָס „פיפּעלס טהעאַטער.“

איך גיב ערעלשטיין'ען דריי הונדערט דאָלער און מיר נעהמען בשותפות דאָס פּיפּעלס טהעאַטער.

אַדלער קומט צוריק פון יענער וועלט

פּיפּעלס טהעאַטער איז דאַן געווען אַ מין שפּיגעל פון סאַמע מזרח וואַנד, כאָטש עס געפינט זיך אויף דער בויערי. עס פּלעגען דאָרט שפּיעלען בעריהמטע גוי'שע אַקטיאָרען און דיא מעהר אַמעריקאַניזירטע אידען פון דאַון־טאַון פּלעגען זיין דיא בעזוכער.

דיא עטליכע הונדערט דאָלער וואָס איך האָב געגעבען ערעלשטיינען אַלס פּאַרטנער האָבען מיר אַפּילו געפּעהלט צום זומער פּערגניגען, ווייל דאָס איז געווען פון מיין אָפּגעשפּאָרט קאַנטרי געלד, אָבער מיר איז אַלעס געווען ליעב אַבי מיין מאַן און איך זאָלען ווערען „רעגעלע" דירעקטאָרען פון אַ אידיש טהעאַטער אין מיטען דער גרויסער שטאָדט נויאָרק.

אָבער דיא סומע וואָס כ'האָב געגעבען איז געווען נישט גרויס גענוג אום מיר זאָלען ווערען גלייכע שותפים, איז געווען אַזוי: אַדלער און ערעלשטיין האָבען גענומען 75 פּראָצענט פון דיא פּראָפיטען און מיין מאַן און איך 25 פּראָצענט, ווייל מיר זיינען געווען בלויז „פּאונד פּאַרטנערס".

שפּעטער מיט יאָהרען, אַז מיר האָבען זיך „אויסגעגרינט", האָבען מיר זיך דערוואוסט וואָס דאָס מיינט אַ „פּאונד פּאַרטנער" ביים אידישען טהעאַטער. דאָס מיינט פּשוט אַ בלאָף! מען איז אַ פּאַרטנער צום כבוד, אָבער צום טעאַטער — אַזאָס . . . אויפ'ן ליעם איז מען נישט פאַרשריבען, קיין בעוויז האָט מען נישט, מען האָט גאָרנישט אויף גאָרנישט צו זאָגען, נור דער נאָמען איז אַ שעה־נער, אַ קליינינקייט: דירעקטאָר פון אַ טהעאַטער!

נאָך'ן סיזאָן, אַז דיא אמת'ע באַלעבאַטים פון טהעאַטער האָבען פּער־דיענט למשל אַ 20 — 30 טויזענד דאָלער, וואַרפט מען צו אַ ביינדעל דעם „פּאונד פּאַרטנער" אויך, מען גיט איהם אַ צוויי טויזענד דאָלער „מיט שווערע מיה און פילע קאָסטען".

און וויא זאָגט מענדיל מאיר'ס „אַז עס הויבט אַ מענשען אָן צוגעהן — זאָל עס אַריין אין דר'ערד אַריין . . ." אַז נאָט האָט אונז געהאָלפען, מיר זיינען

שוין רעגעלע דירעקטאָרען, קריגט מיין מאַן א מתנה פון זיין דראַמאַטיק קלאָב — א לעבעדיג ווייס פערד.

דיא מעמבערס און מעמבערקעס פון „טהאָמאַשעווסקי'ס דראַמאַטיק קלאָב" האָבען דאָס פערד געוואָלט ארויספיהרען אויף דער ביהנע, נור עס האָט נישט געהאט מוטה געגוג צו ערשיינען פאַר דיא פוט־לייטס, הפנים נישט געווען קיין טאַלאַנט . . .

מיר האָבען דעם זומער פערבראַכט אין דער היים, ארומגעקאָטאַיעט מיט אונזער ווייס משיח פערדיל איבער דיא נויאָרקער גאַסען, וויא מענדעלי מיט זיין קליאַטשע איבער גלופסק און טוניאַדעווקע. מיין מאַן מיט מיר אין אונזער געשפאַן, אדלער מיט סאָניא'ן אין א צווייטען געשפאַן און—פּאַשאַל וואַן, אידישע אַקטיאָרען פאָהרען . . .

מיר זיינען געווען אזוי איינגעלעבט אלס שותפים פון טהעאַטער, דאָס מיר האָבען אפילו געמופט אין זעלבען הויז וואו אדלער האָט דאַן געוואָהנט, אין 95 איסט 10טע סטריט.

דריי סיזאָנס זיינען מיר געשטאַנען אין פּיפּעלס טהעאַטער צוזאַמען מיט אדלער'ן. מיר האָבען איבערגעשפּיעלט פערשידענע פּיעסען, אַלטע און נייע, פון גאָרדין, לאַטיינער און שפּעטער איז צו אונז צוגעקומען קאָברין. דאַן האָט מען אויף בראָדוויי אויפגעפיהרט א פּיעסע פון זאַנגוויל מיט'ן נאָמען „דהי טשילדרען אוו דהי גהעטאָ". קאָברין האָט דאַן אָנגעשריבען פאַר קעסלער'ן אין טהאַליא טהעאַטער א פּיעסע „די איסט סייד גהעטאָ", און דער נאָמען „גהעטאָ" איז געוואָרען זעהר פּאָפּולער.

האָבען מיר אויך געוואָלט זיין „אין מאַרקעט" און מיר האָבען געאָרדערט ביי גאָרדינען א גהעטאָ פּיעסע. אין צוויי מעת לעת האָט גאָרדין אונז צוגעשטעלט א גאַנצע פּיעסע. מיר האָבען געמאַכט פּראָבע אַקטען־וויין און גאָרדין האָט אונז אַלע ווײַלע אונטערגעשיקט א פּאָר פערשריבענע בלעטלעך מיט „פּראָזא".

קאָברין'ס „איסט סייד גהעטאָ" האָט געמאַכט א געוואַלדיגען סוקסעס און ביי אונז איז גאָרדין'ס גהעטאָ דורכגעפאַלען מיט פּויקען און טרומפּייטען.

מיר האָבען דאַן אויפגעפיהרט קאָברין'ס „דער פערלאָרענער גן ערן" און דיא פּיעסע האָט געהאט א געוואַלדיגען בייפאַל. דאָס איז געווען א סיינזיישאַן און אין דער טהעאַטער וועלט האָט מען גענומען אונטערמורמלען אז קאָברין וואַקסט א קאָנקורענט צו גאָרדינען.

איך בין נישט געזונד געווען און האָב אין דער פּיעסע נישט מיטגעשפּיעלט.

אבער קראנקערהייד בין איך געקומען אין טהעאטער זעהן „דעם פערלוירענעם גן עדן" און כ'האב אנגעקוואלען פון די אמת'ע, טרייע לעבענס־בילדער און שטארקע סצענען, און ספּעציעל איז מיר געפעלען קאברין'ס פּראזא אין דער פּיעסע.

אין דיזער פּיעסע איז אויפגעטראטען מאדאם לאבעל וואס איז דאן אהער געקומען פון לאנדאן.

מיר האבען געמאכט זעהר גוטע געשעפטען, מיין מאן האט געקויפט אן אפּענע באגי מיט א ניי פערדיל און מיר האבען געלעבט וויא אלט־געבאקענע אריסטאקראטען.

דעם צווייטען סיזאן אין פּיפּעלס טהעאטער איז אונזער סטאר שותף, אדלער קראנק געווארען פון צופיעל אנשטרענגונג, ער האט זיך איבערגעשפּיעלט און עטליבע מאנאטען האט אדלער נישט געקענט שפּיעלען.

א שטילע ארטיסטישע אונצופריעדענהייט האט געשוועבט הינטער דיא קוליסען, אבער אדלער איז געווען ערנסט קראנק און מען האט א סך געמוזט פערשווייגען.

אדלער'ן האט מען צוגענומען אין לבנון האספּיטאל און ער איז דארט געוועזען א שטיק צייט. פּלוצים אנאנסירט מען אין דיא צייטונגען אז אדלער האלט ביים שטארבען און ער בעט אלע אידען זאלען קומען א שבת בייטאג צום לבנון האספּיטאל זיך געזעגענען מיט איהם . . .

טויזענדע און טויזענדע אידען זיינען יענעם שבת אוועק צום האספּיטאל און אדלער האט פון פ פענסטער ארויסגעשטעקט זיין שוין דאן גרויען קאפּ און מיט א ליילעך געפּאבעט אין דער לופטען, זאגענדיג צו אלעמען „גוד ביי"...

דיא אידישע טהעאטערע זיינען יענעם שבת מאטינעע געווען ליידיג, טאמער איז געקומען א איד אין טעהאטער איז איהם געווארען סמוטנע אליין צו זיצען און ער איז אייך אוועק . . .

שפּעטער האט אונז אדלער דערצעהלט, אז דאס האט ער געוואלט בעווייזען דיא אידישע מענעדזשערס מיט דיא אידישע אקטיארען, אז ווען ער, אדלער, וויל נור, קען ער קאליע מאכען אלע טהעאטערע, זיי זאלען נישט האבען קיין איינגאהמע, דארום האט ער אוועקגערופען דיא אידען א שבת בייטאג זיך געזעגענען מיט זיי איידער ער שטארבט . . .

ווען אדלער איז געקומען פון „יענער וועלט", דאס הייסט, ווען ער איז ארויס פון האספּיטאל און איז געקומען ווידער צו דיא כוחות אביסעל, האט ער אויפגעפיהרט גארדין'ס דראמא „עץ הדעת" און געקראגען פיעל לויב פאר זיין

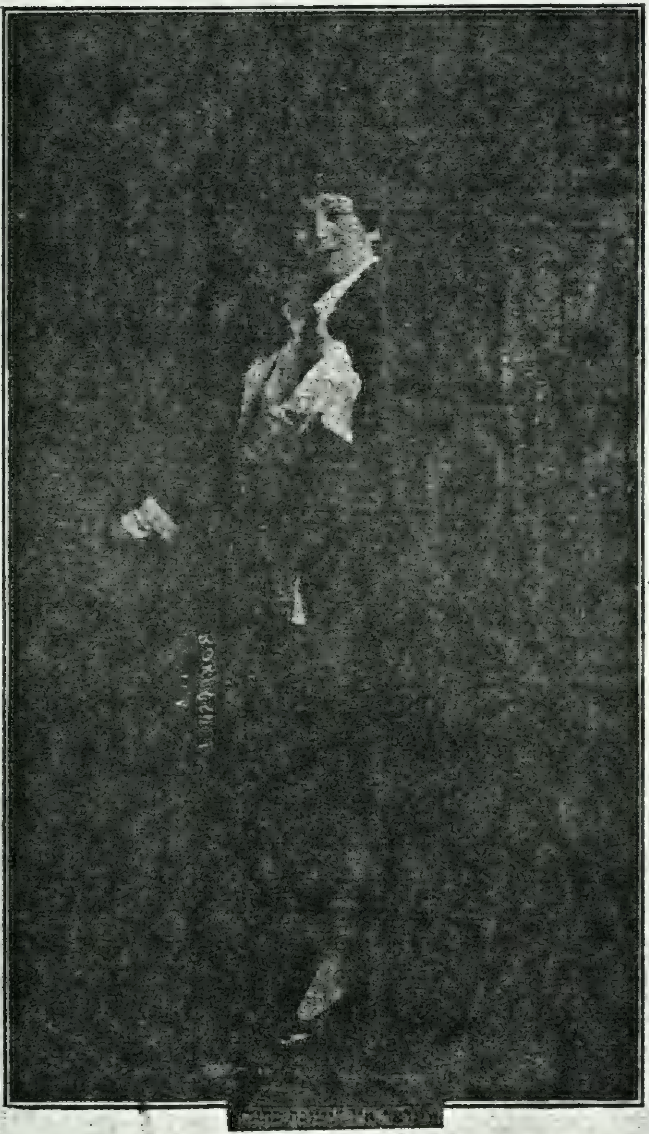

שפיעלען „מאזי סטאליאר", אבער קיין גרויסען פינאנציעלען סוקסעס האט דיא פיעסע נישט געמאכט. דאן פיהרט אדלער אויף טאלסטאי'ס ווערק „דיא מאכט דער פינסטערניש", איבערזעצט פון גארדין, און מיר אלע ווערען בעשאטען מיט בלר מען פון ווערטער און בלומען פון גארטען. דיא אויפפיהרונג פון „וולאסט טמע" איז געווען א מאראלישער טריאומף פאר אונז שוישפיעלער. מען האט איבער־אל געשריבען און גערעדט אז מיר זיינען אמת'ע קינסטלער.

און טאקע באלד נאכדעם וויא מען האט אונז געקרוינט אלס „וואהרע קינסטלער", פיהרט מיין מאן אויף א קונסטווערקעל פון לאטיינער מיט'ן נאמען „דיא 400 יאהר".

דיא אויסשטאטונג איז געווען א וואונדער־שעהנע, אמת'ע לעבעדיגע קאטשקעס זיינען געשווימען אין וואסער אויף דער ביהנע, טהאמאשעווסקי איז געשפרונגען אין א ביטעל וואסער אויף דער ביהנע און „געשווימען" אין לאטיינער'ס פראזא . . .

אבער דאס פובליקום איז זיך מחיה געווען און האט געבראכט דיא טולערס פון וועלכע מיר קינסטלער האבען זיך אודאי מחיה געווען.

דער ערשטער אקטיארען־סטרייק

מיר האבען מיט דער פיעסע „די 400 יאהר" געמאכט היבשע עטליכע טויזענדער.

דאן האבען מיר אויך אויפגעפיהרט „גבריאל'יקעל" (אזא מין פיעסע וואס האט געהייסען „גבריאל'יקעל") און נאך אנדערע מייסטערווערקע.

העלפט גאט, עס ווערט ביי אונז אין פיפעלס טהעאטער ערקלערט א סטרייק פון די ברידער קינסטלער און עס קומט אויס—צו סטאפען די קונסט־פעקטארי . . .

אין יענער צייט איז די אקטיארען יוניאן געווען נאך גאר א יונגינקע, דאס הייסט, בלויז די „יוניאן" איז געווען יונג, די „מעמבערס" זיינען שוין אפילו דאן געווען „אין די יאהרען" . . .

און ווי זאגט דער פסוק: „ארבייטער פון אלע לענדער פעראייניגט אייך—מיט קאפיטאל, אין צייט פון א סטרייק."

מיר, „די קאפיטאליסטען, די בלוט־זויגערס און פיאווקעס" האבען זיך פעראייניגט מיט ארבייטער, מיט שקלאפען אזעלכע, ווי אדלער, סאניא אדלער,

פאולינא ערעלשטיין, טאמאשעווסקי און איך, און מיר האבען צוגענומען צו אונז יוניאנלאזע אקטיארען, ווי קאצמאן, פרענק, וואקסמאן, מארגענבעסער מיט'ן ווייב, פעלא גודינסקי און סאבינא וויינבלאט און—דער קאמפף האט זיך צו־פלאקערט! . . .

דער סטרייק איז געווען א „העכסט" רעאליסטישער, אפילו קולאקעס און בוכענצעס האבען אויך נישט געפעהלט. ביידע צדדים זיינען געווען בערייט צו קעמפפען ביז'ן לעצטען ביסעל פראזא . . . און דער אונערמיעדליכער יוסף באַ־ראנדעס האט אגיטירט, געבעטען, געסטראשעט און געספיטשט, אבער „קאפיטאל" איז געבליבען פעסט, ווי א סינערי־ווענטעל . . .

עטליכע וואכען האט מען געקעמפפט מיט אלערליי וואפען. אונזערע קאנקורענטען, די אנדערע טהעאטערע הייסט עס, האבען דערווייל „געגעסען פיש" ביי די ברידער ארבייטער, אבי אריינצוכאפען נאך טולערס אין קאסע. זיי האבען אדווערטייזט אויף די פאוסטערס, אז: „ביי אונז איז סטריקטלי יוניאן טעאטער, אונזער קונסט איז נישט געמאכט פון סקעבס..." און מיר אין פיפעלס טהעאטער האבען געארבייט ווי אמת'ע קאפיטאליסטען. מיר האבען אליין געמוזט שטעלען סינעריעס, ווייל די סטיידזש ארבייטער זיינען געווען פעראייניגט מיט די סטרייַ־קענדע קונסט־ארבייטער. א כאר האבען מיר צוזאמענגעשטעלט פון פשוט'ע איִ־דישע זיהן און טעכטער, וואס האבען נישט געהאט קיין יוניאן, נור זיי האבען געהאט שטימען און געקענט זינגען.

אדלער מיט טאמאשעווסקי'ן האבען געארבייט אויף אלע געביעטען. מיר האבען געשפיעלט דעם „ישיבה בחור"—האבען זיי געשטעלט די סינערי און איך האב צוגעהאלפען. איך האב איינגעשרויפט די „מצבות" אויפ'ן „בית עולם" און די גאנצע „סייקלאראמע" די בית עולם סצענע, איז איינגעפאלען אויף מיר...

עס איז געווען א שרעקליכער, „הארטנעקיגער קאמפף," ווי לאטיינער'ס א העלד וואלט זיך אויסגעדריקט אין אידיש.

דאס פובליקום האט מורא געהאט צו קומען אין פיפעלס טהעאטער, ווייל די ארבייטער צייטונג האט געשריעבען מיט גרויסע אותיות: „אזוי פיעל און אזוי פיעל מענשען האבען א משאנס גע'הרג'עט צו ווערען אין סקעב טהעאטער, ווייל די עלעקטרי ווערט געמאכט פון א סקעב עקטאר."

ביז טאמאשעווסקי'ס הארץ ווערט קאלעגיאל, ארבייטער־קלאסיש, און ער גיט זיך אונטער, גענעו דעם ווילען פון די צוויי פארטנער־באסעס, אדלער און ערעלשטיין.

דער סטרייק איז געקרוינט געווארען מיט סוקסעס זייטענס דער יוניאן און זייט דאן איז דאס אידישע טהעאטער געווארען א רעגעלע סטריקטלי יוניאן שאפ . . . מיט רעגעלע ווײדזשעס, רעגעלע באסעס, רעגעלע ארבייטער און רעגעלע ארבייט . . .

מיר האבען ווידער געלאזען „אלע מאשינען לויפען" און האבען ווידער געמאכט געלד.

נאך אזא קאמפף איז נישט מעהר ווי רעכט—צו פאהרען קיין אייראפא, און אונזערע דריי באלעבאטים־פאמיליעס, דאס הייסט, עדעלשטיין מיט'ן ווייב, אדלער מיט סאניא'ן מיט זייער קינד פרענסים, און איך מיט טאמאשעווסקי'ן מיט אונזערע צוויי קינדערלעך, פערלאזען ניו יארק און לאזען זיך מיט א שעהנער שיף אוועקשווימען איבער'ן ים צוריק אין דער אלטער וועלט אריין . . .

א לוסט־רייזע איז נישט קיין נויט־רייזע. למאי זאל איך לייקענען, איך האב מיך געפיהלט גאנץ גליקליך און שטאלץ. דער מעכטיגער ים מיט זיינע מורא'־דיגע כוואליעס האט מיר אויסגעזעהען ווי א ריעזיגער ווערבליוד מיט א סך האר־בעס אויף זיין רוקען, און איך בין געווען ביי זיך שטאלץ, וואס מיין גליק איז אזוי אויסגעוואקסען, אז אט פאהר איך איבער אט דער מעכטיגער חיה און האב פאר איהר קיין מורא נים. איך האב נישט געטראכט, אז אט דער „הארבאטער ווערבליוד" קען אן עפעס טהאן זיין מויל און איינשלינגען אונז מיט אונזער שוויי־מענדען פאלאסט א י נ א י י נ ע ם. עס איז מיר געווען דאן צו גוט אויפ'ן הארץ, צו לוסטיג אויף דער נשמה, אז איך זאל טראכטען גאר פון טויט. ניין, נישט מיט'ן טויטען טויט איז מיין געדאנקען געווען פערנומען, נור מיט'ן לעבעדיגען לעבען.

איך בין געפאהרען אויף א לוסט־רייזע.

צוזאמען מיט מיין מאן און מיינע צוויי ליעבע קינדערלעך בין איך גע־פאהרען; צוזאמען מיט אזא קינסטלער ווי אדלער און אזא גרויסע שוישפיעלערין ווי סאניא. איך בוזי פון טאראשטשע, אויסגעוואקסען פון שמאטעס און אריין אין זיידענס; געפעדעלט אין מיינע קינדער־יאהרען מיט א קאשעקיל באנאנעס לעבען סיטי האל אין באלטימאר, צו העלפען מיין ארימעו, קאליקען טאטען אויף ברויט, און איצט פאהר איך ערשטע קלאסע א לוסט־רייזע נאך אייראפא. איצט בין איך די שוישפיעלערין בעסי טאמאשעווסקי—ניין, איך האב ווירקליך נישט געטראכט פון טויט דאן!

מיר זיינען אנגעקומען אין לאנדאן.

אבגעמאכט האבען מיר, נישט צו שפּיעלען קיין טהעאטער, אבער אדלער האט נישט געקענט ביישטעהען דעם נסיון פון כאפּען א פּאאר דאלאר און ער האט נעגעבען איינינע פּארשטעלונגען אין לאנדאן אין דער צייט וואס מיר זיינען אוועק־געפאהרען נאך בערלין.

שפּעטער איז אדלער געפאהרען קיין אדעס צו זיין מוטער און שוועסטער און מיר זיינען זיך שוין נישט צוזאמענגעקומען ביז מיר זיינען געקומען צוריק אין ניו יארק.

אין בערלין בעזוכען מיר אלע שעהנסטע פּלעצער, אלע פיינסטע אנשטאל־טען. דארט זעהען מיר טהעאטער און טהעאטער שפּיעלען.

נאטעניו, שטראף מיך נישט פאר די רייד און זעה, אז מיינע שוועסטער און ברידער, מיינע פּאך־קאלעגען, די אידישע קינסטלער, זאלען מיר אויך נישט שטראפען, וואס איך זאג דעם אמת. זעהענדיג ווי די דייטשען שפּיעלען טהעאַ־טער, האב איך מיך געשעהמט צו גלויבען, אז דאס וואס מיר טהוען, הייסט אויך שפּיעלען טהעאטער.

איך האב געזעהען דארט אויפגעפיהרט הויפּטמאן׳ס ארבייטער־דראמא „די וועבער.“ גאט, וואס פאר א נשמה געגנוס איז האב געהאט פון דער פּארשטע־לונג! מיט וואס פאר א וואונדערבארען געשמאק, מיט וואס פאר א נאטירליכקייט די פּארשטעלונג פון „די וועבער“ איז דורכגעגאנגען!

איך האב געקוקט און זיך גע׳חידוש׳ט: א דראמא מיט אזוי פיעל פּער־זאנען, מיט אזוי פיעל העלדען, און קיין איין „סטאר ראלע“ איז נישטא. דערפאר אבער האב איך קלאר און דייטליך געזעהען דעם „הויפּט העלד“ פון הויפּטמאן׳ס ווערק, דאס איז דער הונגער־לוין פון די ארימע וועבער. און מיך האט געפרעהט פון גאנצען הארצען, ווען מיין מאן האט מיט גרויס בעגייסטערונג מיר געזאגט: „בוזי, מיר מוזען אויפפיהרען אמאל אט דיעזעס קונסטווערק אין אידיש, מיר וועלען שפּיעלען „די וועבער“ פאר אונזערע ברידער אין ניו יארק.“

מיר שפּיעלען אין בערלין

זייענדיג אין בערלין, האט מען אונז געבעטען צו געבען א פּארשטעלונג, אלס בענעפיס, פאר א דארטיגע ארימע אידישע טרופּע אקטיארען, און מיר האבען איינגעוויליגט צו שפּיעלען פאר זיי.

מיר האָבען א.פנעפיהרט די פיעסע „דוד'ס פיעדעלע."

פאר דער פאָרשטעלונג איז מיין מאן אוועק אין טהעאטער פריהער, ווייל ער האט געדאַרפט זעהן, אז אלעס זאָל זיין אין אָרדנונג, און איך בין געבליבען אין האטעל מיט די קינדער.

ס'איז געוואָרען צייט צו געהן אין טהעאטער, לאָז איך די קינדער מיט דער דיענסט, איך נעהם א פאַיעטאָן און הייס מיך פיהרען אין טהעאטער.

אבגעפאהרען א שטיקעל וועגס, פרעגט מיך דער „הערר קוטשער." וואוהין „איך מיך לאָסען פיהרען וואָלטע?" זאָג איך איהם אויף דייטש: „איך מעכטע פוהרען-פאהרען אין „פאלאסט טהעאטער," הערר קוטשער, פליעז."

דער דייטש קוקט מיך אָן ערשטוינט און זאָגט צו מיר אין א טאָן, ווי ער האט אויף מיר שטאַרק רחמנות: „זי זינד צו אנשטענדיג איין דאמע צו בעזוכען דאס „פאלאסט טהעאטער," דאס איזט איין שמוציגעס יודישעס טהעאטער, עס גיעבט יא היער אין בערלין גאַנץ אנשטענדיגע טהעאטערען . . ."

ס'איז מיר געוואָרען קאלאמוטנע אויף'ן הארצען פון דעם הערר קוטשער'ס אנטיסעמיטישע פריינדל'כקיים און איך האב א בורטשע געטהאָן עפּעס אין ענג־ליש, אויף איהם מיט גאַנץ דייטשלאַנד אינאיינעם.

אויף להכעיס האט מיך דער אנטיסעמיט ארומגעפיהרט לענגער און כ'האב שיער פערשפּעטיגט די פאָרשטעלונג. ער האט שוין פון מיר געקראָגען א מכה, נישט קיין „טיפּ."

איידער כ'בין ארויף אויף דער סצענע האט מיך ס'הארץ געשראָקען, ווי כ'וואלט ערשט איצט געשפּיעלט צום ערשטען מאָל. כ'האָב נישט געוואוסט ווי אזוי צו רעדען. איי:יגע אקטיאָרען האָבען מיר געראטהען כ'זאָל רעדען אידיש־דייטש, אנדערע האָבען מיר געהייסען רעדען דייטש־אידיש. האָב איך קיינעם נישט געפאָלגט און האב גערעדט פּראָסט מאמע-לשון, אידיש, אט אזוי ווי איך רעד אָלע טעג פון א גאַנץ יאָהר.

די אידען האָבען דערהערט א אידיש וואָרט, האָבען זיי זיך מחיה געוועזן. זיי האָבען פּשוט אנגעקוואָלען און מיך שטאַרק אפּלאָדירט.

מיר האָבען געמאַכט א גרויסען „היט" מיט דער פאָרשטעלונג פון „דוד'ס פיעדעלע," און פיעלע האָבען אונז געבעטען צו פערבלייבען אין בערלין און שפּיע־לען אידיש טהעאטער. נאָר אנקוקענדיג די בערלינער טרופּע אידישע אקטיאָרען מיט זייער אויסזעהן ווי די הונגעריגע העלדען פון הויפּטמאַן'ס „וועבער," האָבען מיר בעשלאָסען, אז אמעריקא איז אויך נישט קיין שלעכטע מדינה פאַר אידיש

טהעאטער, עס בעצאהלט אפילו פאר לוסט־רייזען, און מיר האבען בעדאנקט פאר דער איינלאדונג.

און אינטערעסאנטע סצענקע האבען מיר דורכגעמאכט אין בערלין מיט אונזער מענעדזשער יאזעף עדעלשטיין.

שוין געווען שבעט ביינאכט, נאך דער פארשטעלונג. מיר זיצען אין האטעל און מיר גרייטען זיך שוין צו לייגען שלאפען. קומען אריין צוויי מענער און ערקלערען, אז דער דירעקטאר עדעלשטיין האט „פערלעצט די עהרע" פון איינעם און ער מוז זיך דועלירען מיט איהם.

איינער פון די צוויי איז געווען טאקע פון דער „פערלעצטער עהרע" און דער צווייטער איז געווע: זיין סעקונדאנט.

אונזער עדעלשטיין האט זיך א קראץ געטהאן אין זיין פוכקע באק און נעפרעגט טאמאשעווסקי'ן: „וואס זיינען דאס פאר א לצים? אפשר קען מען זיי אנפאטשען אהן א דועל? . . . ."

דער סוף איז געווען, אז אונזער העדר דירעקטאר האט געמוזט אנטלויפען אין מיטען נאכט קיין רומעניען, ווייל די צוויי דייטשלעך האבען געפאדערט נישט אנדערש ווי נור א דועל.

און די גאנצע טראגעדיע איז ארויסגעקומען דערפון, וואס עדעלשטיין האט נישט געוואוסט, אז ער איז נישט אין אמעריקא, נור אין דייטשלאנד, און ער האט עפעס פוגע בכבוד געווען איינעם פון די דייטשלעך, וואס איז געווען א דאר־קיפער אין טהעאטער, וואו מיר האבען געשפיעלט „דוד'ס פיעדעלע."

פון בערלין זיינען מיר געפאהרען נאך קארלסבאד, מאריענבאד און די איבעריגע בעדער. איך בין דאן געקומען צום בעשלוס, אז דער ניו יארקער סענ־טראל פארק איז טאקע זעהר שעהן, אבער ס'איז דא אויף גאט'ס וועלטעל נאך שעהנערע פלעצער . . .

אין מאריענבאד איז דאן אויפגעטראטען אין שעהנסטען טהעאטער דער בעריהמטער שוישפיעלער מארים מאריסאן און מיר זיינען געגאנגען אין טהעא־טער איהם זעהן. צווישען דעם גרויסען, העכסט־אריסטאקראטישען פובליקום זיינען אין די לאזשען געזעסען אזעלכע פראמינענטע געסט ווי קעניג.געארג פון גריכענלאנד און זיין זוהן קאנסטאנטין (דער איצטיגער קעניג), דער הערצאג פון ארליאנס מיט זיין פרוי, דער בעריהמטער שוישפיעלער בירבאם טרי מיט זיין טאכטער און פיעלע אנדערע בעריהמטע פערזענליכקייטען און רייכע אדעללייט.

מאריסאן איז דארט אויפגענומען געווארען מיט גרויס בעגייסטערונג. דאס פובליקום און די אלע קעניגע און פרינצען האבען איהם ווארים אפלאדירט.

קוקענדיג אויף מאריסאנ׳ען, ווי ער האט זיך געבארען אין אזוי פיעל ליכט און בעגייסטערענדע אפלאדיסמענטען פון אזעלכע בעריהמטע פערזענליכ־קייטען, האב איך מיך דערמאהנט, ווי מאריסאן איז געקומען צו אונז אין שיקאגא א בעוואקסענער מיט א גרויסער בארד, ארים און אבגעריסען און ווען ער האט זיך נישט ווילענדיג ארויסגעבאפט פאר אונז: „אויף דער דייטשער ביהנע איז מיין נאמען מארים מאריסאן.“

יא, אויף דער דייטשער ביהנע איז מארים מאריסאן געווען א גרויסער נאמען.

מיר האבען יענעס זומער פערבראכט אין אזוי פיעל פערגעניגען מיט אזוי פיעל לוקסוס, אז כ׳האב שיעור־שיעור פארגעסען און געמיינט, דאס איך אליין בין אויך א קעניגין . . .

געקומען אהיים, זיינען מיר שוין געווען שטארק „אריסטאקראטיש גע־זאנען.“ אויף איסט 10טע סטרים האט אונז די וואוינונג אויסגעזעהען נישט „אייראפעאיש“ און מיר מופען אין סאמע גלאוונע מעדיסאן עווענין, אין א קאורט־בילדינג לעבען 99טע סטרים.

מיר לעבען אוי פארלעבען מיט׳ן פולען מויל, נישט געזשאלעוועט. א דיענסט צו די קינדער, א קעכנע צום קאכען, א נינער (טאקע אן אמת׳ער נינער) מיט גאלדענע קנעפ צו די פערד, רעגט קאסט שוין 75 דאלאר א חודש. קורץ— „עס לעבע דאס לעבען“!

מיר שפיעלען מיט אדלער׳ן צוזאמען אין פיפעלס טהעאטער. די גע־שעפטען געהען גוט. די קונסט בעצאהלט זיך.

מיין מאן קריגט א נייעם פאטריאט. „מאקס דער משוגענער“ האט מען איהם גערופען. (מיט עטליכע יאהר צוריק האט א געוויסער קליאטשקי איהם דערשאסען צוליעב א ליעבעס־סקאנדאל איבער א ווערייעטי אקטריסע, מיט׳ן נאמען ליזי שאפירא, ויעלכע איז אויך געשטארבען פון יענער שיסעריי.)

איידער דער כיזאן איז אריבער, בעשליסט אדלער, אז ער וועט מעהר נישט שפיעלען קיין טהעאטער און ערעלשטיין מיט טאמאשעווסקי׳ן צאהלען אדלער׳ן ארויס צעהן טויזענד דאלאר, בתנאי ער זאל אין ניו יארק נישט טאראַ שפיעלען קיין טהעאטער. אדלער נעהמט דאס געלד און נעהם טאקע באלד אריין

אין „גרענד טהעאטער," וואס סאפיא קארפ, בערנשטיין, פינקעל און לעווענסאן האבען אויפגעבויט.

גרענד טהעאטער איז דאס ערשטע טהעאטער אין דער היסטאריע פון אידישען טהעאטער איז אמעריקא, וואס איז דירעקט געבויט געווארען ספעציעל פאר א אידיש טהעאטער.

מיר בלייבען אליין די באלעבאטים אין פיפעלס טהעאטער.

מאגולעסקא'ס „פייטעל פאוואלע"

ווען אדלער איז פון אונז אוועק, האבען מיר איבערגענומען דאס פיפעלס טהעאטער אלס גלייכע פארטנער מיט עדעלשטיינען, דאס הייסט, אויף טהעאטער שפראך, „פיפטי ענד פיפטי". דעם ליעס ביי מיינער'ן האבען מיר בעניים נאך אויף פינף יאהר און צוויי יאהר ליעס האבען מיר נאך געהאט, זיינען מיר שוין פערזארגט צו זיין בעלי הבתים פון פיפעלס טהעאטער אויף נאך גאנצע זיבען יאהר.

מיר האבען דאן אויפגעפיהרט שמר'ס (שייקעוויטשעס) „גאלדענע מדינה" און ביי אונז אין קאסע איז געווארען מזל ברכה.

אין דער פיעסע „דיא גאלדענע מדינה" איז מיר אויסגעקומען צו שפיעלען דיא ראלע פון דער „אינטריגאנטין". דאס איז געוועזן צום ערשטען מאל וואס איך בין נעגאנגען שפיעלען אזא ראלע, ווייל קיין אידישער סטאר־אקטיאר וויל נישט שפיעלען קיין אינטריגאנטען ראלען וואס דאס פובליקום האט פיינט, ער וויל בעסער שפיעלען „דיא גוטע ערדלע זעעלע, וואס ליידעט נעביך כל הצרות און ס'איז אויף איהם אזא רחמנות" . . .

יעדער אידישער אקטיאר און אקטריסע, א פשיטה שוין דיא „סטארס", וויל בעסער „טהיילען סינארען" אויף דער ביהנע, דאס הייסט, שפיעלען דיא דאנקבארע ראלע. אויף טהעאטער לשון הייסט עס „ער טהיילט סיגארען"... ווייל אז מען גיט אימיצען א סיגאר קריגט מען געוויינליך א דאנק, און אז מען שפיעלט דיא ראלע פון דעם גוטען העלד וואס „ליידעט" נעביך, האט מען שוין ממילא דיא סימפאטהיע פון פובליקום, דעם דאנק פון פאלק, דערפאר הייסט עס, „ער טהיילט סיגארען", ער שפיעלט דיא דאנקבארע ראלע.

איך האב אפילו אביסעל פאראיבעל געהאט אויף שמר'ן וואס אזא גוטע ראלע איז איהם אויסגעקומען צו מאכען דוקא פאר א אינטריגאנטין, אבער כ'האב

געפונען א „ספאסאב". איך האב מיר געמאכט ספעציעלע קליידער צו דער ראלע פאר טויזענד דאלער. כ'האב אויך אויסגעקראצט פון ערגיץ א פיעסע א פאר גוטע פראזען און, — מיין א־נטריגאנטין איז ביי מיר ארויסגעקומען כמעט א דאנק־בארע ראלע. . .

„דיא גאלדענע מדינה" האט געמאכט א גרויסען „היט" און מיר האבען געמאכט א סך געלד.

מיין מאן האט זיך איינגעפיקסט זיין דרעסינג־רום וויא אן אמת'ער תושב, גאר נאר אויף'ן ארטיסטישען שטייגער, אן אמת'ע סטאר־דרעסינג־רום איז דאס געווען, טאקע מיט אלעם גוטען; גאלדענע שפיגלען, טהייערע בלאהע טייפעסטרי, לעמפלעך אין אלע קאלירען, רייכע מעבעל פאסיגע, שעהנע קארפעטס און אנדע־רע גוטע זאכען, עס איז געווען א פרעכטיגע דרעסינג רום.

איך האב מיך אנגעטהאן און גרימירט צוזאמען מיט דיא איבריגע שוי־שפיעלערינס.

אין יענער צייט האבען מיר אויסער „דיא גאלדענע מדינה" אויך אויפגע־פיהרט אנדערע פיעסען איינע אן איבערמאכעכץ פון שעקספיערס „ראמעא און יוליעט", מיט'ן העבסט ראמאנטישען נאמען „דיא שבועה ביי א ספר תורה"...

דאן קומט דיא גרעסטע באמבע, דיא פיעסע וואס האט מאגולעסקא'ן אויפ־געהויבען איבער דיא וואלקען מיט זיין ראלע אלס „פייטעל פאוואליע". דאס איז „דיא אידישע אימיגראנטען" פון שמ"ר (שייקעוויטש).

„דיא אימיגראנטען" מיט מאגולעסקא'ן אלס „פייטעל פאוואליע" איז געווען אן אוצר פאר אונזער פיפעלס טהעאטער. מיר האבען מיט דער פיעסע געמאכט א פארמעגען. דיא אידען זיינען געקומען זעהן „פייטעל" מיט זיין „פא־ווא־ליע". אין אלע אידישע הייזער. אין דיא גאסען, אין דיא שעפער, אומעטום האט מען נאכגעמאכט מאגולעסקא'ן. אבער — פאוואליע! מאגולעסקא'ן נאכמאכען האט נור געקענט איינער און דאס איז געווען — מאגולעסקא!

זיין חן, זיין זיסער חן! ווען וועט דיא אידישע ביהנע געבענשט ווערען מיט נאך א מאגולעסקא?

איך האב אין דער פיעסע ניט געשפיעלט און איך בין געווען פריי. האב איך געקענט געהן אין אנדערע טהעאטערע. אין „טהאליא טהעאטער" האט מען דאן געשפיעלט סאמע „נארדין", און קעסלער מיט דער ליפצין, קאליש מיט מאש־קאוויטש'ן און דיא איבריגע אקטיארען דארטען האבען זיך דאן געשאפען זייער

בעריהמטהיים, אבער מיר אין פיפעלס טהעאטער האבען זיך דאן געשאפען רייכ־טהום. מילא . . . .

נור זיי, דיא אקטיארען אין טהאליא טהעאטער, זיינען נעביך ניט שולדיג גע־וועז וואס דער גרויסער גארדין האט זיי גרוים געמאכט... גאר גיך האבען זיי זיך מתקנא געווען אין אונזערע גרויסע איינאהמעס און זיי האבען פארווארפען דיא קונסט אויף דיא בצנטעס, געשיקט „נאט מענש" — צום „טייפעל" און זיך גענומען „דעליווערען דהי גודס" צו ר׳ „מאישען", צום ווערטהען פובליקום, הייסט עס.

זיי האבען אויפגעפיהרט א קונסט־ווערקעל מיט׳ן נאמען: „דיא אידען אין מאראקא, אדער דער לעבעדיגער בריק" און דיא קלאסישע מאדאם קאליש האט קלאסיש דורכגעפיהרט דיא ראלע פון עפעס אן אונגליקליכע נשמה נעביך וואס אנטלויפט מיט א פיצעלע קינדעלע אויף איהרע ארטיסטישע הענד איבער א לעבעדיגען „בריק" פון אקראבאטען . . .

יא, פריינד, אזוי זיינען אונזערע אידישע קינסטלער, מען איז בערייט זיך מקריב צו זיין א שפיעלען אפילו מעטערלינק׳ן אבי עס ברייננט גוטע איינגאה־מעס, אבער אַ דיא קאסע ווערט שוואך אויפ׳ן געזונד, איז רעכט ביי אונזערע קינסטלער זיך צו פארשטעלען אין א לעבעדיגע בריק פון אקראבאטען...

איך בין אוועק אין טהאליא טהעאטער זעהן וויא מאדאם קאליש שפיעלט אויף א „לעבעדיגען בריק".

גראדע איז דאס טהעאטער געווען זעהר שלעכט בעזוכט, דאס „פאלק" האט זיך נישט געלאזען פיהרען אויף דער בריק וויסענדיג אז אין „טהאליא" שפיעלט מען כסדר נור גוטע זאכען וואס זיינען צו שווערליך אביסעל. און דער בעסערער עולם וואס פלעגט בעזוכען טהאליא טהעאטער האט נישט געוואלט קומען אויף דער לעבעדיגער בריק, אוים פראטעסט וואס מען שפיעלט „שונד". הכלל, אין טהאליא טהעאטער איז געווען גאנץ גראם.

אריינקומענדיג אין טהעאטער האב איך אין שפאס א זאג געטהאן: „אי ווי נוט, מען קען זיך צוזעצען אביסעל, ביי אונז איז גאר אן אונגליק, ס׳איז ניטא קיין סיט" . . .

מען האט עס גאלד אבגעטראגען קעסלער׳ן און ער האט געהייסען מיך ארויספיהרען פון טהעאטער. דאס מענעדזשמענט האט עס אבער נישט געטהאן (עס איז מיר אפילו געווע א חידוש) און איך בין געבליבען צו דער פארשטעלונג.

דערפאר האט זיך קעסלער מיט מיר „נערעכענט“ פון דער ביהנע אראב: ער האט אויף מיר גע'גו'טעט און נאכגעקרימט טהאמאשעווסקי'ן, געמאכט גרימאסען און אל'ץ שפיעלענדיג זי־ז ראלע אין „לעבעדיגען בריק“...

ביי אונז אין פיעלם טהעאטער זיינען דיא טיקעטס געווען צוכאפט אויף וואכען אין פאראויס. אונזערע „אימיגראנטען“ האבען אריינגעבראכט א ים מיט געלד, דיא פיעסע איז געלאפען עטליכע מאנאטען, איבער גאנץ נויארק און אפילו אין דיא ארומיגע שטעדט האט געקלונגען מאגולעסקא'ס וואונדערבארער, חן'עווידינער „פא־ווא־ליע“.

פלוצים ווערט מאגולעסקא קראנק און קען נישט שפיעלען מעהר.

דאס איז געווען פאר אונז א קלאפ ווי פון א דונער געטראפען. אהן מאגו־לעסקא'ן קען מען נים שפיעלען מעהר „דיא אימיגראנטען“, קיין אנדער פיעסע האבען מיר נישט געהאט צוגעגרייט און וויא נעהמט מען פלוצים אראב א פיעסע וואס ברייננט אזוי פיעל געלד ?

מען האט געבראכט דיא גרעסטע דאקטוירים צו מאגולעסקא'ן. אבער ס'האט נאר נישט געהאלפען, ער האט נישט געקענט גיהן שפיעלען, ווייל ער איז געווען הייזעריג און נישט געקענט א ווארט אויסריידען.

עס האט אויסגעזעהען אז אונזער ליעבלינג, אונזער מאגולעסקא פערליערט אייב אייביג זיין שטימע, זיין סאמעט ווייך און בורשטין קלאהרע כשופ'דינע שפראך.

אונזער לאגע אי: געווען א שרעקליכע, מיר זיינען אלע געווען פערצווייפעל־טע, ערשטענס ווענע: מאגולעסקא'ס אוננאטירליכע הייזעריגקייט און צווייטענס, וואס זאלען מיר טהאן אהן א „פייטעל“? ווער קען פארטרעטען דעם גרויסען קינסטלער מאגולעסקא ?

דיא פעריארע פון „גרינווארג“

איך געדענק נישט אקוראט וועמענס עצה דאס איז געווען, ווער עס האט מיר אזא טובה געטאהן, אבער עס איז בעשלאסען געווארען, אז איך מוז אריינשפרינגען אין מאגולעסקא'ס ראלע, אלס „פייטעל פאוואליע“.

פון דער בשורה איז מיר פינסטער געווארען אין דיא אויגען. איך האב גע־וויינט וויא איך וואלט געווען פעראורטהיילט אונשולדיגערהייד צום „עלעקטריק

משער" — איך האָב נישט געוואָלט געהן נאָכשפּיעלען מאַגולעסקאָ'ן זיין רוזינען סוקסעס אַלס „פּייטעל".

אָבער, וואָס פאַר אַ ווערטה האָבען מענשליכע געפיהלען נעגען דער מעכטיגער טהעאַטער־קאַסע ?

און דיא קאַסע האָט געפאָדערט און באַפוילען: „בעסי שפּיעל"! — און כ'האָב געמוזט שפּיעלען.

גאָט, וויא אונגליקליך איך האָב מיך דאַן געפיהלט !

עס איז ביי מיר אויסגעקומען גלייך וויא מען וואָלט מיר אומיסנע אוועקשטעלען אויף דער ביהנע און אַ צוויי טויזענד קעפּיגע מאַסע זאָל מיך אויסלאַכען און פערלאַכען. איך האָב געלערנט דיא ראָלע און יעדעס וואָרט בענאָסען מיט בלוטינע טרעהרען. איך האָב נישט געוואָלט געהן נאָכשפּיעלען מאַגולעסקאָ'ן.

אָבער מען האָט איבער מיר גערעדט און גע'טענה'ט און מיר בעוויזען אז קיין אנדער ברירה איז נישטאָ, קיין אַנדער אַקטיאָר אודאי נישט, וואָרים ווען מען וועט ארויפשטעלען אייף מאַגולעסקאָ'ס פּלאַץ אין דער ראָלע פון „פּייטעל", וועט מען גלייך אויספייפען, אָבער אויף מיר וועט דאָס פּובליקום לעגען כבוד. מיך האָט דאָס פּובליקום ליעב און — כ'מוז שפּיעלען.

מאַגולעסקאָ האָט מיר געגעבען זיין וואָרט אז ער וועט מיך פּראָטעזשירען און ווען איך בין אַרויף עפּיעלען איז מאַגולעסקאָ געזעסען אין באָקס, אום טאָמער וועט זיך ווייזען אַן אונצופריעדענהייט צווישען עולם, זאָל ער אליין ערשיינען באַלד אויף דער ביהנע, כדי דאָס פּובליקום זאָל איהם זעהן אין זיין שרעקליכען קראַנקען צושטאַנד און איך זאָל נישט ליידען קיין בזיונות.

אַ חוץ דעם האָט דאָס מענעדזשמענט אנגעשטעלט אַן עקסטרא סקוואדראָן מיט ספּעציעלע בענייטמערטע... דאָס הייסט, פּשוט, אַ סך בעצאָהלטע בראַוואָפּאַטשערס, קלאַקיאָרען, כדי אז איך וועל דערהערען דעם גרויסען אַפּלאָוז זאָל איך מיך פיהלען פרייער אין דער ראָלע.

אָבער ס'האָט אַלץ נישט געהאָלפען. דאָס פּובליקום האָט מען טאַקע פערטומעלט, אָבער מיך אַליין נישט. איך בין געווען נערוועז, כמעט אויפן שוועל פון משוגעת, איך האָב געלאַכט און געווינט, געשפּיעלט מיט היסטעריקע און מיין „פּייטעל" איז אַזוי געווען „פּייטעל" וויא „קוני לעמעל" איז „האַמלעט"...

נאָך יעדען אַקט איז מאַגולעסקאָ ארויפגעקומען צו מיר הינטער דיא קוליסען און מיך געטרייסט אז עס געהט גוט דיא פאָרשטעלונג. און אַזוי האָב איך מיך „פּאַוואָליע" איינגעשפּיעלט אין דער ראָלע פון „פּייטעל" און דיא פּיעסע איז

נאך אבגעלאפע א זעקס וואכען פאר געפאקטע הייזער, מיט מיר אלס „פיטעל פאוואליע".

מאגולעסקא איז אלץ געווען קראנק, זיין הייזעריגקייט איז געווען אונבע־רחמנות'דיג און ער האט געמוזט האבען אן אפעראציאן אויפ'ן האלז. און שפע־טער, ווען ער איז ווידער געזונד געווארען; איז ער שוין נישט געווען דערזעלבער מאגולעסקא וואס פריהער. זיין כישוף'דיג שמייכעלע מיט זיין צויבערליכען חן זיינען איהם, אמת, פארבליבען, אבער זיין געזונד איז געווען געבראכען, זיין שטים האט געסקריפעט און נישט איין מאהל האט מאגולעסקא, דער גאט־געבענשטער זשעניאלער קאמיקער, געוויינט הינטער די קוליסען בשעת דאס פובליקום האט געלאכט און איהם אפלאדירט.

מיר האבען יענעם סיזאן געמאכט היבשע עטליכע טויזענדער, כאטש עס איז אין נויארק דאן יעזט שוין פיער אידישע טהעאטערע, און דער נייער „גרענד טהעאטער" האט ווירקליך זיך געלאזען פיהלען ביי דער קאסע, ספעציעל ווען אדלער האט גענומען דארט קעניגען. אבער געלד האבען מיר סיי וויא פערדיענט א סך.

נאך'ן סיזאן זיינען מיר דעם זומער געפאהרען אין קאנטרי וויא טאקע אמת'ע גבירים. כ'האב שוין מיטגענומען אפילו א דיענסט־מיידעל צו מיינע קינדער, אז לעבען יאל זיין געלעבט.

דאס איז געווען צום ערשטען מאהל וואס מיר האבען בעזוכט די וואונדער־שעהנע קעטסקיל מאונטיינס. די פיעלע נאטור־וואונדער וואס די קעטסקיל בערג פערמאגען זיינען נישט אזוי גרינג איבערצוגעבען, אבער יענעם זומער וועל איך נישט פארגעסען; די אלע בערג שעהנקייטען, די דינע קלאהרע וואסערליך וואס לויפען אויף די העכסטע פעלזען פונקט וויא אין די נידריגסטע טהאלען, די מורא'דיג הויכע בערג וואס גרייכען שיער ביז אין די וואלקען, דאס מערקוויר־דיגע לויטערקייט פון דער געזונדער לופט וואס געפינט זיך אויף די בערג, אלעס אלעס האט אויף מיר געווירקט בעצויבערנד, איך האב זיך נישט געקענט זאט אנקוקען מיט די וואונדער פאנאראמעס פון די קעטסקיל בערג; הפנים אז דער רבונו של עולם איז דער בעסטער „סינערי פיינטער" . . .

מיין מאן איז יענעם זומער געווען פארנומען מיט צוגרייטען פיעסעלעך פון פערשיעדענע סוזשעטלעך, פאר'ן קומענדען סיזאן און אזוי זומערן מיר אב אין די מאונטיינס און קומען צוריק אין או נזער פיפעלס טהעאטער.

דאן קומט דער „גרינער סיזאן"; דאס הייסט, דער ווינטער וואס פיפעלס

טהעאַטער האָט זיך געבאדען אין נאָלע „גרינס“: „דיא גרינע מויד“, (געמאַכט פון א ענגלישע מעלאָדראמא „רייטשעל גאָלדשטיין“). „דיא גרינע קינדער,“ „דאָס גרינע ווייבעל, אָדער, דער אידישער יענקי דודל,“ (אַנטליהען פון אב. קאַהאַן'ס נאָוועלע „יע־על דער יענקי“). און „דער גרינער בחור“, קורץ — אַ גרינער סיזאָן מיט אַ סך גרינע דאָלערס, אין דיא צעהנדלינגע טויזענד.

מיר האָבען גאָר אַליין נישט געוואוסט אויב דאָס אידישע פאָלק איז, קיין עין הרע, אזא רייכער געטער וואָס קען ברייגנען אַזוי פיעל גאָלד — פאַר אביסעל גרינוואַרג . . .

אין „גרענד“ און אין „טהאַליא“ האָבען זיי געשפּיעלט גאָרדין, הויפּטמאַן, גאָרקי און זאַנגאָר סטרינדבערג, אָבער געלד האָט געמאַכט אַלץ „פּיפּעלס טעאַטער“.

מיר האָבען דאַן ממש געגומען גלויבען אין „גרינס“ וויא אין אַ הייליג־טהום, וואָרים טאַקי באמת — וואָס טויג אונז „סטראָבעריס“ אז „שטשאַוו“ קאָסט ביליגער ? . . .

אין דיא גרינע מייסטערווערקלעך בין איך ארויסגעטראָטען און פאַרנומען דעם פּראָנט סטיידזש.

דער פּשוט'ער טהעאַטער־געהער ווייסט אפשר נישט וואָס דאָס מיינט פאַר אַ שוישפּיעלער צו פאַרנעהמען דעם „פּראָנט סטיידזש“, ווייל ער זעהט בסדר זיין סטאַר אויף דער ביהנע נאָר אין פּראָנט סטיידזש, אָבער אַ שוישפּיעלער ווייסט וואָס דאָס מיינט פאַר איהם, דאָס מיינט פּשוט: צו זיין „סטאַר“.

יא, מיינע טהייערע לעזער, עס ווערט שוין אַזוי אויסגעמאָסטען אויף דער ביהנע, אז דער „פּראָנט סטיידזש“ בעלאַנגט צום „סטאַר“, כדי ער זאָל שטענדיג זיין פאַר דיא אויגען פון פּובליקום.

קוקט אייך צו, ווען איהר זייט אין אידישען טהעאַטער, וועט איהר זעהן אז דער סטאַר דאַרף ערשיינען, צורוקען זיך דיא איבריגע שוישפּיעלער אין דיא ווינקעלעך און דיא פּראָצעסיום בלייבט ליידיג פאַר'ן סטאַר. אפילו מאַנולעסקאָ האָט געמוזט פאַרנעהמען אַ ווינקעל און לאָזען דעם פּראָנט סטיידזש פאַר'ן פאַטענטירטען קאַזיאָנעם „סטאַר“.

דאָס איז געווען מיין „גייסטיגע“ בעלוינונג פאַר מיין שפּיעלען דאָס גרינוואַרג, איך האָב ענדליך דערגרייכט אליין צו פאַרנעהמען דיא פּראָסצעניום, דעם פּראָנט סטיידזש.

אונזער „קונסט“ דאָט אַלץ געשטיגען העכער און העכער, דאָס הייסט, מיר האָבען געמאַכט אַלץ מעהר געלד. עס ווערט אונז „צו ענג“ צו וואוינען אויף מעדי־

סאַן עוועניו און מיין מאַן קויפט פאַר אונז אַן אייגענע הויז, אַ פּאַלאַסט אין שעהנסטען, רייכסטען נענענד, אין בערדפאַרד עוועניו, ברוקלין.

מיין רייכטהום גלאַנצט און בלענדט מיר דיא אויגען . . .

דיא שרעקליכע פינקעל־טראַגעדיע

ווען איך האָב אריינגעמופט אין מיין אייגענע הויז, איז צו מיין גליק קיין גרעניץ נישט געווען.

ווי קען מען דען איבערגעבען יענעם גליקס־געפיהל מיינעם? דאַס דער־גרייכען צו אזא הויכען שטאַפעל אויפ'ן לייטער פון געזעלשאַפטליכען לעבען, האָט דאָך מיר געדויערט, פערהעלטניסמעסיג, א גאַנץ קורצע צייט, סך הכל א פופצעהן ביז זעכצעהן יאָהר, זינט איך האָב אָנגעפאַנגען מיין קאריערע אלס שוישפּיעלערין, און אָט האָב איך מיך שוין אריינגעקליבען אין מיין אייגענע היים, מיין אייגענע נעסט, מיין אייגען ווינקעלע.

אודאי איז צו מיין גליק קיין גרעניץ נישט געווען!

און אויסגעפוצט און בעציערט האָב איך מיין היים מיט אַלעם גוטען: ריין, שעהן און רייך, טהייערע מעבעל, גוטע אָריענטאַלישע טעפּיכער, די פיינסטע שפּיגלען און קאָסטבארע בעפּוצונג.

יעדעס צימער איז געווען זאָרגפעלטיג צוגערוימט און מעבלירט מיט גע־שמאַק. מיין פּאַרלאָר פלאָאָר און גאַסט־צימער איז דעקאָרירט געוואָרען מיט א וואונדערשעהנע עלעקטרישע בעלייכטונג. א ספּעציעלער ווינקעל, אָריענטאַליש אויפגעפוצט, איז געוועזן אָבגעזונדערט פיר רויכערען. אויך א שעהן טישעלע איז געלעגען גוטער טאַבאַק מיט גוטע פּייפּס און ארום זיינען געשטאַנען א פּאָאָר טהייערע ווייכע קאַנאַפּעס, גאַנץ אנגענעהם צו זיצען בהרחבה'דיג און זאָרגלאָז קוקען ווי די רויך־רינגעלעך ציהען זיך צום שעהן געמאָהלענעם סופים.

א שרייב־צימער פאַר מיין מאַן, מעבלירט מיט א גוטען סעט פון „מישאָן וואוד“ און גוטע שאַפעס מיט טהייערע ביכער—אויף אלע אידישע שרייבער גע־זאַנט געוואָרען.

אין גאָרטענ־דיל זיינען שעהנע בוימעלעך פערפלאַנצט געוואָרען און א באַלקאָן האָבען מיר צוגעבויט און מעבלירט עס מיט טהייערע יאַפּאַנעזישע אַנטי־קען. צו זיצען דאָ און הערען די „ליעבעס ערקלערונגען“ און אלערליי געזאַנגען פון

די פיעלע פויגעלעך, וואס שפרינגען אום אויף די גרינ־בעקליידעטע צווייגעלעך פון די ביימער אין גארטענדיל הינטער מיין הויז, איז אויך א וואוילטאג.

דאן די גרוימקיים! גאנצע פיער עטאזשען פאר אונז אליין! (אפילו אהן איין „בארדער"—נישט ווי אין 120 פארס יטה סטרים, נישט היינט געדאכט, אין די פיער רומקעס, אפשר זעכצעהן פארשוין . . .) למאי זאל איך לייקענען, איך האב געדאנקט גאט פאר מיין עולם הזה און איהם מוחל געווען דערוויל די עולם הבא . . .

מיר האבען דערענדיגט דעם „גרינעם סיזאן" אין פיפעלס טהעאטער. מיין מאן פאהרט אוועק אויפ'ן ראוד און איך בלייב אין דערהיים.

מיינע עלטערעז האבען שוין דאן געוואוינט היע, נישט אין באלטימאר, און מיין פאטער איז מעהרסטענס געווען ביי מיר.

דאס גרעסטע פערגעניגען מיינס איז דאן געווען צו אבהיטען מיין היים. אויף דער וועראנדא צום גארטענדיל פלעג איך מיר זיצען און זיך שפיעלען מיט די קינדער.

עס איז געווען אנהויב זומער, כאמע ענדע מאי, און אלעס ארום האט גע־בליהט און געלעבט. ארום מיין הויז אויף בעדפארד עוועניו זיינען געווען דאן ליטער אזעלכע פריוואט וואוינונגען, די טראטוארען זיינען מיט ביימעלעך געווען בעזעצט, קיין רעש איז נישט געווען ווער ס'זאל מאכען, ווייל עס האבען דארט געוואוינט לויטער אריסטאקראטען און קינדערלאזע יענקים, פלעג איך זיצען ביי מיין הויז און קלייבען נחת פון מיין נחלה.

איין טאג קומט צו מיר צוגאסט מיין שוואגער, מארים פינקעל, און זיין אויסזעהן איז עפעס מאדנע. ער איז פערוויינט, מעלאנכאליש און זעהר נידער־געשלאגען. איך האב מיך פשוט דערשראקען פאר זיין אויסזעהן און איך נעהם איהם טרייסטען, אז א מענש לעבט נישט אייביג, מסתמא איז עס בעשערט געווען פון גאט, אז סאפיא קארפ זאל שטארבען, און אזוי ווייטער. ווייל זינט סאפיא קארפ איז מיט א שטיקעל צייט צוריק געשטארבען, איז פינקעל אומגעגאנגען פערטרויערט. זיי האבען דאן איינאיינעם געשפיעלט אין נייעם גרענד טהעאטער און איהר טויט איז געקומען פלוצים: זי איז געשטארבען נאך א גאנץ יונגע פרוי, און צווישען אונזערע שיישפיעלער אז איינער שטארבט, ווערען אלע איבערגעבלי־בענע פערטרויערט.

אזוי איז דאס שוין: אט די מענשען, וואס זיינען אין לעבען אויך אקטיא־רען (מאנכע זיינען מעהר אקטיארען אין לעבען ווי אויף דער ביהנע . . .) און אק־

טיאַרען מיין איך דאַ, ווייל זיי פאַרשטעלען זיך, פשוט גערעדט, פאַלשע מענשען. פונדעסטוועגען וועדען אָט די אַקטיאָרען גאַנץ אויפריכטיג, ווען זייערער אַ קאָלעגע שטאַרבט, און דערפאַר האָב איך געמיינט, אַז דאָס איז דער פאַל מיט פינקעל׳ן.

אָבער כ׳האָב אַ טעות געהאַט. פינקעל, דער אייזען־שטאַרקער מאַן, פינ־קעל, האָט געוויינט און וויינענדיג מיך געפרעגט, אויב איך ווייס, וואו זיין ווייב, זיין עממאַ, איז.

און ער האָט זיך בעקלאָגט פאַר מיר וועגען זיין טרויעריגען פאַמיליען־לעבען. נאָר אצינד איז ער גאָר בעזאָרגט, ווייל עממאַ איז אוועק פון איהם און האָט מיטגענומען די קינדער זייערע מיט זיך, אָבער וואו זי געפינט זיך ווייסט ער נישט.

איך האָב באמת נישט געוואוסט וואו עממאַ איז. כ׳האָב דאַן אפילו נישט געוואוסט, אַז זי איז אוועק פון איהם, ביז ער האָט דאָס מיר דערצעהלט, און מיט אַ צובראָכען געמיטה, געבויגען און דערשלאָגען, געזעגענט זיך פינקעל מיט מיר און געהט אוועק.

מיט אַ דריי טעג שפעטער, דעם 9טען דזשון איז דאָס געווען, האָט פינקעל געשאָסען און פערקריפּעלט זיין שעהנע, געליעבטע עממאַ און זיך אַליין צום טויט דערשאָסען מיט׳ן זעלביגן רעוואָלווער.

דיעזע שרעקליכע טראַגעדיע איז געווען דער רעזולטאַט פון אייפערזוכט.

ביז היינטיגען טאָג קען איך דאָס נישט פאַרשטעהן. איך האָב גוט גע־קענט מאָרים פינקעל, או, דאַרום טאַקע איז דאָס פאַר מיר אַ רעטעניש. פינקעל איז געווען אַן עגאָאיסט, אַ מענש וואָס האָט ליעב געהאַט זיך אַליין מעהר פון אַלעס און אַלעמען, זיך שטענדיג נור אָבגעהיט זיין לעבען. איהם האָט גאַנץ ווייניג געקימערט דער מאָרגען פון דער וועלט, אבי ער אַליין איז געווען זאַט היינט. אָט דער פינקעל, אַ מענש וואָס איז געווען פאָלקאָם געזונד אין גייסט ווי אין קערפּער,—ענדיגט זיין לעבען מיט אַ קויל פון אַ רעוואָלווער!

און צוליעב וואָס? פערצווייפעלטע ליעבע, אייפערזוכט!

פ י נ ק ע ל אייפערזיכטיג?!

וואָס־זשע, איז טאַקע פאַראַן אַזאַ אונטערערדישע קראַפט, וואָס רעגיערט איבער דעם מענשען?

איז דאָס געווען ל י ע ב ע, וואָס האָט געטריבען פינקעל׳ן צו ענדיגען זיין לעבען און שיער־שיער דאָס לעבען פון זיין געליעבטע עממאַ?

איז דאָס אַזאַ בראַווע ליעבע וואָס טויטעט מיט איין קלאַפּ? אָדער אפשר

איז דאָס ליעבע וואָס טויטעט לאַנגזאַם, מיט זיסע חניפה און דימענטענע פּרע־זענטען ? . . .

מיין מאַן איז דאַן צוריק אהיימגעקומען פון ראָוד. ער איז געווען זעהר ערשיטערט פונ'ם אונגליק, וואָס האָט געטראָפען אין דער פאַמיליע. עס האָט גענומען א פּאָאַר וואָכען, ביז מיר אַלע זיינען אביסעל בערוהיגט געוואָרען און גע־קומען צו זיך פונ'ם שרעקליכען סקאַנדאַל.

אין א פּאָאַר טעג ארום, דעם 3טען דזשולאַי איז דאָס געווען, זיצען מיר אזוי אויפ'ן באַלקאָן, ס'זיינען אנוועזענד אייניגע שיישפּיעלער און משפחה, מען רעדט און מען פּלוידערט. קומט אָן די נייעס אין צייטונג, אז דער גרויסער אידי־שער פאָלקס־פיהרער דר. טהעאָדאָר הערצל, איז געשטאָרבען.

אונזער גאַנצע פערזאַמעלטע געזעלשאַפט איז געווען זעהר גריהרט פון הערצל'ס טויט. מעהר אָדער ווייניגער זיינען מיר אַלע געווען נאַציאָנאַליסטיש געזאָנען, און אַלע פּאַסען א רעזאָלוציע, דאָס ווען איך'ל בשלום איבערקומען און אויב ס'וועט זיין א אינגעל, זאָל מען דעם א נאָמען געבען טהעאָדאָר הערצל.

דיא העכסטע שטופע פון מיין גליק

אויף מאָרגען, דעם 4טען דזשולײַ, 1904, א טאָג נאָך דאָקטאָר הערצעל'ס טויט, איז מיר געבוירען געוואָרען א זוהנעלע און מיר האָבען איהם א נאָמען גע־געבען טהעאָדאָר הערצל.

דאָס גאַנצע הויז אונזערס איז דעקאָרירט געוואָרען מיט ציון'ס פּאָהן, אַלע משקאות צום ברית זיינען געווען פון ארץ־ישראל, דאָס גאַנצע אָרקעסטער פון פּיפּעלס טהעאַטער האָט געשפּיעלט, אין מעהרסטענס נאַציאָנאַלע זאַכען, מען האָט געקענט פּראַווען, די שעהנסטע באַלעבאַטישע חתונה, וואָס טעדיניו'ס ברית האָט אונז געקאָסט. אַלעס רייך און העכסט לוקסוסריג.

איך, די קימפּעטאָרין, בין געווען בעוואַכט פון דאָקטוירים, נוירסעס, דיענסטען און משרתים. דאַכט זיך די אייגענע קימפּעטאָרין בין איך געווען, וואָס ווען איך האָב אין פילאַדעלפיא געבוירען מיין ערשטלינג, מיין אסתר'ל, און ווי לאַנג איז עס אזוי ? דאָך, דאַן האָב איך געמיינט, אז כ'בין „געצערטעלט" ווען מיין שוויגער האָט מיר צוגעטראָגען א טעפּעל קאַווע, און, איצט פאָרען ארום מיר אזוי פיעל מענשען און היטען מיך, ווי אַן אויג אין קאָפּ.

און דער אונטערשיער פון דער קימפעטאָרין׳ס צימער פון דאַן ביז אצינד! דאַן זיינען נישט ווייט בון בעט געשטאַנען היבשע עטליכע באַליעס מיט לויג פון געוואַשענע און נישט־געוואַשענע גרעט, און אצינד — בלומען, טהייערע שמעקעדיגע בלומען אַלערליי, פון צווישען די קאָסטבאַרע געשטריקטע פאָרהאַנגען אויף די פענסטער פאַלען שטראַמען ליכט. ווי דורך א רעשעטע, פון דער שטראַהלענדער זונן און בעשיינען דאָס שעהן פערפוצטע און רייך מעבלירט צימער. א זומער ווינטעלע גנב׳עט זיך אריין דורך א פענסטער און צוטראָגט דיא זיסע ריחות פון די שמעקעדיגע בלומען, וואָס פילען אָן מיט א בשמים אראָמאַט דאָס גאַנצע צימער.

א נוירס לויפט גלייך צו און וויל צומאַכען דאָס פענסטער, כדי דאָס קינדע ווינטעלע זאָל זיך מעהר נישט קענען אריינ׳גנב׳ענען, די נאַרישע נוירס האָט מורא טאָמער וועט עס דער קימפעטאָרין שאַדען חלילה, א „ציג“ רופט זי זאָס, אָבער איך שריי אויס צו דער נוירס: „לאָז עס, דאָס איז גאָט׳ס ווינטעלע, דאָס האָט ער געשיקט כפּעציעל פאַר מיר, ווייל מיר איז אזוי גוט, ווייל איך בין רייך און פון אלעמען דערצערטעלט, וואָס איך בין א קימפעטאָרין, דערפאַר שיקט מיר גאָט אויך זיין מתנות, א ווינטעלע וואָס לאָסטשעט און ברענגט מיר צום בעט די זיסע ריחות פון די בלומען ארום מיר, לאָז עס, לאָז עס...“

און באַלד קומט מיר א טראַציגער געדאַנק אין קאָפּ אריין: ווארום האָט גאָט נישט געשיקט מיר זיין מתנה דאַן, ווען איך בין געווען ארים, ווען איך האָב עס אזוי נויטיג געהאַט? וואָס־זשע, גאָט אליין חנפ׳עט זיך אויך נור צום רייכען?

איך האָב אָבער פארטריבען פון זיך די נאַרישע טראַציגע געדאַנקען, מורא־האָבענדיג, אז איך זינדיג רערמיט טאַקע געגען אלמעכטיגען גאָט און ער קען מיך נאָך, חלילה, ביישטראָפען...

צו מיין קינד האָט מען מיר צוגענומען א׳ן אם. דאָס איז געווען דאָס איינציגע וואָס מיך האָב געערגערט. איך האָב מורא געהאַט, אז איך זינדיג געגען מיין קינד, ווייל צו אלע מיינע פריהעריגע קינדער בין איך אליין געווען דיא אם, אָבער מען האָט מיר איינגערעדט, אז אצינד בין איך נישט ווי אמאָל, אצינד „פּאַסט“ נישט פאַר מיר, אז איך זאָל אליין זויגען מיין קינד; עפּעס בין איך דאָך אצינד אן „אריסטאָקראַטקע...“

מיר אפילו, האָט זיך דאָס נישט אזוי גרינג געקענט פאַטאַיפען אין מוח; און אז איך בין אן אריסטאָקראַטקע, בין איך דען קיין מאַמע נישט? אָבער איך בין דאָך נישט מעהר ווי א אידענע, און נאָך א׳ן אקטריסע דערצו, טאָ ווי קען

מען דאַרף געהן געגען דער מאָדע? האָב איך איינגעשטימט צו זיין אן אריסטאָ־קראַטישע ליידי...

אוועק איז דער זומער און מיר שפּיעלען ווידער טהעאַטער.

ווי געוועהנליך, פיהרען מיר ווידער אויף (אָדער: איבער...) פערשידענע פּיעסען, אָבער כ'וועל בלויז דערמאָהנען די וויכטיגסטע.

מיר פיהרען אויף א פּיעסע פון לעאָן קאָברין, מיט'ן נאָמען „די צוויי שוועסטער." די פּיעסע מאַכט א גרויסען היט און איך צייכען מיך זעהר אוים אין דער ראָלע פון „רוטהי". א שטיפעריין.

אין יענער צייט איז דאָ אַדער געקומען זאַנגוויל, און ער האָט בעזוכט אונזער פיפעלס טהעאַטער צו א פאָרשטעלונג פון קאָברין'ס פּיעסע „די צוויי שוועסטער."

ווי דער שטייגער איז ביי די אידישע אַקטיאָרען, ווען עס קומט א גרויסער גאַסט אין טהעאַטער ווערט מען באַלד דערשראָקענע און מען קריעגט אויפּ־ניי לאַמפּען פיבער. מיר זיינען דאַן געווען גוט נערוועז, אָבער זאַנגוויל אפּלאָדירט אונז זעהר שטארק און מאַכט אונז קאָמפּלימענטען אי פאַר דער פּיעסע און אי פאַר אונזער שפּיעלען. דאַן וויליגט ער איין מיר זאָלען שפּיעלען זיין פּיעסע „דהי טשילדרען אוו דהי געטהאָ."

קאָברין מאַכט די איבערזעצונג פאַר אינז (זאַנגוויל שרייבט אין ענג־ליש.) און דער בעריהמטער פּראָפעסער איזראַעל זאַנגוויל, איז אנוועזענד צו די פּראָבען פון זיין ווערק. ער איז זעהר צופריעדען מיט אונז און זאָגט, אז דאָס, וואָס האָט איהם געגעבען, מיט די גויאישע אַקטיאָרען פיער וואָכען איינשטודירען, האָבען די אידישע בעוויזען אין פיער טעג.

די פּיעסע האָט געהאַט א גרויסען בייפאַל. ביי אלע קלאַסען טהעאַטער געהער. די פּרעסע האָט אונז פיעל געלויבט און איך בין געווען איבערגליקליך, וואָס מיר קריגען אַזוי פיעל כבוד און נישט גלאַט אבי כבוד, נור טאַקע כבוד פון אונזער סאַמע „סמעטענע," פון אונזער אינטעליגענץ.

דעם אמת זאָגענדיג, בין איך אזא כבוד געווען זשעדנע, ווייל זינט אונזער „גרינעם סיזאָן," האָט זיך דאָס קאָפּ אינטעליגענץ אונזערס אָבגעקעהרט פון אונז, און דאָס האָט מיר וועה געטהאָן. אמת, מיר האָבען טאַקע געמאַכט א סך געלד מיט דעם „גרינוואַרג," אָבער מישטיינס געזאָגט, דעם אַרטיסט'ס אָרימע שטיקעל נשמה קען דאָך נישט רייך געמאַכט ווערען מיט דאָלערס, דעם אָרימען אַרטיסט ווילט זיך כבוד, ליב און ביידנע „אונשטערבליכקייט".

איך בין דערפאַר געווען זעהר, זעהר צופריעדען מיט די ליוב־געזאַנגען, וואָס כ'האָב געקראָגען כאַר מיין שפּיעלען אין זאַנגוויל'ס פּיעסע „די קינדער פון דער גהעטאָ.“

דאַן איז זאַנגוויל צוריקגעקומען קיין נויאָרק פון זיין בעזוך צום פּרעזידענט רוזוועלט, און מיר האָבען איהם פאַרבעטען צו אונז אויף אַ מאַלצייט עסען.

איך בין געווען אַזוי בעגייסטערט פון אונזער בעריהמטען גאַסט, דאָס איך האָב אַליין צוגעבראַוועט די סעודה. כ'האָב געמאַכט אַ עכט אידישע וועטשערע, מיט פיש, לאָקשען מיט יויך, אַ קוגעל מיט צימעס און אַנדערע גוטע אידישע מאכלים.

זאַנגוויל האָט געלאַכט און יעדעס מאכל פערטייטשט פיר זיין ווייב, וואָס איז צוליעב מיינע אידישע געקעכצען געוואָרען נאָך מעהר צוגעצויגען צו אונזער פאָלק...

מען האָט גערעדט וועגען פיעלע ענינים, וואָס זיינען נוגע דאָס אידישע פאָלק, מען האָט פאַרשטעהט זיך, גערעדט פון ציוניזם און זאַנגוויל דאָט אַגיטירט פאַר טעריטאָריאַליזם.

איך שטעל איהם פאָר זיין „געגנער“, מיין קינד, טהעאָדאָר הערצעל און זאַנגוויל נעהמט מיין קינד צו זיך אויף די הענד, שטעלט זיך אויף און קוקט מיט זיינע גרויסע אייגען אויפ'ן קינד.

אין שטוב איז געוואָרען גאַנץ שטיל. זאַנגוויל קושט דאָס קינד און טרעהרען קאַפּען איהם איבער זיינע דאַרע באַקען: ער האָט דערביי געזאָגט עטליכע ווערטער צום אַנדענקען פון'ם פאָלקס־פיהרער, דעם אונשטערבליכען טהעאָדאָר הערצעל.

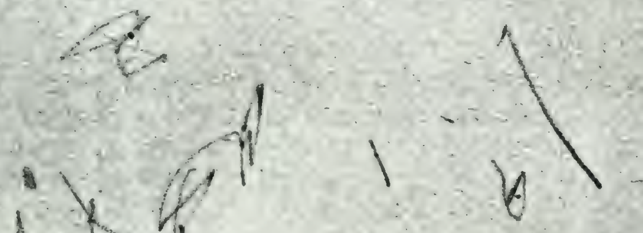

איך ווער אַ „פּאַמעשטשיכע“

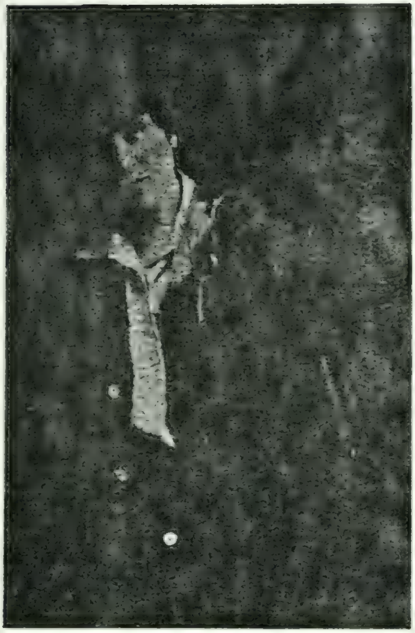

א זעהר אינטערעסאנטען שפּאַס דערמאָהן איך זיך אין פערבינדונג מיט אונזער שפּיעלען זאנגוויל׳ס פּיעסע „די קינדער פון דער גהעטא“.

אין דער פּיעסע איז פאראַן א טיפּ וואָס זאנגוויל האָט גענומען פון לעבען. דאָס איז „מלכה צדק פּנחס“, א קאָפּיע פוּן דעם פּראָטאָטיפּ, דעם גרויסען דיכ־טער און פאטער פון „התקוה“, נפתלי הערץ אימבער.

פארשטעהט זיך, האָט דער שויִ־שפּיעלער זיך גרימירט און אָנגעטהאָן א פּארוק מיט לאַנגע האָר, עס זאָל זיין עהנליך צו אימבער׳ן.

איינמאָהל, בשעת מיר האָבען גע־שפּיעלט דיא פּיעסע, קומט ארויף צו אונז הינטער דיא קוליסען א קליין אידעל מיט אַן אָבגעגאָלטען קאָפּ און צושרייט זיך אויף אונז: „מיר ווע־מען נישט נאָכקרימען, אָט האָב איך נישט מעהר קיין לאַנגע טשאָפּרינע און איך פייף אויף אייך“ . . .

דאָס איז געווען אימבער אליין טאקע.

דעם גרויסען כּבוד וואָס מיר האָבען געקראָגען פון פּובליקום וויא אויך פון דער פּרעסע, פאר אונזער שפּיעלען זאנגוויל׳ס פּיעסע, האָט ערוועקט אין אונז א חשק צו שפּיעלען אין נור גוטע פּיעסען און טהאָמאשעווסקי באשטעלט ביי גאָר־דינען צוויי פּיעסען מיט אמאָל, איינע פאר זיך און דיא צווייטע פאר מיר. דאָס זיינען דיא בעריהמטע פּיעסען „דער מטורף“ און „אָהן א היים“. אָבער ער האָט זיי נישט געקויפט, ווייל גאָרדין האָט געוואָלט אי געלד, און אי כבוד, און דאָס

האָט נישט געלוינט צוועקצוגעבען, ווען מען קען אליין צונויפקלעפען מיט ניכ־טערנעם שפייעכץ „פינטעלעך", „נשמה׳לעך" מיט „פעהנדעלעך"...

האָבען מיר ווידער געשפּיעלט באָבע מעשיות און געקייעט שטרויענע פּראָזאַ.

אין איינע פון דיא דאָזיגע האַרץ־רייסענדע קונסטווערקלעך, כ׳געדענק „ליר־דער" נישט דעם נאָמען דערפון, האָב איך געשפּיעלט דיא ראָלע פון דער „בעטראָ־גענער העלדיכע", און טהאָמאַשעווסקי האָט געשפּיעלט דיא ראָלע פון׳ם העלד. אין ערשטען אַקט איז ז׳א ליעבע פלאַקערדיג, אין צווייטען אַקט איז דיא ערשטע ליעבע שוין איבערגעפלאַקערט, אין דריטען אַקט געהט ער שוין „פּאַרט" מיט אַנאַנדערער און אין פיערטען אַקט האָט ער חרטה און קומט צוריק, כדי עס זאָל זיין „ענדע גוט — אַלעס גוט".

קומט דיא סצענע ווען ער, דער אונטרייער העלד, בעט איבער דיא העלדיכע און שווערט איהר צו „ז.ייביגע ליעבע און טרייהייט" און קושט דעם זוים פון איהר קלייד און פאַלט צו איהרע „פיסע" און זאָ ווייטער, ווייס איך נישט וואָס מיר איז געשעהן דאַן. נו: עפּעס האָב איך געוואָלט נעהמען דעם עולם מיט שטורם און ציהען סימפאַטהיע צו מיין העלדיכע וואָס איך האָב פאַרגעשטעלט, און איך צושפּיעל זיך אויף דיא נערוועך פון פּובליקום, אַז: פאַר וואָס קומט עס מיר? וואָס האָט ער געדאַט צו מיר? איך וועלק וויא אַן אָבגעשניטענע בלום, און אַזוי ווייטער, — ס׳אַ שרעקליכער רחמנות געביך.

ער זאָגט זיין פּראַזאַ און שווערט מיר „דיא אייביגע טרייהייט". און איך דינג זיך מיט איהם: נו, און דו וועסט מעהר קיינעם נישט ליעבען? און דיא בלאָנדע מיט דער שוואַרצער אויך נישט? וועסט מיר שוין זיין אייביג געטריי?...

— פּלוצים הויבען זיך צ׳יף פון באָקס צוויי ליידים און פערלאָזען דאָס טהעאַטער.

מיך האָט דאָס שרעקליך גענערגט, ווייל איך האָב געמיינט אַז אפשר זיי־נען דיא צוויי ליידים געווען אַ בלאָנדע און אַ שוואַרצע און זיי האָבען זיך באַ־ליידיגט פון מיין פּראַזאַ? און איך האָב מעהר דעם מאָנאָלאָג נישט געוואָלט זאָ־גען אין יענער פּיעסע, כ׳האָב מורא געהאַט צו פערטרייבען בעזוכער פון טהעאַ־טער וואָס זיינען צופעליג בלאָנדע אָדער שוואַרצע . . .

צו יענער צייט, איידער מיר האָבען געענדיגט דעם סיזאָן, קויפט מיין מאַן אַ „קאַנטרי האָום" פאַר אונז אין דיא קעטסקיל מאַונטיינס צווישען האָנטער און טענערסוויל, און בענאָמענט עס „טהאָמאַשעווסקי ווילאַ".

דאָס איז געווען פאַר מיר אַ מין גן עדן אויף דער וועלט. צו מיין היים אויף בעדפאָרד עווענין, אַז ס׳איז נאָך צוגעקומען אַ זומער היים אין שעהנסטען

נעגענד צווישען דיא קעטסקיל בערג, האב איך טאקע געמיינט אז איך בין דיא גליקליכסטע אין דער גאנצער וועלט.

מיין זומער פלאץ איז בעשטאנען פון צעהן אקער לאנד, 2 קאטעדזשעס, א „העןיערי״ אויף צו כלאדיען היהנער, א סטייבעל, א שעהנער גארטען, און שפעטער האט טהאמאשעווסקי אויפגעבויט א טהעאטער וואס רופט זיך „טהאמאשעווסקי׳ס פערעדייז גארדען״. מען האט געקויפט פערד, קערידזשעס, א בהמה, עופות — אן אמת׳ע פאסעסיע.

מען האט אנגעשמעלט דיענסטען מיט משרתים און זיי ארבייטען דארט, איידער מיר קומען ארויס אהין, זיי פערפלאנצען ארום דיא ווילא מיט טהייערע שמעקעדיגע בלומען, פיקסען אויף דיא קאטעדזשעס, מאכען אלעס שעהן און בעקוועם.

מיין אלטיטשקער מאטע פאהרט אהין אוועק נאך פאר פסח און, אלס הויי־מישער „כאזאיען,״ פצרזעעט ער א גארטען מיט אוגערקעלעך, רעטעכלעך, פשע־ניטשקעס, ארבוזעס, רויזען און אנדערע גארטענוואַרג.

ווען מיר זיינע ארויסגעקומען אהין, נאך׳ן טהעאטער סיזאן, און איך האב דערזעהען מיין טאטען האדעווען דיא גרויסע כאפטע מיט טשיקענס, גענז, קאטשקעס, אינדיקעס און טייבעלעך, ווי זיי זיינען איהם נאכגעלאפען און איהם אריינגענומען אין פלען, איטליך מין שרייענדיג און רעדענדיג אויף זיין בעזונדער שפראך, האט אין מיר דאס הארץ געוואקסען פאר גליק און קינדישע פרייד.

עס האט זיך מיר אויסגעוויזען אז דאס איז א פולווערק פון א רייכען פריץ און איך בין דיא פריצטע.

דיא געגענד וואו עס דער פולווערק געפינט זיך איז דער פרעכטיגסטער ווינקעל, דוכט מיר, אויף גאט׳ס ערד. דיא לופט איז ריין וויא א גוט גע־שליפענער דיאמאנט, דיא ווילא שטעהט אויף א הויכען בארג און אראב אין טהאל, אזוי ווי ביי די פיס פון הויכען בארג, איילט כסדר א לייכט רוישיג וואסעריל פערביי, לויפט און לויפט און ווערט קיינמאהל נישט מיעד... אויף דיא שוואכע בוימער, וואס זעהען אויס ווי די שטיינער פון די בערג האבען זייערע קערפערס צונעדריקט און נישט געלאזען זיי צו־וואקסען זיך אין ראסקאש, פליהען אום פער־שיעדענע פויגעלעך און גיבען קאנצערט לויבען גאט זינגענדיג בציבור. . . וויט ארום זערעז זיך גרינע לאנקעס אויף וועלכע עס געפינען זיך וואו ניט איז, צו־ווארפען איינצעלנע בוימער וואס זעהן פון וויטעז אויס וויא יועכ־

מער, וואס גאט אליין האט זיי דארט אוועקגעשטעלט צו היטען דיא אוצרות זיינע און דיא רייכטהימער פון דיא קעטסקיל בערג...

ערגיץ פון בארג באלט א לויפענד וואסערל אין א טיעפען טהאל אראב און שרייט פון ווייטאג, און דאס געשריי צוטראגט זיך אין דער סביבה צווישען דיא בערג, אזש דיא שווארצע בוימעלעך דערשרעקען זיך און ציטערען מיט יעדען בלעטעלע, ווי א פיש אין וואסער מיט זיינע שופען . . .

ווייט הערט זיך דאס מורא׳דיגע עבא פון א ברומענדען לאקאמאטיוו, וואס רייסט זיך דורך און לויפט מיט פחד צווישען דיא ריזיגע בערג.

אלעס ארום איז אזוי פאנטאסטיש, אזוי געטליך און אזוי גן עדן׳דיג לאסטשענד.

אין שטוב איז דא פון כל טוב, אלעס פריש, אלעס שמעקט. קיין זארג, קיינע דאגות, נור געב און געניס דאס לעבען.

אלע מיינע ליעבע, גאטעניו, זאלען האבען אזעלכע היימען און אלע מיינע שונאים זאלען האבען אזעלכע היימען און נישט קענען בעזיצען זיי . . .

יעקב גארדין׳ס שרעק פאר׳ן מארגען

איך האב פערבראכט דעם זומער אין מיין „ווילא“ אין אלערליי וואוילטא־ גען. בעסער קען מען זיך גאר נישט ווינשען.

עס איז דאן געווען דיא ציוניסטישע קאנווענשאן אין טענערסוויל און א וואגען מיט געסט זיינען פארפאהרען צו אונז אין ווילא. געסט צווישען וועלכע עס האבען זיך געפונען דר. מאגנעס, דער פערשטארבענער דר. ראדין, און פיעלע אנדערע פראמינענטע פערזאנען.

מיר האבען געפייערט דעם אמעריקאנער פרייהייטס יום טוב, דעם 4טען דזשולייי, מיט פייערווערק פאר א דריי הונדערט דאלער. געסט פון ארומיגע האָ־ טעלען פלעגען קומען בעוואונדערן דיא פראכטפאלע „טהאמאשעווסקי ווילא“. היימישע האבען געהוליעט, געשפיעלט — נישט ח"ו פיאנא אדער פידעל, נאר קארטען, דיא אייביגע פלעזשור - שפיעל פון צובאלעוועטע פוסטעפאסניקעס און אנדערע גרויסע קעפ. —

נישט זייענדיג שטארק בעהאוועגט אין דער קארטען־שפיעל, פלעג איך מיר נעהמען מיינע קינדערלעך און שפאצירען מיט זיי איבער דיא פרעכטיגע בערג,

זיך שפּיעלען מיט די קינדער אין גראָז, רייסען ווילדע קוויטען און צאַצקעס, און איך האָב געמיינט אז איך בין אליין אַ קינד צווישען מיינע קינדער.

סוף זומער. אלעס ווערט פערמאַכט און פערשלאָסען. מיר פערלאָזען דיא בערג און פאָהרען אַ היים, אין אונזער פּאַלאַסט אויף בעדפאָרד עוועניו.

ווידער שפּיעלען מיר אין אונזער פּיפּעלס טהעאַטער. מיר זיינען שוין גאַנץ פאַרנעהמע „סטאַרס“ אין דער אידישער טהעאַטער וועלט, מען רעכענט זיך מיט אונז אין דער אידישער גאַס, מיר האָבען כבוד און פערדיענען אַלץ מעהר געלד.

יענעם סיזאָן פּיהרען מיר אויף דיא „וועבער“ און מאַכען גרויס ערפאָלג. אָבער באַלד נאָך „דיא וועבער“ — ווידער דיזעלבע פּיעסעלעך וואָס ברייננגען דיא טולערס. אַזוי האָט זיך מיין מאַן געפיהרט שטענדיג, איינע אָדער צוויי פּיעסען גוטע — זאָל דיא פּובליקע האָבען פאַר וואָס צו לויבען, און דאַן ווידער שפּיעלען פּיעסען וואָס דער גרויסער עולם האָט ליעב און צאָהלט דערפאַר אַ סך געלד, דאָס הייסט: זיין אי צו גאָט און אי צו לייט.

דאָס לעבען איז רייך, כסדר פערשיעדעניש, פון דאָס שעהנסטע און בעסטע קערידזשעס און זעגאַר אַטאָמאָבילס, וואָס איז דאַן נאָך געווען אַ נאָווינע — עס איז כדאי אַזוי צו לעבען אויף דער זינדיגער וועלט...

אין יענער צייט, איז אַהער געקומען פון יוראָפּ צוריק דער פאַטער פון אידישען טהעאַטער, גאָלדפאַדען. מען האָט איהם געמאַכט אַ שעהנעם עהרען־אָבענד אין אַדלער'ס גרענד טהעאַטער און איך בין געקומען צום אָבענד, זעהן זיך מיט אברהם גאָלדפאַדען, דעם גוטען גאָלדפאַדען וואָס האָט מיר אַזוי פיעל מיטלייד געוויזען ווען איך בין אליין געבליבען אין באָסטאָן אין אָנפאַנג פון מיין קאַריערע, ווען טאָמאַשעווסקי איז דאַן פּלוצים אַוועק קיין פילאַדעלפיא און מיך געלאָזען אין באָסטאָן.

גאָלדפאַדען איז שוין געווען אַלט און געעלטערט. ער האָט געקוקט אויף מיר און איהם האָט הנאה געטהאָן מיין רוהם און רייכטהום, און ער האָט מיר דערמאָהנט און געזאָגט: „געדענקסט, בוזי, דאַן אין באָסטאָן ווען דו ביזט געבליבען אליין וויא אַ פריבלודנע אָוועטשקאַ. געדענקסט? אָבער איך האָב דיר געזאָגט, אַז דו וועסט אַמאָהל זיין אַ גרויסע אַקטריסע. וויפיעל איז שוין אין דעם, אַ יאָהר אַכטצעהן־ניינצעהן, האַ? נו, אָנגעטהאָן ביזטו, קיין עין הרע, בגדי מלכות, כבוד האָסטו אויך, געלויבט השם יתברך. אונזער גאָרטענדעל בליהט, דאָס טהעאַטער אונזערס מהיילט פּרנסה און כבוד צו מיינע קינדער, אָבער זעה, מיין קינד, גיב אָב כבוד אינזער ביהנע, אונזער טהעאַטער“.

גוטער אברהם גאָלדפאַדען, גוטער פאטער!

כבוד האָט ער געבעטען ביי דיא שוישפּיעלער פאַר דער ביהנע, אָבער ניט פאַר זיך אליין, אָבוּ'אָהל דיא אידישע ביהנע איז געווען גאָלדפאַדענס לעבען. ער איז געזעסען דאָן אין באָקס, געקוקט אויף דער שעהנער עלעגאַנטער ביהנע פון גרענד טהעאַטער און אויף דיא פיעלע אַקטיאָרען אויף דער ביהנע און ארום איהם אין באָקס, און זיין האַרץ האָט געקוואָלען פון נחת.

איך האָב אין זיינע אַלטע אויגען געלעזען זיין פרייד און זיין גליק, ער האָט וויא כמעט געגאַפּט און שטילערהייד אין זיך געשעפּטשעט: „מיין אידיש טהעאַטער, מעשי ידי".

דאָן קומט ווי־ער דער ליעבער זומער און מיר פאָהרען ווידער אין אונזער שעהנער ווילאַ אין דיא קעטסקיל מאָונטענס.

אַלעס איז ווידער פריש בעלעבט און ניי בעגרינט.

מיר האָבען אַ גרייסען גאַסט, אַ ליעבען גאַסט, יעקב גאָרדין קומט צו אונז און פאַרברענגט אַ וואָך צייט. איך האָב געוואָלט אַז דיא וואָך זאָל זיך ציהען חדשים לאַנג, איך בין איבערגליקליך פון אונזער טהייערען גאַסט.

איך האָב איהם נעקאָרמעט וויא אַ קינד, מיט היימיש געבאַקענע קיכלעך ביים טהעע. וואָס ער האָט זעהר ליעב געהאַט. קיין זאַך איז פאַר מיר נישט שווער געווען; איך האָב גאָר נישט געוואָלט צוטהיילען מיינע דיענסטען אזא כבוד,—אַז זיי זאָלען בעדיענען גאָרדינען, איך האָב בעסער אליין געוואָלט דאָס גליק האָבען, איך האָב איהם געמאַכט אַלערליי לאַקעטקעלעך וויא מען מאַכט פאַר אַ צופּיעסטעט בן יחיד'ל, וויל איך האָב געוואוסט אַז יעקב גאָרדין איז ביי אונז אַ בן יחיד.

איינמאָהל, אַ זונטאָג אין דער פריה איז דאָס געווען, זיצט גאָרדין אויף דער וועראַנדע און קוקט פאַר זיך אין דער ווייטקייט אריין. איך האָב ארויסגע־בראַכט אַ גלאָז טהעע פאַר איהם און זיך צוגעזעצט לעבען איהם אין דער קיהלער מאָרגען לופט.

ארום איז שאַ־שטיל, קיין וואָכעדיגער טומעל, בלויז דאָס זינגען פון דיא פויגעלעך און דאָס שטילער מורמלען פון'ם וואַסערל אין טהאָל. גאָרדין זיצט פער־טראַכט און הערט זיך איין אין דער שטילקייט.

פּלוצים גיט ער אַ זאָג, קוקענדיג אויף דיא פּאַסען ליכט וואָס שטראָמען פון דער מאָרגען־זונן דורך דיא בוימער־צווייגען אויף דער ערד אַראָב: „ווייסט איהר, מאַדאַם, וואָס איך טראַכט? איך טראַכט אַז גאָט איז אַ גוטער פּראָפעסער... איהר הערט וויא דיא פויגעלעך זינגען שירה און דאָס לויפענדע וואַסערל איז אַ

מין שטילע פיאנא בעגלייטונג... זעהט ווי דיא ראָסע בליאסקעט אויף דיא גראָזען אנטקעגען דער זונן, ווי דיאמאַנטען אין א פינסטערער נאכט... זאָג דעם אמת, בעסי, איז דו ביזט נישט בייז אויף גאָט?..."

איך האָב פערשטאַנען גאָרדין'ס גוטמוטהיגע סאטירע וואָס איז געלעגען אין זיין פראגע, אָבער איך האָב איהם נישט געענטפערט, נור מיר האָט זיך פערוואָלט איהם אָבטהאָן עפּעס א שפּיצעל, כאָטש איהם אָבנארען, און איך האָב איהם איינגערעדט אז דיא שטילקייט וואָס הערשט אצינד ארום אונז, איז דערפאר וויל היינט איז זונטאג... אפילו דיא טריין, האָב איך געזאָגט, פייפט אויך נישט היינט אין דיא בערג צוליעב דעם הייליגען זונטאג.

פלוצים קומט אָן אין דיא בערג א טריין און א מורא'דיגער פייף שניידט דורך דיא קיהלע מאָרגען־לופט. גאָרדין איז געבליבען א פערציטערטער און איך האָב געלאכט. גאָרדין רעדט דאָן פון דעם בערג גייסט, וואָס דיא מענשען האָבען צושטערט זיין רוה, (ער האָט דאָס שפּעטער אנגעשריבען אין א פראָלאָג צו זיין פיעסע „אויף די בערג") און אנדערע נאטור גייסטער וואָס וועלען זיך אמאָל אָברעכענען מיט דעם גייציגען מענשעלע. . .

איך האָב זעהר גערן זיך צוגעהערט צו גאָרדין'ס קלוגע רייד.

באלד ווערט מיט אמאָהל זיין פנים מאָרנע ערנסט, זיינע אויגען פערחלום'ט און ער זאָגט: „דו ווייסט, בעסי, מיך שרעקט דער מאָרגען... א מענש איז קיין מאָל נישט ביי זיך אין דיא הענד"... און איך האָב איהם געפרעגט: „טאָ ביי וועמען־זשע איז דיא הענד **איז** דער מענש ? . . ."

מיין בייזע פאַנטאַזיע

גאָרדין'ס רייד האבען געהאט א שטארקע ווירקונג אויף מיר. איך האב פיעל געדענקט און געטראכט איבער דעם פאָלקס־ווערטעל וואס גאָרדין האט מיר איבערגעזאגט: „א מענש איז נישט ביי זיך אין די הענד."

און ווען גאָרדיי איז שוין געווען אוועק געפאָהרען פון אונז, האב איך אלץ נישט געקענט פארגעסען זיינע רייד, און כ'וועל קיינמאָל נישט פערגעסען דיא ווערטער: „א מענש איז נישט ביי זיך אין די הענד."

די מורא'דיג הויכע בערג, האבען מיך געלאָקט און געשראָקען. כ'האב זיך געשראָקען פאר זייער אייביגעם שטיל שווייגען און ריעזיגע גרויסקייט, נאר

פונדעסטוועגען האט מיך דאך געצויגען צו קלעטערען אויפ'ן סאמע העכסטען פעלז; מיך האט געצויגען צו די בערג, צו דער איינזאמקייט.

און שעה'ן לאנג פלעג איך זיך פערקלייבען אויפ'ן סאמע העכסטען בארג, זיצען אליין אין דער טויטער שטילקייט און קוקען צוועקלאז פאר זיך; אט צו די וואלקען וואס זיינען כמעט נאהענט פערביי מיר געפלויגען, און אט צו די טיעפע טאהלען וואס ארום די בערג.

גאנץ ווייט זעהט זיך דער שעהנער „האדזאן ריווער", וואס ציהט זיך, ווי א דינער בלאה־זיידענער לאנגער שלאנג צווישען צוויי שורות טונקעל גרינע הויכע בערג. ארום זעהען זיך אויך עטליכע „סטייטס", וואס פון ווייטענס זעהן זיי אויס ווי קופעס ערד אויף וועלכע מוראשקעס קריכען אום... עס איז א מורא־דיג הויכער בארג אויף וועלכען איך פלעג ליעב האבען צו זיצען אליין, קוקען צוועקלאז און טראכטען אלערליי געדאנקען....

מיר איז דאן געווען גוט אין מיין וואכעדיג לעבען, בעסער ווי מען קען זיך ווינשען. צו מיין לוקסוס און גליק איז קיין גרעניץ נישט געווען, איך האב מיך געפונען אויף דעם העכסטען שטאפעל פון א גליקליך לעבען, אבער צ ר פ ר י ע ד ע נ ה י י ט, ר ו ה י נ ק י י ט — דאס האט מיר געפעהלט.

איך בין געווען אין העכסטען וואוילטאג, און מיין נ ש מ ה איז געווען אין טיעפסטען וועהטאג, עפעס האב איך געהאט א געפיהל, גלייך ווי אט דיא אלע פערגניגענס מיינע וואלט מיר עמיצער ג ע ש ע נ ק ט — און דאס האט מיר וועה געטאהן.

איך האב פיינט נדבות, איך בין נישט קיין בעטלערקע.

אויף דעם הויכען בארג בין איך געזעסען אין מאדנע געדאנקען. גאנצע און אבגעריסענע, האבען געגעבערט מיין מח. אין דער שטילקייט און איינזאמ־קייט פון דער פרייער נאטור האט מיין ארימע פאנטאזיע איבער מיר א שטאר־קע שליטה געקריגען און מיך איינגעוויקעלט אין א נעץ פון מאדנע געדאנקען, פונקט ווי איך וואלט איצט אין מיינע קינדער יאהרען געווען, ווען איך פלעג וועגען אלעם חלום'ן, פאנטאזירען, בויען לופט־שלעסער פאר מיר....

איך זיץ אויף דעם הויכען בארג און איך טראכט וועגען אלעם און אלעמען, געדאנקען אבגעריסענע און נישט דערענדיגטע, איך טראכט:

— מיין גליק איז א דערוויילינגעס; עס וועט נישט דויערען; עס איז צו גוט עס זאל זיין דויערהאפט; עס איז נור א חלום, א זיסער חלום, און פונקט ווי אלע חלומות פערשווינדען, אזוי וועט אויך מיין חלום פערשווינדען; מיין גליס

וועט צונישט ווערע; ווי א שעהנע זייפען־בלאז וואס קינדער לאזען אין דער לופט פון מילינע וואסער, און — בין איך דען גליקליך ? פרעמדע מענשען מיינען אזוי, אבער אין דער אמת'ן ! בין איך דען צופריעדען מיט די מתנות וואס איך קריג, ווען איך ווייס דער צוועק דערפון ?...

— א וועלט, א גרויסע וועלט בעוועגט זיך, ווער בעוועגט עס ? וואס הייסט ווער, גאט ! געוויס אודאי. אבער אויף אט דער גרויסער וועלט געפינען זיך אזוי פיעל קליינע וועלטעלעך !... און ווער רעגיערט זיי, דיזע וועלטעלעך? אויך דער זעלבער גאט. אדער איטליך קליין וועלטעלע ווערט געפיהרט פון א קליין גאט'עלע ?...

עס זיינען דאך פאראן נאך אזוי פיעל וועלטעלעך פון געוויסע קלאסען מענשען, ווי למשל : ארימע, רייכע, גנבים, צדיקים, גזלנים, קריטיקער, אקטיארען — יא, טאקע, אונזער וועלטעל, דאס טהעאטער וועלטעל וואס נעהמט אריין אין זיך אט די אלע אויסגערעכענטע מינים מיט נאך טויזענדערליי אנדערע מינים... אט דאס טהעאטער־וועלטעל, אין וועלכען איך לעב שוין א קנאפע צוואנציג יאהר פון מיין לעבען — האט דאס אויך א בעזונדער גאט'על וואס פיהרט עס ? ... אויב יא, דאן מוז עס זיין זעהר א ביליג גאט'על... פונקט ווי א רוסישער סאטניאק איז א קליין שטעדטעל, וואס זיין כאבאר בעשטעהט פון א גלעזעל בראנפען מיט א רייפטעל ברויט... פע, מיר ווערט קאלאמוטנע פון דיר, גאט פון אידישען טהעאטער־וועלטעל !...

נור איך דערטראכט נישט צו קיין פערגלייך... באלד יאגט אן א צווייטער געדאנק, א מאדנער, א בייזער, א שרעקליכער...

געטראגען אויף דיא פליגעל פון מיין ווילד צויאגטע פאנטאזיע, אין דער הויבקייט און איינזאמקייט וואו איך געפין זיך אצינד אויפ'ן שפיץ בארג, ווייזט זיך מיר אויס, אז איך הער א גערעדעריי, ווי א בייזער ענטפער אויף מיין פריהערינען חוזק איבער דעם גאט פון אידישען טהעאטער־וועלטעל. און איך פארנעהם א געשפרעך פון אונזיכטבארע מיילער, אבער דייטליך הער איך יעדען און עס מאכט מיך נאך מעהר פערלוירען — כמעט צום טויט דערשראקען.

איך הער :

— „א מענש איז קיינמאל נישט ביי זיך אין דיא הענד !"...

און מיין ווילדע פאנטאזיע טראגט מיך אין די הימעל ספערען, און איך

זעה דאס הימעל־רייך וואו עס געוועלטיגען די געטער, און א פחד נעהמט מיך ארום.... איך פארנעהם ווי דער גאָט פון טהעאטער־וועלטעל רופט און זאָגט:

— „מיינע קליינע גרויסקייטען טרעטען אויף געזועצע... עס נעהמט זיי גוט, מאכען זיי מעהר קיין אונטערשיער צווישען רעכט און אונרעכט... דער מאראל האבען זיי דאס פנים מיט שמינק פארשמירט... זיי קרוינען זיך אליין מיט נעמען פון פלאנעטען און צווינגען די שוואכערע פון זיי צו דיענען זיי ווי צו געטער... זיי בראָדיען אין זייער צאָם און לעסטערן צניעות... איך פיהל מיך שטאָלץ צו זיין דער גאָט איבער אזא וועלטעל... אָבער נאָך גיעבט עס מאנכע וואס דערצאָרנען מיין שטאָלץ... דאס זיינען דיענינגע וואס דיענען נאָך צום גאָט פון אור־אלטע צייטען... זיי פיהרען פאמיליען־לעבען, שעצען אנשטענדיגקייט, ערציעהען קינדער אז זיי קענען נאָך אזוי אויסלעבען זייערע יאָהרען אין דיא געסטען וואָס זיי האבען זיך מיט זייערע כוחות אויפגעבויט... דאס טאָהר ניט זיין!... קום אהער, דו, „געטין פון פערדערבונג“, איך האב פאר דיר א שליחות“...

און עס קומט צום טראָהן א בלאָנדע נימפפע, מיט א קראנץ פון געלבע נאַנאנצינע באַטער, ווי שופען פון א גרויסען פיש, ארום איהר שטערן... שטעלט דעם שלאנקען קערפער איהרען אויף איהרע קניע און קוקט מיט איהרע וואסער־בלאָהע אויגען צום טראָהן: זיא ווארט אויף איהר שליחות...

און דער גאָט פון טהעאטער־וועלטעל רעדט ווייטער און זאָגט:

— „געה אַרונטער אין מיין ממשלה, געטין פון פערדערבונג, און טהו דיין פפליכט... דאָרט וועסטו טרעפען אייניגע וואס לעבען זיך מעהר ווייניגער גליקליך און צופריעדען, געה און טהו דיין פפליכט!“...

— „מיין האר — ענטפערט די געטין פון פערדערבונג — איך האב מיין פפליכט קיינמאָל נישט פערנאכלעסיגט... איך בין דיין טרייע דיענערין... נור איין פאָארעל איז פאראן אין דיין ממשלה וואס איך האב שוין יאהרען לאנג געזוכט צו פארגיפטען זייער צופריעדענהייט, אָבער עס איז מיר ביז איצט נישט געלונגען... איך האב זיי שוין פיעלע מאָל בעזוכט אין פערשיעדענע געשטאלטען, אָבער זיי זיינען צו געצענדיענעריש, זיי ציטערען פאר דער מאָראל און עפענט־ליכקייט.... מיט איהם בין איך שוין פיעלע מאל איינפערשטאנען געוועזן צו געהן אויפ'ן גלייכען וועג פון פערדערבונג... נור געגען איהר בין איך געבליעבען אונ־מעכטיג. זי איז צו ענטאאיסטיש און לאָזט איהם ניט אָפּ, טראָטץ מיינע בעמיהונ־גען... גרויסער האר, גיב מיר צו הילף דעם טייוועל, און מיר ביידע וועלען מיט־נעהמען געגען גיפט אויסצופיהרען דיין באפעהל“....

נישט ווארטענדיג אויף גאט'ס רוף, איז שוין דער טייוועל געשטאנען לעבען דער „געטין פון פערדערבונג" אנטקעגען טראהן, גרייט צו נעהן מיט איהר אין שליחות...

זיינע שארף פערשפיצטע אייגעלעך האבען געפינקעלט מיט חניפה, זיינע סוטשעראווע האאר האבען געפרעסט זיין טייפלישען קאפ און איהם עטוואס נע־בויגען אין פאראויס, אייי דאס זיינע פלייצעס פון זיין הויכען קערפער האבען אויסגעזעהן ווי כמעט סוטולעוואטע. זיין לאנג און שמאל פנים איז נאך לעננער און שמעלער געווארען און מיט זיינע דינע טייפלישע ליפען האט ער אונטער־טהעניג געזאגט צום גאט פון טהעאטער־וועלטעל: „איך בין צו דיענסט, מיין הויכווירדיגער הערר !"...

און אויף א זייל פון פייער וואס איז דורכגעפלויגען מיינע אויגען מיט א זיג־זאג ווי פון א בליץ, האבען זיי, די געטין פון פערדערבונג און דער טייפעל, פערלאזען דאס הימעל־רייך און — —

איך האב זיך שטארק צולאכט פון מיין מאדנע פאנטאזיע, אבער אויך שטארק געשראקען זיך...

די איינזאמקייט וואס מיר האט אומרינגעלט אויפ'ן הויכען בארג האט מיך גענומען שרעקען... און איך בין געלאפען און אנטלאפען פון דער מעכטיגער נא־טור און בין אוועק צו מיר אין מיין רייכער „ווילא."

מיין הארץ האט שטארק געשלאגען פון שרעק, איך האב ארומגעכאפט מיינע קינדערלאך אין זייי היים געקושט. מיט טרעהרען אין די אויגען האב איך געקוקט אויף מיין היים און פאמיליע און שטילערהייד האב איך גאט געבעטען, א שטילע תפילה האב איך געשיקט צום רבונו של עולם, אז מיין בייזע פאנטאזיע זאל נישט מקוים ווערען. זאל נישט מקוים ווערען.....

— — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

ביים טויטען־בעט פון אברהם גאָלדפאַדען

ווידער איז אוועק נאָך א זומער, מיר פערלאָזען ווידער אונזער רייכע זומער־היים און קומען צוריק אין שטאָדט, אין אונזער אייגענע הויז אויף בעדפאָרד עוו.

אין שטאָדט איז נישט וויא אין דאָרף, דאָ טרוימט זיך ווייניגער און דאָ פאַנטאַזירט זיך ווייניגער... מען איז פערנומען מיט פרנסה. און באַלד קומט אָן דער סיזאָן. מען פאַנגט אָן שפיעלען טהעאטער, מען דאַרף זיך דערמאַהנען אין אַלטע ראָלען און שטודירען נייע, ווידער שמינק און קאָסטיומען, ווידער אפּלאָדיס־מענטען, סוקסעס, דורכפאַל, ערגערניש און פרייד און אזוי שוין ביז דעם קו־מענדען זומער, אלץ יאָגעניש מיט טומעל...

אין יענעם ווינטער פיהרען מיר אויף א ליטעראַרישע פיעסע וואָס פערשאַפט אונז פיעל כבוד, דאָס איז געווען ז. ליבין'ס „דער טרוימער". איך האָב געשפיעלט דיא ערנסטע ראָלע פוּ „עווא" און האָב געהאַט א גרויסען ערפאָלג, און נישט איינמאָהל ווען איך האָב געזונגען דאָס ליעדעל :

„קינדערשע הענטעלעך, בינדען צוזאַמען
מיט אייזערנע קייטעלעך, דעם טאַטען מיט דער מאַמען"

האָב איך זיך בעגאָסען מיט טרעהרען, אמת'ע טרעהרען פון טיעפען הארצען, נישט קיין אַקטיאָרסקע טרעהרען . . .

ליבין איז דאַן געווען אין זיין גלענצענדע שאַפונגס פעריאָדע. זיין גרויסער ערפאָלג איז געווען זיין דראַמא „דיא געבראָכענע הערצער" וואָס אדלער האָט אויפגעפיהרט אין גרענד טהעאטער. ליבין איז דאַן געווען נישט לאַנג ביים טהעא־טער און ער האָט געזוכט ערפאָלג נישט בלויז ביי דער קאַסע, נור אויך ביי דער פרעסע... און אזא ערפאָלג האָט דאַן ליבין געהאַט מיט זיין „טרוימער". דיא פרעסע האָט איהם, און אויך אונז פאַר'ן שפיעלען, געוואַלדיג געלויבט.

דאַן קויפען מיר א פיעסע ביים אַלטען גאָלדפאַדען, דאָס איז דיא פיעסע „בן עמי". גאָלדפאַדען האָט דיזע שטיק פערקויפט אדלער'ן, אָבער זיא איז נישט אויפגעפיהרט געוואָרען צום אָבגעמאַכטען טערמין, און אין אַלגעמיין האָט זיך דאַן אדלער געקווינקעלט און נישט געוואָלט שפיעלען אין „בן עמי". טהאָמא־שעווסקי קויפט, אלזא, דיא פיעסע ביי גאָלדפאַדענען און מיר פיהרען דאָס אויף אין פיפּעלס טהעאטער.

דער פאַטער פון דער אידישער ביהנע, אברהם גאָלדפאַדען, האָט געפיהלט

אז „בן עמי“ איז זיין לעצטעס ווערק און ער האָט דאָס אונצעהליגע מאָל ווידערהאָלט. ער האָט געוואָלט אַז זיין לעצטע שטיק זאָל נישט זיין קיין האָפּקע־פּיעסע, וואו דיא מוזיק שפּיעלט אָהן אַ פּאַרוזאָס, ער האָט דארום פערלאַנגט אַז מען זאָל אויפפיהרען „בן עמי“ אַלס אַ דראַמאַ, אָהן מוזיק. אָבער דער דירעקטאָר פון טהעאַטער האָט געהייסען „מאַכען מוזיק“ און עס איז געבליבען וויא דער דירעקטאָר האָט געהייסען און נישט וויא דער פערפאַסער האָט געוואָלט.

ביים אנפאַנג איז דיא פּיעסע געוועזן אַ דורכפאַל, מען האָט, זיא שוין געזאָלט אָפּילו אראָבנעהמען פון דער ביהנע און שטעלען אַנאַנדערע, אָבער גאָלדפאַדען ווערט דאַן פּלוצים שטאַרק קראַנק. אין עטליכע טעג ארום קומט דער קאָלטער טויט און רייבט איהם אַוועק פון דער וועלט. גאָלדפאַדען שטאַרבט און כּים זיין טויט „בומט“ ער זיין לעצטעס ווערק. די פּיעסע „בן עמי“ ווערט אַ סוקסעס און „לויפט“ אַ פּיערצעהן וואָכען „סטרייט.“

איך האָב איינינע מאָהל בעזוכט גאָלדפאַדען׳ן ווען ער איז קראַנק געוואָרען. איך בין אויך געוועזן ביי זיין קראַנקען־בעט דעם טאָג וואָס ער איז געשטאָרבען. איך בין דאַן צוגעגאַנגען צו איהם. ער איז געלעגען שוין מעהר טויט וויא לעבעדיג, און איך האָב איהם געוועקט פון דעם שרעקליכען אייבינען שלאָף אין וועלכען ער האָט געהאַלטען ביים ארייגפאַלען... ער האָט קוים זיינע אויסגעלאָשענע אויגען געעפענט, ער האָט מיין שטימע דערקענט, און ער האָט געזאָגט דיא ווערטער וואָס איך האָב אין דער ראָלע פון זיין „בן עמי“: „איך־האָב־אַ־רעוואָלווער — — איך־שטאַרב“ . . .

עס זיינען אָנגעקומען דיא קינדער פון „דר. הערצל ציון קלאָב“. דער דאָקטאָר וואָס איז געשטאַנען דאַן לעבען גאָלדפאַדען׳ן האָט איהם געוועקט און געזאָגט: „זעהט, הערר גאָלדפאַדען, דיא קינדער פון אייער פאָלק זיינען אייך געקומען מבקר חולה זיין“... ער האָט שוין דיא אויגען נישט געעפענט מעהר, זיינע ליפּען האָבען דאָך ארויסגעשעפּטשעט: „ה־ת־ק־ו־ה“ —

האָפנונג איז געווען דאָס לעצטע וואָרט פון דעם גרויסען דיכטער אברהם גאָלדפאַדען. באַלד איז ער געשטאָרבען.

ארום זיין בעט אין זיין אָרימער וואָהנונג זיינען דאַן געווען, זיין געליעבטע פרוי (וואָס איז אין אַ יאָהר ארום נאָך גאָלדפאַדען׳ס טויט, אליין געשטאָרבען אָן עלענדע, אין אָרימע צוויי רומקעס אין אַ טענעמענט הויז), זיין ברודער נפתלי, יוסף באָראַנדעס, דער אַלטער אַקטיאָר לייזער צוקערמאַן, (לאַנג לעבען זאָל ער! ער איז פון דיא ערשטע אידישע אַקטיאָרען וואָס איז אויפגעטראָטען אין אַלע

גאָלדפאַדען'ס פּיעסען און כמעט אין גאַנצען אידישען רעפּערטואַר פון אַמאָליגען אידישען טהעאַטער. נאָך היינט, ענדע מאַי 1916 שפּיעלט צוקערמאַן אידיש טהעאַטער און אַמוזירט דעם עולם). נאָך אַ פּאָר אידישע אַקטיאָרען און דיא דאָק־טוירים וואָס האָבען בעהאַנדעלט דעם גרויסען קראַנקען: דאָקטאָר בראָדער און אַ וויענער דאָקטאָר, וואָס איז ערשט נישט לאַנג געקומען קיין נויאָרק פון אייראָפּאַ.

דער וויענער דאָקטאָר ספּעציעל, האָט שווער געאַרבייט צו דערהאַלטען ביים לעבען דעם פאַטער פון אידישען טהעאַטער, אָבער דער טויט איז פלינקער וויא אַלע דאָקטוירים און ער גנב'עט זיך אַריין כאָטש מען מעג איהם וויא היטען.

אויף מיר האָט דער וויענער דאָקטאָר געמאַכט אַ מאָדנעם איינדרוק בשעת מען האָט איהם מיר פאָרגעשטעלט ביי גאָלדפאַדען'ס טויטען־בעט; הויך און עט־וואָס סוטולעוואַטע, קליינע שאַרף פערשפּיצטע אויגען מיט אַ קאַצען־קאָליר, אַ עכט אידישע נאָז און ברעמען וויא מע פּיסטאַ, טונקעל ברוינע קוטשעראַווע האָר, דאָס פּנים לאַנג און שמאָל, דינע ליפּען, דיא אויבערשטע בעשפּראָצט מיט אַ לייכטע וואָנצע, זעהר עלעגאַנט און אַריסטאָקראַטיש אין זיין בענעהמונג. אָט וויא נישט שעהן, זאָגאַר כמעט אבשטויסענד ער איז געווען מיט זיין אויסזעהן, האָט ער אָבער געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ זעהר ליעבליכען, סימפּאַטישען מענש. זעהר עדעל אין זיין האַלטונג, אינטעליגענט און זיין דינע שטימע לאַסטשענד, עפּעס וויא אונטערטהעניג . . .

אַ מערקווירדיגען איינדרוק האָט ער דאַן אויף מיר געמאַכט.

גאָלדפאַדען'ס לויה איז געווען אַ זעהר איינדרוקספאָלע. מיין מאַן איז דאַן געלעגען קראַנק און האָט נישט געקענט קומען צו דעם גרויסען טרויער־צוג. האָט מען פערביינעפיהרט דעם ארון מיט גאָלדפאַדען'ס טויטען קערפּער פאַרביי אונזער הויז אויף בעדפאָרד עוועניו און דיא פּראָצעסיע האָט זיך אָבגעשטעלט לכבוד טהאָמאַשעווסקי'ן, דאָס כאָר האָט געזונגען און טהאָמאַשעווסקי איז קראַנקערהייד געשטאַנען ביים פענסטער און בימער געוויינט אויף דעם פאָלק'ס גרויסען פער־לוסט, אויפן טויט פון אברהם גאָלדפאַדען.

אויף וואַשינגטאָן סעמעטערי האָט מען בעהאַלטען דיא ביינער פון אונזער פאָלקס־דיכטער, דעם גרינדער פון אידישען טהעאַטער, אברהם גאָלדפאַדען.

מען האָט רעדעס געהאַלטען אויפן פרישען קבר, דערצעהלט וויא גרויס גאָלדפאַדען איז געווען, אָבער קיינער האָט נישט דערצעהלט אז דער גרויסער גאָלדפאַדען האָט אויף דער עלטער נישט געהאַט אַפּט קיין טעלער זופּ... פון זיינע אוצרות וואָס ער האָט געשאַפען און אוועקגעגעבען צו זיין פאָלק איז איהם נישט

געבליבען אויף צו דערלעבען זיינע עלטערע יאהרען בהרחבה, ער האט געמוזט אנקומען צום ארימען מיטעל, צו לעבען פון א בענעפיט אין אידישען טהעאטער..

צרימער קינסטלער! ארים אידיש פאלק . . .

איך פאל אראפ פון הימעל

נאך א פאאר מאנאט שפיעלען גאלדפאדען'ס „בן עמי," איםפארטירט מען פון לאנדאן א נייע פרימאדאנא צו אונז אין פיפעלס טהעאטער.

איין אבענד האבען מיר געשפיעלט „די הוגענאטען." ביי דער סצענע וואו מען שיסט די הוגענאטען און איך האלט אב דעם „קעניג פון נאוואר," ער זאל נישט נערן אין פייער אריין, און איך פערשפאר איהם ביי מיר אין צימער, גיב איך א פראל צו די טיר און שריי אוים: „ער איזט נערעטעט! . . ." נור בשעת איך האב א קלאפ געטהון מיט איין האנד אין טיר, האב איך זיך אריינגעיאגט א טשוואק אין האנד און כ'האב באלד דערזעהן מיין אייגען בלוט אויף דער סינערי.

איך האב נעכאפט אין האנד א שטיק שמאטע, וואס כ'האב געפונען אויף דער ביהנע, האב עס שטארק געדריקט אין מיין צובלוטיגטער האנד און אזוי האב איך געענדיגט די סצענע ביז צום שלום אקט.

ווען דער פוירטען איז געפאלען, בין איך אראב פון ביהנע און אריינגעלאפען צו מיין מאן איז דרעסינג רום מיט אן אויסגעשריי פון וועהטאג און כעס: „אוי, כ'האב מיר צובלוטיגט מיין האנד. בארים. די סינערי איז פול מיט טשוועקעס. אוי, כ'וועל נאך קריגען בלארפאיזאן—" דא האב איך דערזעהן א שלאנקע, עטוואס בלאנדע, שעהנע פרוי. מיט וואסער־בלאהע אויגען, און טאמאשעווסקי האט מיר זיא פארגעשטעלט: אלס די נייע פרימאדאנא פון לאנדאן.

איך האב זי געבעטען אום ענטשולדיגונג, וואס איך קען איהר מיין האנד נישט געבען, ווייל כ'האב מיך נור וואס צוקאליעטשעט אויפ'ן סצענע, און כ'האב איהר געוויזען מיין האנד מיט דער צובלוטיגטער וואונד . . .

מען גריים זיך ביי אונז אין טהעאטער צום אויפטריט פון אונזער נייער פרימאדאנא. מען מאכט איהר א „ליטאגראף" (דאס איז אזא מין פאוסטער מיט'ן בילד פון שוישפיעלער איבער דער גאנצער גרויס. אז אקטיאר וואס קריגט שוין א „ליטאגראף," פיהלט זיך גליקליך און שטאלץ. דאס איז א מין בעלוינונג פיר זיין

קונסט . . .). מען אדוועריטייזט זי גרויס און זי טרעט ענדליך אויף אין דער אפּערעטא „יהודית און הליפערנוס.“

אונזער „אַלטע“ פּרימאַדאַנאַ, די גאַנץ יונגע ראָזאַ קאַרפּ, ברוגז'ט זיך באַלד אַן וואָס מען „בוסט“ אזוי שטאַרק די נייע פּרימאַדאָנאַ, און גאָר אָהן לאַנגע צערעמאָניעס פערלאָזט ראָזאַ קאַרפּ דאָס טהעאַטער. זי „רעליעזט“ זיך פון איהר קאָנטראַקט מיט'ן אויסרייד, דאָס זי קען נישט קאָנקורירען מיט די מעטהאָדען פון דער נייער פּרימאַדאָנאַ

מיר האָבען דאָס צוגערעכענט צו אַרטיסטישע „דזשעלאָסי“ און מיר זיינען געבליבען מיט דער נייער פּרימאַדאָנאַ.

אין יענער צייט דערטאַפּט טאָמאַשעווסקי ערגיץ אַ גוי'איש ביכעל מיט אַ אידישען נאָמען. מען פיקסט עס צו מיט אַביסעלע אייגענע פּראָזאַ און מיר גרייטען זיך אויפצופיהרען אַ נייע ליטעראַרישע דראַמאַ מיט'ן נאָמען „שמע ישראל,“ פון דעם בעריהמטען „רוסישען“ דראַמאַטורג אָסיפּ דימאָוו.

מען האָט אַדוועריטייזט „בעריהמטען רוסישען דראַמאַטורג,“ כאָטש קיינער פון אונז האָט נישט געקענט און נישט געוואוסט װ ו ע ר דער דראַמאַטורג איז און פון וואַנען איז ער בעריהמט . . . נור אַז ער איז אַ „רוסישער“ האָבען מיר אַלע מסכים געווען. ווארום ס'אַ פּשוט'ער חשבון: דאָס ביכעל איז אַ רוסיש, דימאָוו איז אויך רוסיש און אָסיפּ איז דאָך אודאי אַ גוי—איז ער אַ רוסישער! און וויבאַלד ער האָט אָנגעשריבען אַ דראַמאַ איז ער דאָך אַ דראַמאַטורג, און בעריהמט וועלען מיר איהם שוין מאַכען. האָבען מיר אַדוועריטייזט: „בעריהמטער רוסישער דראַמאַטורג.“

מיר פיהרען אויף „שמע ישראל.“ די קריטיק לויבט עס אין הימעל אריין, מען לויבט די שוישפּיעלער. איך שפּעל די העכסט דראַמאַטישע ראָלע פון „חנה“ אין מאַנכע קריטיקער שרייבען. איך זאָל אוועקוואַרפען מיינע סוברעטין ראָלען און שפּילען נור דראַמאַטישע ראָלען, אזוי שטאַרק נעהם איך אוים מיט דער ראָלע אין „שמע ישראל.“ אבער קיין גרויסער קאַסע־ערפאָלג איז די פּיעסע נישט געווען.

מיר האָבען די פּיעסע געשפּיעלט אַ פּאָאָר וואָכען און דאָס מענעדזשמענט האָט שוין געהאַט בדעה עס אַרונטערצונעהמען, אָבער פּלוצים ברענגט עמיצער אַ פּאַטשט, אַז דער און דער קען דעם דימאָוו'ען פּערזענליך פון רוסלאַנד. ער איז אַן אַלטער גוי, דער דימאָוו. און לעבט איז אַ וואַלד און עסט בלויז ניס . . .

כאַפּען מיר זיך אַלע אַז אין דער בשורה, אַז דער דימאָוו איז אַן אַלטער גוי . . . נישט אזוי וואָס ער איז אַ גוי האָט אונז געפרעהט (אַז ער איז אַ „גוי“

האבען מיר דאך „גערוואוסט“). ווי דאס וואס ער איז אן אלטער... אפשר, עס קען זיין, ווער ווייס. מעגליך, אז דער אלטער וועט מאכען א שטארב און זיין טויט וועט שוין א „בום“ טהאן די פיעסע, פונקט ווי גאלדפאדען'ס טויט האט געבומט זיין „בן עמי“...

און „שמע ישראל“ האלט זיך אויף דער ביהנע פון פיפעלס טהעאטער נאך צוויי וואכען; מען ווארט אויף א „נס“—אפשר וועט דער אלטער פארט שטארבען...

פלוצים, כ'נעדענק נישט ווי אזוי, דערוויסט מען זיך ביי אונז אין טהעאטער, אז דער דימאוו איז נישט קיין גוי, טראץ דעם וואס ער הייסט „אסיפ,“ און איז נישט קיין אלטער גוי. נור א איד און דוקא א יונגער איד, א געזונטער און א שעהנער. מיר ווערען אלע ענטוישט און—מען נעהמט ארונטער די פיעסע...

אזוי שפיעלען מיר טהעאטער, ביז ענדליך עס ווערט פערשוואונדען אין דער אייביגקייט נאך א ווינטער און עס קומט ווידער אן דער ליעבער זומער.

מיר פאהרען אלע אוועק אין אונזער קאונטרי האום, אונזער פאלאסט אין די בערג, ווידער צו פארברייגנען אין דער פרייער מעכטיגער נאטור, צווישען פויגעל געזאנג און שמעקענדיגע גראזען.

אין דער צייט איז שוין געווען אויפגעבויט ביי אונז אויף דער ווילא דאס זומער־טהעאטער. מיט'ן נאמען „מאמאשעווסקי'ס פערעדייז גארדען.“ מען שפיעלט צו אמוזירען די „פלעזשורניקעס.“ מען אמוזירט זיך אליין אויך, עס לעבט זיך ווי אין א גן עדן אויף דער וועלט. מען איז „העפפי“ ... די נייע פרימאדאנא איז צר זאמען מיט אונז אין קאנטרי און מיר זיינען אלע לוסטיג און פרעהליך.

מיין פרעהליכקייט אבער האלט לאנג נישט אן. איך געה אוועק פון דער פרעהליכקייט... איך געה אויף די הויכע בערג, איך קלעטער אויף די פעלזען, דארט וואו איך פלעג ליעב האבען צו זיצען אליין אין מיין איינזאמקייט און פאנטאזירען, חלום'ען גוטע און שלעכטע חלומות. אבער אצינד קען איך מעהר נישט חלום'ען, מיין געדאנק איז מעהר נישט מסוגל צו פאנטאזירען. א שרעקליכער ווארים האט זיך זנאריעט צו מיר און טאטשעט מיין מח, מיין הארץ און מיין נשמה.

אבער נאך שרעקליכער איז מיר וואס איך ווייס דעם נאמען פון אט דעם בייזען ווארים, וואס פרעסט מיך א לעבעדיגע. איך בעגרייף דעם וועהטאג מיינעם און רוף עס אן: אייפערזוכט. דאס וואס איך האב שטענדיג פערלאכט, האט יעצט געקראגען די אויבערמאכט איבער מיר. דער ווארים וואס כ'האב אזוי לאנג נע־

קעמפפט און איהם נישט צוגעלאזען צו זיך, האט מיך אצינד בעזיעגט. איך לייד ווי א ווילדע חיה וואס ווערט פערוואונדעט מיט א גיפטיגער שפיעז . . .

איך שוויינ. כ'ביים די ליפּען און שוויינ; כ'האלט מיינע ליידען טיעף אין מיין נשמה, קיינער זאל עס נישט באמערקען. אבער איידער דער זומער איז צו ענדע, בין איך שויז גאנץ ערשעפּפט. און ווען מיר קומען אהיים פון קאונטרי און כ'ען דארף אנפאנגען דעם סיזאן. קען איך ניט שפּיעלען מעהר, ווייל איך בין שוין שטארק קראנק. די דאקטוירים, וואס בעהאנדלען מיך, דיאגנאזירען מיין שלאפ־קיים אלס נערוועזיטעט. און מען ברייננט אויף דעם נייעם דאקטאר פון וויען, כים וועלכען איך האב זיך באקענט ביי גאלדפאדען'ס קראנקען־בעט.

באַרג אַראָפּ

אונזער הויז־דאָקטאר ווערט אויך אונזער הויז־פריינד און מיט זיין העפ־ליכען, כיטרען פערהאלטען זיך, ווערט ער גאנץ אינטים בעקאנט מיט אונזער לעבען און מיט אונזער פאמיליען לעבען. ער איז מיין מאנ'ס בעסטער פריינד און אזוי האלט ער אָב דעם מינדעסטען פעררראכט אויף זיינע אבזיכטען.

מיט פוקסיש־שלויע פריינדליכקייט און העכסט פאלירטע פראזען, קלערט ער מיר אויף מיינע פערבארגענסטע געפיהלען און ער וויזט מיר קונציג אויף די מיקראבען וואס פרעסען מיין זעעלע.

אין טהעאטער ביי אונז פיהרט מען דאן אויף דאס שטיק „די אידישע נשמה." איך שפּיעל ניט אין דעם. עס שפּילט, אנשטאט מיר, די נייע פּרי־מאראנא.

מיינע גייסטיגע ליידען זיינען אונערטרעגליך, מיין לעבען איז א חורבה, מיין גליק איז מיין אונגליק, מיין הארץ איז צושטאכען פון גיפטיגע אייפערזוכטס פיילען.

איך בין אינגאנצען געביטען און פערענדערט. אנאנדערע בין איך אצינד.

מיין וועלטעל, אין וועלכען איך האב ביז איצט געלעבט, דאס טהעאטער וועלטעל, ערשיינט מיר אינ'ם אמת'ען קאליר, אין דער פולער פאלשקייט און בעטרוג. די הינטער־קוליסען פּאליטיק קרענקט מיך ביז צום טויט. אלע שושקען זיך הינטער מיינע פּלייצעס. מיינע שונאים ווארעמען זיך די הענד ביים פייער וואס פארברענט מיך. יעדער זשוק און זשאבע ווערט כלומר'שט מיין פריינד

און עצה'ט מיך, ברענגט מיר פליאטקעס, אז דער האט אזוי געזאגט און יענער האט אזוי גערעדט . . .

פריהער, איידער כ'בין צו מיין איצטיגען צושטאנד געקומען, פלעג איך קיינמאל קיינעם נישט וועלען אויסהערען. כ'האב נישט געשאנקען קיין אויפ־מערקזאמקייט צו קיינע רכילות. עס איז פשוט נישט געווען מיין טבע אזעלכעס צו פארנעהמען, ווייל איך האב געליעבט און געגלויבט. איצט, אבער, איז מיין גלויבען צושמעטערט. מיינע ליעבעס־געפיהלען זיינען פערניפטעט און פון אלע זייטען טראגט מען מיר אונטער נאך גיפט. מיין קראנקע נשמה איז גאנצען מיט סם אנפילען ווילען זיי, און זיי טהוען עס . . .

איך בין אין דער גרעסטער פערצווייפלונג; מיין לאגע איז א ביטערע און אונערטרעגליכע. פאר דער וועלט שיין איך מיט זונינע שטראהלען; איך שטעה אויף דעם העככטען שטאפעל פון גליק און הצלחה; מענשען בענשען זיך מיט מיין שטאנד. אבער אין דער אמת'ען ווילט זיך מיר ארונטערווארפען זיך פון אט דער פאלשער הויכקייט אינ'ם טיעפסטען אבגרונד, כאטש צושמעטערט ווערען, אבי פטור צו ווערען פון אט דער פארפעסטעטער לופט. אט די גרויס־קייט מיינע מאכט מיך קליין און קליינליך. איך פיהל זיך ווי א שעהנער פויגעל וועמען די פליעגעל זיינען אבגעהאקט געווארען און מען האט איהם אין א שטייג פערשפארט. איך טרעכט אפט פון זעלבסטמארד; איך בין צו מאכטלאז צו שטרייטען מיט דעם קרעבס וואס פרעסט מיין הארץ און זעלע, און עס האלט מיך שוין אין פארפאלגען גארדין'ס ווערטעל: „קיין מענש איז נישט ביי זיך אין די הענד . . .“

דא בין איך דאך נישט מעהר ווי אן איינפאך אידיש ווייבעל, נישט קיין גוי'אישע „נארא.“ איך בין צו הילפלאז זיך אליין אין די הענד צו נעהמען. איך קען מיין שיקזאל נישט רעגירען, איך קען דעם חלף צו מיין האלז אליין נישט צולעגען, ווי סטרינדבערג'ס „פריילין יוליא“ . . .

גאט, ווי מאכט מען אן ענדע, ווי בעפרייט מען זיך פון זיך אליין? . . .

און אין מיין פערצווייפלונג הער איך מיך צו צו די זיסע רייד פון טייפעל. איך בין ווי א פליעג, וואס זוכט שוץ אין געוועב ביים שפין.

אבער ווייסט דען די פליעג, אז די שפין וועט זי פערצוקען? צי ווייסט דען די טויב, אז דער יאסטרעב לויערט איבער איהר?

זאג מיר, וועלט, פערדאמסטו דאס שוואכע, יונגע, פערדרלאזע פויגעלע

אין נעסט. וואס ווערט דערשטיקט פון א״פלערערמויז? אויב יא—לאך איך פון דיר!

מעהר און מעהר ווער איך אלץ עלענדער און איינזאמער. אונזער הויז־דאקטאר איז דער איינציגער, אין וועמעס פריינדשאפט איך גלויב. ער איז ביי מיר אין דערהיים גאנץ היימיש און גאנץ פריינדליך; ער מישט זיך זאגאר, אין א זעהר העפליכען און גוט אויסגערעכענטען וועג, אין מיינע פאמיליען אנגעלעגענ־הייטען. אבער ער איז עלענאנט. ער איז צו פיעל דזשענטעלמען, איך זאל נאר אפילו פערדענקען אין שלעכטע מאמ־ווען. פארקעהרט, איך גלויב איהם, אז ער איז אויפריכטיג מיט זיין פריינדשאפט, דערפאר האבען זיינע געטאקטע פראזען אזא ווירקונג אויף מיין פער׳גאל׳טע נשמה.

מיין שטילע היים ווערט מיר ביסלעכווייז א לאסט. מיין בית המקדש האלט ביים חרוב ווער׳ען. עס פעהלט בעגייסטערונג און ליעבע. אזוי ווי א פאס, ווען מען צאפט פון איהם דעם וויין ארויס און זי בלייבט ליידיג אויפ׳ן גאס שטעהן, ווערט מיט דער צייט צולעכצט—אזוי ווערט מיר מיין לעבען אלץ מעהר און מעהר צולעכצט, פוסט.

אין טהעאטער שטעה איך אין א ווינקעלע. איך שפיעל ווענינ און מען באנעהט זיך אהן מיר אויך, ביז עס קומט צו דער אויפפיהרונג פון גארדין׳ס פיעסע „דעמענטיא אמעריקאנא.“

גארדין איז שוין דאן געוועזען נישט געזונד. אין איהם האט שוין דאן געלעבט די שרעקליכע קראנקהייט, וואס האט איהם, פאר דער צייט, זיין לעבען אויפגעפרעסען.

מיר האבען די פיעסע גוט איינשטודירט און בעפאר מיר האבען עס גע־שפיעלט דא אין ניו יארק, זיינען מיר געפאהרען אין א קליין שטעדטעל, טרענטאן, ניו דזשוירזי, פאר א „טריי־אוט,“ דאס הייסט, מאכען א גענעראל פראבע, נור פאר א פובליקום וואס דאט בעצאהלט פאר טיקעטס, ווייל געוועהנליך איז אין אידישען טהעאטען די ערשטע פארשטעלונג פון א נייער פיעסע נישט מעהר ווי א פראבע. נאך דיעזער פארשטעלונג „פיקסט“ מען ערשט צו די פיעסע לויט דעם געשמאק פון ווערטהען פובליקום,—עס זאל „קלאפען“ . . .

„קלאפען“ מיינט: אי דאס פובליקום זאל קלאפען בראוואָ און אי די פיעסע זאל געהן גלאטיג. למשל: א געוויסע סצענע וואס די אקטיארען האבען פאר׳ן שפיעלען די פיעסע געמיינט, אז דערביי וועט מען „צוזעצט ווערען לאַ־כענדיג,“ און צום סוף איז נאר דאס פובליקום גראדע ביי דער סצענע קאלט ווי די

לבנה אין א ווינטער נאכט—איז נאך דער ערשטער פארשטעלונג ווערט די'זע סצענע אויסגעשניטען . . . פארקעהרט, וויע־דער, ביי א סצענע, וואס דער „סטאר" און מיט איהם די קליינע סטארעלעך האבען געמיינט זיכער, אז דא וועט דער עולם צונעהן פון געוויין, איז גראדע ביי דער סצענע לאכט דאס פובליקום, ווערט אנגעצייכענט אין טעקסט, אז דא איז קאמיש. . .

בעפאר דער פארשטעלונג פון „דעמענטיא אמעריקאנא," דארט אין טרענטאן, ניו דזשוירזי, בין איך מיט גארדינ'ען אריין אין א לאנטש רום „כאפען א בים," דאס הייסט, פשוט עפעס עסען. פלוצים, מיר זיצען און עסען, ווערט גארדין ווייס ווי קאלך, עס ווערט איהם שלעכט און ער קען דעם ביסען נישט ארונטערשלינגען. איך האב זיך זעהר דערשראקען, ביז ער איז געקומען אביסעל צו זיך און נעקענט דעם אטהעם ציהען.

ער האט זיך געקלאגט פאר מיר, אז עפעס איז דער דאזיגער אנפאל א צו אפטער גאסט ביי איהם, און איך האב פרובירט איהם פאררייד'ען פון זיינע שמערצען.

איך האב פרובירט איהם פאררייד'ען פון זיינע שמערצען.

„עס," האב איך געזאגט, „ווע'לכען מענש טאטשעט נישט עפעס. איהר האט דאך מיר אליין דערצעהלט, אז קיין מענש איז נישט ביי זיך אין די הענד. אט ווי איהר קוקט מיך אן, מיין ליעבער גארדין, מיך טאטשעט אויך עפעס . . ."

גארדין איז געווען זעהר נערוועז דאן בעפאר מיר האבען אויפגעפיהרט „דימענטיא." איך האב איהם געפרעגט, ווארום ער איז אזוי נערוועז, עס איז דאך נישט די ערשטע פיעסע זיינע וואס מען פיהרט אויף? און גארדין האט זיך, ווי זיין געוואהנהייט איז געווען, א נלעט געטהאן זיין שוין שטארק גרויע בארד און מיט א מין מיסטישע טרויעריגקייט מיר געענטפערט:

„עס איז נישט מיין ערשטע פיעסע, איך האב אבער מורא, בעסי, אז דאס איז מיין לעצטע! . . ."

מאדאם טהעאטער פּאליטיק

גארדין'ס שרעק אז זיין „דעמענטיא אמעריקאנא" איז זיין לעצטע פּיעסע, איז געווען נישט אומזיסט. דאס פארגעפיהל פון טוים איז אפט א שרעקליכער „וואהרזאגער".

מיר האבען דיא פּיעסע אויפגעפיהרט ביי אונז אין פּיפּעלס טהעאטער, גארדין איז געווען זעהר צופריעדען מיט מיין שפּיעלען און דאס האט מיך זעהר געפרעהט. געזאלט שפּיעלען דיא פּיעסע האט קעסלער אין זיין דאמאלסדיגען טהאליא טהעאטער, נור עס איז געווען דאן נאכדעם וויא גארדין האט געהאט א סכסוך מיט א געוויסען קריטיקער און יענער האט גארדין'ען דאן געהאט שטארק ארונטערגעריסען, האבען זיך „אויסגעבילדעט מיינונגען" אין אונזער טהעאטער וועלט וועגען גארדין'ען, און דער גרויסער גארדין, פונקט ווי גאלדפאדען, האט געהאט שפיכת דמים פון זיין לעצטער פּיעסע. דאס איז געווען זיין בעלוינונג וואס ער האט געקראגען פון דיא מענשען וועמען ער האט גרוים און בעריהמט געמאכט.

טהאמאשעווסקי האט באלד געמאכט אראנדזשעמענטס מיט גארדין'ען, און אזוי איז „דעמענטיא אמעריקאנא" אנגעקומען אין פּיפּעלס טהעאטער, אז מיר זאלען עס שפּיעלען.

איך האב מיך זעהר געפרעהט וואס גארדין איז וויעדער מיט אונז, איך האב געהאפט אז ער וועט נאך שרייבען פּיעסען פאר אונז און איך וועל מיך מיט זיינע ראלען אויך בעריהמט מאכען, אבער מיין האפנונג איז נישט מקוים געווארען.

אויף דא האט מיין בייזער שיקזאל מיך אויסגעלאכט. נאך ענדע סיזאן, דעם 13טען יוני, 1909, איז יעקב גארדין געשטארבען.

דער גרויסער אויטאריטעט פון אידישען טהעאטער איז געשטארבען אין מיטען פון זיין ארבייט. דיא גרויסע זונן וואס האט ליכטיג געמאכט דאס אידישע טהעאטער איז אונטערגעגאנגען און אין מיטען העלען טאג איז נאכט געווארען, שטאק פינסטער.

גארדין'ס פלאץ איז ביז איצט נישט אויסגעפיללט. ווען וועט קומען ביי אונז איינער וואס וועט טהאן פאר'ן אידישען טהעאטער אזוי פיעל וויא עס האט געטהאן, אין זיין צייט, יעקב גארדין?

אין דער צייט וואס מיר האבען געשפיעלט „דעמענטיא אמעריקאנא", איז מיין פאטער קראנק געווארען און איין אבענד, בשעת איך בין געשטאנען אויף דער ביהנע און געשפיעלט מיין ראלע, האב איך געקראגען דיא טרויעריגע בשורה אז מיין טאטע לעבט נישט מעהר.

נאט, מיט וואס פאר א געפיהל איך האב דאן געשפיעלט און געמוזט דער־ענדיגען מיין שפיעלען ביז צו ענדע פון דער פיעסע!

וואס פאר א שוידערליכע באשעפעניש דער אקטיאר מאכט פון זיין „איך" אלס מענש. אין דער היים ליגט א טאטע נור־וואס געשטארבען און זיין טאכטער שפיעלט טהעאטער, מאנצט און זינגט אויפ'ן סצענע און אמוזירט א פובליקום.

מערקווירדיג, ווען מיין טאטע איז געשטארבען איז מיך בעפאלען א מורא'־דיגע ביינקעניש יונג צו זיין, א ביינקעניש נאך מיינע פערשוואונדענע יאהרען כל זמן מיין פאטער האט געלעבט, כאטש איך האב צוגעקוקט וויא געעלטערט ער ווערט, דאך האט זיך מיר אפט אויסגעוויזען אז „איך בין נאך א קינד, א יונג מיידעלע, און אט איז מיין טאטע מיט מיין מאמען, מיר וועלען צוריק א היים פאהרען, א היים, דארט, אין טאראשטשע, דא זיינען מיר דאך בלויז אויף דער־ווייל"... אט אזעלכע געפיהלען פלעג איך אפט האבען. און איצט, ווען מיין פא־טער איז געשטארבען, איז עפעס וויא א שווערע משא וואלט אויף מיין קאפ ארויפ־געפאלען און געדריקט מיין מח, מיט טויזענדע מייל מעהר האט זיך מיין היים, מיין געבורטס־שטעטעלע טאראשטשע פלוצים אוועקגערוקט פון מיר. איך בין א פערציטערטע געווארען פון דעם שרעקליכען געדאנק וואס האט מיט אמאהל מיך א קלאפ געטהאן איז קאפ. דער געדאנק אז אלעס שטארבט אב, דאס לעבען לעשט זיך און עס וועט לאנג נישט נעהמען, וועל איך שוין אויך זיין אלט און פארעל־טערט, מיין שטעטעלע וועל איך שוין מעהר קיינמאהל נישט זעהן, דא וועל איך

שוין דערענדיגעו, עפעכ אקוראט וויא א גאנז וואס מען האַרעוועט אוים מים טעגליך ביז זיא ווערט גוט פעט, און דאַן קוילעט מען זיא . . .

מורא'דיג און זומעטיג איז מיר געוואָרען ווען מיין פאטער איז געשטאָרבען.

אזוי ציהט עס זיך און ציהט זיך, טעג, וואָכען און חדשים — מיר ווייזט עס אוים יאָהרען . . .

גאַרנישט טרייסט מיך מעהר, נישט אונזער צייטונג „דיא אידישע ביהנע“, וואָס מיין מאַן האט זיך געמאכט פאר צייט־פערטרייב און ספאָרט, נישט מיין פאַלאסט אויף בערפאָרד עוועניו, און נישט מיין זומער פאַלאסט אין דיא שעהנע בערג. מיין לעבען איז צוריסען. מיינע איידעלסטע געפיהלען פערלעצט און באַליידיגט, דיא אטמאָספערע אין וועלכע איך לעב איז מיר ענג און שטיקענד, דיא לופט וואָס איך אטהעם איז מיט גאַל געפילט, און איך פיהל וויא א געיאָגטע חיה אליין אין א פינסטערען וואַלד, גרייט זיך צו וואַרפען אין טיעפסטען אבגרונד דאָרט שוין צו געפינען . . .

אזוי וויא א רפואה פון גאָט צו מיין נשמה פוסטקייט איז דאַן געוועזען דער געבענשטער קינסטלער און זשעניאלער שוישפיעלער רודאָלף שילדקרוים.

ער איז צו יענער צייט אָנגעקומען אין היגען דייטשען טהעאטער און איך בין געלאָפען איהם זעהן.

זיין „שיילאָק“ זיין „פלאקסמאַן אלס ערציהער“, און איבער אלעם, זיין שפיעלען אין הייערמאַנ'ס „קעטען גליעדער“!

און דאַן מיין פרייד ווען שילדקרוים איז געקומען צו אונז, שפיעלען אידיש טהעאטער און איך בין דיא גליקליכע מיטצושפיעלען צוזאמען מיט רודאָלף שילדקרוים !

איך פיהל מיך נישט בכוח צו רעדען וועגען שילדקרוים, צו געבען אן אבשעצונג איבער שילדקרוים. איך וויל נור זאָגען: זיי געבענשט דו גרויסער שוישפיעלער רודאָלף שילדקרוים. א חוץ זיגמונד מאָגולעסקאָ, וואָס איז געוועזען א זשעניע אין זיין זשאנר, האָט אין אידיש, אין אונזער מאַמע לשון, נישט געשפיעלט קיין אקטיאָר וואָס קען זיך מעסטען אין טאַלאנט און גרויסקייט צו דעם קינסטלער שוישפיעלער רודאָלף שילדקרוים.

ווען מיר האָבען צוזאמען געשפיעלט שמר'ס (בן שמר) „איקעלע מזיק“, פלעג איך שפיעלענדיג דיא ראָלע מיינע, „לינא“, מיטגעריסען ווערען פון זיין שפיעלען אזוי שטאַרק, אז ווען דער פאָרהאַנג איז אַרונטער און צוריק ארויף, איז אנשטאָט איך זאָל מיך נויגען פאר'ן פובליקום, האָב איך אַלץ געקוקט אויף

„אייקעלען", מיינענדיג אז איך בין טאקע „לינא", און „אייקעלע" איז טאקע „אייקעלע", נישט שילדקרויט.

אבער עס איז דאך עפעס אידיש טהעאטער, און מיר האבען דאך עפעס א „מאדאם פאליטיקע"— א זים לעבען אויף איהר, א פינסטערס — האט שוין דיא דאזינע מאדאם פאליטיקע געזועהען אז שילדקרויט זאל מוזען פערלאזען פיפעלס טהעאטער און שפעטער, דאס אידישע טהעאטער אין אלגעמיין.

ווארים טאקע באכת, ס'קומט „אן עקטאר", איז בסך הכל א שטיקעל צייט אויף דער אידישער ביהנע, און עס ווייזט זיך ארויס אז דער עולם וויא דיא פרעסע, פארגעסט נאר אין דיא „זונען" מיט דיא „שטערען" און מען רעדט נור: „שילדקרויט" — פע, מיר האבען „ליעסעס", פעטערעל, וואו קומסטו אהער? געה צוריק צו דיא דייטשען . . .

און שילדקרויט האט געמוזט פערלאזען דיא אידישע ביהנע און אוועק צוריק צו דיא דייטשען.

פאר דעם לעצטען אקט

פונקט ווי מיר איז שווער געווען דער אנפאנג פון מיין לעבענס־געשיכטע צו שרייבען, אזוי—און טויזענדע מאל מעהר—איז מיר איצט שווער אט דאס קאפיטעל צו שרייבען.

אין אנפאנג איז מיר געווען שווער, ווייל איך האב געמוזט אנשטרענגען מיין מוח און זיך דערמאנען אין פאסירונגען, מענשען און זאכען שוין לאנג אבגעשטארבענע און לאנג פערגאנגענע. אבער איצט מוז איך זיך אין גאנצען אנשטרענגען, אום איך זאל נישט ארייננפאלען אין היסטעריקע . . .

אין אנפאנג, וואס מעהר איך האב זיך דערמאנט, אלץ מעהר זיסע קינדער־ערינערונגען האב איך ווידער אויפסניי איבערגעלעבט. אבער אצינד, די איצטיגע ערינערונג וואלט איך וועלען וואס מעהר און וואס וויטער אבשטויסען פון מיין זכרון . . .

ווייל צו שוידערליך, צו טראגיש און צו ברוטאל האט עס מיין הארץ אין פאסען צושניטען. איך קען אפילו וועגען דעם ניט רעדען מיט גאל, נאר מיט עקעל, ווייל אויך מיין גאל האט עס אין מיר צופלאצט און מיין וועלע פערבימערט.

מיין לעבענס־געשיכטע

מיינע קינדער? דאס וועל איך נישט לאזען מיר אוועקרויבען! מיין
ערמענגען אויף גאט'ס ערד קען קיינער ביי מיר נישט צונעהמען, קיינער
נישט וואגען! צו מיינע קינדער בין איך מאמע!

איך האב זיך געזעגענט מיט דעם פאטער פון מיינע קינדער, מיט וועמען
ב פיער און צוואנציג יאהר מיין לעבען געטהיילט, צו וועמען איך בין
ן צוואנציג יאהר געטריי, און אויפריכטיג געווען. קיין בעטריענערין קען
ם זיין. מיין הארץ אין מיר איז געטויט און פארגליווערט געווארען,—
יך נישט געקענט מעהר בלייבען.

מיין האב אין גוטס, וואס כ'האב מיט מיין פראצע פארהארעוועט, האב
עלאזען. מיט מיין קלענסטען קינד אויף די הענד האב איך מיינע, מיט
ינע טרעהרען־פערגאסענע אויגען צום הימעל געווענדעט און כ'בין אין גאט'ס
ט אוועק.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

אין מיין עלענדער איינזאמקייט איז מיר נאר פערבליבען מיין שפיעלען,
מיין איינציגע טרייסט.

כאטש מען האט אלערליי געמיינהייטען אנגעווענדעט געגען מיר אום
מיך צו האלטען אוועק פון ניו יארק, נישט געבענדיג מיר קיין פלאץ דא וואו צו
שפיעלען, האט דאך מיין פובליקום, וועמען איך האב כסדר אזוי געטריי און עהר־
ליך אמוזירט, מיך נישט פארגעסען.

ווי זאגט משה'לע פיינמאן: „זי איז פערוואונדעט, אבער נים געטויד־
טעט..."

איך בין אריין אין ברוקלינער נאוועלטי טהעאטער צוזאמען מיט סאניא
אדלער און רודאלף שילדקרויט. זיי האבען זיך גאר אין גיכען נישט געקענט
איינטהיילען מיט'ן כבוד און איך בין געבליבען אליין. מיין רעפערטואר האב איך
שוין געהאט אבגעשפיעלט און איך האב געקראגען די מאכערייקע „חאנטשע אין
אמעריקא."

צום ערשטען מאל אין מיין שוישפיעלערישער קאריערע, אז איך אליין
בין נעגאנגען אויפפיהרען א פיעסע.

אין מיין פערצווייפעלטער לאגע האב איך נישט געוואוסט, ווי אזוי גאט
צו בעטען, אז איך זאל נישט דורכפאלען.

איך, א פערלוירענע, א פערשטויסענע און פערשפאטעטע וויל צוריק,

מיין לעבענס־געשיכטע

די „נעטין פון פערדערבונג" צוזאמען מיט'ן „טייוועל" ה
שליחות אויסגעפיהרט . .

מיין היים איז מיר געווארען ווי א פריזאן „סעל." איך בין ווידע
געווארען . . .

אין טהעאטער ביי אונז האט מען אויפגעפיהרט ליבין'ס פיע
בלינדע ליעבע." אבער אנשטאט מיר האט שוין געשפיעלט אן אנדער א

אין געמויזעכטס פון אידישען טהעאטער וועלטעל זיינען דא א סך
וואס ליעבען זיך צו קוויקען מיט עמיצענס בלוט, און אלערליי אינטריגעס,
קעס, פאטשטען און רכילות זיינען אנגעווענדעט געווארען אום מיך צו
טערען.

מיין געזונד איז געווארען שטארק געבראכען און איך האב געמוזט
רען אין אייראפא אין די בעדער.

נישט וועלענדיג אונטערגעבען זיך צום שיקזאל'ס אומבע'רחמנות'ן
בייטשען, מיט וועלכע עס האט געקאטעוועט מיין זעעלע, האב איך זיך געבעט
ביי מיין מאן, אז מיר זאלען אלעס איבערלאזען דא און פאהרען צוזאמען אין
אייראפא, איבערצולעבען דאס לעבען, אפשר וועט דאס זיין א מיטעל, אז מיר
זאלען ווידער רוהיג ווערען און גאנץ מאכען אונזער לעבען וואס איז אזוי שטארק
צולעכצט . . .

אבער דאס איז מיר נישט געלונגען. איך בין אליין מיט מיין קלענסטען
קינד נאך אייראפא געפאהרען.

איך האב געוואלט דארט בלייבען, האב איך אבער געבענקט נאך די אנ־
דערע צוויי קינדער מיינע און איך בין צוריקגעקומען.

פיזיש האב איך מיך אין די בעדער גוט ערהאלט, אבער מיין נשמה איז
געבליבען אזוי קראנק ווי בעפאר איך בין אין די בעדער געפאהרען. און קומענדיג
צוריק קיין ניו יארק, זעהענדיג ווי עס איז אויפגעבויט געווארען א ניי טהעאטער
אויף האוסטאן סטריט. אבער אנשטאט מיך, אדווערטייזט מען אנדערע אקטרי־
סעס—וואס איז פאר מיר געבליבען צו טהאן?

איך בין א פרוי, א מאמע און א שוישפילערין. דיא פרוי אין מיר האט
מען מיט די פיס געטראמפעלט, מיינע הייליגסטע פרויען געפיהלען האט מען
גראב און ציניש פערלאכט און פארשפינען, און איצט טראמפעלט מען שוין אויף
אויף דער שוישפילערין אין מיר—וואס בלייבט מיר צו טהון?

די מאמע?—ווער אונטער גאט'ס הימעל קען מיר שטערען צו זיין די

LIBRARY
FEB 5 1985
UNIVERSITY OF TORONTO

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00103882 7